

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ

**ХАРКІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ЕКОНОМІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ СЕМЕНА КУЗНЕЦЯ**

МІЖНАРОДНА ЕКОНОМІКА

Навчально-практичний посібник

**Харків
ХНЕУ ім. С. Кузнеця
2023**

УДК 339.97(075.034)

M58

Авторський колектив: канд. екон. наук, доцент В. О. Козуб – вступ, підрозд. 3, 8, 9, 11; канд. екон. наук, доцент М. В. Горобинська – підрозд. 1, 6, 7, 10; канд. екон. наук, доцент Ю. Б. Доброскок – підрозд. 4, 5; канд. екон. наук, доцент С. В. Бестужева – підрозд. 12; канд. екон. наук, доцент О. В. Денисюк – підрозд. 2.

Рецензенти: завідувачка кафедри міжнародної економіки Західноукраїнського національного університету, д-р екон. наук, професор *І. Я. Зварич*; професор кафедри міжнародного бізнесу та економічної теорії Харківського національного університету ім. В. Н. Каразіна, д-р екон. наук *І. В. Шкодїна*; доцент кафедри міжнародної економіки Київського національного економічного університету імені Вадима Гетьмана, канд. екон. наук *С. В. Громенкова*.

Рекомендовано до видання рішенням ученої ради Харківського національного економічного університету імені Семена Кузнеця.

Протокол № 5 від 26.04.2023 р.

Самостійне електронне текстове мережеве видання

Міжнародна економіка [Електронний ресурс] : навчально-
M58 практичний посібник / В. О. Козуб, М. В. Горобинська, Ю. Б. Доброскок та ін. – Харків : ХНЕУ ім. С. Кузнеця, 2023. – 308 с.

ISBN 978-966-676-874-5

Розглянуто теоретико-методичні та практичні аспекти формування, розвитку та регулювання сучасної міжнародної економічної системи. Подано матеріал щодо специфіки сучасної міжнародної економіки, етапів її еволюції, змісту й основних структурних характеристик, закономірностей функціонування та розвитку міжнародних торговельних, інвестиційних, інноваційних, валютно-кредитних і фінансових та інтеграційних економічних відносин і напрямів їхнього національного, міждержавного та глобального регулювання.

Рекомендовано для студентів спеціальності 051 "Економіка" першого (бакалаврського) рівня всіх форм навчання і викладачів, що проводять лекційні та практичні заняття із цієї навчальної дисципліни.

УДК 339.97(075.034)

© Козуб В. О., Горобинська М. В.,
Доброскок Ю. Б. та ін., 2023

© Харківський національний економічний
університет імені С. Кузнеця, 2023

ISBN 978-966-676-874-5

Вступ

Сучасні тенденції розвитку світової економіки доводять пріоритетність погодження економічних, політичних й соціальних інтересів країн для ефективної взаємодії в контексті концепції сталого розвитку. Міжнародне економічне співробітництво є одним із головних факторів впливу на розвиток міжнародної економіки кожної окремої країни та світового співтовариства загалом. Міжнародні економічні відносини є функціональною системою реалізації економічних інтересів суб'єктів міжнародного бізнесу за допомогою специфічних методів, принципів, інструментів, притаманних інтернаціональному рівню взаємодії.

Національні економічні інтереси є домінуючими в процесі формування національної економічної моделі країн. Системна трансформація економіки України є важливою передумовою формування ефективної моделі міжнародної економічної діяльності країни із зовнішнім світом. Водночас реформування національної економіки не можливе без вирішення завдань оптимізації системи міжнародної економічної діяльності, що є її компонентом системи господарювання, і потужним каталізатором його подальшого розвитку. В умовах глобалізації інтеграція України у світовий економічний простір потребує постійного вдосконалення якості підготовки майбутніх фахівців, які володіють знаннями та навичками, пов'язаними з міжнародною економікою й міжнародними економічними відносинами.

Навчальна дисципліна "Міжнародна економіка" належить до обов'язкових навчальних дисциплін з економічних спеціальностей.

Об'єктом навчальної дисципліни є система міжнародних економічних відносин, що складається між національними економіками країн світу в умовах інтернаціоналізації та глобалізації.

Предметом вивчення навчальної дисципліни є теоретико-методичні засади формування та розвитку міжнародної економічної системи господарювання.

Метою викладання навчальної дисципліни є формування системи знань, умінь і практичних навичок із теоретичних засад та методико-практичного інструментарію вивчення міжнародної економіки, форм, методів і механізмів реалізації міжнародних економічних відносин.

У результаті вивчення навчальної дисципліни студент має:

оволодіти професійними компетентностями:

здатністю реалізувати свої права й обов'язки як члена суспільства; усвідомлювати цінності громадянського (демократичного) суспільства та необхідність у його сталому розвитку, верховенстві права, прав і свобод людини та громадянина в Україні;

здатністю зберігати моральні, культурні, наукові цінності та примножувати досягнення суспільства на основі розуміння історії й закономірностей розвитку предметної галузі, її місця в загальній системі знань про природу і суспільство та розвитку суспільства, техніки й технологій; використовувати різні види та форми рухової активності для активного відпочинку та ведення здорового способу життя;

здатністю абстрактно мислити, аналізувати та синтезувати;

здатністю спілкуватися державною мовою як в усній, так і писемній формах;

здатністю спілкуватися іноземною мовою;

здатністю адаптуватися та діяти в новій ситуації;

здатністю ухвалювати обґрунтовані рішення;

здатністю виявляти знання та розуміння проблем предметної галузі, основ функціонування сучасної економіки на мікро-, мезо-, макро- та міжнародному рівнях;

здатністю пояснювати економічні й соціальні процеси та явища на основі теоретичних моделей; аналізувати, змістовно інтерпретувати здобуті результати;

здатністю розуміти особливості сучасної світової та національної економік, їхню інституційну структуру; обґрунтовувати напрями соціальної, економічної та зовнішньоекономічної політики держави;

здатністю прогнозувати на основі стандартних теоретичних і економічних моделей соціально-економічні процеси;

здатністю обґрунтовувати економічні рішення на основі розуміння закономірностей економічних систем і процесів із застосуванням сучасного методичного інструментарію;

продемонструвати результати навчання:

сприймати себе як члена громадянського суспільства, наукової спільноти; визнавати верховенство права, зокрема в професійній діяльності; знати власні права та свободи й уміти користуватися ними; виявляти повагу до прав і свобод інших осіб, зокрема членів колективу;

відтворювати моральні, культурні, наукові цінності; примножувати досягнення суспільства в соціально-економічній сфері, пропагувати ведення здорового способу життя;

знати та використовувати економічну термінологію, пояснювати базові концепції мікро- та макроекономіки;

розуміти принципи економічної науки, особливості функціонування економічних систем;

застосовувати аналітичний і методичний інструментарій для обґрунтування пропозицій та ухвалення управлінських рішень різними економічними агентами;

використовувати професійну аргументацію для доведення інформації, ідей, проблем і способів їхнього розв'язання до відомих фахівців і нефахівців у сфері економічної діяльності;

пояснювати моделі соціально-економічних явищ із погляду фундаментальних принципів і знань на основі розуміння основних напрямів розвитку економічної науки;

застосовувати відповідні економіко-математичні методи та моделі для розв'язання економічних задач;

усвідомлювати основні особливості сучасної світової та національної економіки, інституційної структури, напрямів соціальної, економічної та зовнішньоекономічної політики держави;

здійснювати аналіз функціонування та розвитку суб'єктів господарювання, визначати функціональні сфери, розраховувати відповідні показники, що характеризують результативність їхньої діяльності;

уміти аналізувати процеси державного та ринкового регулювання соціально-економічних і трудових відносин;

застосовувати набуті теоретичні знання для вирішення практичних завдань і змістовно інтерпретувати здобуті результати;

ідентифікувати джерела й розуміти методологію визначення та методи здобування соціально-економічних даних, збирати й аналізувати необхідну інформацію, розраховувати економічні та соціальні показники;

оволодіти навичками усної та писемної професійної комунікації державною та іноземною мовами;

уміти абстрактно мислити, застосовувати аналіз і синтез для виявлення ключових характеристик економічних систем різного рівня, а також особливостей поведінки їхніх суб'єктів;

демонструвати здатність діяти соціально відповідально та свідомо на основі етичних принципів, цінувати й поважати культурну різноманітність, індивідуальні відмінності людей.

Структура пропонованого навчально-практичного посібника відображає основні питання формування й розвитку сучасної міжнародної економічної системи. Для кращого засвоєння лекційного та практичного матеріалу, підвищення рівня володіння студентами понятійно-категоріальним апаратом навчальної дисципліни в навчально-практичному посібнику наведено ключові поняття за темами.

Практичний матеріал за всіма темами навчальної дисципліни містить такі елементи, як ситуаційні, діагностичні та стереотипні завдання, проблемні запитання для обговорення й запитання для самодіагностики. Блок проблемних ситуацій, що охоплює дискусійні з погляду їхнього тлумачення й оцінювання запитання та завдання, дозволяє студентам під час пошуку переконливих, науково обґрунтованих аргументів для обстоювання своїх позицій продемонструвати креативне осмислення проблем, спроможність вибору оптимальних способів їхнього розв'язання.

Для вирішення діагностичних завдань подано детальні методичні рекомендації щодо їхнього виконання. Метою таких завдань є формування вмінь і навичок із застосування математичного апарату до розрахунку кількісних показників визначення обсягів, структури та динаміки торговельних, інвестиційних і валютних відносин між країнами, якісного оцінювання окремих операцій у сфері міжнародної економічної діяльності.

Стереотипні завдання подано у формі тестування на основі однозначного вибору, що застосовують для закріплення набутих теоретичних знань, поточного й підсумкового оцінювання знань студентів із питань, що піддають формалізації.

Інформаційну базу посібника становлять аналітичні та статистичні матеріали, почерпнуті з довідникової, монографічної, навчальної літератури, видань науково-дослідних установ, наукових конференцій із проблем сучасного розвитку міжнародної економіки процесів.

Використання наведеного переліку інформаційних ресурсів мережі "Інтернет" допоможе студентам у пошуку якісної та актуальної первинної інформації, що відображає сучасні тенденції розвитку світового господарства.

Розділ 1

Міжнародна економіка – підсистема світового господарства.

Міжнародний рух факторів виробництва

1. Міжнародна економічна система

Вивчення підрозділу 1 передбачає розгляд таких питань:

1.1. Сутність міжнародної економічної системи. Міжнародний поділ праці (МПП) як основа міжнародної економічної системи. Фактори, що впливають на розвиток МПП. Напрями міжнародного поділу праці.

1.2. Форми міжнародного поділу праці: міжнародна спеціалізація виробництва, міжнародне кооперування виробництва. Форми та види міжнародної спеціалізації виробництва. Класифікація міжнародного кооперування виробництва.

1.3. Сутність сучасного світового господарства. Етапи та тенденції розвитку світового господарства. Основні особливості функціонування світового господарства другої половини ХХ ст. Внутрішні та зовнішні суперечності світового господарства та джерела їхнього виникнення. Основні риси й особливості розвитку сучасних МЕВ.

1.4. Поняття, сутність, предмет, об'єкти, головні суб'єкти, мета і структура міжнародних економічних відносин (МЕВ). Рівні МЕВ як глобальних відносин. Основоположні принципи МЕВ. Національні економічні інтереси як засіб реалізації МЕВ. Форми вияву інтересів: загальнонаціональні та міжнародні. Особливості сучасних МЕВ.

Мета – визначення основних понять підрозділу, розуміння сутності міжнародної економічної системи та висвітлення її основних структурних підсистем: міжнародного поділу праці, світового господарства та міжнародних економічних відносин.

Ключові поняття підрозділу 1: міжнародна економічна система; міжнародний поділ праці; міжнародна спеціалізація, міжнародне кооперування; світовий ринок; світове господарство; світова економіка; міжнародна

макроекономіка; міжнародна мікроекономіка; міжнародні економічні відносини.

Міжнародну економічну систему (МЕС) визначають як глобальну господарську систему, що ґрунтується на міжнародному й наднаціональному світогосподарському поділі праці, інтернаціоналізації та інтеграції виробництва й обігу та функціонує на принципах ринкової економіки.

В основі МЕС лежить міжнародний поділ праці (МПП) як вищий ступінь суспільно-територіального поділу праці між країнами, що формує відповідні міжнародні, галузеві й регіонально-галузеві пропорції, забезпечує взаємозв'язок процесів розширеного відтворення у світовому господарстві та спирається на спеціалізацію виробництва окремих країн.

Найважливішою передумовою міжнародного поділу праці є істотні розбіжності забезпеченості країн світу економічними ресурсами (факторами виробництва).

На виникнення та розвиток МПП впливають такі фактори:

природно-географічні (відмінності в економіко-географічному положенні, кліматичних умовах, забезпеченості природними ресурсами тощо);

соціально-економічні (особливості історичного розвитку, соціально-економічний тип виробництва, розвиток об'єктів виробничої та соціальної інфраструктури, масштаби й серійність виробництва, особливості формування виробничих і зовнішньоекономічних традицій тощо);

науково-технічні (науково-технічний потенціал, прискорення темпів морального зношування, технологічна диверсифікованість, обсяги науково-дослідних і дослідно-конструкторських робіт тощо).

За родом діяльності міжнародний поділ праці розвивається за двома напрямками: *вертикальним* та *горизонтальним*.

Головними формами МПП є міжнародна спеціалізація виробництва й міжнародна кооперація виробництва.

Міжнародну спеціалізацію виробництва (МСВ) визначають як форму міжнародного поділу праці між країнами, засновану на диференціації національних виробництв, зосередженні в окремих країнах виробництва визначеної продукції понад внутрішню потребу й інтенсивний обмін товарами, послугами, інформацією на зовнішньому ринку.

МСВ розвивається за двома напрямками:

виробничим (міжгалузева, внутрішньогалузева та спеціалізація окремих підприємств);

територіальним (спеціалізація окремих країн, груп країн, регіонів).

Виділяють такі основні види МСВ: *предметну, подетальну; технологічну, або стадійну; типорозмірну, наукову.*

Міжнародну кооперацію виробництва (МКВ) визначають як форму тривалих раціональних виробничих зв'язків, що встановлюють між спеціалізованими підприємствами.

МКВ охоплює такі форми співробітництва: *виробничо-технологічне, торговельно-економічне та післяпродажне обслуговування техніки.*

До форм МКВ належать такі: підрядне кооперування, здійснення спільних програм, спільне підприємництво, договірна спеціалізація.

Становлення світового господарства пов'язують із розвитком економічного способу господарювання, поширенням ринкових відносин, становленням національних держав. Видимі результати національної господарської діяльності одночасно сприймають як результат господарської діяльності всього світу, тобто як світове господарство.

Сучасне світове господарство визначають як сукупність національних економік, що перебувають у тісній взаємодії та взаємозалежності й підкорюються об'єктивним законам ринкової економіки.

Світовий ринок визначають як сферу тривалих товарно-грошових відносин між країнами, які ґрунтуються на міжнародному поділі праці та інших факторах виробництва.

Світове господарство, порівняно зі світовим ринком, є більш досконалою стадією розвитку світової економіки, оскільки, крім традиційної міжнародної торгівлі товарами та послугами, містить міжнародний рух факторів виробництва. Більш складним є і механізм регулювання світового господарства, що охоплює комплекс заходів національного та міждержавного характеру. Оскільки зазначені процеси з різним ступенем інтенсивності відбуваються в усіх країнах світу, свідчать про становлення світогосподарської системи, що просторово охоплює всю земну кулю.

Світову економіку розглядають як сукупність національних економік у їхній взаємодії та співробітництві за інституціональним устроєм.

Функціонально міжнародну економіку поділяють на *міжнародну мікро-економіку та міжнародну макроекономіку.*

Міжнародну мікроекономіку визначають як частину теорії міжнародної економіки, яка вивчає закономірності світового ринку руху товарів, послуг, факторів виробництва та їхні ринкові характеристики.

Міжнародну макроекономіку визначають як частину теорії міжнародної економіки, що вивчає закономірності функціонування відкритих національних економік і світового господарства загалом.

Міжнародні економічні відносини (МЕВ) розглядають як економічні відносини, що відображають господарські зв'язки між державами, регіональними об'єднаннями, підприємствами, компаніями, установами, юридичними та фізичними особами в процесі виробництва та обміну товарами й послугами, матеріальними та фінансовими ресурсами на основі ринкових механізмів.

Метою МЕВ є розв'язання широкого кола проблем, що постійно виникають, із максимальною вигодою для суб'єктів економічних відносин та мінімальними витратами з їхнього боку.

Предметом МЕВ є діяльність економічних суб'єктів, що виходить за межі державних кордонів, регулюють правовими нормами й інструментами та реалізують у різних формах міжнародного бізнесу.

МЕВ як глобальні відносини реалізують на трьох рівнях: макро-, мікро- і наднаціональному.

Суб'єктами МЕВ є господарські й організаційні одиниці на всіх рівнях, здатні відносно незалежно й активно діяти, із метою реалізації своїх переважно економічних інтересів, а саме:

фізичні особи, наділені правоздатністю та дієздатністю (комерсанти або приватні підприємці);

юридичні особи – об'єднання, наділені відокремленим майном, які діють від свого імені, мають права й обов'язки та є стороною господарських відносин (об'єднання осіб (повне та командитне товариство); об'єднання капіталів (товариство з обмеженою відповідальністю, товариство з додатковою відповідальністю, акціонерне товариство); міжнародні підприємства (багатонаціональні корпорації, транснаціональні корпорації, міжнародні спільні підприємства));

держави – суверені утворення, що володіють верховною владою на своїй території та незалежністю щодо інших держав;

наднаціональні інститути та міжнародні організації – формування та об'єднання, що беруть участь у МЕВ, залежно від цілей, завдань та напрямів їхньої діяльності.

Структуру МЕВ становлять їхні форми, що перебувають у тісному взаємозв'язку:

1. Міжнародний поділ праці.
2. Міжнародна торгівля товарами й послугами.
3. Міжнародний рух капіталів і закордонних інвестицій.
4. Міжнародна міграція робочої сили.
5. Міжнародні валютно-фінансові та кредитні відносини.
6. Міжнародна економічна інтеграція.

Розвиток міжнародних економічних відносин здійснюють за певними принципами, дія яких має загальний і специфічний характер впливу на МЕВ. Виділяють такі загальні принципи розвитку МЕВ: еволюційність; системність або розвиток МЕВ як системи із взаємопов'язаними елементами; еквівалентність обміну.

Специфічні принципи МЕВ, що розробляють, погоджують і реалізують на всіх рівнях, такі: суверенітет; територіальна цілісність і політична незалежність держав; ненапад і невтручання; взаємна та справедлива вигода; мирне співіснування; рівноправ'я та самовизначення народів; мирне врегулювання суперечностей; добросовісне виконання міжнародних зобов'язань; повага до прав та основних свобод людини; сприяння міжнародній соціальній справедливості; міжнародне співробітництво, із метою розвитку; вільний доступ до моря і від нього для неморських країн та ін.

Проблемні запитання для обговорення

1. Під міжнародною економікою іноді розуміють лише зовнішньо-економічні зв'язки між державами. Наведіть свої аргументи "за" чи "проти" такого підходу.

2. Чи має економічний зміст міжнародне кооперування в такому факторі виробництва, як земля? Аргументуйте відповідь.

3. Китай добре забезпечений робочою силою, а Канада – землею. До якого типу факторів виробництва слід зарахувати китайську робочу силу та канадську землю? Чи можуть вони бути основою довгострокової конкурентної переваги цих країн? Якщо так, то у виробництві яких товарів?

4. Проаналізуйте сутність і головні ознаки понять "національне господарство" ("національна економіка") і "світове господарство" ("світова економіка"), що є предметом наукової дискусії.

5. Як змінюється місце та роль національної економіки в сучасній системі світогосподарських зв'язків?

6. Наведіть конкретні приклади взаємозв'язку між формами міжнародних економічних відносин.

7. Відомо, що розвитку МЕВ притаманна сукупність суперечностей. Систематизуйте відомі вам суперечності за доцільними ознаками.

Ситуаційні завдання

1.1. Визначте, до якої із трьох груп факторів (природно-географічних, соціально-економічних та науково-технологічних), що впливають на розвиток міжнародного поділу праці, належать такі з них:

чисельність робочої сили в країні;
природно-кліматичні умови країни;
рівень економічної диверсифікації виробництва;
прискорення темпів морального зношування обладнання;
виробнича та соціальна інфраструктури;
чисельність населення;
обсяг науково-дослідних і дослідно-конструкторських робіт;
економіко-географічне розташування країни;
напрямок розвитку зовнішньоекономічних зв'язків;
рівень розвитку науково-технічного потенціалу;
особливості історичного розвитку й економічних традицій;
оптимальні розміри підприємства, згідно з вимогами науково-технічного прогресу.

1.2. Визначте, які з наведених міжнародних економічних операцій, що здійснюються у різних сферах матеріального та нематеріального виробництва, належать до міжнародного поділу праці, а які – до міжнародного переміщення факторів виробництва:

1) Україна експортує до країн Західної Європи продукцію агропромислового комплексу, а імпортує із цих країн машини й обладнання;

2) Китай імпортує з Німеччини високотехнологічне обладнання, а Німеччина імпортує з Китаю текстиль;

3) Франція розробляє нову державну програму регулювання імміграційних потоків;

4) австрійська та німецька компанії створюють спільне підприємство з виробництва побутової техніки;

5) США надає Мексиці кошти для фінансування науково-технічних програм;

6) Венесуела збільшує обсяги видобутку нафти;

7) Кувейт експортує нафту до Канади, а Канада експортує до Кувейту деревину.

1.3. Визначте, до якого виду міжнародного кооперування належать такі операції:

компанії Німеччини й Австрії уклали угоду про співробітництво у сфері реалізації кооперованої продукції;

компанії Чехії та Словаччини спільно здійснюють генерування ідей і формування стратегії подальшого співробітництва;

відбувається кооперування між структурними підрозділами корпорації LG;

укладання угоди між українською і польською компанією, що передбачає акумулювання значних інноваційних ресурсів для розроблення та реалізації науково-технічного проекту;

створення угорською й австрійською компаніями міжнародного логістичного центру.

Діагностичні завдання

Методичні рекомендації до виконання завдань

Основними показниками рівня міжнародної спеціалізації галузі є:

1) *коефіцієнт відносної експортної спеціалізації галузі* (K_e), розраховують за такою формулою:

$$K_e = \frac{E_o}{E_m}, \quad (1.1)$$

де K_e – коефіцієнт відносної експортної спеціалізації;

E_o – питома вага товару (сукупності товарів галузі в експорті країни);

E_m – питома вага товару (товарів-аналогів) у світовому експорті.

Галузь вважають міжнародно спеціалізованою, якщо $K_e \geq 1$. Чим вищим є значення показника (> 1), тим більш явною є міжнародна спеціалізація відповідної галузі;

2) коефіцієнт структурної спеціалізації галузей промисловості ($K_{\text{стр. спец.}}$), розраховують за такою формулою:

$$K_{\text{стр. спец.}} = \frac{E_{\text{галуз/Е}}}{\Pi_{\text{галуз/П}}}, \quad (1.2)$$

де $\Pi_{\text{галуз.}}$ – обсяг виробництва галузі;

Π – загальний обсяг виробництва.

Якщо $K_{\text{стр. спец.}} > 1$ – галузь є міжнародно спеціалізованою. Чим вищим є значення показника, тим більш експортоорієнтованою є галузь;

3) коефіцієнт внутрішньогалузевої міжнародної спеціалізації (ВМС) – показник визначення ступеня участі країни в міжнародному поділі праці, розраховують за такою формулою:

$$\text{ВМС} = \frac{100 \times (X - M)}{(X + M)}, \quad (1.3)$$

де X – експорт товарів;

M – імпорт товарів.

Показник коливається від -100 до $+100$ (у першому випадку країна винятково імпортує той або той товар, у другому – винятково експортує той або той товар). Показники, що містяться між крайніми точками, характеризують ступінь залучення країни у внутрішньогалузеву міжнародну спеціалізацію;

4) темп зростання галузей ($T_{\text{зр. е. галуз.}}$) міжнародної спеціалізації виробництва (МСВ), порівняно з темпами зростання всієї промисловості ($T_{\text{зр. е. пр.}}$) дає змогу зробити висновок про динаміку розвитку галузей МСВ, порівняно з усією промисловістю.

Тенденції розвитку галузей МСВ визначають здебільшого зовнішніми щодо країни (екзогенними) факторами, розвиток решти галузей – внутрішніми (ендогенними) факторами.

Завдання для самостійного виконання

На основі умовних даних, наведених у табл. 1.1, визначте галузь міжнародної спеціалізації та поясніть, як рівень спеціалізації пов'язано з рівнем економічного розвитку країн і структурою їхнього зовнішньоторговельного обороту.

Таблиця 1.1

Галузі міжнародної спеціалізації регіонів світу

Регіони	Сільське господарство, млрд дол. США	Видобувна промисловість, млрд дол. США	Обробна промисловість, млрд дол. США	Разом зовнішньоторговельний оборот	
				млрд дол. США	%
Західна Європа	237,9	143,1	1 785,1	2 166,1	100
Азія	113,6	92,1	1 143,3	1 349,0	100
Північна Америка	110,4	61,5	687,9	859,8	100
Латинська Америка	68,8	64,7	114,6	278,1	100
Центральна Та Східна Європа, країни Балтії та СНД	21,9	53,9	98,7	174,5	100
Африка	21,7	59,5	33,6	114,8	100
Близький Схід	5,7	122,8	34,1	162,6	100
Разом світ	579,9	597,6	3 927,3	5 104,8	100

Стереотипні завдання

1. Об'єктивною основою міжнародних економічних відносин є:
 - а) міжнародний поділ праці;
 - б) вихід економічних зв'язків за межі території держав;
 - в) використання світового досвіду МЕВ;
 - г) міжнародний рух факторів виробництва.

2. МЕВ – це суспільно-виробничі зв'язки між:

- а) країнами;
- б) країнами та міжнародними організаціями;
- в) міжнародними організаціями;
- г) між усіма суб'єктами МЕВ.

3. МЕВ виявляють у міжнародній практиці у:

- а) формах міжнародного співробітництва;
- б) діяльності міжнародних організацій;
- в) міжнародному співробітництві в розв'язанні глобальних проблем;
- г) усіх зазначених раніше аспектах.

4. МЕВ є невід'ємною частиною світового господарства, оскільки:

- а) світове господарство – це сукупність національних економік;
- б) забезпечують економічні зв'язки між національними економіками;
- в) згладжують соціально-економічні відмінності між країнами, сприяють економічному розвитку країн, є невід'ємною частиною економіки кожної країни;
- г) створюють систему міжнародної економічної та воєнної безпеки, визначають темпи розвитку й пропорції світового господарства.

5. З аспектів значення МЕВ укажіть той, що діє на національному рівні:

- а) світове господарство – це сукупність національних економік;
- б) забезпечують економічні зв'язки між національними економіками;
- в) згладжують соціально-економічні відмінності між країнами, сприяють економічному розвитку країн, є невід'ємною частиною економіки кожної країни;
- г) створюють систему міжнародної економічної та воєнної безпеки, визначають темпи розвитку й пропорції світового господарства.

6. З аспектів значення МЕВ укажіть ті, що діють на інтернаціональному рівні:

- а) світове господарство – це сукупність національних економік;
- б) забезпечують економічні зв'язки між національними економіками;

в) згладжують соціально-економічні відмінності між країнами, сприяють економічному розвитку країн, є невід'ємною частиною економіки кожної країни;

г) створюють систему міжнародної економічної та воєнної безпеки, визначають темпи розвитку й пропорції світового господарства.

7. Яке з наведених далі визначень характеризує міжнародні економічні відносини:

а) стійкі економічні зв'язки на основі спільних, раніше розроблених намірів, закріплених у довгострокових економічних договорах;

б) найпростіші економічні зв'язки, що мають епізодичний характер, їх регулюють одноразовими угодами;

в) вищий рівень розвитку МЄВ, переплетення економік країн, проведення погодженої державної політики у взаємних економічних відносинах і відносинах із третіми країнами;

г) тісні економічні зв'язки кооперативного типу на основі спільних, раніше розроблених і погоджених намірів, закріплених у довгострокових економічних договорах і угодах?

8. Яке з наведених далі визначень характеризує міжнародну економічну взаємодію:

а) стійкі економічні зв'язки на основі спільних, раніше розроблених намірів, закріплених у довгострокових економічних договорах;

б) найпростіші економічні зв'язки, що мають епізодичний характер, їх регулюють одноразовими угодами;

в) вищий рівень розвитку МЄВ, переплетення економік країн, проведення погодженої державної політики у взаємних економічних відносинах і відносинах з третіми країнами;

г) тісні економічні зв'язки кооперативного типу на основі спільних, раніше розроблених і погоджених намірів, закріплених у довгострокових економічних договорах і угодах?

9. Яке з наведених далі визначень характеризує міжнародне економічне співробітництво:

а) стійкі економічні зв'язки на основі спільних, раніше розроблених намірів, закріплених у довгострокових економічних договорах;

б) найпростіші економічні зв'язки, що мають епізодичний характер, їх регулюють одноразовими угодами;

в) вищий рівень розвитку МЕВ, переплетення економік країн, проведення погодженої державної політики у взаємних економічних відносинах і відносинах з третіми країнами;

г) тісні економічні зв'язки кооперативного типу на основі спільних, раніше розроблених і погоджених намірів, закріплених у довгострокових економічних договорах і угодах?

10. Яке з наведених раніше визначень характеризує міжнародну економічну інтеграцію:

а) стійкі економічні зв'язки на основі спільних, раніше розроблених намірів, закріплених у довгострокових економічних договорах;

б) найпростіші економічні зв'язки, що мають епізодичний характер, їх регулюють одноразовими угодами;

в) вищий рівень розвитку МЕВ, переплетення економік країн, проведення погодженої державної політики у взаємних економічних відносинах і відносинах із третіми країнами;

г) тісні економічні зв'язки кооперативного типу на основі спільних, раніше розроблених і погоджених намірів, закріплених у довгострокових економічних договорах і угодах?

11. На якому з означених рівнів розвитку МЕВ його суб'єктами є окремі особи, підприємства, компанії:

а) мікроекономічному;

б) макроекономічному;

в) інтернаціональному;

г) наднаціональному?

12. На якому з означених рівнів розвитку МЕВ його суб'єктами є окремі країни:

а) мікроекономічному;

б) макроекономічному;

в) інтернаціональному;

г) наднаціональному?

13. На якому з означених рівнів розвитку МЕВ його суб'єктами є міжнародні організації і міжнародні інтеграційні об'єднання:

а) мікроекономічному;

б) макроекономічному;

- в) інтернаціональному;
- г) наднаціональному?

14. З особливостей розвитку МЕВ на сучасному етапі вкажіть ту, що зумовлює раціональні зміни у структурі МЕВ:

- а) підсилення взаємозв'язку між національними й інтернаціональними інтересами;
- б) зміна соціально-економічної моделі світу;
- в) активний вплив на МЕВ НТР;
- г) підсилення механізмів регулювання МЕВ.

15. З особливостей розвитку МЕВ на сучасному етапі вкажіть ту, що зумовлює взаємне переплетення внутрішніх і міжнародних економічних відносин:

- а) підсилення взаємозв'язку між національними й інтернаціональними інтересами;
- б) зміна соціально-економічної моделі світу;
- в) активний вплив на МЕВ НТР;
- г) підсилення механізмів регулювання МЕВ.

16. Який з означених факторів був головним щодо виходу виробничо-економічних зв'язків за рамки національних меж:

- а) поліпшення транспортування товарів;
- б) розвиток крупної промисловості;
- в) розвиток внутрішньої торгівлі;
- г) розвиток міжнародної торгівлі?

17. Які фактори розвитку МЕВ обумовлено природними відмінностями:

- а) відмінності в природних умовах і ресурсах;
- б) міжнародний поділ праці;
- в) НТР;
- г) міжнародна торгівля?

18. Яка з форм МЕВ є історично первісною:

- а) валютно-фінансові відносини;
- б) міжнародні науково-технічні відносини;

- в) міжнародна торгівля;
- г) міграція робочої сили?

19. Яка з форм МЕВ характеризує міжнародну спеціалізацію та кооперування виробництва:

- а) валютно-фінансові відносини;
- б) вивезення капіталу;
- в) міжнародний поділ праці;
- г) виробниче співробітництво й інвестиційна діяльність?

20. Для розв'язання яких проблем потрібні зусилля всього світового співтовариства:

- а) внутрішньосистемних;
- б) регіональних;
- в) глобальних;
- г) національних?

Запитання для самодіагностики за підрозділом 1

1. Чим пояснено функціональний розподіл міжнародної економіки на міжнародну мікроекономіку та макроекономіку?

2. Яким чином розвиток МЕВ впливає на динаміку економічного розвитку окремих країн?

3. Визначте позитивні та негативні наслідки відкритості економіки.

4. Назвіть фактори, що визначають процес інтернаціоналізації економіки у XXI ст.

5. Охарактеризуйте основні етапи розвитку світового господарства та МЕВ.

6. Охарактеризуйте основні елементи системи міжнародних економічних відносин.

7. Як змінюється місце та роль національної економіки в сучасній системі світогосподарських зв'язків?

8. Назвіть і охарактеризуйте основні особливості й суперечності сучасного економічного розвитку.

9. Охарактеризуйте об'єкт дослідження світової економіки та його відмінність від міжнародної економіки й міжнародних економічних відносин.

10. Охарактеризуйте еволюційність рівнів розвитку МЕВ.

Рекомендована література за підрозділом 1: [1; 2; 8; 20; 22 – 25; 29; 30; 69 – 71; 92].

2. Міжнародна економічна діяльність

Вивчення підрозділу 2 передбачає розгляд таких питань:

2.1. Середовище МЕВ, його особливості та основні фактори, що впливають на його розвиток. Характеристика факторів політико-правового середовища. Рівні й органи адміністративно-правового регулювання МЕВ. Показники оцінювання політико-правового середовища МЕВ і факторів впливу на його зміни.

2.2. Характеристика факторів економічного середовища. Національні економіки та ознаки їхньої систематизації (регіональної, економічної, організаційної). Класифікація країн за методикою Світового банку за рівнем ВВП на душу населення. Класифікація країн за рівнем відкритості економіки. Основні характеристики країн із відкритою економікою. Класифікація країн за соціально-економічною ознакою як найбільш адекватною щодо потреб теорії та практики МЕВ. Країни з розвиненою ринковою економікою в системі МЕВ і їхня загальна характеристика. Соціально-економічна диференціація країн, що розвиваються. Основні риси країн, що розвиваються, їхнє місце та роль у міжнародному обміні. Загальна характеристика, основні причини відокремлення, досвід розвитку нових індустриальних країн (НІК). Порівняльна характеристика моделей розвитку азійських і латиноамериканських НІК. Систематизація країн з економічною моделлю перехідного типу та їхня характеристика. Основні напрями системних ринкових перетворень, що мають бути реалізованими в процесі трансформації перехідних суспільств.

2.3. Характеристика факторів соціально-культурного середовища. Система ринкового середовища МЕВ і її характеристика. Фізіологічні, особисті, психологічні фактори, на яких ґрунтується поведінка людей. Формування соціальної поведінки людей, унаслідок природжених і надбаних у процесі життя факторів. Культура, її трансляція та засвоєння. Найважливіші світоглядні та поведінкові аспекти, що формують під впливом культури.

2.4. Інфраструктурне середовище МЕВ і його складові. Енергетичне, транспортне та інформаційно-комунікаційне забезпечення країн світу.

2.5. Основні риси розвитку та методологічна база дослідження міжнародної економічної діяльності. Економічні інтереси й економічні закони сучасної міжнародної економічної діяльності. Характерні риси сучасної міжнародної економічної діяльності. Суперечності в системі світового

господарства як рушійна сила розвитку та диверсифікації міжнародних економічних відносин.

Мета – визначення сутності та складових середовища розвитку міжнародних економічних відносин, оцінювання відмінностей між національними економіками та визначення їхнього місця й перспектив розвитку в системі світового господарства.

Ключові поняття підрозділу 2: міжнародна економічна діяльність; міжнародне економічне середовище; міжнародні економічні відносини; систематизація країн; промислово розвинені країни; країни, що розвиваються; нові індустріальні країни; країни з перехідною економікою; система національних рахунків; валовий внутрішній продукт; валовий національний продукт; національний дохід.

Під **середовищем** міжнародних економічних відносин (МЕВ) розуміють зовнішні щодо суб'єктів МЕВ політико-правові, економічні, соціально-культурні та інфраструктурні умови реалізації форм МЕВ на різних рівнях.

Особливостями середовища МЕВ є взаємозв'язок політичних, правових, соціально-культурних, економічних та інфраструктурних елементів середовища; складність і різноманітність; відносна невизначеність і динамічність.

У **політико-правовому середовищі** виявляють взаємозв'язок політики й економіки у сфері МЕВ на всіх рівнях: національному, міжнародному, глобальному. З урахуванням політичних мотивів держави можуть як надавати преференції, інтегруватися, так і використовувати тарифні та нетарифні бар'єри. Значущою характеристикою політичного середовища МЕВ є сумісність або несумісність політичних устроїв (моделей правління) країн – демократичних і недемократичних.

Юридичне закріплення ідеологічні й політичні інститути мають у правових системах як сукупності правових норм, що регулюють соціальні відносини в суспільстві. Найбільш поширеними у світі є такі правові системи:

звичайне (загальне) право (англо-американська система) – ґрунтується на традиції, прецеденті та звичаях із переважним тлумаченням законів судами;

цивільне (континентальне) право (романо-германська кодифікована система) – ґрунтується на докладно розробленому комплексі законів, об'єднаних у кодекси, що є основою тлумачення подій;

теократичне право – є компіляцією релігійних догматів із системою звичайного та цивільного права.

Міжнародне економічне середовище характеризують як сукупність природно-географічних і економічних факторів, що визначають напрями розвитку й особливості міжнародних економічних відносин. Економічні фактори визначають за рівнем економічного розвитку, місцем розташування та організаційною структурою країн світу, що систематизують за географічною (регіональною), організаційною й економічною ознаками.

Найістотнішою є *економічна ознака*, що дозволяє багатоваріантність систематизації за: структурою господарства, рівнем економічного розвитку, ступенем розвиненості ринкових відносин, рівнем самоорганізації економіки, критерієм валового внутрішнього продукту (ВВП) на душу населення, рівнем зовнішньої заборгованості, експортною орієнтацією тощо. Найбільшого перегляду зазнала класифікація країн за соціально-економічною ознакою: від формаційного підходу (капіталістичні; соціалістичні; країни, що розвиваються) до започаткованого з 1994 р. ООН підходу, що ґрунтується на виділенні промислово розвинених країн; країн, що розвиваються, та країн із перехідною економікою.

Провідна роль у світовому господарстві належить групі **промислово розвинених країн**, до яких зараховують, відповідно до класифікації у Світовому економічному огляді ООН, держави Північної Америки та Європи із ВВП на душу населення понад 12 тис. дол. США на рік.

До групи **країн, що розвиваються**, входять країни Азії, Африки й Латинської Америки. Більшість із них були колоніями та напівколоніями розвинених держав і перебувають на етапі формування національного капіталу. З огляду на розвиток економічного потенціалу, участь у міжнародному поділі праці та стану у світовому господарстві країни, що розвиваються, класифікують за критерієм рівня доходу на одного жителя країни. Групу країн, що розвиваються, із більш високим рівнем економіки називають *новими індустріальними країнами (НИК)*. Особливе становище у світі, що розвивається, займають арабські країни-експортери нафти. Значну групу країн, що розвиваються, становлять країни Тропічної Африки, Азії, Океанії та Карибського басейну, що мають

найнижчі економічні показники й, практично не маючи умов для розвитку зовнішньоекономічного сектору, не змогли досягти економічного прогресу.

До групи **країн із перехідною економікою** зараховують угруповання держав Центральної та Східної Європи та пострадянські республіки, що перебувають у процесі реформування політичної та соціально-економічної структури, трансформації адміністративно-командних економічних систем, що були раніше, у ринкову економіку. До основних напрямів системних ринкових перетворень, що мають бути реалізованими в процесі трансформації всіх перехідних суспільств, належать такі: перегляд ролі держави; здійснення законодавчих, структурних і соціальних реформ; макроекономічна стабілізація; розвиток приватного сектору; приватизація; реформа виробничої інфраструктури; реформування цін і всіх видів ринків.

Складові соціально-культурного середовища визначають за поведінкою людей, що ґрунтується на фізіологічних, особистих, психологічних і соціальних чинниках і виявляють у певних культурних формах. Соціальна поведінка людей ґрунтується на конкретних групових нормах, сукупність яких називають *культурою зазначеної групи*. Законом функціонування культури є її засвоєння, збереження й передавання наступним поколінням.

Інфраструктурне середовище впливає на інтегрований розвиток усіх інших умов функціонування суб'єктів МЕН і містить як елементи енергетичне забезпечення країн, міжнародний транспорт і міжнародні інформаційно-комунікаційні системи.

Інфраструктура енергетики охоплює всі паливні галузі й електроенергетику з підприємствами та зв'язками, що забезпечують діяльність щодо розвідки, освоєння, перероблення і транспортування енергоресурсів, а також виробництво та транспортування теплової й електричної енергії, здобутої з їхньою допомогою.

Транспортна частина охоплює всі транспортні засоби та транспортні шляхи світу, що наявні. Транспортні системи є на підприємствах, у містах, регіонах, державах і між державами (міжнародні транспортні системи). Внутрішньоконтинентальні транспортні системи реалізують за допомогою залізничного, автомобільного, трубопровідного та річкового транспорту. Міжконтинентальні транспортні системи – за допомогою морського та повітряного транспорту.

Інформаційно-комунікаційні системи в МЕВ – це системи збирання, збереження та передавання світової економічної інформації. У матеріальному виявленні – це мережі міжнародних інформаційних агентств, що збирають, класифікують, кодують і передають користувачам інформацію. На міжнародному рівні встановлюють зв'язок для обміну різними видами повідомлень: телефонних переговорів; фото- і телеграфних повідомлень; програм звукового мовлення; програм телебачення; цифрової інформації. Для надання інформаційних послуг у різних видах діяльності використовують міжнародні комп'ютерні мережі, найбільшою з яких є глобальна комп'ютерна мережа "Інтернет". Міжнародні супутникові системи зв'язку використовують для обміну повідомленнями між абонентами в різних країнах світу.

Методологічну базу дослідження міжнародної економіки формують наукові методи пізнання економічних явищ, що розподіляють на три групи: *формально-логічні, неформалізовані та суміжні*.

Рушійним мотивом міжнародного співробітництва є економічні інтереси як об'єктивна категорія, яка виявляє відносини економічних суб'єктів із питань задоволення економічних потреб, що реалізують у процесі використання обмежених економічних ресурсів.

Економічні закони визначають як причинно-наслідкові зв'язки, що об'єктивно діють і обумовлюють взаємозалежності між властивостями явищ, процесів, елементів матеріальної системи. Економічні закони мають об'єктивний характер, оскільки виникають, розвиваються та функціонують у процесі економічної діяльності людей. *Основними економічними законами МЕВ* є закони вартості, нерівномірності економічного розвитку, інтернаціоналізації господарського життя, міжнародної конкуренції, міжнародного поділу праці, міжнародної економічної інтеграції.

Проблемні запитання для обговорення

1. Яким чином політико-правове середовище у країні впливає на рівень її економічного розвитку?
2. Упродовж останніх 10 років відбулося поліпшення економічної ситуації в країнах, що розвиваються. Якими подіями це викликано?
3. Що стимулює країни з перехідною економікою до економічної інтеграції – процесу, що все більше набуває глобального характеру?

4. Показники ВВП та ВВП зазвичай не збігаються. Розвинені країни із значним позитивним сальдо зовнішньої торгівлі та надходженням дивідендів від капіталу, укладеного за кордоном, мають розмір ВВП вищий, ніж ВВП. Проте іноді спостерігають і протилежну ситуацію. Чим це можна пояснити?

5. Ураховуючи взаємозв'язок секторів економічної діяльності, поясніть, на що може бути спрямованою стратегія уряду країни, який робив ставку на підвищення темпів зростання експорту?

6. На вашу думку, яка схема класифікації країн може претендувати на єдино правильну?

7. Яка найвизначніша риса відрізняє групу розвинених країн від інших?

8. Що на сучасному етапі розвитку світової економіки є вирішальним стимулом розвитку країни?

9. Які зі сфер суспільно-економічного життя країн охоплює інтернаціоналізація: виробництво; військову сферу; торгівлю; культуру; послуги; інноваційну діяльність; транспорт; державне управління?

10. Яким чином емоційна участь і емоційна нейтральність впливають на характер господарської діяльності економічних суб'єктів?

Ситуаційні завдання

2.1. З'ясуйте, до якого середовища розвитку МЕН слід зарахувати такі події:

1. Визначальним в історії Туреччини стало втілення нової стратегії розвитку країни, уперше сформульованої 1980 р. економістом Т. Озалом. Уряд Туреччини заохочував надходження іноземного капіталу до економіки через розгортання діяльності спільних фірм за участі іноземного капіталу. Відбувалися глибокі перетворення в сільському господарстві, основою яких стало створення рентабельних ферм на базі заможних селянських господарств з одночасним занепадом середніх та дрібних. Це призвело до зростання безробіття в країні та виїзду багатьох громадян у пошуках роботи в Західну Європу.

2. Розвинений науково-технічний потенціал є визначальною передумовою встановлення й ефективного розвитку міжнародних науково-технічних зв'язків. Із метою впровадження в практику господарської діяльності наукових знань, реалізації єдиної науково-технічної політики

функціонує мережа науково-дослідних, конструкторських, проєктних інститутів і науково-дослідних підрозділів закладів вищої освіти.

3. Значну роль у суспільному виробничому процесі відіграють підприємці як продуктивна сила суспільства. Вони беруть на себе ініціативу поєднання ресурсів землі, капіталу та праці у єдиний ефективний процес виробництва суспільного продукту для світового ринку.

4. Способи впливу держави через прямий наказ (обов'язковий припис) компетентного органу, що підлягає виконанню суб'єктом МЄВ, незалежно від економічної вигоди (заборона окремих видів експорту й імпорту; ліцензування та квотування зовнішньоекономічних операцій; застосування технічних, санітарних, фітосанітарних, ветеринарних, екологічних стандартів і вимог тощо).

5. Радикальні зміни в трудовій сфері, зумовлені економічними реформами в країні, об'єктивно потребують урахування багатоманітності форм власності, нових управлінських практик, тиску ринку робочої сили, констатації формування нового трудового етносу, нової сукупності ціннісних орієнтацій.

6. Широке застосування робототехніки набуло свого застосування в машинобудуванні, виробництві електроніки та інших виробництвах із використанням різного роду конвеєрного виробництва. Так, гігант машинобудування компанія "Тойота" у виробництві застосовує роботів із жорсткою програмою дії на виробництві та роботів, керованих операторами, під час організації виробництва транспортних засобів. Використання таких технологій дозволило скоротити час на виробництво одиниці продукції та заощадити кошти.

7. Основу економічних зв'язків становить транспорт, що забезпечує обмін між регіонами й країнами та є одним із важливих факторів територіального поділу праці. Серед причин кризового стану економіки України називають розрив господарських зв'язків із державами близького зарубіжжя, що призвело до втрати вітчизняними товаровиробниками традиційних ринків збуту продукції.

2.2. Якими ознаками характеризують сучасну міжнародну економічну систему:

1) розвиненою сферою міжнародного обміну товарами, факторами виробництва, технологіями та інформацією;

2) посиленням протекціонізму в зовнішньоторговельній діяльності держав;

3) превалюванням міжнародних форм виробництва, передусім у межах транснаціональних корпорацій, що перетворює їх на провідних суб'єктів міжнародної економічної діяльності;

4) незалежною фінансовою сферою, що функціонує в самостійному режимі й не обслуговує переміщення товарів між країнами, послуг і факторів виробництва;

5) системою національних, міждержавних і наднаціональних механізмів регулювання зовнішньоекономічної діяльності країн, із метою забезпечення стабільного економічного розвитку та гармонізації національних економічних інтересів держав у міжнародній сфері;

6) послабленням взаємозалежності національних економік?

Діагностичні завдання

Методичні рекомендації до виконання завдань

Основними показниками оцінювання рівня інтегрованості країни до системи світогосподарських зв'язків є такі:

I. **Макроекономічні показники**, що входять до системи національних рахунків (СНР) – міжнародно визнаної системи правил обліку економічної діяльності країн як суб'єктів світового господарства. Їх використовують для оцінювання рівня соціально-економічного розвитку країни. Серед показників СНР виділяють:

1.1. **Первинні показники результатів економічної діяльності, розраховані на валовій основі:** валовий внутрішній продукт (ВВП), валовий національний продукт (ВНП), валовий національний дохід (ВНД).

Валовий внутрішній продукт розраховують як сукупність вартості продукції сфери матеріального виробництва та сфери послуг, незалежно від національної належності підприємств, розташованих на території цієї країни, тобто використовують принцип територіального розташування суб'єктів.

ВВП на душу населення визначають як співвідношення ВВП до чисельності населення країни в процентах.

Під час розрахунку ВВП використовують методи обчислення за доходами, витратами та доданою вартістю.

Метод обчислення ВВП за доходами передбачає розрахунок ВВП за такою формулою:

$$\text{ВВП} = \text{ЗП} + \text{Д}_{\text{фк}} + \text{T}_{\text{н}} + \text{Д}_{\text{нп}} + \text{Р}_{\text{п}} + \text{А} + \text{В}_{\text{п}} - \text{Д}_{\text{с}}, \quad (2.1)$$

де ЗП – зарплата найманих працівників;

$\text{Д}_{\text{фк}}$ – доходи фірм і корпорацій;

$\text{T}_{\text{н}}$ – надходження від непрямих податків;

$\text{Д}_{\text{нп}}$ – доходи некорпоративних підприємств;

$\text{Р}_{\text{п}}$ – рентні платежі;

А – амортизаційні відрахування;

$\text{В}_{\text{п}}$ – виплати за капітал, використаний у процесі виробництва ВВП;

$\text{Д}_{\text{с}}$ – державні субсидії.

Приклад 2.1. За даними про соціально-економічний розвиток умовної країни (млрд дол. США): доходи некорпоративних підприємств ($\text{Д}_{\text{нп}}$) – 1 447; рентні платежі ($\text{Р}_{\text{п}}$) – 113; доходи фірм і корпорацій ($\text{Д}_{\text{фк}}$) – 6 581; заробітна плата найманих робітників (ЗП) – 841; виплати за капітал, використаний у процесі створення ВВП ($\text{В}_{\text{п}}$) – 415; амортизаційні відрахування (А) – 44; непрямі податки ($\text{T}_{\text{н}}$) – 21.

Розрахуймо ВВП за доходами ($\text{ВВП}_{\text{дох.}}$):

$$\begin{aligned} \text{ВВП}_{\text{дох.}} &= 841 + 6\,581 + 21 + 1\,447 + 113 + 44 + 415 = \\ &= 9\,462 \text{ (млрд дол. США)}. \end{aligned}$$

Метод обчислення ВВП за витратами передбачає розрахунок ВВП за такою формулою:

$$\text{ВВП} = \text{K}_{\text{св}} + \text{З}_{\text{д}} + \text{В}_{\text{к}} + \text{Е}_{\text{ч}}, \quad (2.2)$$

де $\text{K}_{\text{св}}$ – кінцеві споживчі витрати;

$\text{З}_{\text{д}}$ – державні закупівлі;

$\text{В}_{\text{к}}$ – валові капіталовкладення;

$\text{Е}_{\text{ч}}$ – чистий експорт.

Приклад 2.2. За даними про соціально-економічний розвиток умовної країни (млрд дол. США): кінцеві споживчі витрати ($\text{K}_{\text{св}}$) – 10 758; валові капіталовкладення ($\text{В}_{\text{к}}$) – 2 247; державні витрати на заробітну плату

службовцям ($Z_{д1}$) – 6 158; витрати держави на закупівлю товарів і послуг ($Z_{д2}$) – 5 266; сальдо експорту та імпорту ($E_ч$) – –3 287.

Розрахуймо ВВП за витратами ($ВВП_{витр.}$):

$$ВВП_{витр.} = 10\,758 + (5\,266 + 6\,158) + 2\,247 - 3\,287 = 21\,142 \text{ (млрд дол. США).}$$

Метод обчислення ВВП за доданою вартістю (виробничий метод) передбачає розрахунок валової доданої вартості з урахуванням непрямих податків за такою формулою:

$$ВВП = \sum ДВ = (\sum ВВ - \sum ПС) + (T_{прод.} - T_{рв}), \quad (2.3)$$

де $\sum ДВ$ – сумарна додана вартість в економіці;

$ВВ$ – валовий випуск;

$ПС$ – проміжне споживання (матеріальні витрати);

$T_{прод.}$ – податкові надходження від продуктових податків на бізнес та імпорт;

$T_{рв}$ – виробничі трансферти (субсидії).

Приклад 2.3. Розрахуймо загальний обсяг ВВП за виробничим методом за 5-стадійного виробництва в табл. 2.1.

Таблиця 2.1

Додана вартість за 5-стадійного виробництва

Стадії виробництва	Ціна продажу матеріалів та продукції, дол. США	Додана Вартість, дол. США
Перша стадія: Фірма А – "Виробництво бавовни"	100	100 (100 – 0)
Друга стадія: Фірма В – "Ткацько-прядильна фірма"	150	50 (150 – 100)
Третя стадія: Фірма С – "Виробництво одягу"	180	30 (180 – 150)
Четверта стадія: Фірма Д – "Оптовий продаж одягу"	205	25 (205 – 180)
П'ята стадія: Фірма Е – "Роздрібний продаж одягу"	300	95 (300 – 205)
Загальна вартість продажу	935	–
Додана вартість (ВВП)	–	300

Під час розрахунку ВВП виробничим методом підсумовують додану вартість (ринкову ціну обсягу продукції, виробленої підприємством, за винятком вартості використаних у процесі виробництва матеріалів і сировини), додану на кожній стадії виробництва кінцевого товару чи послуги.

Валовий національний продукт розраховують як вартість усього обсягу продукції й послуг у національній економіці, незалежно від місцезнаходження національних підприємств (у своїй країні чи за кордоном), тобто за національною належністю суб'єктів – принципом резидентності, за такою формулою:

$$\text{ВНП} = \text{ВВП} + (\text{ЗПФД}_з - \text{ЗПФД}_{ін.}), \quad (2.4)$$

де $\text{ЗПФД}_з$ – зовнішні первинні факторні доходи, отримані із-за кордону;
 $\text{ЗПФД}_{ін.}$ – зовнішні первинні факторні доходи, сплачені за кордон.

Валовий національний дохід розраховують за такою формулою:

$$\text{ВНД} = \text{ВНП} + (\text{ЗТр}_з - \text{ЗТр}_{ін.}), \quad (2.5)$$

де $\text{ЗТр}_з$ – зовнішні трансферти отримані;
 $\text{ЗТр}_{ін.}$ – зовнішні трансферти сплачені.

Наявний валовий національний дохід розраховують за такою формулою:

$$\text{НВНД} = \text{ВНД} + (\text{ЗТр}_{з.с.} \times \text{ЗТр}_{ін.}), \quad (2.6)$$

де $\text{ЗТр}_{з.с.}$ – зовнішні трансферти отримані;
 $\text{ЗТр}_{ін.}$ – зовнішні трансферти сплачені.

Приклад 2.4. За даними про соціально-економічний розвиток умовної країни (млрд дол. США): валовий національний продукт (ВНП) – 3 413; трансферти за кордон ($\text{ЗТр}_з$) – 125; трансферти з-за кордону ($\text{ЗТр}_{ін.}$) – 137.

Розрахуймо валовий національний дохід (ВНД):

$$\text{ВНД} = 3\,413 + (125 - 137) = 3\,401 \text{ (млрд дол. США).}$$

1.2. Показники результатів економічної діяльності, розраховані на чистій основі: чистий внутрішній продукт (ЧВП), чистий національний продукт (ЧНП), чистий факторний дохід (ЧФД).

Чистий внутрішній продукт (ЧВП) розраховують за такою формулою:

$$\text{ЧВП} = \text{ВВП} - \text{А}, \quad (2.7)$$

де ВВП – валовий внутрішній продукт;

А – амортизаційні відрахування.

Чистий національний продукт (ЧНП) розраховують за такою формулою:

$$\text{ЧНП} = \text{ВНП} - \text{А}, \quad (2.8)$$

де ВНП – валовий національний продукт;

А – амортизаційні відрахування.

Чистий факторний дохід (ЧФД) розраховують за такою формулою:

$$\text{ЧФД} = \text{ВНП} - \text{ВВП}, \quad (2.9)$$

де ВНП – валовий національний продукт;

ВВП – валовий внутрішній продукт.

Приклад 2.5. За показниками про соціально-економічний розвиток умовної країни (млрд дол. США): валовий внутрішній продукт (ВВП) – 3 045; валовий національний продукт (ВНП) – 3 413; амортизація основного капіталу (А) – 478.

Розрахуймо чистий факторний дохід (ЧФД) і чистий національний продукт (ЧНП):

$$\text{ЧФД} = 3\,413 - 3\,045 = 368 \text{ (млрд дол. США);}$$

$$\text{ЧНП} = 3\,413 - 478 = 2\,935 \text{ (млрд дол. США).}$$

1.3. Показники перерозподілу результатів економічної діяльності характеризують економічне становище країни та охоплюють національний дохід (НД), особистий дохід, особистий дохід після сплати податків.

Національний дохід (НД) розраховують за такою формулою:

$$\text{НД} = \text{ЧНП} - \text{НП}, \quad (2.10)$$

де ЧНП – чистий національний продукт;

НП – непрямі податки.

Приклад 2.6. За даними про соціально-економічний розвиток умовної країни (млрд дол. США): чистий національний продукт (ЧНП) – 5 540; податок на додану вартість (ПДВ) – 343; акцизний збір – 275 (АЗ); мито – 269 (МТ).

Розрахуймо непрямі податки (НП) і національний дохід (НД):

$$\text{НП} = \text{ПДВ} + \text{АЗ} + \text{МТ} = 343 + 275 + 269 = 887 \text{ (млрд дол. США);}$$

$$\text{НД} = 5\,540 - 887 = 4\,653 \text{ (млрд дол. США).}$$

Особистий дохід розраховують як різницю між національним доходом і виплатами на соціальне страхування, податку на прибуток підприємств, прибутку підприємств із додаванням трансфертних виплат.

Особистий дохід після сплати податків розраховують як різницю між особистим доходом і податками на оплату праці.

II. Показники рівня активності країни у світовій торгівлі, що розраховують із використанням макроекономічних показників системи національних рахунків: експортна, галузева експортна, імпортна, зовнішньоторговельна квота.

2.1. Експортна квота – це показник, що характеризує значущість експорту для національної економіки загалом та окремих галузей за певними видами продукції, що розраховують за такою формулою:

$$E_k = \frac{E_x}{\text{ВВП}} \times 100 \%, \quad (2.11)$$

де E_x – вартісні обсяги експорту товарів країни за певний період (рік);

ВВП – вартісні обсяги валового внутрішнього продукту країни за певний період (рік).

2.2. Галузева експортна квота – це показник, який дозволяє визначити експортну орієнтацію країни, що розраховують як відношення обсягу експорту галузі до обсягу ВВП країни за такою формулою:

$$E_{k_r} = \frac{E_{x_r}}{\text{ВВП}} \times 100 \%, \quad (2.12)$$

де E_{k_r} – галузева експортна квота;

E_{x_r} – вартісні обсяги експорту галузі за певний період (рік);

ВВП – вартісні обсяги валового внутрішнього продукту країни за певний період (рік).

2.3. Імпортна квота – це показник, який характеризує значущість імпорту для національної економіки й окремих галузей за різними видами продукції, що розраховують за такою формулою:

$$I_k = \frac{Im}{ВВП} \times 100 \%, \quad (2.13)$$

де Im – вартісні обсяги імпорту товарів країни за певний період (рік);

$ВВП$ – вартісні обсяги валового внутрішнього продукту країни за певний період (рік).

2.4. Зовнішньоторговельна квота – це показник, який характеризує ступінь відкритості національної економіки за рівнем розвитку її міжнародного економічного сектору, що розраховують за такою формулою:

$$ЗТ_k = \frac{(Ex + Im)}{ВВП} \times 100 \%. \quad (2.14)$$

Цей показник називають індексом відкритості національної економіки. Нормою вважають, якщо його нижня межа дорівнює 10 %.

Приклад 2.7. На основі показників зовнішньоекономічного розвитку умовної країни розрахуймо експортну, імпорتنу та зовнішньоторговельну квоту за роками в табл. 2.2.

Таблиця 2.2

Показники зовнішньоекономічного розвитку країни

Роки	Обсяг експорту, млрд дол. США	Обсяг імпорту, млрд дол. США	Обсяг ВВП за ПКС, млрд дол. США	Експортна квота (Ек)	Імпортна квота (Ік)	Зовнішньоторговельна квота (ЗТк)
1	2	3	4	$5 = 2 / 4 \times 100$	$6 = 3 / 4 \times 100$	$7 = (2 + 3) / 4 \times 100$
2017	714,9	832,6	4 729,0	$714,9 / 4 729,0 \times 100 = 15 \%$	$832,6 / 4 729,0 \times 100 = 17 \%$	$(714,9 + 832,6) / 4 729,0 \times 100 = 33 \%$
2018	699,5	798,6	4 807,0	$699,5 / 4 807 \times 100 = 14,5 \%$	$798,6 / 4 807 \times 100 = 16,6\%$	$(699,5 + 798,6) / 4 807 \times 100 = 31,2 \%$

1	2	3	4	5 = 2 / 4 × 100	6 = 3 / 4 × 100	7 = (2 + 3) / 4 × 100
2019	622,0	627,3	4 658,0	622 / 4 658 × 100 = 13,4 %	627,3 / 4 658 × 100 = 13,5 %	(622 + 627,3) / 4 658 × 100 = 26,8 %
2020	641,4	629,8	4 932,0	641,4 / 4 932 × 100 = 13 %	629,8 / 4 932 × 100 = 12,8 %	(641,4 + 629,8) / 4 932 × 100 = 25,8 %
2021	688,9	644,7	5 428,8	688,9 / 5 428,8 × 100 = 12,7 %	644,7 / 5 428,8 × 100 = 11,9 %	(688,95 + 644,72) / 5 428,81 × 100 = 24,6 %

2.5. Міру залежності країни від міжнародної торгівлі визначають за такою формулою:

$$Ч_{\text{зал.}} = 0,5 (E + I) / \text{ВВП} \times 100 \%, \quad (2.15)$$

де E – вартісні обсяги експорту країни за певний період (рік);

I – вартісні обсяги імпорту країни за певний період (рік);

ВВП – вартісні обсяги валового внутрішнього продукту країни за певний період (рік).

За цим показником усі країни розподіляють на три групи: високозалежні (ВЗ, 45 – 93 %), середньозалежні (СЗ, 14 – 44 %) та низькозалежні (НЗ, 2,7 – 13 %).

Приклад 2.8. На основі умовних даних про зовнішню торгівлю країн світу визначмо міру і групу залежності кожної країни від міжнародної торгівлі в табл. 2.3.

Таблиця 2.3

Зовнішня торгівля країн світу

Країни	Обсяг експорту, млрд дол. США, (E)	Обсяг імпорту, млрд дол. США, (I)	ВВП, млрд дол. США	Міра залежності країни від міжнародної торгівлі ($D_{\text{зал.}}$), %	ВЗ, СЗ, НЗ
1	2	3	4	5 = 0,5 (2 + 3) / 4 × 100	6
Німеччина	2 003,7	1 775,2	4 557	0,5 (2 003,7 + 1 775,2) / 4 557 × 100 = 41 %	СЗ

1	2	3	4	$5 = 0,5 (2 + 3) / 4 \times 100$	6
США	2 556,6	3 401,7	24 796	$0,5 (2 556,6 + 3 401,7) / 24 796 \times 100 = 12 \%$	НЗ
Китай	3 554,3	3 091,5	18 463	$0,5 (3 554,3 + 3 091,7) / 18 463 \times 100 = 18 \%$	СЗ
Японія	919,1	941,7	5 383	$0,5 (919,1 + 941,7) / 5 383 \times 100 = 17 \%$	СЗ
Франція	920,9	957,7	3 140	$0,5 (920,9 + 957,7) / 3 140 \times 100 = 30 \%$	СЗ
Велика Британія	874,5	898,7	3 442	$0,5 (874,5 + 898,7) / 3 442 \times 100 = 26 \%$	СЗ
Італія	687,9	637,9	2 272	$0,5 (687,9 + 637,9) / 2 272 \times 100 = 29 \%$	СЗ
Канада	611,2	609,3	2 189	$0,5 (611,2 + 609,3) / 2 189 \times 100 = 28 \%$	СЗ
Україна	81,5	84,2	203	$0,5 (81,5 + 84,2) / 203 \times 100 = 41 \%$	СЗ
...
Світ загалом	12 209,7	12 397,9	64 445	–	–

2.6. Частку країни у світовому виробництві ВВП (ВНП) розраховують як співвідношення вартісних обсягів ВВП (ВНП) країни за певний період (рік) до загальносвітових обсягів ВВП (ВНП) за той самий період (рік).

2.7. Частка експорту у ВВП характеризує ступінь відкритості економіки країни, що розраховують як співвідношення вартісних обсягів експорту до вартісних обсягів валового внутрішнього продукту країни за певний період (рік). Уважають, що для країн із відкритою економікою частка експорту перевищує 30 % ВВП, для країн із закритою економікою – до 10 %.

Завдання для самостійного виконання

2.1. Соціально-економічний розвиток умовної країни характеризують такими показниками (млрд дол. США): ВВП – 2 489; амортизація основного капіталу – 533; чистий факторний дохід із-за кордону – –155; чисті поточні трансферти – 196; споживання – 2 004; внутрішні капіталовкладення – 358.

Розрахуйте чистий національний продукт (ЧНП); ВНП; ВНД; заощадження.

2.2. Соціально-економічний розвиток умовної країни характеризують такими показниками (млрд дол. США): ВВП – 3 045; ВНП – 3 413; трансферти за кордон – 25; амортизація основного капіталу – 478; національний дохід – 1 798; трансферти з-за кордону – 37.

Розрахуйте ВНД; ЧФД; ЧНП; непрямі податки.

2.3. У табл. 2.4 наведено умовні дані щодо обсягів експорту, імпорту, кількості населення країн, що мають різний рівень соціально-економічного розвитку та різний ступінь інтегрованості у світове господарство.

Таблиця 2.4

Показники розвитку країн світу

Країни	Обсяг експорту, млн дол. США	Обсяг імпорту, млн дол. США	Обсяг ВВП за паритетом купівельної спроможності, трлн дол. США	Чисельність населення, осіб
США	2 556 638	3 401 688	25,04	338 343 892
Німеччина	2 003 740	1 775 164	5,32	83 825 900
Японія	919 158	941 671	6,11	126 172 984
Франція	920 863	957 717	3,69	66 179 001
Велика Британія	874 485	898 719	3,77	69 127 915
Індія	643 079	717 119	11,67	1 431 394 909
Індонезія	246 870	217 715	4,20	283 779 658
Китай	3 554 296	3 091 488	30,07	1 461 270 912
Бразилія	317 175	297 923	3,78	283 779 658
Світ загалом	28 108 490	27 120 161	161,50	8 078 383 905

На основі наведених у табл. 2.4 даних визначте:

- 1) ступінь відкритості національних економік – через розрахунок експортних, імпортних, зовнішньоторговельних квот;
- 2) обсяг експорту й імпорту на душу населення;
- 3) питому частку кожної країни в загальному обсязі світового експорту й імпорту.

З'ясуйте, які із країн найбільшою мірою залежать від зовнішньоекономічної сфери та чи є це позитивним для національного господарства.

2.4. Соціально-економічний розвиток умовної країни характеризують такими показниками (млрд дол. США): ВВП – 12 177; ВНП – 12 425; чисті трансферти – –41; амортизація основного капіталу – 148; непрямі податки – 284; субсидії – 14.

Розрахуйте ВНД; ЧФД; ЧНП; НД.

2.5. На основі умовних даних табл. 2.5 визначте ступінь відкритості національних економік – через розрахунок експортних квот, обсягу експорту на душу населення та питомої частки кожної країни у світовому експорті.

Таблиця 2.5

Показники розвитку національних економік країн світу

Країни	Обсяг експорту товарів і послуг, млн дол. США	ВВП, млрд дол. США	Чисельність населення, осіб
США	2 556 638	24 796	338 343 892
Німеччина	2 003 740	4 557	83 825 900
Японія	919 158	5 383	126 172 984
Франція	920 863	3 140	66 179 001
Велика Британія	874 485	3 442	69 127 915
Італія	687 948	2 272	60 648 121
Канада	611 145	2 189	38 881 567
Нідерланди	839 645	1 070	17 314 768
Китай	3 554 296	18 463	1 461 270 912
Україна	81 504	203	43 336 477
Світ загалом	28 108 490	10 1560	8 078 383 905

З'ясуйте, які із країн найбільшою мірою залежать від зовнішньоекономічної сфери та чи є це позитивним для національного господарства.

Стереотипні завдання

1. Назвіть характерні риси МЕВ промислово розвинених країн:

а) мають зрілі форми розвитку, розвиваються в умовах конкуренції та глибоких зв'язків, що переходять зі стадії інтернаціоналізації до стадії інтеграції;

б) залишаються ще відокремленими, не зазнають всієї сили впливу міжнародної конкуренції, відбувається докорінна ломка механізму їхніх МЕВ;

в) характеризуються зміною моделі МЕВ і ролі у світовому господарстві;

г) не беруть участі в МЕВ.

2. Назвіть характерні риси МЕВ країн, що розвиваються:

а) мають зрілі форми розвитку, розвиваються в умовах конкуренції та глибоких зв'язків, що переходять зі стадії інтернаціоналізації до стадії інтеграції;

б) залишаються ще відокремленими, не зазнають всієї сили впливу міжнародної конкуренції, відбувається докорінна ломка механізму їхніх МЕВ;

в) характеризуються зміною моделі МЕВ і ролі у світовому господарстві;

г) не беруть участі в МЕВ.

3. Назвіть характерні риси МЕВ країн із перехідною економікою:

а) мають зрілі форми розвитку, розвиваються в умовах конкуренції та глибоких зв'язків, що переходять зі стадії інтернаціоналізації до стадії інтеграції;

б) залишаються ще відокремленими, не зазнають всієї сили впливу міжнародної конкуренції, відбувається докорінна ломка механізму їхніх МЕВ;

в) характеризуються зміною моделі МЕВ і ролі у світовому господарстві;

г) не беруть участі в МЕВ.

4. Які з перелічених країн світу належать до групи розвинених країн світу за методикою, прийнятою Міжнародним валютним фондом (МВФ):

- а) США, Німеччина, Канада, Японія;
- б) Польща, Чехія;
- в) Гонконг, Сінгапур, Китай;
- г) інші країни?

5. Які з перелічених країн світу належать до складу групи країн "Великої сімки" за методикою, прийнятою МВФ:

- а) Італія, Німеччина, Франція, США, Велика Британія, Японія, Канада;
- б) Іспанія, Нідерланди, Австралія, Італія, Швеція, Польща, Португалія;
- в) Чехія, Швейцарія, Австрія, Японія, Мальта, Монако, Швеція;
- г) Сінгапур, Китай, Індія, Туреччина, ОАЕ, Малайзія, Греція?

6. Які з перелічених країн світу належать до групи країн із перехідною економікою за методикою, прийнятою МВФ:

- а) Україна, Албанія, Чехія, Польща, Естонія, Литва;
- б) Китай, Сінгапур, Туреччина, Індія, Грузія, Латвія;
- в) Кіпр, Мальта, Греція, Словенія, Марокко, Чорногорія;
- г) Бразилія, Австралія, Алжир, Південна Корея, Вірменія, Перу?

7. Які з перелічених країн світу належать до групи країн, що розвиваються, за методикою, прийнятою МВФ:

- а) Нігерія, Ангола, Конго, В'єтнам;
- б) Китай, Мексика, Саудівська Аравія, Пакистан;
- в) Португалія, Словаччина, Ізраїль, Єгипет;
- г) Вірменія, Південно-Африканська Республіка, Марокко, Судан?

8. За яким показником оцінюють рівень соціально-економічного розвитку країн, згідно зі стандартами міжнародної статистики:

- а) розміром території;
- б) обсягом валового внутрішнього продукту на душу населення;
- в) часткою у світовій торгівлі;
- г) обсягом валових інвестицій?

9. Який узагальнювальний показник лежить в основі класифікації країн за методикою Організації Об'єднаних Націй (ООН):

- а) галузева структура національної економіки;
- б) індекс розвитку людського потенціалу;
- в) ВВП на душу населення, розрахований за паритетом купівельної спроможності;
- г) абсолютний обсяг ВВП?

10. Який узагальнювальний показник лежить в основі класифікації країн за методикою Світового банку:

- а) ВВП на душу населення, розрахований за атласною методикою;
- б) структура експорту й імпорту країни;
- в) рівень і темпи інфляції та безробіття;
- г) рівень капіталізації національної економіки?

11. На які групи класифікують країни світового господарства за типологією ООН:

- а) країни з низьким доходом; країни з доходом, нижчим від середнього рівня; країни з доходом, вищим від середнього рівня; країни з високим доходом;
- б) традиційне суспільство; суспільство, що перебуває у фазі переходу до змін; країни, що перебувають у стадії змін; країни, що активно просуваються до зрілості; суспільство "масового споживання";
- в) розвинені ринкові економіки; перехідні економіки; економіки, що розвиваються;
- г) інші групи?

12. На які групи класифікують країни світового господарства за методикою Світового банку:

- а) країни з низьким доходом; країни з доходом, нижчим від середнього рівня; країни з доходом, вищим від середнього рівня; країни з високим доходом;
- б) традиційне суспільство; суспільство, що перебуває у фазі переходу до змін; країни, що перебувають у стадії змін; країни, що активно просуваються до зрілості; суспільство "масового споживання";

- в) розвинені ринкові економіки; перехідні економіки; економіки, що розвиваються;
- г) інші групи?

13. Якими ознаками характеризують сучасну міжнародну економічну систему:

- а) розвиненою сферою міжнародного обміну товарами, факторами виробництва, технологіями та інформацією;
- б) посиленням протекціонізму в зовнішньоекономічній діяльності держав;
- в) превалюванням міжнародних форм виробництва, передусім у межах транснаціональних корпорацій;
- г) системою національних, міждержавних і наднаціональних механізмів регулювання зовнішньоекономічних зв'язків країн, із метою забезпечення стабільності економічного розвитку та гармонізації національних економічних інтересів у міжнародній сфері;
- г) усі відповіді є правильними?

14. Систему національних рахунків кваліфікують як:

- а) сукупність правил обліку експортно-імпортних операцій країн і руху послуг та факторів виробництва між їхніми контрагентами;
- б) сукупність міжнародно визнаних правил обліку всіх видів економічної діяльності країн, що відображають усі основні макроекономічні зв'язки, включно із взаємодією національної й міжнародної економіки;
- в) сукупність статей витрат і надходжень секторів національної економіки, що відображають результати зовнішньоекономічної діяльності суб'єктів господарювання країни;
- г) сукупність факторів впливу транснаціональних корпорацій на всі сфери економічної діяльності країни.

15. Що характеризує показник "індекс розвитку людського потенціалу":

- а) міру втілених у людині природних здібностей, таланту, рівня освіти, кваліфікації та їхню здатність давати дохід;
- б) систему суспільних відносин, у межах якої всебічно розвивають сутнісні сили людини та формують її особистість;

- в) основні аспекти людського існування: тривалість і рівень життя, освіченість тощо;
- г) інші характеристики?

16. Що є загальною рисою закону і закономірності в МЕВ:

- а) сфера дії;
- б) протилежні сторони;
- в) час дії;
- г) напрям впливу?

17. Яка з особливостей чинності законів розвитку МЕВ показує, що процес їхнього формування не завершено, його будуть вдосконалювати:

- а) перевага однієї із протилежних сторін над іншою;
- б) закони як тенденції розвитку;
- в) можливість регулювання МЕВ;
- г) інтернаціоналізація економічних інтересів?

18. Яка з особливостей чинності законів розвитку МЕВ зумовлює баланс національних та інтернаціональних інтересів:

- а) перевага однієї із протилежних сторін над іншою;
- б) закони як тенденції розвитку;
- в) можливість регулювання МЕВ;
- г) інтернаціоналізація економічних інтересів?

19. Що становить економічну вигоду країни на світовому ринку:

- а) еквівалентний обмін;
- б) різниця між інтернаціональними й національними витратами у виробництві товару;
- в) конкурентоспроможність національних виробників;
- г) участь в інтеграційних процесах?

20. Який закон регулює цінові відносини на світовому ринку:

- а) вартості;
- б) конкуренції;
- в) інтернаціоналізації господарського життя;
- г) нерівномірності економічного розвитку?

Запитання для самодіагностики за підрозділом 2

1. Охарактеризуйте складові та напрями впливу міжнародного середовища на міжнародний розвиток.
2. Що на сучасному етапі розвитку світової економіки є вирішальним стимулом розвитку країни?
3. Дайте визначення економічного середовища та міжнародного економічного середовища. У чому полягають їхні особливості?
4. Розкрийте структуру природно-ресурсного потенціалу та його місця в розвитку світової економіки.
5. Які підходи до класифікації країн світу ви знаєте та в чому полягають переваги їхньої класифікації за соціально-економічними моделями?
6. У чому полягає специфіка розподілу і використання інфраструктури енергетики між країнами світу та які перспективи її динаміки?
7. Розкрийте структуру й особливості транспортної складової інфраструктури МЄВ.
8. Які особливості, місце й перспективи інформаційних ресурсів в інфраструктурі МЄВ?
9. Розкрийте структуру й особливості соціально-культурного середовища МЄВ.
10. Охарактеризуйте важливі світоглядні та поведінкові аспекти, які формують під впливом культури.
11. Розкрийте структуру й особливості політико-правового середовища розвитку МЄВ.
12. Охарактеризуйте об'єктивні критерії правової держави в західному праві.
13. Яким чином наукові та ненаукові методи аналізу може бути використано в процесі дослідження світового господарства?
14. Доведіть об'єктивний характер економічних законів сучасної міжнародної економічної діяльності.
15. Які характерні особливості економічних інтересів у сфері міждержавних відносин?

Рекомендована література за підрозділом 2: [1; 2; 8; 9; 20 – 25; 37; 43; 45; 52; 53; 69 – 71].

3. Світовий ринок товарів і послуг

Вивчення підрозділу 3 передбачає розгляд таких питань:

3.1. Сутнісна характеристика світового ринку. Територіальна структура світового ринку. Функціональна структура світового ринку. Риси й особливості розвитку світового ринку товарів і послуг. Товарні класифікації та номенклатури, що використовували в міжнародних відносинах.

3.2. Економічна основа та теорії міжнародної торгівлі. Класична теорія торгівлі. Принцип абсолютних порівняльних переваг у торгівлі А. Сміта. Теорія відносної переваги у витратах Д. Рікардо. Розвиток класичної теорії торгівлі. Теорія відносної забезпеченості факторами виробництва Гекшера – Оліна й парадокс Леонтьєва. Умови торгівлі. Сучасні західні теорії модернізації міжнародної торгівлі.

3.3. Сутність, механізм, форми та методи міжнародної торгівлі. Поняття, специфічні риси, принципи й особливості міжнародної торгівлі. Показники, що характеризують участь країн у міжнародній торгівлі. Фактори, що впливають на рівень розвитку міжнародної торгівлі. Класифікація форм міжнародної торгівлі. Традиційна торгівля та її види. Торгівля товарами та послугами. Зустрічна торгівля як засіб підвищення конкурентоспроможності експортних товарів та її види. Основні методи міжнародної торгівлі: торгівля напряму та через посередників. Загальна характеристика інституціональних посередників: міжнародні товарні біржі, міжнародні аукціони, міжнародні торги.

3.4. Особливості ціноутворення в міжнародній торгівлі. Поняття світової ціни. Види цін, які залучають як вихідну інформацію про ціни світового ринку. Фактори, що впливають на ціноутворення на світових товарних ринках. Основні принципи міжнародного ціноутворення. Методологія розрахунку цін на експортовану та імпортовану продукцію. Комерційні виправлення під час визначення цін на світових товарних ринках.

3.5. Сутність, причини розвитку та форми вияву міжнародних науково-технічних відносин. Міжнародне передавання технологій. Форми міжнародного передавання технології: патентна угода, ліцензійна угода, ноу-хау, угода на інжиніринг, франчайзинг. Міжнародне технічне сприяння.

3.6. Регулювання міжнародних торговельних відносин. Концепції міжнародної торговельної політики: політика вільної торгівлі та протекціонізму. Тарифне й нетарифне регулювання міжнародних торговельних відносин. Рівні та види регулювання міжнародної торгівлі. Багатостороннє

регулювання торговельно-економічних відносин країн світової співдружності. Базові принципи торговельних відносин між державами. Роль Світової організації торгівлі (СОТ) у регулюванні міжнародної торгівлі.

Мета – з'ясування сутності світового ринку товарів і послуг, надання його загальної характеристики; дослідження економічних основ і теорії міжнародної торгівлі; визначення місця міжнародної торгівлі в системі міжнародних економічних відносин; вивчення механізму здійснення та регулювання міжнародної торгівлі.

Ключові поняття підрозділу 3: світовий ринок; товари; послуги; закон порівняльних переваг; теорія абсолютних переваг; теорія відносних переваг; теорія відносної забезпеченості факторами виробництва; міжнародна торгівля; зовнішня торгівля; механізм міжнародної торгівлі; експортні операції; імпорتنі операції; метод торгівлі; світова ціна; міжнародні науково-технічні відносини; технологія; трансфер технологій; вільна торгівля; протекціонізм; Світова організація торгівлі (СОТ).

Світовий ринок визначають як спосіб або механізм обміну економічними благами між окремими національними господарствами та їхніми об'єднаннями, що зумовлює виникнення і відтворення економічних відносин між ними.

Як економічна система світовий ринок відображає сукупність взаємодоповнювальних економічних відносин, що розвиваються за схемою: "внутрішній ринок" – "національний ринок" – "міжнародний ринок" – "світовий ринок" – і ґрунтуються на міжнародному поділі праці та інших факторах виробництва.

У процесі еволюції світовий ринок сформувався як цілісна система, що має територіальну та функціональну структуру.

Територіальну структуру світового ринку утворює складне поєднання окремих груп країн, що займають різне економічне положення в системі світового господарства й утворюють центр і периферію світового ринку.

Функціональну структуру світового ринку подано відносно відособленими утвореннями, що забезпечують функціонування системи міжнародними ринками окремих товарів і послуг, робочої сили, позикових капіталів, валютним ринком, інфраструктурою світового ринку тощо.

Найдрібнішими "клітинками" світового ринку є товари й послуги, що задовольняють особисті та виробничі потреби.

Товар визначають як продукт виробничо-економічної діяльності, що має матеріально-речовинну форму та є об'єктом купівлі-продажу в ринковій економіці.

Послугу визначають як вид діяльності, у процесі якої відбувається зміна характеристик (якісних, територіальних) суб'єкта-отримувача або вже наявного продукту, наданих у формі діяльності на основі економічних відносин.

Міжнародна торгівля послугами, порівняно з торгівлею товарами, має такі особливості: торгівлю переважно здійснюють на прямих контактах між виробниками та споживачами послуг, її регулювання – не на кордоні, а всередині країни відповідними положеннями внутрішнього законодавства; спостерігають значну залежність обсягу послуг і їхньої вартості від складності та наукомісткості товарів; є значно більша захищеність державою виробництва та реалізації послуг, ніж сфери матеріального виробництва й торгівлі; послуги, що надходять в особисте споживання, не можуть бути задіяними в господарському обороті.

Розроблення та вдосконалення уніфікованої товарної номенклатури здійснюють провідні міжнародні організації системи ООН. Для класифікації товарів у міжнародній торгівлі зазвичай використовують Гармонізовану систему опису і кодування товарів (ГСОКТ), що упорядковує статистичну звітність як у міжнародній торгівлі, так і у сфері митних тарифів та є базою для погодження з іншими системами класифікації ООН. У цій системі товари розподілено на 21 розділ, 96 товарних груп, 1 241 товарну позицію та 5 019 субпозицій. ГСОКТ є основою для переговорів у межах СОТ. Для систематизації послуг використовують методики СОТ, МВФ, Світового банку та ін.

У **теорії міжнародної торгівлі** центральними є проблеми щодо з'ясування її економічних основ, наявності вигоди для кожної із країн-учасниць і вибору свободи торгівлі чи протекціонізму для економічного зростання.

Пояснення першопричин, що породжують міжнародну торгівлю, ґрунтується на *законі порівняльних (вартісних) переваг*. Його сутність полягає в тому, що кожна країна має порівняльні переваги у виробництві певного товару (тобто виготовляє його з нижчими витратами) і здобуває вигаш, спеціалізуючись на його виробництві й обмінюючи на товари, які вона сама є неспроможною ефективно виготовляти.

У теорії міжнародної торгівлі докладно розглядають різні аспекти порівняльних переваг і їхню роль у міжнародному поділі праці та спеціалізації виробництва.

Теорія абсолютних переваг А. Смита доводить вигідність вільної торгівлі для країни. Згідно із цією теорією країни, що володіють природними перевагами (пов'язаними із кліматичними умовами та природними ресурсами) і придбаними перевагами (пов'язаними з розвитком технології та високою кваліфікацією працівників) у виробництві певних товарів, можуть виготовляти їх більш ефективно, ніж інші. Якщо торгівля не буде обмеженою, то кожна країна буде спеціалізуватися на виробництві тих товарів і послуг, за якими вона має абсолютні переваги.

Теорія відносних переваг у витратах Д. Рікардо стверджує, що міжнародна торгівля є вигідною для будь-якої країни: і для тієї, що не має переваг, і для тієї, що має переваги абсолютно для всіх товарів. У кожній країні (без урахування абсолютних переваг) завжди є товар, виробництво якого буде більш ефективним (щодо співвідношення витрат), ніж виробництво решти товарів. Країна здобуде більший виграш, якщо сконцентрує свої ресурси на більш ефективних виробництвах.

Теорія відносної забезпеченості факторами виробництва Гекшера – Оліна визначає співвідношення частки землі, трудових ресурсів і капіталу та зумовлює їхню порівняльну вартість. Ці витрати так само визначають, які товари країна може виробляти більш ефективно й експортувати.

Теорію Гекшера – Оліна – Самуельсона зведено до того, що вирівнювання в результаті торгівлі відносних цін на товари приводить до вирівнювання відносних цін і на фактори виробництва, за допомогою яких ці товари були виробленими.

Теорема Столпера – Самуельсона показує, як розподіляють доходи від зовнішньої торгівлі між власниками факторів виробництва.

Теорія життєвого циклу товару Р. Вернона пояснює мотиви та спрямування зовнішньої торгівлі, зумовлені невідповідністю фаз життєвого циклу товарів у різних країнах.

У розглянутих теоріях причини торгівлі, її структура, напрями товарних потоків пояснюють відмінностями в пропозиції факторів виробництва країн. Проте на практиці торгівля готовими товарами, особливо новими, значною мірою залежить від споживчих переваг і доходів населення, а відтак подальший розвиток і поглиблення теорії міжнародної торгівлі пов'язано із залученням у вихідну модель фактора попиту.

Теорія подібності країн, або теорія перехресного попиту С. Ліндера пояснює причини зростальної частки в обсязі торгівлі готовими виробами між промислово розвиненими країнами та наявність у цих країнах схожих сегментів ринку (споживчих переваг), унаслідок близькості рівнів доходів населення, культурної подібності, історичних зв'язків тощо.

Міжнародну торгівлю визначають як сферу МЕВ, що відображає закономірності руху товарів і послуг за межами національних кордонів окремих держав і становлять сукупний оплачуваний товарообіг між усіма країнами світу.

Усі країни світу більшою або меншою мірою є залежними від міжнародної торгівлі, оскільки вона є формою зв'язку між товаровиробниками різних країн. Усвідомлюючи цю обставину, міжнародне співтовариство виробило цілий ряд принципів, на яких ґрунтується міжнародна торгівля.

Міжнародну торгівлю характеризують три найважливіші показники: *загальний обсяг (товарообіг); товарна структура; географічна структура.*

Під **зовнішньою торгівлею** розуміють торгівлю будь-якої країни з іншими країнами, що складається з оплачуваного ввезення (імпорту) і вивезення (експорту) товарів (продукції, робіт, послуг). Зовнішньоторговельну діяльність розподіляють за товарною спеціалізацією на торгівлю готовою продукцією, торгівлю машинами й обладнанням, торгівлю сировиною та торгівлю послугами.

Механізм міжнародної торгівлі поєднує сукупність загальноприйнятих економічних, правових, організаційних форм, засобів і методів, що забезпечують надійність, своєчасність, стандартність та ефективність зовнішньоекономічних угод.

Форми сучасної міжнародної торгівлі систематизують за такими ознаками:

за специфікою взаємодії суб'єктів (традиційна торгівля – експорт (реекспорт), імпорт (реімпорт); торгівля кооперованою та спеціалізованою продукцією на основі довгострокових угод; зустрічна торгівля, що ґрунтується на зустрічних зобов'язаннях експортерів із закупівлі в імпортерів частини чи повністю експортованих товарів);

за специфікою об'єкта (торгівля товарами, послугами, результатами творчої діяльності);

за специфікою регулювання (звичайна, дискримінаційна та преференційна торгівля).

Метод торгівлі визначають як засіб здійснення торговельного обміну (торговельної операції чи торговельної угоди). У міжнародній торговельній практиці використовують два основні методи торгівлі:

торгівля напряму (здійснення операції безпосередньо між виробником і споживачем);

торгівля через посередників (операції з перепродажу (за договором купівлі-продажу); комісійні операції (за договором комісії, договором консигнації); агентські операції (за агентською угодою); брокерські операції (за брокерською угодою)).

Серед посередників виділяють інституціональних посередників, до яких належать міжнародні товарні біржі, міжнародні аукціони та міжнародні торги (тендери).

Поширеним способом торгівлі сировинними товарами мінерального та сільськогосподарського походження є **міжнародні товарні біржі**, що становлять постійно діючі оптові ринки продажу однорідних (взаємозамінних) товарів. Біржовий ринок містить два *сектори*:

ринок реального товару, де укладають угоди, із метою передавання прав власності на товар продавцем споживачу за визначений грошовий еквівалент. Виконання ними таких угод полягає у фактичному постачанні товару;

ринок абстрактного контракту, тобто сучасну ф'ючерсну біржу, де укладають угоди на основі купівлі-продажу стандартних ф'ючерсних контрактів після здійснення біржових операцій.

Міжнародні аукціони спеціалізуються на збуті реальних товарів з індивідуальними властивостями. Міжнародні товарні аукціони визначають як спеціально організовані, періодично діючі в спеціально визначеному місці ринки, де шляхом публічних торгів відбувається продаж раніше оглянутих товарів, що переходять у власність покупця. Торги на аукціонах проводять або з підвищенням ціни, або зі зниженням ціни ("голландський аукціон").

Міжнародні торги розглядають як метод розміщення замовлень купівлі-продажу або підяду, під час якого покупець (замовник) оголошує конкурс для продавців (підрядників) на товар (роботи) із раніше визначеними в спеціальному документі – тендері – техніко-економічними характеристиками. Після порівняння отриманих пропозицій укладають договір із тим продавцем (підрядником), який запропонував більш вигідні умови для покупця (замовника). За допомогою торгів закупають різне унікальне

обладнання, транспортні засоби, обладнання зв'язку, прилади й лабораторну апаратуру, а також розміщують підряди на будівництво виробничих, соціальних та інфраструктурних об'єктів.

Світовий ринок характеризує попит, пропозиція й особлива система цін, що встановлюють у результаті їхньої взаємодії.

Міжнародну (світову) ціну визначають як грошовий вираз інтернаціональної вартості виробництва. На практиці за світовими цінами здійснюють великі комерційні окремі зовнішньоторговельні операції з оплатою у вільноконвертованій валюті. Ключовою особливістю міжнародних цін є їхня множинність: коли на той самий товар можуть установлювати різні ціни.

У міжнародній торгівлі практикують *способи встановлення та фіксації цін*, пов'язані з особливостями купівлі-продажу, а саме:

за напрямками товарних потоків (експортні, імпорتنі);

за умовами розрахунків (комерційні, програм допомоги, трансфертні);

за повнотою врахування витрат (нетто, споживання);

за характером реалізації (оптові, роздрібні);

за мірою фіксації в угодах (тверді, рухомі, змінні, з подальшою фіксацією);

за рівнем інформованості (опубліковані (довідкові, статистичні, фактичних угод, пропозицій великих фірм тощо); розрахункові, що використовують у випадках, коли інформація, необхідна для обґрунтування ціни, є відсутньою).

У процесі встановлення зовнішньоторговельних цін використовують такі методи: на базі власних витрат виробництва; за економічними результатами використання товару; зважаючи на рівень попиту; орієнтуючись на рівень цін конкурентів.

Міжнародні науково-технічні відносини визначають як відносини, що виникають між економічними суб'єктами різних країн із питань виробництва, обміну та використання науково-технічних розробок у сфері господарської діяльності. Основою їхнього розвитку та міжнародного руху є *знання* як специфічна форма економічних ресурсів. Основними формами реалізації науково-технічних досягнень є міжнародне передавання (трансфер) технологій і міжнародне технічне сприяння.

Технологію розглядають як сукупність засобів, процесів, операцій, методів, за допомогою яких використовувани у виробництві ресурси перетворюють на кінцеві продукти або послуги. У сучасних умовах технології

містять три *складові елементи*: фундаментальні загальнотеоретичні знання хімічних і фізичних основ виробничої діяльності; прикладні знання способів та знарядь впливу на предмет праці; знання форм організації процесу виробничої діяльності.

Видами міжнародного передавання технологій є:

ноу-хау – передавання технічного досвіду та секретів виробництва, використання яких забезпечує певні переваги;

патентна угода – надання власником патенту прав на використання винаходу покупцеві;

ліцензійна угода – надання власником винаходу дозволу на його використання покупцеві в певних межах;

франчайзинг – надання на певних умовах власником успішного бізнесу іншій стороні права користуватися відомою торговельною маркою, ноу-хау, комерційними таємницями, репутацією та іншими нематеріальними активами;

угода з інжинірингу – угода на інженерно-технічні та консультативні послуги покупцю для реалізації технічного проєкту (об'єктів промисловості, виробничої та соціальної інфраструктур).

Міжнародне технічне сприяння розглядають як форму міжнародного передавання науково-технічних розробок, що полягає в сприянні розвитку технології процесів, продуктів чи управління в технічній, економічній та інших сферах діяльності різних країн. До *організаційних видів* технічного сприяння належать технологічні гранти та співфінансування технічного сприяння.

Регулювання міжнародної торгівлі здійснюють на всіх рівнях: фірмовому, національному, міжнаціональному й наднаціональному.

Залежно від масштабів утручання держави в міжнародну торгівлю, розрізняють протекціоністську торговельну політику та політику вільної торгівлі.

Вільну торгівлю розглядають як політику мінімального державного втручання в зовнішню торгівлю, що розвивається на основі вільних ринкових сил попиту і пропозиції та ґрунтується на усуненні будь-яких перешкод щодо ввезення та вивезення іноземних і вітчизняних товарів.

Протекціонізм розглядають як державну політику захисту внутрішнього ринку від іноземної конкуренції через використання тарифних (впливають на ціни) і нетарифних (впливають на ціни або обсяг товарів) інструментів. Здебільшого країни провадять гнучку зовнішньоторговельну

політику, використовуючи як методи протекціонізму, так і політику вільної торгівлі.

Державне регулювання міжнародної торгівлі здійснюють в односторонньому, двосторонньому та багатосторонньому порядку.

Багатостороннє регулювання передбачає погодження й регулювання торговельної політики на основі багатосторонніх угод, основною з яких є Генеральна угода про тарифи та торгівлю (ГАТТ). ГАТТ є багатосторонньою міжнародною угодою, що містить принципи, правові норми, правила ведення й державного регулювання взаємної торгівлі країн-учасниць.

Найважливіше значення в регулюванні торговельно-економічних відносин країн світової співдружності має **Світова організація торгівлі (СОТ)**, що є законодавчою й інституціональною основою сучасної міжнародної торговельної системи, механізмом багатостороннього погодження та врегулювання політики країн-членів у сфері торгівлі товарами та послугами, спірних торговельних питань і розроблення стандартної зовнішньоторговельної документації. Діяльність СОТ ґрунтується на таких *принципах*:

торгівлі без дискримінації, який реалізують через застосування режиму найбільшого сприяння та національного режиму;

вільної торгівлі, що реалізують на основі проведення раундів багатосторонніх торговельних переговорів;

передбачуваності розвитку міжнародної торгівлі, що досягають зв'язуванням тарифів за тарифними позиціями та забезпеченням прозорості національної торговельної політики;

справедливої конкуренції, що реалізують через створення умов для справедливої конкуренції;

сприяння розвитку та економічним реформам, що реалізують через надання можливості використання переваг режиму найбільшого сприяння, системи розв'язання суперечок тощо;

визнання регіональних торговельних угод;

створення пільгових умов для країн, що розвиваються.

Діяльність СОТ здійснюють на основі проведення багатосторонніх тарифних переговорів, що поєднують у раунди. Із початку роботи ГАТТ/СОТ відбулося вісім торговельних раундів, результати яких привели до значного скорочення середнього мита (із 25 – 30 до 3 – 4 %). Наразі СОТ є глобальною торговельною системою, яка регулює торгівлю товарами, послугами та правами на інтелектуальну власність на основі

реалізації погоджених принципів поведінки країн у міжнародній торгівлі та комплексу заходів, що проводять під егідою СОТ за участі більшості країн світу.

Проблемні запитання для обговорення

1. З'ясуйте першопричини, що породжують міжнародну торгівлю.
2. Як впливають на попит і пропозицію зміни в умовах торгівлі та чому? Аргументуйте свою відповідь.
3. Товар, що міститься на світовому ринку у фазі обміну, виконує інформаційну функцію. Як це пояснити?
4. У чому виявляють взаємозв'язок між видами й методами міжнародної торгівлі? Наведіть приклади.
5. Чому поширення електронної торгівлі на сучасному етапі розвитку міжнародної торгівлі стає її провідною рисою? Назвіть особливості електронної торгівлі.
6. Чи може оптимальне використання результатів НТР забезпечити стабільний розвиток країни? Наведіть та охарактеризуйте форми правового захисту міжнародного руху технологій.
7. Чому митні тарифи є класичним і основним інструментом зовнішньоторговельної політики? Поясніть.
8. До яких позитивних політичних наслідків приводить політика "вільної торгівлі"? За яких причин вводять ембарго? Поясніть.
9. У яких випадках застосовують прямий метод торгівлі. У яких випадках застосовують непрямий метод торгівлі? Назвіть недоліки та переваги для експортера.
10. Які фактори зумовлюють особливості технології як об'єкта економічних операцій? Назвіть і охарактеризуйте рівні міжнародного руху технологій. Що таке "міжнародні технологічні гранти"? У чому особливості міжнародної технічної допомоги та які її основні форми? Розкрийте основні напрями удосконалювання міжнародного технологічного обміну.

Ситуаційні завдання

3.1. Прочитайте текст кейса **"Торгівля Шри-Ланки"** та дайте відповіді на запитання.

Шри-Ланка – острівна країна біля південного краю півострова Індостан з населенням понад 16 млн осіб. Вона має довгу історію

міжнародної торгівлі, починаючи з Римської імперії. Відома у Європі як Цейлон із початку XVI ст. до 1972 р. Шри-Ланка багато в чому є типовим прикладом більшості країн, що розвиваються: низький дохід на душу населення (приблизно 420 дол. США на рік), сильна залежність від експорту деяких видів сировини, недостатні надходження в іноземній валюті для закупівлі необхідних споживчих товарів і промислового імпорту, а також високий рівень безробіття, низькі темпи зростання населення (близько 1,5 % на рік). Але, судячи з деяких показників якості життя, вона посідає досить високе місце серед країн, що розвиваються: рівень грамотності (понад 90 %), харчування, медичного обслуговування та розподілу доходів; середня тривалість життя (71 рік) – є одними з найвищих в Азії.

Із 1960 до 1977 р. наголос робили на обмеженні імпорту, щоб стимулювати місцеве виробництво та зберегти іноземну валюту. 1977 р. новообраний уряд Шри-Ланки зробив численні кроки для послаблення обмежень на імпорт, щоб визначити, де наявні конкурентні переваги. Влада вважала, що галузі, що пережили конкуренцію з імпортом, будуть конкурентоспроможними на експортних ринках.

Відділ розвитку експорту (ВРЕ) Національного міністерства промисловості Шри-Ланки розробив методологію визначення товарів, придатних для розвитку та просування на експорт. Рішення про розвиток експорту ставить питання про те, які мають бути види товарів і як змусити місцеві компанії виробляти їх для зовнішніх ринків. Одним із методів відбору товарних груп є виявлення нетрадиційних товарів, що вже експортують у малих кількостях. По-перше, було визначено товари, для виробництва яких є потрібною велика кількість низько- та висококваліфікованої робочої сили, оскільки Шри-Ланка мала низьку вартість робочої сили, високий рівень освіти й безробіття та неповної зайнятості. ВРЕ звузив цю групу товарів, умістивши до неї лише продукти, вироблені й упаковані в країні з використанням місцевої сировини як важливого показника конкурентоспроможності. ВРЕ також розглянув ситуацію на ринках, де Шри-Ланка має найбільші можливості збуту, розподіливши їх на два типи:

1) ринки, де країна має особливі ринкові привілеї та, відповідно, найнижчі торговельні бар'єри;

2) ринки, що можна обслуговувати з мінімальними транспортними витратами.

Разом було виявлено 17 пріоритетних товарів, залежно від їхнього експортного потенціалу та вигід для країни, а саме: перероблений чай (у пакетах і розчинний); готовий одяг (сорочки, піжами та сукні); хімічні похідні кокосової олії; харчові жири; велосипедні шини й камери, інші гумові вироби; парусинове взуття, консервовані ананаси, керамічні вироби, морепродукти (омари та креветки), вироби місцевих підприємців і дорожнє каміння.

Виявлення найбільш конкурентоспроможних галузей спонукало деяких бізнесменів розглянути можливість капіталовкладень у нові галузі. Крім того, уряд запровадив зони промислового розвитку. Компанії, що виробляли й експортували продукцію на території таких зон, могли розраховувати на 10 років звільнення від податків і 15 років податкових пільг, залежно від розміру інвестицій та кількості зайнятих працівників. Вони також могли імпортувати товари та комплектування без сплати ввізного мита в разі імпорту.

Першими промисловцями, які скористалися цими стимулами, були виробники текстилю та взуття, які мали вихід на ринки Америки та Європи. Було також підтримано державою такі галузі, як виробництво полівінілхлоридної плівки, ковдр, обладнання для введення інформації. Шри-Ланка також обмежила імпорт великогабаритних споживчих товарів, але дозволила безперешкодний імпорт дрібних товарів.

У результаті в Шри-Ланці через появу нових галузей промисловості зросла частка обробної промисловості в загальному експорті, а частка виробництва чаю зменшилася, а також відбулася фрагментація експортних ринків. Ринки США, Східної Азії, Німеччини та Індії почали набувати все більшого значення.

Якщо колись третина експорту йшла до Великої Британії, то зараз жодна країна не отримує понад 15 % продукції Шри-Ланки.

Запитання для обговорення:

1. На які теорії торгівлі спиралися ланкійські посадові особи, розробляючи торговельну стратегію своєї країни?
2. Із якими ризиками може стикнутися в майбутньому Шри-Ланка, якщо вона буде намагатися стати більш незалежною від зовнішнього середовища?
3. Які фактори економічного розвитку слід контролювати уряду Шри-Ланки, щоб запобігти зниженню ролі торгівлі товарами в міжнародному бізнесі?

3.2. Прочитайте текст кейса **Disneyland Park за кордоном** і дайте відповіді на запитання.

Тематичні парки виникли в США 1955 р., коли Волт Дісней інвестував 17 млн дол. США в будівництво та відкриття знаменитого Disneyland Park. Новий парк задумували як господарський об'єкт, спрямований на отримання прибутку, але відбулося поширення американського "культурного продукту" і способу життя американців. Зараз унікальний торговельний бренд Disneyland є одним з основних нематеріальних активів компанії, затребуваний у всьому світі. Проте успіх бренда на споживчому ринку однієї країни не гарантує його успіху на ринках інших країн. Його просування потребує вивчення особливостей національної культури та психології майбутніх споживачів. Більшість проектів потрібно адаптувати до місцевих умов.

Кількість закордонних філій тематичного парку Disneyland зростає досить швидко: Токійський Disneyland відкрився 1983 р. За перший рік роботи з парком ознайомилися понад 10 млн осіб, із яких лише 9 % приїхали з інших азійських країн, витративши на 155 млн дол. США більше завдяки тому, що середні витрати в розрахунку на одного відвідувача становили 30 дол. США замість попередньо розрахованого 21 дол. США. Отже, Токійський Disneyland швидко став прибутковим. Цьому сприяла популярність франшизи Disneyland у Японії, а час відкриття Токійського Disneyland збігся з підвищенням рівня доходів і вільного часу у японців. Токійський парк став майже точною копією двох американських парків. Водночас були й деякі операційні доробки, зокрема створення на території парку японського ресторану, а також методи реклами – це були послуги місцевих компаній для адаптації до культурної специфіки.

Корпорація Walt Disney не фінансувала операцій у Токіо. Вона лише надала генеральний план, проекти, виробничі потужності, підготувала кадри для виконання будівельних робіт, а також надавала консультації після закінчення будівництва основних споруд. Корпорація отримувала доходи на етапі будівництва, а зараз отримує 10 % роялті за використання авторського права та 5 % доходу від продажу продуктів харчування та інших товарів на території парку.

Успіх Токійського Disneyland породив ідею про розширення ринку та вихід у Європу. 1992 р. за 32 км від Парижа відкрився Паризький Disneyland. Це величезний розважальний комплекс, що містить два

парки розваг – Disneyland Park і Walt Disney Studios Park, а також зону відпочинку Disney Village із ресторанами, дискотеками, магазинами, нічними клубами та сімома готелями. Також Волт Дісней створив світ атракціонів за мотивами науково-фантастичних романів Жуля Верна. Прохолодніший клімат паризького регіону зумовив потребу в будівництві деяких атракціонів у приміщенні. Будівництво Паризького Disneyland обійшлося в 1,5 млрд дол. США. Компанія Walt Disney придбала 49,9 % акцій Паризького Disneyland, що передбачало інвестиції для забезпечення інфраструктури парку. Решту власності було продано різним європейським країнам через Міжнародний консорціум банків і торговців цінними паперами. Очікували, що в день відкриття парк відвідає півмільйона осіб, але фактична кількість була в 10 разів меншою. Щоденне відвідування за вартості вхідного квитка приблизно 40 дол. США насилу досягало 25 тис. осіб замість очікуваних 60 тис. Отже, над Паризьким Disneyland нависла загроза банкрутства. Терміново було знижено ціни на харчування та проживання, значно підвищено інтенсивність реклами. Разом до 1995 р. кількість відвідувачів значно зросла і парк окупив свої витрати, навіть отримавши прибуток 22 млн дол. США. Однак інвестиції в парк виявилися невиправдано великими. Паризький Disneyland розкрив відмінності між європейським та американським споживчими ринками.

Китайський Disneyland відкрився в Сянґані 2005 р. та є найменшим із діснейлендів. У процесі проєктування парку було повністю враховано особливості китайської національної культури та звичаїв, а також поняття гармонії, багатства і щастя за фен-шуй. За перший рік роботи його відвідали 5,6 млн осіб. Китайсько-американські інвестиції в спільне підприємство становили 3,5 млрд дол. США. Владі країни належить 57 % пакета акцій. Передбачають, що за 40 років роботи парк дасть дохід у розмірі 19 млрд дол. США.

Незважаючи на успіх, маркетологи є незадоволеними розміром доходів. Причина – соціально-економічні відмінності, пов'язані із незнанням європейської й американської культури людьми середнього та старшого віку. У результаті нова рекламна політика парку є орієнтованою на успішних китайців 25 – 30 років, які заробляють достатньо, щоб дозволити собі дорогу поїздку в Disneyland, що коштує 38 дол. США для дорослого. До традиційних персонажів парку додали китайську дівчину Хуа Мулан; футболки, що продають у парку, шиють спеціально для китайців;

у ресторанах також є поширеною етнічна кухня. Навіть ураховано схильність китайців купувати золоті прикраси – до списку сувенірних магазинів додали ювелірний магазин. Реклама Disneyland перекочувала з білбордів в інтернет – основне середовище спілкування китайської молоді. Отже, маркетологи Walt Disney розглядають гонконгський Disneyland як трамплін для виходу на ринок внутрішніх районів Китаю.

2009 р. уряд Китаю затвердив будівництво Disneyland у Шанхаї. 2010 р. компанія Walt Disney оголосила про підписання угоди із Shanghai Shendi Group щодо будівництва парку та про розподіл фінансування: 57 % акцій належать китайській компанії, а 43 % – компанії Walt Disney. Комплекс охоплює Шанхайський Disneyland, два готелі, установи роздрібної торгівлі, ресторани та розважальні заклади. Вартість будівництва становила 5,5 млрд дол. США. Парк було відкрито 2016 р., за рік його відвідали 5,6 млн осіб.

Запитання для обговорення:

1. Які мотиви спонукали *корпорацію* Walt Disney організувати парки атракціонів за кордоном та що можна зарахувати до плюсів і мінусів цієї корпорації з погляду менеджменту компанії?

2. Чому корпорація вирішила не купувати власність у своєї японської філії, тоді як у Франції вона стала власником максимально можливої частки власності?

3. Чи може корпорація продовжити створення тематичних парків за межами США? Які операційні доробки можуть знадобитися для забезпечення успіху економічної діяльності компанії за кордоном?

3.3. Американська компанія Apple на ринку комп'ютерних технологій продає оновлену версію свого програмного забезпечення.

Обґрунтуйте, який засіб платежу – роялті, паушальний платіж, часткову участь у прибутку або участь у власності – за використання цієї програми доцільно внести до ліцензійної угоди під час продажу програми:

індивідуальним користувачам;

компаніям, що розробляють прикладні програми в IOS;

компаніям, що розробляють додаткові пристрої до IOS;

користувачам, які є бізнес-партнерами компанії;

компаніям, що займаються поширенням ліцензійних угод на комп'ютерну програму IOS;

корпоративним користувачам;
компаніям, що займаються електронною комерцією в мережі "Інтернет".

3.4. Припустімо, що країна А імпортує продукцію із країн В і С. Через політичний конфлікт країна В вводить ембарго (заборону) на торгівлю із країною А, країна С до ембарго не приєднується. З економічного погляду можна стверджувати, що:

- 1) країна А програє, а країни В і С виграють;
- 2) країни А і В програють, а країна С виграє;
- 3) країни А і С програють, а країна В виграє;
- 4) усі три країни програють;
- 5) сукупний добробут країн А, В і С не зміниться.

Діагностичні завдання

Методичні рекомендації до виконання завдань

I. Визначення переваг країни в міжнародній торгівлі.

1.1. **Абсолютна перевага** – це можливість країни виробляти який-небудь товар більш ефективно (тобто з нижчими витратами на одиницю продукції), порівняно з іншими країнами, що виробляють той самий товар.

Відносна (порівняльна) перевага – це здатність виробляти товар або послугу з відносно нижчими витратами заміщення.

В умовах, коли зовнішньої торгівлі немає, кожна країна може використовувати тільки ті товари та в тій кількості, що вона виробляє, а відносні (альтернативні) ціни цих товарів на внутрішньому ринку визначають відносними витратами їхнього виробництва.

Отже, відносна (альтернативна) ціна товару 1, обчислена через вартість товару 2, становить:

$$P = \frac{A_1}{A_2}, \quad (3.1)$$

де A_1 й A_2 – відповідно, витрати на виробництво товарів 1 і 2 в розглянутій країні.

Якщо альтернативні витрати (поняття є тотожними альтернативній ціні) на виробництво тих самих товарів у країні 1 є нижчими, ніж у країні 2, то формула відносної переваги має такий вигляд:

$$\frac{A_1}{A_2} < \frac{A'_1}{A'_2}, \text{ або } P_1 < P_2, \quad (3.2)$$

де $P_1 = \frac{A_1}{A_2}$ – відносна ціна (альтернативні витрати на виробництво) і-го товару в країні 1;

$P_2 = \frac{A'_1}{A'_2}$ – відносна ціна (альтернативні витрати на виробництво) і-го товару в країні 2.

Формула (3.2) показує, що країна 1 має відносну (порівняльну) перевагу у виробництві товару 2.

В умовах вільної торгівлі між країнами *напрям зовнішньоторговельних потоків* будуть визначати різницею в співвідношенні витрат виробництва: країни експортують ті товари, що виробляють із нижчими витратами (альтернативна ціна цих товарів є нижчою, ніж у країнах-партнерах) й імпортують ті товари, що виробляють інші країни із нижчими витратами (альтернативна ціна цих товарів є нижчою у країнах-партнерах, ніж у розглянутих країнах). Щоб торгівля була взаємовигідною, ціна будь-якого товару на зовнішньому ринку має бути вищою, ніж внутрішня ціна рівноваги на той самий товар у країні-експортері, і нижчою, ніж у країні-імпортері.

Згідно із цим твердженням, межі, у яких мають установлювати співвідношення світової ціни на товар між країнами 1 і 2 (в умовах вільної торгівлі), визначають такою нерівністю:

$$P_{oi \text{ експ.}} < P_{wi} < P_{oi \text{ імп.}}, \quad (3.3)$$

де $P_{oi \text{ експ.}}$ – відносна (альтернативна) ціна і-го товару у країні-експортері цього товару;

P_{wi} – світова ціна і-го товару;

$P_{oi \text{ імп.}}$ – відносна (альтернативна) ціна і-го товару у країні-імпортері цього товару.

Приклад 3.1. Припустімо, що Україна та Польща виробляють два товари – печиво та цукерки. У Польщі витрати праці на виробництво печива становлять 4 год та 10 год – на виробництво цукерок. В Україні потрібно витратити 14 год на виробництво печива та 6 год – на виробництво цукерок. Зважаючи на теорії абсолютних і відносних переваг, можна зазначити, що:

1) Україна має відносну перевагу у виробництві цукерок, оскільки $7 / 14 < 10 / 4$;

2) для України альтернативна ціна становить $P_1 = 6 / 14 = 0,5$; для Польщі ціна заміщення становить $P_2 = 10 / 4 = 2,5$;

3) ціна рівноваги на цукерки в торгівлі між двома країнами (P) буде міститися в інтервалі між цінами заміщення, що діють в умовах, якщо немає торгівлі: $0,5 < P < 2,5$;

4) за відносної ціни рівноваги, що дорівнює $P = 7$, товар спеціалізації кожної із країн будуть визначати співвідношенням заробітних плат у промисловості, що виробляє печиво або цукерки. Український робітник, виробляючи цукерки й торгуючи ними з Польщею, зможе заробити $P / A_1 = 7 / 7 = 1$ (відносна ціна рівноваги P , поділена на витрати праці A_1), виробляючи ж печиво й торгуючи ним із Польщею за тієї самої ціни рівноваги, він заробить лише $P / A_2 = 7 / 14 = 0,5$. Оскільки робітники захочуть отримувати більш високу заробітну плату, то вони перейдуть у промисловість із виробництва цукерок, що приведе до спеціалізації України на цьому товарі;

5) у розрахунку на 1 год Польща може виробити $1 / 4$ печива або $1 / 10$ цукерки. Виграш Польщі від торгівлі з Україною, якщо вона буде спеціалізуватися на виробництві печива ($1 / 4$ печива за 1 год), буде становити за $1 / 4$ печива й $1 / 7$ цукерки, що більше, ніж якби вона виробляла цукерки самостійно ($1 / 10$).

Приклад 3.2. Припустімо, що Україна та Чехія продукують два товари – шинку (кг/год) та пиво (л/год). У Чехії витрати праці на 1 год у виробництві шинки становлять 4 кг/год та 8 л/год – у виробництві пива. В Україні витрати праці становлять 12 кг/год у виробництві шинки та 4 л/год – у виробництві пива. Зважаючи на теорії абсолютних і відносних переваг, можна зазначити, що:

1) Україна має абсолютну перевагу у виробництві шинки, оскільки за 1 год вона продукує 12 кг шинки, тоді як Чехія – лише 4 кг. Чехія має

абсолютну перевагу у виробництві пива, оскільки за 1 год вона продукує 8 л пива, тоді як Україна – лише 4 л;

2) в умовах, якщо немає торгівлі, Україна може обміняти 12 кг шинки лише на 4 л вітчизняного пива. Якщо ж вона торгує із Чехією, то ці 12 кг шинки можна обміняти вже на 8 л пива. У такий спосіб виграш України становить $8 - 4 = 4$ л пива, або $8 / 4 = 2$ год праці. Чехія отримає від України 12 кг шинки, на виробництво якої їй довелося б витратити $12 / 4 = 3$ год праці. Замість цього вона витрачає ці 3 год на виробництво $3 \times 8 = 24$ л пива. У такий спосіб виграш Чехії від торгівлі з Україною становить $24 - 8 = 16$ л, або $24 / 8 = 3$ год праці;

3) якщо Україна та Чехія обміняють 12 кг шинки на 12 л пива, виграш від торгівлі України буде становити $12 - 4 = 8$ л пива. Оскільки в Чехії 12 кг шинки дорівнюють за витратами праці 24 л пива, а для отримання 12 кг шинки з України їй потрібно віддати лише 12 л пива, то виграш Чехії буде становити $24 - 12 = 12$ л пива.

Приклад 3.3. Припустімо, що витрати робочого часу в Україні та Німеччині на виробництво товарів А, Б, В, Г такі (табл. 3.1):

Таблиця 3.1

Витрати робочого часу на виробництво товарів, год/од.

Товари	Німеччина	Україна
А	3	36
Б	6	54
В	12	72
Г	45	90

Зважаючи на теорії абсолютних і відносних переваг, можна зазначити, що:

1) Німеччина має абсолютну перевагу щодо всіх товарів: найвищу – у виробництві товару А ($36 / 3 = 12$) і найнижчу – товару Г ($90 / 45 = 2$);

2) за співвідношення заробітних плат України та Німеччини 1:7, товари А ($36 / 3 = 12 > 7$) і Б ($54 / 6 = 9 > 7$) будуть виробляти в Німеччині, ураховуючи вищий розмір відносних витрат праці щодо співвідношення

заробітних плат. Товари В ($72 / 12 = 6 < 7$) та Г ($90 / 45 = 2 < 7$) продукувати відносно дешевше в Україні, оскільки відносні витрати праці на них є нижчими за співвідношення заробітних плат;

3) оскільки виграшу від торгівлі досягають, унаслідок відносно дешевого імпорту товару із-за кордону, порівняно з місцевим виробництвом, то можна говорити про вигідність торгівлі для кожної із країн.

Виробництво товару А потребує в Україні 36 год праці, порівняно із 3 год праці в Німеччині. З урахуванням різниці в зарплаті в 7 разів відносна вартість товару А в Німеччині буде становити $3 \times 7 = 21$ умов. од., тоді як в Україні $36 \times 1 = 36$ умов. од. Тому виробництво товару А в Німеччині буде на $36 - 21 = 15$ умов. од. дешевшим, ніж в Україні.

Виробництво товару Б потребує в Україні 54 год праці порівняно із 6 год праці в Німеччині. З урахуванням різниці в зарплаті в 7 разів відносна вартість товару Б у Німеччині буде становити $6 \times 7 = 42$ умов. од., тоді як в Україні $54 \times 1 = 54$ умов. од. Тому виробництво товару Б у Німеччині буде на $54 - 42 = 12$ умов. од. дешевшим, ніж в Україні.

Виробництво товару В потребує в Україні 72 год праці, порівняно із 12 год праці в Німеччині. З урахуванням різниці в зарплаті в 7 разів відносна вартість товару В у Німеччині буде становити $12 \times 7 = 84$ умов. од., тоді як в Україні тільки $72 \times 1 = 72$ умов. од. Тому виробництво товару В в Україні буде на $84 - 72 = 12$ умов. од. дешевшим.

Виробництво товару Г потребує в Україні 90 год праці, порівняно із 45 год праці в Німеччині. З урахуванням різниці в зарплаті в 7 разів відносна вартість товару Г у Німеччині буде становити $45 \times 7 = 315$ умов. од., тоді як в Україні тільки $90 \times 1 = 90$ умов. од. Тому виробництво товару Г в Україні буде на $315 - 90 = 225$ умов. од. дешевшим;

4) якщо різниця в заробітних платах збільшиться в 9 разів, тобто за співвідношення заробітних плат в Україні та Німеччині 1:9, Німеччина буде виробляти товар А ($36 / 3 = 12 > 9$); Україна – товари В ($72 / 12 = 6 < 9$) та Г ($90 / 45 = 2 < 9$). Оскільки відносні витрати праці на товар Б збігаються ($54 / 6 = 9$), то його будуть виробляти в обох країнах.

Приклад 3.4. Припустімо, що українська ферма продукує пшеницю та молоко, для чого максимально може використати 800 год праці та 1 200 га землі. Виробництво 1 т пшениці потребує 20 год праці та використання 10 га землі, а виробництво 1 т молока потребує 8 год праці

та 16 га землі. З огляду на ці дані, можна зазначити, що виробництво пшениці працемістке ($20 / 10 = 2$), що є вищим, ніж виробництво молока ($8 / 16 = 0,5$), яке потребує інтенсивного використання землі.

Українська ферма не зможе за наявних ресурсів виробити 50 т молока та 90 т пшениці одночасно, оскільки не вистачає обох факторів виробництва:

витрати праці: $8 \times 50 + 20 \times 90 < 800$ ($400 + 1800 = 2200 > 800$);

витрати землі: $16 \times 50 + 10 \times 90 < 1200$ ($800 + 900 = 1700 > 1200$), чого не дотримуються.

Приклад 3.5. Магнітофони є відносно працемістким товаром, їхнє виробництво потребує 30 год праці та 6 га землі, продають за 90 дол. США кожний. Авокадо – товар, що потребує відносно вищих витрат землі, на виробництво 1 т авокадо потрібно 1,5 год праці та 6 га землі, водночас 1 т авокадо можна продати за 6 дол. США.

Якщо в США 180 млн працівників і 300 млн га землі, а в Мексиці – 60 млн працівників і 75 млн га землі, то торгівлю двома товарами між США та Мексикою будуть здійснювати в такому співвідношенні. Відповідно до теорії Гекшера – Оліна, США є більше наділеними землею, ніж Мексика (оскільки $300 / 180 = 1,7 > 75 / 60 = 1,25$) і мають виробляти й експортувати авокадо – товар, що потребує відносного надлишку землі ($6 / 1,5 = 4 > 6 / 30 = 0,2$). Водночас Мексика є краще, ніж США, забезпеченою трудовими ресурсами ($60 / 75 = 0,8 > 180 / 300 = 0,6$) і має експортувати магнітофони – трудомісткий товар ($30 / 6 = 5 > 1,5 / 6 = 0,25$). Умови торгівлі між США та Мексикою можна сформулювати так: $90 / 6 = 15$, тобто 1 магнітофон = 15 т авокадо.

У реальному житті – усе навпаки, відповідно до парадокса В. Леонтьєва. Однією із причин цього може бути помилкове об'єднання в одну категорію кваліфікованої та некваліфікованої праці. Виробництво авокадо потребує більше некваліфікованої праці, тоді як виробництво магнітофонів – більш кваліфікованої праці, що мають розглядати як категорію капіталу.

1.2. Для визначення рівня та галузевого характеру зовнішньої торгівлі товарами використовують **індекс внутрішньогалузевої торгівлі**

країни, що розраховують для двох типів зовнішньоторговельних операцій:

для *збалансованої торгівлі*, якщо сукупні вартісні обсяги експорту за певний період часу дорівнюють сукупним вартісним обсягам імпорту, індекс розраховують за такою формулою:

$$I_B = 1 - \frac{\sum_{i=1}^n |Ex_i - Im_i|}{\sum_{i=1}^n (Ex_i + Im_i)}, \quad (3.4)$$

де n – кількість товарних груп;

Ex_i – вартісні обсяги експорту i -ї товарної групи;

Im_i – вартісні обсяги імпорту i -ї товарної групи.

для *незбалансованої торгівлі*, коли сукупні вартісні обсяги експорту за певний період часу не дорівнюють сукупним вартісним обсягам імпорту, індекс розраховують за такою формулою:

$$I_B = 1 - \frac{\sum_{i=1}^n \left| \frac{Ex_i}{Ex} - \frac{Im_i}{Im} \right|}{\sum_{i=1}^n \left(\frac{Ex_i}{Ex} + \frac{Im_i}{Im} \right)}, \quad (3.5)$$

де Ex – сукупні вартісні обсяги експорту за всіма товарними групами;

Im – вартісні обсяги імпорту за всіма товарними групами.

Якщо $I_B > 0,5$, то зовнішня торгівля країни має, переважно, внутрішньогалузевий характер.

Якщо $I_B < 0,5$, то зовнішня торгівля країни має, переважно, міжгалузевий характер.

Якщо $I_B = 0,5$, то зовнішня торгівля країни має і внутрішньогалузевий, і міжгалузевий характер.

Приклад 3.6. Розрахуймо індекс внутрішньогалузевої торгівлі в разі збалансованої зовнішньої торгівлі (зовнішньоторговельне сальдо дорівнює нулю), якщо умовна країна експортує та імпортує три групи товарів (табл. 3.2).

Зовнішня торгівля товарами країни

Товари	Експорт, дол. США (E_i)	Імпорт, дол. США (I_m)
I	250	200
II	350	300
III	400	500

$$I_B = 1 - \frac{|250 - 200| + |350 - 300| + |400 - 500|}{(250 + 200) + (350 + 300) + (400 + 500)} = 1 - \frac{200}{2000} = 1 - 0,1 = 0,9.$$

Оскільки індекс близький до 1, це свідчить про те, що країна А характеризується досить високим рівнем внутрішньогалузевої торгівлі.

II. Специфічні показники розвитку міжнародної торгівлі.

2.1. **Зовнішньоторговельний оборот (ЗТО)** визначають як суму вартостей експорту (E) та імпорту (I) країни за певний період (рік):

$$\text{ЗТО} = E + I. \quad (3.6)$$

2.2. **Фізичний обсяг торгівлі** – це оцінювання експорту чи імпорту в незмінних цінах одного періоду (року).

2.3. **Генеральна (загальна) торгівля** – це прийняте в статистиці зовнішньої торгівлі визначення зовнішньоторговельного обороту (E + I) з додаванням транзитних товарів (T), перевезених через територію країни:

$$\text{ГТ} = \sum (E + I + T). \quad (3.7)$$

2.4. **Спеціальна торгівля (СТ)** – чистий зовнішньоторговельний оборот за винятком реекспорту та реімпорту:

$$\text{СТ} = \text{ЗТО} - \text{Реекспорт} - \text{Реімпорт}. \quad (3.8)$$

III. Показники структури міжнародної торгівлі.

3.1. **Товарна структура** – це показники розподілу експорту й імпорту за основними товарними позиціями.

3.2. **Географічна структура** – це розподіл товарного потоку за країнами, групами країн і регіонами світу.

3.3. **Інституційна торгівля** – це розподіл торгівлі за суб'єктами та методами товарного обміну.

3.4. **Видова структура** – це розподіл торгівлі за видами товарного обміну.

3.5. **Частку країни у світовому експорті (імпорті)** розраховують як співвідношення обсягів експорту (імпорту) країни до загальносвітових обсягів експорту (імпорту) за певний період (рік). Чим вищим є показник, тим більшою мірою країну внесено до системи світогосподарських зв'язків.

IV. Показники динаміки зовнішньої торгівлі.

4.1. Темпи зростання:

темпи зростання експорту:

$$T_{зр.е.} = \frac{E_{зв.р.}}{E_{бр.}} \times 100\%, \quad (3.9)$$

де $T_{зр.е.}$ – темпи зростання експорту;

$E_{зв.р.}$ – обсяг експорту у звітному році;

$E_{бр.}$ – обсяг експорту в базисному році;

темпи зростання імпорту:

$$T_{зр.і.} = \frac{I_{зв.р.}}{I_{бр.}} \times 100\%, \quad (3.10)$$

де $T_{зр.і.}$ – темпи зростання імпорту;

$I_{зв.р.}$ – обсяг імпорту у звітному році;

$I_{бр.}$ – обсяг імпорту в базисному році;

темпи зростання зовнішньоторговельного обороту:

$$T_{зр.ЗТО} = \frac{ЗТО_{зв.р.}}{ЗТО_{бр.}} \times 100\%, \quad (3.11)$$

де $T_{зр.ЗТО}$ – темпи зростання зовнішньоторговельного обороту;

$ЗТО_{зв.р.}$ – обсяг зовнішньоторговельного обороту за звітний рік;

$ЗТО_{бр.}$ – обсяг зовнішньоторговельного обороту за базисний рік.

4.2. Темпи приросту:

темпи приросту експорту:

$$T_{\text{пр.е}} = 100 - T_{\text{зр.е.зв.р}}, \quad (3.12)$$

де $T_{\text{пр.е}}$ – темпи приросту експорту;

$T_{\text{зр.е.зв.р}}$ – темпи зростання експорту за звітний рік.

темпи приросту імпорту:

$$T_{\text{пр.і}} = 100 - T_{\text{зр.і.зв.р}}, \quad (3.13)$$

де $T_{\text{пр.і}}$ – темпи приросту імпорту;

$T_{\text{зр.і.зв.р}}$ – темпи зростання імпорту за звітний рік;

темпи приросту зовнішньоторговельного обороту:

$$T_{\text{пр.ЗТО}} = 100 - T_{\text{зр.ЗТО.зв.р}}, \quad (3.14)$$

де $T_{\text{пр.ЗТО}}$ – темпи приросту зовнішньоторговельного обороту;

$T_{\text{зр.ЗТО.зв.р}}$ – темпи зростання зовнішньоторговельного обороту за звітний рік.

V. Показники результативності й інтенсивності міжнародної торгівлі.

5.1. **Сальдо торгового балансу** – це різниця між вартісним обсягом експорту й імпорту товарів окремої країни.

5.2. **Сальдо балансу послуг** – це різниця між вартістю послуг, що надає країна, і вартістю послуг, що вона імпортує.

5.3. **Сальдо некомерційних операцій** – це різниця між прибутками від інвестицій, грошових переказів, внесків, переміщення грошових коштів у спадщину тощо.

5.4. **Сальдо балансу поточних операцій** – це сума сальдо торговельного балансу, балансу послуг, некомерційних операцій;

5.5. **Індекс умови торгівлі** – це відношення індексу середніх цін експорту певного товару, країни загалом, групи країн до індексу середніх цін імпорту за певний період:

$$I_{\text{ут}} = \frac{P_x}{P_m}, \quad (3.15)$$

де $I_{\text{ут}}$ – індекс умови торгівлі;

P_x – індекс експортних цін (в одиницях національної або іншої валюти);

P_m – індекс імпортних цін.

Індекс експортних цін (в одиницях національної або іншої валюти) розраховують за такою формулою:

$$P_x = \sum_{i=1}^n x_i p_i, \quad (3.16)$$

де P_x – індекс експортних цін;

x_i – частка кожного i -го товару в загальній вартості експорту в базисному році;

p_i – відношення поточної експортної ціни на цей товар до його ціни в базисному році.

Індекс імпортних цін розраховують за такою формулою:

$$P_m = \sum_{i=1}^n m_i p_i, \quad (3.17)$$

де P_m – індекс імпортних цін;

m_i – частка кожного i -го товару в загальній вартості імпорту в базовому році;

p_i – відношення поточної імпортної ціни на цей товар до його ціни в базисному році.

Значення індексу коливається навколо одиниці:

$I_{yt} = 1$ – умови торгівлі залишили незмінними;

$I_{yt} > 1$ – умови торгівлі поліпшили, порівняно з базисним періодом;

$I_{yt} < 1$ – умови торгівлі погіршили, порівняно з базисним періодом.

5.6. Експорт на душу населення:

$$E_{дн} = \frac{E_{зв.р}}{\text{Населення}}, \quad (3.18)$$

де $E_{дн}$ – обсяг експорту на душу населення у звітному році;

$E_{зв.р}$ – обсяг експорту у звітному році.

5.7. Імпорт на душу населення:

$$I_{дн} = \frac{I_{зв.р}}{\text{Населення}}, \quad (3.19)$$

де $I_{дн}$ – обсяг імпорту на душу населення у звітному році;

$I_{зв.р}$ – обсяг імпорту у звітному році.

5.8. Зовнішньоторговельний оборот на душу населення:

$$\text{ЗТО}_{\text{дн}} = \frac{\text{ЗТО}_{\text{зв.р}}}{\text{Населення}}, \quad (3.20)$$

де $\text{ЗТО}_{\text{дн}}$ – обсяг зовнішньоторговельного обороту на душу населення у звітному році;

$\text{ЗТО}_{\text{зв.р}}$ – обсяг зовнішньоторговельного обороту у звітному році.

Показник розраховують за окремими регіонами країни, галузями економіки й навіть за конкретними підприємствами та видами продукції, що дає можливість урахувати та зіставити ступінь участі районів, областей, регіонів, компаній, галузей у зовнішньоекономічних зв'язках; виявити резерви й перспективи.

Приклад 3.7. Розрахуймо щодо кожної групи країн торговельний баланс; торговельний оборот; відносну частку країн СНД і Балтії в експорті й імпорті; відносну частку інших країн в експорті та імпорті на основі даних про зовнішню торгівлю умовної країни (табл. 3.3).

Таблиця 3.3

Показники зовнішньої торгівлі країни, млн дол. США

Показники	Країни СНД та Балтії	Інші країни	Разом
Експорт товарів (Е)	8 841	6 706	15 547
Імпорт товарів (І)	12 913	6 930	19 843
Торговельний баланс (Е – І)	8 841 – 12 913 = -4 072	6 706 – 6 930 = -224	15 547 – 19 843 = -4 296
Торговельний оборот (Е + І)	8 841 + 12 913 = 21 754	6 706 + 6 930 = 13 636	15 547 + 19 843 = 35 390
Відносна частка в експорті	8 841 / 15 547 × 100 = 56,9 %	6 706 / 15 547 × 100 = 43,1 %	100
Відносна частка в імпорті	12 913 / 19 843 × 100 = 65 %	6 930 / 19 843 × 100 = 35 %	100

VI. Показники розрахунку зовнішньоторговельних цін.

6.1. **Експортну ціну товару на базі власних витрат виробництва** розраховують як суму витрат виробництва (вартості сировини, матеріалів, палива, амортизаційної частини вартості машин і споруд, заробітної плати), середнього прибутку та різних надбавок і знижок, пов'язаних зі станом кон'юнктури ринку, умовами постачання та платежу, комерційними ризиками, вимогами покупця до виготовлення та приймання товару. Облік витрат виробництва здійснюють на основі калькуляції. Основна відмінність експортної калькуляції від внутрішньої полягає в додаткових витратах зі збуту (витрат з укладання контракту; комісійної винагороди посередників; митних, транспортних, страхових витрат; резервів для покриття непередбачених ризиків; оформлення сертифікатів та інших паперів; податків). На практиці використовують два основні підходи до визначення експортної ціни:

із використанням повних витрат виробництва – полягає у визначенні повних витрат виробництва на одиницю продукції, до яких додають процентну надбавку у вигляді прибутку, що компанія має отримати;

із використанням граничних витрат виробництва – ураховують тільки ті витрати, що мають безпосереднє відношення до виробництва певного товару.

Приклад 3.8. Припустімо, що умовне підприємство уклало зовнішньоторговельну угоду з іноземною компанією 2023 р. на експорт хутра.

Визначмо експортну ціну на хутро з використанням методу власних витрат виробництва в міжнародному ціноутворенні, якщо початкова ціна пропозиції продавця становить 525 тис. грн (табл. 3.4).

Таблиця 3.4

Розрахунок експортної ціни на хутро

Показники	Розрахунок, тис. грн
1. Собівартість і прибуток підприємства	525,0
2. Сума акцизу за ставкою 35 %	$525 \times 35 = 183,75$
3. Вільна оптова ціна підприємства без ПДВ	$525,0 + 183,75 = 708,75$
4. Сума ПДВ за ставкою 20 %	$708,75 \times 20 = 141,75$
5. Вільна оптова відпускна ціна підприємства	$708,75 + 141,75 = 850,50$
6. Торговельна надбавка 25 %	$850,5 \times 25 = 212,62$
7. Експортна ціна виробу	$850,5 + 212,62 = 1\,063,12$

6.2. **Ціну імпортованого товару** визначають з урахуванням унесення комерційних поправок ($C_{кп}$) за такою формулою:

$$C_{кп} = (C + \sum n) \times K_1 \times K_2 \times \dots \times K_n, \quad (3.21)$$

де C – ціна за еталонним конкурентним матеріалом;

n – сума поправок в абсолютному вартісному обчисленні;

K_1, K_2, \dots, K_n – поправка у формі коефіцієнтів.

У світовій торговельній практиці найбільшого поширення набули такі *поправки*:

Поправка на серійність. Розрахунок поправкового коефіцієнта на серійність постачання обладнання виконують за такою формулою:

$$C_1 = C + B + H, \quad (3.22)$$

де C_1 – ціна одиничної машини;

C – вартість проектування та виготовлення обладнання;

B – витрати виробництва з виготовлення обладнання;

H – незмінна частина ціни (прибуток, амортизаційні відрахування, накладні витрати).

Надалі вартість проектування та виготовлення обладнання, залежно від кількості одиниць продукції, що замовляють (n), рівномірно розподіляють на всю серію, тобто середня ціна C_n за інших незмінних умов буде становити:

$$C_n = C / n + B + H. \quad (3.23)$$

Поправка на строк майбутньої угоди (строк постачання). Розмір поправки, тобто облік витрат виробництва за період виготовлення обладнання є в прямій залежності від тривалості виробничого процесу (C_n) і темпів інфляції в країні виробника ($T_{інф.}$). Уведення поправкового коефіцієнта (K_n) на строк постачання здійснюють у такий спосіб:

$$K_n = T_{інф.} \times C_n, \quad (3.24)$$

де $T_{інф.}$ – темпи інфляції (індекс) у країні виробника;

C_n – строк постачання продукції, у роках.

Ціну пропозиції продукції з урахуванням поправкового коефіцієнта розраховують за такою формулою:

$$\text{Ц}_\text{п} = \text{Ц}_\text{о} \times \text{К}_\text{п}, \quad (3.25)$$

де $\text{Ц}_\text{п}$ – ціна пропозиції;

$\text{Ц}_\text{о}$ – ціна, що містить витрати виробництва на рівні базисного року;

$\text{К}_\text{п}$ – поправковий коефіцієнт.

Поправка на умови ковзання, під якими розуміють умови перерахунку базисної ціни (P_0) в кінцеву (P_1), за якою замовник розрахується з постачальником. Залежність кінцевої ціни від зміни цін на матеріали, тарифів заробітної плати, порядку розкладання цієї ціни на складові елементи та умов ковзання (часу виконання замовлення) установлюють за такою формулою:

$$P_1 = P_0 (A (a_1 / a_0) + B (v_1 / v_0) + C), \quad (3.26)$$

де P_1 – кінцева ціна обладнання;

P_0 – базисна ціна;

A – частка в ціні витрат на матеріали;

a_1 – ціна (індекс цін) на матеріали за період ковзання;

a_0 – базисна ціна (індекс цін) на матеріали;

B – частка в ціні витрат на заробітну плату;

v_1 – зміна тарифів (індексу) зарплати за період ковзання;

v_0 – базисні тарифи (індекс) заробітної плати;

C – незмінна частина ціни.

Приклад 3.9. Припустімо, що умовне підприємство уклало зовнішньоторговельну угоду 2020 р. з іноземною компанією на постачання обладнання 2023 р. за цінами на умовах ковзання. На дату укладання контракту визначено: базисну ціну товару (P_0) – 10 млн умов. од.; частку витрат на сировину в ціні товару (A) – 45 %; частку витрати на зарплату (B) – 40 %; розмір постійних витрат (C) – 15 %; індекс цін на сировину за період ковзання (a_1 / a_0) – 1,54; індекс цін на заробітну плату за період ковзання (v_1 / v_0) – 1,2.

Розрахуймо, яку суму імпортер має сплатити експортеру 2023 р. за придбання обладнання:

$$P_1 = 10 (0,45 \times 1,54 + 0,4 \times 1,2 + 0,15) = 13,23 \text{ (млн умов. од.)}.$$

VII. Показники розрахунку ліцензійної винагороди.

Найбільш поширеними *формами виплати ліцензійної винагороди* є роялті та паушальні платежі.

7.1. Паушальний платіж – це одноразовий платіж фіксованою сумою, що не залежить від обсягів виробництва (продажу) продукції (товарів, робіт, послуг), із використанням об'єкта права інтелектуальної власності, який визначають до отримання прибутку (доходів) від його використання. Фактично паушальний платіж є ціною купівлі ліцензії, що встановлюють, з огляду на оцінки очікуваної економічної ефективності та майбутніх прибутків покупця ліцензії. Ціна на ліцензію має забезпечувати покупцеві протягом тривалого періоду стабільний прибуток, що перевищує прибуток від реалізації на ринку продукції, виготовленої за аналогічними технологіями.

Ціну ліцензії ($C_{л}$) розраховують за такою формулою:

$$C_{л} = V_{л} \times T \times \Pi \times Д, \quad (3.27)$$

де $V_{л}$ – середньорічний випуск продукції за ліцензією, умов. од.;

T – строк договору, років;

Π – додатковий прибуток, що отримують за ліцензією, умов. од.;

$Д$ – частка ліцензіара в прибутку, %.

Приклад 3.10. Визначмо розрахункову ціну ліцензії ($C_{л}$), якщо середньорічний випуск продукції за ліцензією становить ($V_{л}$) 360 тис. т.; строк дії договору (T) 3 роки; прибуток від продажу одиниці продукції з використанням ліцензії становить 90 дол. США, а прибуток від реалізації одиниці продукції за чинною технологією в ліцензіаті – 80 дол. США ($\Pi = 90 - 80 = 10$ дол. США); частка ліцензіара в прибутку становить 30 %.

$$C_{л} = 360 \times 3 \times 10 \times 0,3 = 3\,240 \text{ (тис. дол. США)}.$$

7.2. Роялті – це ліцензійна винагорода у формі періодичних відрахувань (частки від прибутку або суми продажів продукції), що виплачують наприкінці кожного року дії угоди, починаючи з моменту випуску готової продукції.

Ціну ліцензії на основі роялті розраховують за такою формулою:

$$C_{л} = \sum_{i=1}^T B_i \times C_i \times \frac{R_i}{100}, \quad (3.28)$$

де T – строк дії ліцензійного договору;

i – розрахунковий рік дії ліцензійного договору;

V_i – середньорічний обсяг продукції за ліцензією в i -му році (у натуральному виразі);

C_i – продажна ціна продукції в i -му році, умов. од.;

R_i – розмір роялті в i -му році, %.

Приклад 3.11. Визначмо ціну ліцензії на базі роялті ($C_{л}$), якщо обсяг планового випуску продукції за ліцензією в перший рік становить (V_1) 250 тис. шт., що на другий рік планують збільшити на 2 % ($V_2 = 250 + 250 \times 0,02 = 255$ тис. шт.); строк дії ліцензійного договору (T) 2 роки; продажна ціна продукції в перший рік становить (C_1) 100 дол. США/од., на другий рік (C_2) – 120 дол. США/од.; розмір роялті залишиться на одному рівні та буде становити (R) 5 %.

$$C_{л} = (250 \times 100 \times 5 / 100) + (255 \times 120 \times 5 / 100) = 1\,250 + 1\,530 = 2\,780 \text{ тис. дол. США.}$$

Якщо виробничі потужності за ліцензією дають змогу виробити певний обсяг продукції (V) за ціною за одиницю (C) і розрахунковим рівнем рентабельності (P), а ліцензія є винятковою, то частка ліцензіара в прибутку ліцензіата буде становити ($Ч$). Розмір роялті (R) у формі щорічних відрахувань від вартості виробленої продукції за ліцензією із застосуванням ноу-хау – нової незапатентованої технології – визначають за такою формулою:

$$R = (P \times Ч / 100 + P) \times 100. \quad (3.29)$$

Приклад 3.12. Якщо виробничі потужності за ліцензією (V) дають змогу виробити 5 000 ц продукції за ціною центнера (C) 60 дол. США і розрахунковим рівнем рентабельності (P) 40 %. Оскільки ліцензія є винятковою, то частка ліцензіара в прибутку ліцензіата ($Ч$) становить 16 %.

Визначмо розмір роялті ціну ліцензії у формі щорічних відрахувань (роялті) від вартості виробленої продукції за ліцензією із застосуванням ноу-хау – нової незапатентованої технології:

$$R = 0,4 \times 0,16 + 0,4 = 0,464, \text{ або } 46,4 \%;$$

$$C_{л} = 5\,000 \times 60 \times 0,464 = 139\,200 \text{ дол. США.}$$

7.3. Прогнозований фінансовий результат від використання винаходу розраховують за такою формулою:

$$\Phi P = V \times C \times I \times P, \quad (3.30)$$

де V – обсяг виробництва продукції;

C – вартість одиниці продукції;

I – імовірність використання винаходу;

P – винагорода винахіднику.

Приклад 3.13. З'ясуємо, який варіант комерціалізації своїх розробок краще вибрати винахіднику на основі розрахунку прогнозованого фінансового результату використання винаходу із двох таких можливостей:

1) іноземна компанія пропонує за право використання винаходом сплатити паушальний платіж у розмірі 165 400 грн;

2) вітчизняне підприємство пропонує винахіднику використати його винахід на власному виробництві протягом 3 років зі сплатою за використання винаходу роялті за умовами, наведеними в табл. 3.5.

Таблиця 3.5

Прогнозовані результати використання винаходу

Роки	Обсяг виробництва (V)	Вартість од., грн (C)	Імовірність здійснення плану, % (I)	Винагорода винахіднику, % (P)	Прогнозований фінансовий результат, грн (ФР)
1	2	3	4	5	$6 = 2 \times 3 \times 4 \times 5$
1	26 000	25	60	4	14 352
2	51 000	28	75	7	74 970
3	68 000	27	50	8	73 440
Прогнозований фінансовий результат використання винаходу на вітчизняному підприємстві шляхом сплати роялті становить:					162 762

Порівнюючи пропозицію іноземної компанії сплати паушального платежу за право використання винаходу в розмірі 165 400 грн і пропозицію вітчизняного підприємства сплати винахіднику роялті протягом 3 років, можна зробити висновок про перевагу першого варіанта комерціалізації винаходу.

VIII. Показники регулювання міжнародної торгівлі.

8.1. **Фактичний рівень митного захисту** становить величину (у %), на яку підвищують створену в певній галузі додану вартість одиниці продукції в результаті функціонування всієї тарифної системи.

Ефективний рівень митного захисту галузі розраховують за такою формулою:

$$T_e = \frac{T_n - a \times T_{im}}{1 - a} \times 100 \%, \quad (3.31)$$

де T_n – номінальний рівень мита на імпорт кінцевого продукту (у частках одиниці);

a – частка вартості імпортних компонентів матеріальних витрат у ціні кінцевого продукту за відсутності митного тарифу;

T_{im} – номінальний рівень мита на компоненти матеріальних витрат (у частках одиниці).

Результат розрахунку ефективного рівня митного захисту галузі дозволяє зазначити таке:

якщо у виробництві кінцевої продукції не використовують імпортні компоненти ($a = 0$), ефективний рівень митного захисту дорівнює номінальному ($T_e = T_n$);

якщо ставка митного тарифу на кінцеву продукцію й імпортні компоненти є однаковою ($T_n = T_{im}$), то ефективний рівень митного захисту знов-таки дорівнює номінальному ($T_e = T_n$);

якщо ставка митного тарифу на кінцеву продукцію вища, ніж ставка тарифу на імпортні компоненти ($T_n > T_{im}$), тоді ефективна ставка на кінцевий товар є вищою від номінальної ($T_e > T_n$); правильно й зворотне;

ставка ефективного рівня митного тарифу (T_e) зростає в міру збільшення частки імпортних компонентів у кінцевій продукції (збільшення коефіцієнта a);

ставка ефективного рівня митного тарифу (T_e) падає в міру зростання тарифу на імпортні компоненти (T_{im}); правильно й зворотне;

номінальна ставка тарифу може бути тільки додатною, ефективна ставка може бути як додатною, так і від'ємною в разі, якщо тариф на імпортні компоненти значно перевищує тариф на кінцеву продукцію.

Розрахунок фактичного рівня митного захисту дозволяє визначити, кого саме захищає митний тариф, і на цій основі ухвалювати ефективні

рішення у сфері зовнішньоторговельної політики, захищаючи одні галузі та стимулюючи конкуренцію в інших галузях економіки країни.

Приклад 3.14. Розрахуймо ефективний рівень митного захисту за таких умов:

1) якщо ставка українського імпортного мита на закордонний одяг становить 10 %, на тканини – 1 %, вартість тканин становить 15 % вартості одягу:

$$T_{e1} = \frac{0,1 - \sum 0,15 \times 0,01}{1 - \sum 0,15} = 11,59 \%;$$

2) якщо ставка українського імпортного мита на закордонний одяг становить 30 %, на тканини – 1 %, вартість тканин становить 15 % вартості одягу:

$$T_{e2} = \frac{0,3 - \sum 0,15 \times 0,01}{1 - \sum 0,15} = 35,12 \%;$$

3) якщо ставка українського імпортного мита на закордонний одяг становить 10 %, на тканини – 10 %, вартість тканин становить 15 % вартості одягу:

$$T_{e3} = \frac{0,1 - \sum 0,15 \times 0,1}{1 - \sum 0,15} = 10,0 \%;$$

4) якщо ставка українського імпортного мита на закордонний одяг становить 5 %, на тканини – 1 %, вартість тканин становить 15 % вартості одягу:

$$T_{e4} = \frac{0,05 - \sum 0,15 \times 0,01}{1 - \sum 0,15} = 5,71 \%;$$

5) якщо ставка українського імпортного мита на закордонний одяг становить 10 %, на тканини – 0,3 %, вартість тканин становить 15 % вартості одягу:

$$T_{e5} = \frac{0,1 - \sum 0,15 \times 0,003}{1 - \sum 0,15} = 11,71 \%.$$

8.2. Міжнародний картель становить монополістичне об'єднання експортерів якого-небудь товару з різних країн, спрямоване на забезпечення контролю за обсягами виробництва, отримання додаткового доходу через устанавлення монополіно високих цін на світовому ринку, залежно від еластичності попиту.

Оптимальну картельну надбавку до ціни (t^) як частку цієї ціни, визначають за такою формулою:*

$$t^* = \frac{c}{|d - S_0(1 - c)|}, \quad (3.32)$$

де c – частка продажів картелю на світовому ринку;

d – еластичність світового попиту на цей продукт;

S_0 – еластичність постачань продукту з альтернативних картелю джерел.

Зазначені параметри (c , d , S_0), від яких залежить еластичність попиту на продукцію картелю, не є постійними, тому монополістична влада картелю не може бути довговічною та згодом величина t^* , а, відповідно, і ступінь монополістичного панування картелю, буде падати.

Приклад 3.15. Припустімо, що кілька країн-експортерів кави створили картель, із метою підвищення світової ціни на каву. Країни-члени картелю контролюють (c) 25 % світового ринку кави; еластичність світового попиту на каву (d) становить 0,7; а еластичність постачань кави із країн, що не входять до картелю (S_0), дорівнює 0,4.

Розрахуймо оптимальне для картелю підвищення світової ціни:

$$t^* = 0,25 / 0,7 - 0,4(1 - 0,25) = 0,25 / 0,4 = 0,625.$$

Завдання для самостійного виконання

3.1. Припустімо, що Аргентина та Мексика виробляють два товари – зерно й цукор, граничні витрати заміщення на них залишають незмінними за будь-яких обсягів виробництва. В Аргентині витрати на випуск 1 т зерна становлять 210 год і 160 год на випуск 1 т цукру. У Мексиці потрібно витратити 180 год на випуск 1 т зерна та 180 год на випуск 1 т цукру.

На основі теорій абсолютних і відносних переваг визначте:

- 1) у виробництві якого товару Аргентина та Мексика мають абсолютні переваги;
- 2) у виробництві якого товару Аргентина та Мексика мають відносні переваги;
- 3) які товари будуть експортувати й імпортувати країни в умовах вільної торгівлі;
- 4) у яких межах мають установити співвідношення світових цін на зерно й цукор.

3.2. Припустімо, що Німеччина й Австрія продукують два товари – тенісні м'ячі й ракетки, а граничні витрати заміщення на них залишають незмінними за будь-яких обсягів виробництва. У Німеччині обсяг виробництва тенісних м'ячів на одиницю витрат становить 100 шт. і 130 шт. – ракеток. В Австрії обсяг виробництва м'ячів на одиницю витрат становить 70 шт. і 40 шт. – ракеток. На основі теорій абсолютних і відносних переваг визначте:

- 1) абсолютні переваги;
- 2) альтернативні витрати виробництва цих товарів в умовах відсутності зовнішньої торгівлі;
- 3) відносні переваги для кожної із країн;
- 4) напрямки експорту й імпорту, якщо країни почнуть торгувати в умовах вільної торгівлі;
- 5) межі, у яких мають установити співвідношення світових цін на м'ячі й ракетки в умовах вільної торгівлі.

3.3. Припустімо, що Туреччина й Італія продукують по два товари кожна – велосипеди й окуляри. У Туреччині загальна кількість витрат праці на їхнє виробництво становить 1 200 год, а в Італії вона є більшою й становить 1 400 год. У Туреччині потрібно витратити 10 год на виробництво кожного велосипеда та 7 год на кожні окуляри. В Італії й на велосипед, і на окуляри потрібно по 5 год.

- 1) підрахуйте відносну ціну велосипедів, обчислену через ціну окулярів, і відносну ціну окулярів, обчислену через ціну велосипедів, в Італії й Туреччині;

2) зробіть висновки про порівняльні переваги й напрямки експорту й імпорту (якщо країни почнуть торгувати);

3) визначте, у якому інтервалі буде міститися рівноважна ціна на велосипеди, а також рівноважна ціна на окуляри, якщо країни почнуть торгувати.

3.4. Канадські й українські фермери продукують пшеницю й молоко. Канада на одиницю витрат може виробити 80 т пшениці, або 60 т молока, або будь-яку комбінацію обсягів цих продуктів у зазначених межах, а Україна за аналогічних витрат – 50 т пшениці, або 90 т молока, або будь-яку їхню комбінацію в зазначених межах. Граничні витрати заміщення залишають постійними за будь-яких обсягів виробництва.

Визначте:

1) у виробництві якого товару Канада має абсолютну перевагу, а у виробництві якого – відносну перевагу;

2) у виробництві якого товару Україна має абсолютну перевагу, а у виробництві якого – відносну перевагу;

3) які напрямки товаропотоків у разі розвитку торгівлі між країнами та у якому інтервалі буде міститися рівноважна ціна на пшеницю, а у якому – на молоко.

3.5. Підприємство укладає зовнішньоторговельну угоду 2023 р. з іноземною компанією на постачання обладнання 2025 р. за цінами на умовах ковзання. На дату укладання угоди базисна ціна товару становила 20 млн умов. од.; витрати на сировину – 45 %; витрати на зарплату – 40 %; постійні витрати – 15 %; індекс цін на сировину за період ковзання – 1,35; індекс цін на заробітну плату за період ковзання – 1,3.

На основі наведених даних розрахуйте, яку суму імпортер має сплатити експортеру 2025 р. за придбання обладнання.

3.6. Експорт-імпорт послуг країн світу у 2010 – 2020-х рр. наведено в табл. 3.6.

Визначте показники динаміки торгівлі послугами: темпи зростання та приросту експорту, імпорту та зовнішньоторговельного обороту.

Експорт-імпорт послуг країн світу, млн дол. США

Країни	Експорт		Імпорт	
	2010 р.	2020 р.	2010 р.	2020 р.
Велика Британія	711,9	874,5	754,2	898,7
Швейцарія	386,5	571,4	331,7	480,5
США	1 872,3	2 556,6	2 375,4	3 401,7
Кіпр	12,9	24,5	15,1	23,7
Німеччина	1 443,3	2 003,7	1 263,1	1 775,2
Китай	1 656,4	3 554,3	1 433,4	3 091,5
Японія	869,9	919,1	791,8	941,7
...
Світ загалом	19 010,2	28 108,5	18 470,3	27 120,2

3.7. Українське підприємство з виробництва офісних меблів хоче придбати в італійської компанії ліцензії на виготовлення певних зразків меблів, що користуються попитом на ринку цієї країни.

Визначте ціну ліцензії на основі роялті за даними, наведеними в табл. 3.7.

Таблиця 3.7

Розрахунок ціни ліцензії на базі роялті

Роки	Обсяг випуску на рік, шт.	Індекс інфляції, %	Ціна за од. продукції, євро	Обсяг продажу ліцензіата на рік, євро	Ліцензійні відрахування (1,3 %), євро
1	600	100,0	370	?	?
2	1 600	101,5	380	?	?
3	2 600	102,2	390	?	?
4	7 600	103,4	395	?	?
5	8 000	104,5	400	?	?
6	9 000	105,6	410	?	?
Разом	32 000	–	–	?	?

Стереотипні завдання

1. У яких теоріях утілено ідею про різну відносну забезпеченість країн факторами виробництва:

- а) абсолютних переваг А. Сміта;
- б) порівняльних переваг Д. Рікардо;

- в) життєвого циклу товару Р. Вернона;
- г) співвідношення факторів виробництва Гекшера – Оліна?

2. На виробництві й експорті якої продукції спеціалізуються країни, згідно з теорією Гекшера – Оліна:

- а) продукції інтенсивного використання дефіцитних факторів виробництва;
- б) продукції інтенсивного використання надлишкових для країни факторів виробництва;
- в) відносно трудомісткої продукції;
- г) відносного дефіциту факторів виробництва?

3. Парадокс В. Леонтьєва можна пояснити:

- а) неоднорідністю факторів виробництва, що не враховано в теорії Гекшера – Оліна;
- б) ієрархічністю факторів виробництва;
- в) капіталомістким характером галузей видобувної промисловості;
- г) впливом державної торговельної політики.

4. Чим визначають міжнародну спеціалізацію країн, згідно з теорією порівняльних переваг:

- а) розміром території країни та чисельністю населення;
- б) зовнішньоекономічною політикою уряду;
- в) собівартістю певних видів продукції;
- г) наявністю природних ресурсів;
- г) рівнем продуктивності праці в господарстві?

5. Визначення "Це обмін товарами й послугами між країнами за межами їхніх національних кордонів" характеризує:

- а) міжнародну торгівлю;
- б) світовий ринок;
- в) зовнішню торгівлю;
- г) внутрішню торгівлю.

6. Визначення "Це сфера стійких товарно-грошових відносин між країнами, що склалися на основі міжнародного поділу праці й розвиваються під дією об'єктивних економічних законів" характеризує:

- а) міжнародну торгівлю;
- б) світовий ринок;

- в) зовнішню торгівлю;
- г) внутрішню торгівлю.

7. Визначення "Це торгівля однієї країни з іншою, що складається з експорту та імпорту" характеризує:

- а) міжнародну торгівлю;
- б) світовий ринок;
- в) зовнішню торгівлю;
- г) внутрішню торгівлю.

8. Що є пріоритетним інтегрованим показником розвитку світового ринку:

- а) середня одиниця праці всього світу;
- б) ціни національних ринків;
- в) ціни світового ринку;
- г) інтернаціональна вартість товару?

9. Який із факторів зростання сфери послуг створює нові види діяльності та комплекс інтелектуальних послуг:

- а) високий економічний розвиток країни;
- б) високий рівень життя населення;
- в) зростання світового товарного ринку;
- г) НТП?

10. Яка форма торгівлі відображає сукупність операцій, під час укладання яких закупівлю продукції супроводжують відповідним постачанням товарів:

- а) біржова торгівля;
- б) зустрічна торгівля;
- в) міжнародні торги;
- г) міжнародні аукціони?

11. За якою формою здійснюють торгівлю за стандартними контрактами:

- а) біржовою торгівлею;
- б) зустрічною торгівлею;
- в) міжнародними торгами;
- г) міжнародними аукціонами?

12. За якою формою здійснюють торгівлю товарів із почерговим продажем на основі конкурсу покупців:

- а) біржовою торгівлею;
- б) зустрічною торгівлею;
- в) міжнародними торгами;
- г) міжнародними аукціонами?

13. Торгівля у формі конкурсної закупівлі машин та обладнання або розміщення замовлень на капітальне будівництво – це:

- а) біржова торгівля;
- б) зустрічна торгівля;
- в) міжнародні торги;
- г) міжнародні аукціони.

14. Як називають партію товару на міжнародному аукціоні:

- а) стринг;
- б) лот;
- в) офсет;
- г) світч?

15. Визначення "Крупний ринок, що регулярно діє, збирається в певний період року для демонстрування зразків товарів та укладання торговельних угод" – це міжнародна:

- а) виставка;
- б) ярмарок;
- в) біржа;
- г) аукціон.

16. Визначення "Демонстрація досягнень країн у галузі виробництва, науки й техніки та обміну інформацією, не маючи комерційних цілей" – це міжнародна:

- а) виставка;
- б) ярмарок;
- в) біржа;
- г) аукціон.

17. Грошовий вираз вартості товару, економічна категорія для вимірювання величини витраченого на виробництво товару суспільно потрібного робочого часу характеризує:

- а) ціну товару;
- б) світову ціну;
- в) внутрішню ціну;
- г) зовнішню ціну.

18. Назвіть головну форму реалізації технологій:

- а) обмін спеціалістами;
- б) торгівля ліцензіями й ноу-хау;
- в) наукові конференції;
- г) промисловий шпіонаж і технологічне "піратство".

19. Винахід, що захищено авторським правом, – це:

- а) патент;
- б) ноу-хау;
- в) ліцензія;
- г) інжиніринг.

20. Сукупність конфіденційних знань, що не захищені патентом, – це:

- а) патент;
- б) ноу-хау;
- в) ліцензія;
- г) інжиніринг.

21. Франчайзинг – це:

- а) ідея бізнесу;
- б) використання вже наявної та добре відомої ідеї бізнесу;
- в) послуги, поширені в будівництві та експлуатації обладнання;
- г) послуги виробничого й науково-технічного характеру.

22. До якого виду послуг належить надання послуг із консультування щодо широкого кола питань зовнішньоекономічної діяльності:

- а) франчайзинг;
- б) консалтинг;
- в) лізинг;
- г) інжиніринг?

23. Які послуги поширено в будівництві й експлуатації обладнання:

- а) франчайзинг;
- б) консалтинг;
- в) лізинг;
- г) інжиніринг?

24. Який із факторів обумовлює захист національних інтересів у міжнародній торгівлі:

- а) діяльність ТНК;
- б) національне регулювання;
- в) діяльність міжнародних організацій;
- г) наднаціональне регулювання?

25. Який із факторів розвитку міжнародної торгівлі забезпечує її лібералізацію:

- а) діяльність ТНК;
- б) зовнішньоторговельна політика;
- в) НТР;
- г) сприятливий стан економіки?

26. Який із напрямів зовнішньоторговельної політики є пом'якшенням умов міжнародної торгівлі:

- а) лібералізація;
- б) протекціонізм;
- в) цифровізація;
- г) градуалістський підхід?

27. Який із напрямів зовнішньоторговельної політики забезпечує захист внутрішніх ринків від іноземних експортерів:

- а) лібералізація;
- б) протекціонізм;
- в) цифровізація;
- г) градуалістський підхід?

28. Положення та норми якої міжнародної організації створюють правову базу розвитку міжнародної торгівлі:

- а) ЄС;
- б) МВФ;
- в) ГАТТ/СОР;
- г) ООН?

29. Діяльність якої з міжнародних організацій, що регулюють міжнародну торгівлю, спрямовано на усунення в ній дискримінації:

- а) ГАТТ/СОТ;
- б) ЮНКТАД;
- в) МТП;
- г) МТЦ?

30. У межах якої з міжнародних організацій, що регулюють міжнародну торгівлю, розроблено прогресивні принципи міжнародних торговельних відносин і торговельної політики:

- а) ГАТТ/СОТ;
- б) ЮНКТАД;
- в) МТП;
- г) МТЦ?

Запитання для самодіагностики за підрозділом 3

1. У чому полягає сутність класичної теорії міжнародної торгівлі? На чому засновано подальший розвиток класичної теорії міжнародної торгівлі?

2. Чим відрізняються теорії абсолютних і порівняльних переваг у міжнародній торгівлі?

3. У чому полягає зв'язок між теорією співвідношення факторів виробництва, теорією вирівнювання цін і парадоксом Леонтьєва?

4. Охарактеризуйте історичне місце та значення міжнародної торгівлі в процесі формування світового господарства. Назвіть специфічні особливості міжнародної торгівлі.

5. Дайте сутнісну характеристику світового ринку. Визначте особливості територіальної структури світового ринку. Охарактеризуйте основні елементи функціональної структури світового ринку.

6. Що становлять експортні (реекспортні) та імпортні (реімпортні) операції?

7. Наведіть види й особливості здійснення операцій зустрічної форми торгівлі. Із яких причин операції зустрічної торгівлі використовують країни, що розвиваються?

8. Назвіть особливості бартерних угод. Чому бартерні угоди можна назвати як "валютоекономні" угоди?

9. Що покладено в основу виробничих компенсаційних угод? Назвіть особливості цих угод.

10. Які основні причини розвитку міжнародної торгівлі послугами? Визначте особливості міжнародної торгівлі послугами.

11. Обґрунтуйте причини, що зумовили розвиток міжнародних торгів як основної форми розміщення замовлень на виробництво машин і обладнання.

12. У чому полягають переваги посередників на світовому ринку? Яка роль інституціональних посередників в міжнародній торгівлі?

13. Назвіть особливості ціноутворення на світових товарних ринках. Яка є систематизація цін у міжнародній торгівлі?

14. Назвіть основні принципи та методи встановлення зовнішньоторговельних цін.

15. У чому полягають сутність та особливості науково-технічних відносин?

16. Дайте визначення поняття "технологія" й охарактеризуйте її складові.

17. Назвіть фактори, що сприяють активізації процесів міжнародного обміну технологіями.

18. Розкрийте й охарактеризуйте інституційні елементи світового ринку технологій.

19. Охарактеризуйте основні інструменти державного регулювання міжнародної торгівлі.

20. Що розуміють під зовнішньоторговельною політикою? Які є два основні напрями зовнішньоторговельної політики?

21. Що становить здійснення політики вільної торгівлі? Що становить політика протекціонізму?

22. Що становлять нетарифні бар'єри? На які групи розподіляють нетарифні бар'єри?

23. Що таке "квота"? Коли квота не є обмеженням, а лише способом контролю за рухом товару?

24. Яка принципова різниця між СОТ і ГАТТ?

25. Яка роль СОТ у регулюванні сучасної міжнародної торгівлі? Які результати діяльності СОТ можна зазначити?

Рекомендована література за підрозділом 3: [1; 2; 8; 20; 21; 23; 25; 47; 51; 59; 60; 65; 67; 70; 71; 78; 80].

4. Світовий фінансовий ринок

Вивчення підрозділу 4 передбачає розгляд таких питань:

4.1. Сутність, передумови створення та структура світового фінансового ринку. Функції світового фінансового ринку. Характеристика ринку грошей, ринку банківських кредитів, ринку короткострокових фінансових активів, валютного ринку, ринку цінних паперів. Основні форми регулювання світового фінансового ринку.

4.2. Типи міжнародних фінансових ринків. Основні суб'єкти міжнародного фінансового ринку. Джерела фінансових ресурсів і активи фінансових інститутів. Прямі учасники фінансових операцій ринку позикових капіталів, ринку цінних паперів, валютного ринку, страхового ринку, ринку золота, ринку нерухомості.

Мета – визначення сутності та ролі світового фінансового ринку в міжнародній економічній системі; з'ясування структури, суб'єктів, механізмів функціонування та розвитку світового фінансового ринку, розгляд регулятивних методів управління світовим фінансовим ринком.

Ключові поняття підрозділу 4: фінансовий ринок; фінансові активи; світовий фінансовий ринок; фінансові інститути; інститути позафінансової сфери; інститути інфраструктури; джерела фінансових ресурсів; міжнародний ринок грошей; міжнародний ринок капіталу; міжнародний валютний ринок; міжнародний ринок цінних паперів; міжнародний ринок золота; міжнародний ринок нерухомості; регулятори світового фінансового ринку.

Фінансовий ринок є складовою фінансової системи держави. *Метою* його створення та функціонування є акумулювання й ефективне розміщення заощаджень в економіці, стан якої зумовлено ефективністю переливання інвестиційних коштів від тих, хто має заощадження, до тих, у кого є потреба в капіталі. Необхідними *передумовами* для створення фінансового ринку є такі: господарська самостійність підприємств; ліквідація державної монополії на використання заощаджень населення; перехід до нової системи організації грошових потоків в економіці; рівноправність усіх учасників фінансового ринку; формування та вдосконалення дворівневої банківської системи; утворення інфраструктури

фінансового ринку коштом різних фінансових посередників; утворення сучасної технічної бази, що обслуговує функціонування фінансового ринку; розбіжність між потребою у фінансових ресурсах економічних суб'єктів і джерелами задоволення цієї потреби тощо.

Фінансовий ринок визначають як систему економічних і правових відносин, пов'язаних із купівлею-продажем або випуском і обігом фінансових активів (грошових зобов'язань та інвестиційних цінностей).

Світовий фінансовий ринок визначають як систему відносин попиту та пропозиції фінансових активів, що функціонують у міжнародній сфері як купівельні й платіжні засоби, кредити, інвестиційні ресурси.

Принципи світового фінансового ринку як основні правила, за якими відбувається побудова реального й ефективного фінансового ринку, містять таке: цілісність ринку в межах окремої країни; централізацію; прозорість; уведення системи електронного обігу цінних паперів; реальний захист і забезпечення інтересів та прав інвесторів; відповідність національної системи обігу цінних паперів загальноприйнятим міжнародним стандартам безпеки інтересів і прав інвесторів; соціальну справедливість; урегульованість; контрольованість; ефективність; правову упорядкованість; конкурентність.

Функції світового фінансового ринку як основні завдання кожного його сегмента, що забезпечують розвиток, розподіляють на загальні, характерні для всіх сегментів фінансового ринку, та специфічні (конкретні), що характеризують розвиток окремої сфери ринку.

Основними *суб'єктами* світового фінансового ринку є інститути позафінансової сфери, держава, населення, професійні учасники ринку (фінансові інститути й інститути інфраструктури), а також іноземні учасники ринку.

Інститути позафінансової сфери – це юридичні особи-резиденти певної держави (підприємства, корпорації, установи, організації тощо), що займаються виробництвом товарів чи наданням послуг, включно з фінансовими послугами. Основним джерелом їхнього фінансування є банківські кредити, інші види позик, облігації та акції.

Держава регулярно розміщує на зовнішньому та внутрішньому фінансовому ринку свої боргові зобов'язання, а також виконує регуляторну функцію. Державний сектор пов'язано з усією економічною системою через податки, державні закупівлі й позики.

Населення виконує на фінансовому ринку роль інвестора під час придбання цінних паперів або запозичення коштів на кредитному ринку. Населення як соціальний елемент інфраструктури ринку формує менталітет довіри до фінансових установ, посередників, що діють на ринку, до послуг, що вони надають.

Фінансові інститути здійснюють операції з фінансовими активами за свій кошт або від імені клієнта, управління активами інших учасників ринку; надають допомогу у створенні та розміщенні на ринку нових фінансових активів, консультації учасникам ринку щодо інвестування. Їх подано на фінансовому ринку комерційними банками, кредитними спілками, пенсійними фондами, страховими та інвестиційними компаніями, біржами тощо.

Інститути інфраструктури забезпечують стабільне функціонування ринку, купівлю-продаж і контроль за якістю фінансових активів, що перебувають в обігу на ринку. До них належать біржі й позабіржові системи, клірингові центри, інформаційні та рейтингові агентства, депозитарії, реєстратори тощо.

Іноземні учасники ринку – це міжнародні організації, іноземні уряди, корпорації, фінансові інститути, фізичні особи, що є суб'єктами фінансового ринку та беруть участь у купівлі-продажу фінансових активів.

На світовому фінансовому ринку діяльність основні суб'єкти здійснюють у структурному аспекті, залежно від складових ринку.

Наявність багатьох типів фінансових ринків пов'язано з різними підходами до їхньої класифікації за такими *критеріями*:

за умовами передавання фінансових ресурсів у користування (риннок позикового капіталу; ринок акціонерного капіталу);

за строками обігу фінансових активів, що можуть бути в обігу на ринку (ринок грошей, ринок капіталів);

залежно від того, які фінансові активи пропонують для продажу (первинний і вторинний ринок);

залежно від місця, де відбувається торгівля фінансовими активами (біржовий (організований) і позабіржовий (неорганізований) ринок);

за видами фінансових активів, що обертаються на ринку (ринок цінних паперів; валютний ринок; кредитний ринок; ринок фінансових послуг; ринок золота та інших дорогоцінних металів і каменів; ринок нерухомості).

На *ринку грошей* продають і купують фінансові активи з коротким строком.

На *ринку капіталів* обертаються довгострокові активи.

Ринок цінних паперів (фондовий ринок) як складова ринку капіталів обслуговує купівлю-продаж цінних паперів.

Ринок позикового капіталу охоплює відносини, що виникають щодо акумуляції кредитними установами грошових коштів підприємств, населення та їхнього надання у вигляді короткострокових позик.

Ринок короткострокових фінансових активів має справу із частками капіталу (акціями), облігаціями та іншими вимогами на реальні активи, що погашають у короткий строк.

Валютний ринок забезпечує купівлю-продаж національних та іноземних валют, із метою їхнього використання для обслуговування міжнародних платежів.

Проблемні запитання для обговорення

1. Зазначте основні умови функціонування міжнародного фінансового центру. Назвіть відомі вам світові фінансові центри найбільш активного переливання фінансових ресурсів.

2. Охарактеризуйте проблему зовнішньої заборгованості та можливі шляхи її розв'язання для різних країн.

3. Спробуйте на якісному рівні оцінити потенціальні та реальні умови залучення іноземних інвестицій в економіку України.

4. Визначте основні канали руху світових фінансових потоків і фактори, що впливають на ці процеси.

5. Визначте основні канали руху світових фінансових потоків. Які фактори впливають на рух світових фінансових активів? Укажіть відмінності світових фінансових ринків від національних.

Ситуаційні завдання

4.1. Зважаючи на міжнародний досвід, можна виокремити причини експорту й імпорту капіталу, що об'єднують у такі групи:

група 1 (фактори експорту капіталу): технологічне лідерство; переваги у кваліфікації робочої сили; забезпечення доступу до природних ресурсів; переваги в рекламі; економіка масштабу; розмір корпорацій;

ступінь концентрації виробництва; забезпечення доступу до природних ресурсів тощо;

група 2 (фактори імпорту капіталу): потреба в капіталі; кількість національних філій; витрати виробництва; рівень захисту внутрішнього товарного ринку; розмір внутрішнього ринку тощо.

Охарактеризуйте вплив кожного фактора, відповідно, на експорт та імпорт капіталів. З'ясуйте, які фактори можуть однаково впливати як на експорт, так і на імпорт капіталів.

4.2. Центробанки США, Великої Британії, Японії, Швейцарії, Канади та Європейський центральний банк разом здійснили кредитну інтервенцію в розмірі 180 млрд дол. США. У підсумку із 6 до 4 % впала ключова для світової економіки лондонська ставка за міжбанківськими кредитами Лібор (Libor), яка є показником стану світової фінансової системи та процентом, під який банки надають один одному поточні кошти.

Проаналізуйте ситуацію, що склалася на світовому фінансовому ринку. Яким чином ці дії вплинуть на його діяльність?

Діагностичні завдання

Методичні рекомендації до виконання завдань

Величину складових світового фінансового ринку підраховують з урахуванням таких показників:

1.1. Обсяг фінансового ринку (ФР):

$$\text{ФР} = \text{ФО} - \text{П}, \quad (4.1)$$

де ФО – фінансовий оборот держави;

П – сума податків.

1.2. Обсяг первинного ринку цінних паперів (РЦП₁):

$$\text{РЦП}_1 = \text{А} + \text{О} + \text{ТЦП}, \quad (4.2)$$

де А – обсяг емітованих акцій;

О – обсяг емітованих облігацій;

ТЦП – обсяг реалізації товарних цінних паперів.

1.3. Обсяг вторинного ринку цінних паперів (РЦП₂):

$$РЦП_2 = (A - AI + O) + ПЦП, \quad (4.3)$$

де А – обсяг емітованих акцій;

AI – обсяг емітованих іменних акцій;

О – обсяг емітованих облігацій;

ПЦП – обсяг реалізованих похідних цінних паперів.

1.4. Обсяг ринку фінансових інструментів (РФІ):

$$РФІ = (РЦП_1 - ТЦП) + РЦП_2, \quad (4.4)$$

де РЦП₁ – обсяг первинного ринку цінних паперів;

ТЦП – обсяг реалізації товарних цінних паперів;

РЦП₂ – обсяг вторинного ринку цінних паперів.

1.5. Обсяг фондового ринку (ФОР):

$$ФОР = (A - AI + O - ОК) + ПЦП, \quad (4.5)$$

де А – обсяг емітованих акцій;

AI – обсяг емітованих іменних акцій;

О – обсяг емітованих облігацій;

ОК – обсяг емітованих короткострокових облігацій;

ПЦП – обсяг реалізованих похідних цінних паперів.

Приклад 4.1. Припустімо, що протягом року було досягнуто результатів фінансово-економічної діяльності умовної країни. Половину облігацій і ринкових акцій протягом року перепродано.

Розрахуймо обсяг фінансового ринку, первинного та вторинного ринку цінних паперів, величину ринку фінансових інструментів і фондового ринку в табл. 4.1.

Таблиця 4.1

Показники фінансово-економічної діяльності країни

№ з/п	Показники	Значення, млрд дол. США
1	2	3
1	Фінансовий оборот держави (ФО)	185
2	зокрема сума податків (П)	87

1	2	3
3	Емітовано акцій (А) в сумі	42
4	зокрема іменних (АІ)	9
5	Емітовано облігацій у сумі (О)	25
6	зокрема короткострокових (ОК)	7
7	Реалізовано похідних цінних паперів (ПЦП)	21
8	Реалізовано товарних цінних паперів (ТЦП)	14
9	Обсяг фінансового ринку (ФР)	$185 - 87 = 98$
10	Обсяг первинного ринку цінних паперів (РЦП ₁)	$42 + 25 + 14 = 81$
11	Обсяг вторинного ринку цінних паперів (РЦП ₂)	$(42 - 9 + 25) + 21 = 79$
12	Обсяг ринку фінансових інструментів (РФІ)	$81 - 14 + 79 = 146$
13	Обсяг фондового ринку (ФОР)	$(42 - 9 + 25 - 7) + 21 = 72$

1.6. Оборот ринку фінансових послуг (РФП):

$$\text{РФП} = \text{ФО} - \text{ДБ}, \quad (4.6)$$

де ФО – фінансовий оборот держави;

ДБ – величина збалансованого державного бюджету.

1.7. Оборот ринку цінних паперів (РЦП):

$$\text{РЦП} = \text{РФП} - \text{РФП}_1, \quad (4.7)$$

де РФП – оборот ринку фінансових послуг;

РФП₁ – оборот ринків фінансових послуг, не пов'язаних з обігом цінних паперів.

1.8. Оборот вторинного ринку цінних паперів (РЦП₂):

$$\text{РЦП}_2 = \text{РЦП} - \text{ЦПІ}, \quad (4.8)$$

де РЦП – оборот ринку цінних паперів;

ЦПІ – вартість іменних цінних паперів.

1.9. *Оборот ринку фінансових інструментів (РФІ):*

$$РФІ = РЦП - ЦПТ, \quad (4.9)$$

де РЦП – оборот ринку цінних паперів;
ЦПТ – вартість товарних цінних паперів.

1.10. *Оборот фондового ринку (ФР):*

$$ФР = РФІ - ЦПК, \quad (4.10)$$

де РФІ – оборот ринку фінансових інструментів;
ЦПК – оборот ринку короткострокових цінних паперів.

1.11. *Оборот біржового ринку (БР):*

$$БР = ФР - ЦПП, \quad (4.11)$$

де ФР – оборот фондового ринку;
ЦПП – оборот позабіржового ринку цінних паперів.

Приклад 4.2. Припустімо, протягом року було досягнуто таких результатів фінансово-економічної діяльності умовної країни (табл. 4.2).

Визначмо величину обороту ринків фінансових послуг, цінних паперів, вторинного ринку цінних паперів, фондового та біржового в табл. 4.2.

Таблиця 4.2

Показники фінансово-економічної діяльності країни

№ з/п	Показники	Значення, млрд дол. США
1	2	3
1	Фінансовий оборот держави (ФО)	206
2	Величина збалансованого бюджету (ДБ)	22
3	Оборот ринків фінансових послуг, не пов'язаних з обігом цінних паперів (РФП1)	49

1	2	3
4	Вартість цінних паперів іменних (ЦПІ)	16
5	Вартість цінних паперів товарних (ЦПТ)	8
6	Оборот ринку короткострокових цінних паперів (ЦПК)	35
7	Оборот позабіржового ринку цінних паперів (ЦПП)	25
8	Оборот ринку фінансових послуг (РФП)	206 – 22 = 184
9	Оборот ринку цінних паперів (РЦП)	184 – 49 = 135
10	Оборот вторинного ринку цінних паперів (РЦП ₂)	135 – 16 = 119
11	Оборот ринку фінансових інструментів (РФІ)	135 – 8 = 127
12	Оборот фондового ринку (ФР)	127 – 35 = 92
13	Оборот біржового ринку (БР)	92 – 25 = 67

1.12. Величина доходів фінансових посередників на первинному ринку цінних паперів (ДРЦП₁):

$$\text{ДРЦП}_1 = (A + O) K_1 + AI \times K_2 + (A + O)K_3, \quad (4.12)$$

де A – обсяг емітованих акцій;

O – обсяг емітованих облігацій;

K₁ – андерайтерські послуги (%);

AI – обсяг емітованих іменних акцій;

K₂ – реєстраторські послуги (%);

K₃ – депозитарні послуги (%).

1.13. Величина доходів фінансових посередників на вторинному ринку цінних паперів (ДРЦП₂):

$$\text{ДРЦП}_2 = ((A - AI + O) + \text{ПЦП})K_4, \quad (4.13)$$

де A – обсяг емітованих акцій;

AI – обсяг емітованих іменних акцій;

O – обсяг емітованих облігацій;

ПЦП – обсяг реалізації похідних цінних паперів;

K₄ – брокерські послуги (%).

1.14. Величина доходів фінансових посередників на фондовому ринку (ДФОР):

$$\begin{aligned} \text{ДФОР} = & ((A - AI + O - OK) + \text{ПЦП})K_4 + \\ & + ((A - AI + O - OK) + \text{ПЦП})K_5, \end{aligned} \quad (4.14)$$

де A – обсяг емітованих акцій;

AI – обсяг емітованих іменних акцій;

O – обсяг емітованих облігацій;

OK – обсяг емітованих короткострокових облігацій;

ПЦП – обсяг реалізації похідних цінних паперів;

K_4 – брокерські послуги (%);

K_5 – клірингові послуги (%).

Приклад 4.3. Припустімо, протягом року було досягнуто таких результатів фінансово-економічної діяльності умовної країни (табл. 4.3). Половину облігацій і ринкових акцій перепродано. Комісійні за послуги професійних посередників ринку фінансових послуг становили (у % до вартості відповідних операцій із цінними паперами): андерайтерські послуги (K_1) – 1 %; реєстраторські послуги (K_2) – 2 %; депозитарні послуги (K_3) – 3 %; клірингові послуги (K_4) – 4 %; брокерські послуги (K_5) – 5 %.

Визначмо величину доходів фінансових посередників на первинному та вторинному ринку цінних паперів і фондовому ринку в табл. 4.3.

Таблиця 4.3

Показники фінансово-економічної діяльності країни

№ з/п	Показники	Значення, млрд дол. США
1	2	3
1	Емітовано акцій (A) в сумі	48
2	зокрема іменних (AI)	11
3	Емітовано облігацій (O) в сумі	25
4	зокрема короткострокових (OK)	7
5	Реалізовано похідних цінних паперів (ПЦП)	21
6	Величина доходів фінансових посередників на первинному ринку цінних паперів (ДРЦП ₁)	$(48 + 25)0,01 + 11 \times 0,02 + (48 + 25)0,03 = 3,14$

1	2	3
7	Величина доходів фінансових посередників на вторинному ринку цінних паперів (ДРЦП ₂)	$((48 - 11 + 25) + 21)0,05 = 4,15$
8	Величина доходів фінансових посередників на фондовому ринку (ДФОР)	$((48 - 11 + 25 - 7) + 21)0,05 + ((48 - 11 + 25 - 7) + 21)0,04 = 6,84$

Завдання для самостійного виконання

4.1. Розрахуйте обсяг фінансового ринку, первинного та вторинного ринку цінних паперів, величину ринку фінансових інструментів і фондового ринку. Відомо, що половину облігацій та ринкових акцій протягом року перепродають. Результати фінансово-економічної діяльності умовної країни наведено в табл. 4.4.

Таблиця 4.4

Показники фінансово-економічної діяльності країни

№ з/п	Показники	Значення, млрд дол. США
1	Фінансовий оборот держави (ФО)	190
2	зокрема сума податків (П)	92
3	Емітовано акцій (А) в сумі	47
4	зокрема іменних (АІ)	14
5	Емітовано облігацій у сумі (О)	30
6	зокрема короткострокових (ОК)	12
7	Реалізовано похідних цінних паперів (ПЦП)	26
8	Реалізовано товарних цінних паперів (ТЦП)	19

4.2. Визначте величину доходів фінансових посередників на первинному та вторинному ринку цінних паперів і фондовому ринку, якщо відомо, що половину облігацій і ринкових акцій протягом року перепродають. Комісійні за послуги професійних посередників ринку фінансових послуг становили (у % до вартості відповідних операцій із цінними паперами): андеррайтерські послуги (K_1) – 1,5 %; реєстраторські послуги (K_2) – 3 %; депозитарні послуги (K_3) – 5 %; клірингові послуги (K_4) – 3,5 %;

брокерські послуги (K_5) – 6 %. Результати фінансово-економічної діяльності умовної країни наведено в табл. 4.5.

Таблиця 4.5

Показники фінансово-економічної діяльності країни

№ з/п	Показники	Значення, млрд дол. США
1	Емітовано акцій (А) в сумі	51
2	зокрема іменних (АІ)	14
3	Емітовано облігацій (О) в сумі	28
4	зокрема короткострокових (ОК)	10
5	Реалізовано похідних цінних паперів (ПЦП)	24

Стереотипні завдання

1. Який із факторів зумовлює подальше зближення національних і міжнародних фінансових ринків:

- а) зростання потреби в кредитних грошах;
- б) лібералізація руху капіталів;
- в) створення вільної офшорної зони у Нью-Йорку;
- г) інтернаціоналізація національних фінансових ринків?

2. За періодом оборот фінансових активів фінансовий ринок розподіляють на:

- а) ринок грошей і ринок капіталів;
- б) валютний ринок і ринок фінансових послуг;
- в) біржовий ринок і позабіржовий ринок;
- г) ринок золота та страховий ринок.

3. Створення гнучкої та ефективної системи розвитку фондового сегмента фінансового ринку – це принцип, що означає:

- а) контрольованість ринку;
- б) урегульованість;
- в) реальний захист та забезпечення інтересів та прав інвесторів;
- г) прозорість ринку.

4. Виділіть процеси, що характеризують фінансовий ринок:

- а) розвиток новітніх технологій, що сприяють розвитку високоефективної інфраструктури фінансового ринку;
- б) концентрація діяльності учасників ринку у світових фінансових центрах;
- в) лібералізація фінансових ринків;
- г) усі відповіді є правильними.

5. До суб'єктів фінансового ринку зараховують:

- а) емітентів, інвесторів;
- б) населення, іноземних учасників ринку;
- в) фінансових посередників, державу;
- г) усі відповіді є правильними.

6. Комерційні банки, кредитні спілки, страхові та інвестиційні компанії – це фінансові інститути, що належать до:

- а) інститутів інфраструктури;
- б) інститутів позафінансової сфери;
- в) професійних учасників ринку;
- г) усі відповіді є правильними.

7. Депозитними інститутами на фінансовому ринку є:

- а) комерційні й ощадні банки;
- б) страхові й інвестиційні компанії;
- в) пенсійні фонди;
- г) кредитні спілки.

8. До фінансових посередників зараховують:

- а) суб'єктів банківської системи;
- б) небанківські фінансово-кредитні інститути;
- в) контрактні фінансові інститути;
- г) усі відповіді є правильними.

9. Кредитні спілки та факторингові компанії належать до:

- а) небанківських фінансово-кредитних інститутів;
- б) контрактних фінансових інститутів;

- в) суб'єктів банківської системи;
- г) депозитарно-клірингової системи.

10. Спеціальні кредитно-фінансові інститути, що створюють товаровиробники на приватних засадах для задоволення взаємних потреб у кредитах та інших банківських послугах, – це:

- а) кооперативні банки;
- б) ощадні та кредитні асоціації;
- в) спеціалізовані банки;
- г) банківська корпорація.

11. Кредитні установи, що створюють для надання населенню послуг зі зберігання предметів домашнього вжитку, а також видачі позик під заставу цих предметів, – це:

- а) фінансові компанії;
- б) ломбарди;
- в) позиково-ощадні асоціації;
- г) страхові компанії.

12. Фінансова установа, що залучає грошові заощадження своїх членів для взаємного кредитування, надання фінансових послуг через об'єднання грошових внесків, – це:

- а) кредитна спілка;
- б) каси взаємодопомоги;
- в) благодійна організація;
- г) ломбард.

13. Грошовий ринок – це:

- а) частина ринку позикових капіталів, де здійснюють короткострокові депозитно-позикові операції;
- б) сфера операцій, що обслуговують рух оборотного капіталу фірм, короткострокових ресурсів банків, установ, держави;
- в) обидві відповіді є правильними;
- г) залучення грошових заощаджень для взаємного кредитування.

14. Основними інструментами облікового ринку є:

- а) банківський, комерційний і казначейський векселі;
- б) казначейські зобов'язання та депозитні сертифікати;
- в) банківські акцепти;
- г) банківські авалі.

15. Кон'юнктура грошового ринку залежить від таких факторів:

- а) темпів інфляції;
- б) циклічних змін в економіці;
- в) особливостей національної кредитно-грошової політики;
- г) усі відповіді є правильними.

16. Виділіть напрями регулювання фінансового ринку:

- а) регулювання складу фінансових інструментів та учасників;
- б) регулювання інформаційних потоків на ринку;
- в) регулювання операцій і форм торгівлі;
- г) усі відповіді є правильними.

17. Недержавні інститути-регулятори здійснюють регулювання:

- а) міжнародне;
- б) державне;
- в) внутрішнє;
- г) усі відповіді є правильними.

18. Вплив на функціонування фінансового ринку через систему економічних важелів – це регулювання:

- а) пряме (правове);
- б) непряме (економічне);
- в) внутрішнє;
- г) адміністративне.

19. Міжнародною регулювальною організацією в напрямі поліпшення захисту інвесторів, підвищення прозорості ринків капіталів є:

- а) Група 30;
- б) Форум європейських комісій із цінних паперів – FESCO;
- в) Міжнародна організація комісій із цінних паперів – IOSCO;
- г) Міжнародний банк реконструкції та розвитку.

20. Важелями непрямого втручання держави в регулювання фінансового ринку є:

- а) податкова політика;
- б) регулювання грошової маси й обсягів кредитів через вплив на ставку позикового процента;
- в) здійснення спільних наукових розробок;
- г) усі відповіді є правильними.

Запитання для самодіагностики за підрозділом 4

1. Які є передумовами для створення фінансового ринку?
2. Охарактеризуйте функції світового фінансового ринку.
3. Наведіть принципи світового фінансового ринку.
4. Як можна охарактеризувати сучасний стан світового кредитного ринку?
5. Визначте роль інвесторів та емітентів на світовому ринку фінансових операцій із цінними паперами.
6. У якому стані перебуває сучасний світовий ринок нерухомості?
7. Укажіть відмінності світових фінансових ринків від національних.
8. Які операції здійснюють на ринку короткострокових фінансових активів?
9. Наведіть основні форми регулювання світового фінансового ринку.
10. Визначте основних суб'єктів і типи міжнародних фінансових ринків.
11. Наведіть особливості діяльності фінансових інститутів на міжнародному фінансовому ринку.
12. Які є інститути інфраструктури, що функціонують на міжнародному фінансовому ринку?
13. Охарактеризуйте основні види прямих учасників фінансових операцій на ринку позикових капіталів і ринку цінних паперів.
14. У чому полягає специфіка біржової торгівлі на світовому фінансовому ринку?
15. Охарактеризуйте іноземних учасників світового фінансового ринку.

Рекомендована література за підрозділом 4: [1; 2; 17; 20 – 26; 58; 62; 64; 69 – 71].

5. Прямі інвестиції та міжнародне виробництво

Вивчення підрозділу 5 передбачає розгляд таких питань:

5.1. Основні причини міжнародного руху капіталу. Класифікація форм міжнародного руху капіталу. Офіційний і приватний капітал. Підприємницький і позиковий капітал. Довгостроковий, середньостроковий і короткостроковий капітал. Прямі та портфельні іноземні інвестиції. Міжнародна платіжна позиція країни.

5.2. Сутність, мотиви й основні форми міжнародних інвестицій. Сутність прямих іноземних інвестицій (ПІІ) та їхня міжнародна класифікація. Загальносвітові тенденції прямого іноземного інвестування. Масштаби, структура, особливості та динаміка міжнародного руху капіталів. Механізм і соціально-економічні наслідки вивезення капіталу.

5.3. Спільне підприємництво в міжнародних економічних відносинах. Поняття, види й особливості функціонування спільних підприємств (СП). Поняття міжнародних спільних підприємств (МСП). Фактори, що впливають на масштаби, динаміку та результативність МСП.

5.4. Роль міжнародних корпорацій у системі світового господарювання. Транснаціональні корпорації (ТНК): критерії належності, ключові показники для аналізу, характерні риси. Роль багатонаціональних корпорацій (БНК) і міжнародних корпоративних спілок у системі міжнародних економічних відносин. Особливості та галузева структура сучасного етапу функціонування міжнародних корпорацій.

Мета – визначення сутності, економічної природи та форм прямих іноземних інвестицій; дослідження місця та ролі прямих іноземних інвестицій у системі міжнародного виробництва; з'ясування загальносвітових тенденцій прямого іноземного інвестування.

Ключові поняття підрозділу 5: капітал; міграція капіталу; міжнародні інвестиції; прямі іноземні інвестиції; спільне підприємництво; суб'єкти інвестування; об'єкт інвестування; форми інвестицій; інвестиційні потоки; спільне підприємництво; міжнародне спільне підприємство; міжнародна корпорація; транснаціональна корпорація; багатонаціональна

корпорація; міжнародна корпоративна спілка; консорціум; міжнародний стратегічний альянс.

Капітал визначають як накопичений запас коштів, що використовують у процесі виробництва товарів. Капітал є абсолютно мобільним фактором виробництва, обсяги та напрями руху якого обумовлено певними причинами.

Форми міжнародного руху капіталу класифікують за такими *критеріями*:

за джерелами походження (офіційний, приватний капітал);

за характером використання (підприємницький, позиковий капітал);

за строком укладання (короткостроковий (до 1 року); середньостроковий (від 1 до 3 років); довгостроковий (понад 3 роки);

за метою вкладання (прямі та портфельні інвестиції).

Міжнародні інвестиції визначають як інвестиції, що дають можливість отримати більш високу прибутковість укладення капіталу, порівняно з національним ринком інвесторів, через більш високе зростання цін активів на ринках інших країн; зростання курсу валюти щодо валюти інвестора, ефекту транснаціоналізації діяльності корпорацій. Міжнародні інвестиції подано закордонними й іноземними інвестиціями. Із країни базування (країни-донора), що є місцем переважного перебування інвестиційного суб'єкта, здійснюють експорт капіталу. Укладення капіталу відбувається в країні, що приймає (країні-реципієнті інвестицій).

Прямі іноземні інвестиції (ПІІ) за визначенням МВФ – це капіталовкладення в іноземні підприємства, що забезпечують управлінський контроль над об'єктом розміщення капіталу та відповідний дохід. Частина управлінського контролю в різних країнах відрізняється: 10 % у США до 50 % в Австралії й Канаді, а, відповідно до міжнародної статистики, – 25 %.

За формулюванням ОЕСР, прямі інвестиції означають наявність закордонного контролю або так званого ефективного голосу в управлінні компанією. Змішані компанії, у яких іноземному інвестору належить більше ніж половина акцій, називають *компаніями переважного володіння*; якщо 50 % – іноземному інвестору та 50 % – місцевому – *компаніями однакового володіння*, а якщо іноземний інвестор має

менше ніж 50 % акцій – *змішаним підприємством з участю іноземного капіталу*.

Міграцією капіталу у формі прямих інвестицій називають розміщення експортером капіталу певного виробництва на географічній території, що приймає капітал.

Основними формами підприємств з іноземними інвестиціями є такі: дочірні компанії – це підприємства, у яких прямий інвестор-нерезидент володіє більше ніж 50 % капіталу;

асоційовані компанії – це підприємства, у яких прямий інвестор-нерезидент володіє менше ніж 50 % капіталу;

філіали – це підприємства, що повністю належать прямому іноземному інвестору.

Спільне підприємництво визначають як діяльність, що ґрунтується на співробітництві, спільному розподілі прибутків і ризиків від її здійснення між іноземними підприємствами або підприємцями.

Видами спільного підприємництва є ліцензування, підрядне виробництво, управління за контрактом, спільне підприємство (СП).

Спільне підприємство в системі міжнародних інвестицій ідентифікують як інвестиційну форму міжнародного бізнесу з виділенням характеристик інвестувальних суб'єктів за цільовою орієнтацією (прямий портфельні) та інституційною природою; видів і форм інвестицій; характеристик інвестиційних потоків за величиною, строками та джерелами.

Міжнародні спільні підприємства (МСП) визначають як спільні підприємства з різнонаціональною належністю капіталу в будь-якій організаційно-правовій формі. МСП одночасно є формою міжнародного бізнесу; специфічним новим суб'єктом міжнародного бізнесу; стратегією виходу на закордонний ринок; різновидом прямого іноземного інвестування; формою господарювання.

Інтернаціоналізація виробництва – це встановлення безпосередніх сталих виробничих зв'язків між підприємствами різних країн для інтегрованості національного виробничого процесу до світового. На початковому етапі інтернаціоналізації перед компанією задля набуття досвіду освоєння нових потенційно доступних ринків постає вибір між одночасним виходом на кілька закордонних ринків та орієнтацією на один із них. Із метою одночасного виходу одразу на кілька закордонних ринків,

створюють міжнародні корпорації, що дозволяє здобути додаткові конкурентні переваги, пов'язані з фактором часу та потенційною економією на масштабах діяльності. Вони бувають трьох *основних видів*: транснаціональні корпорації (ТНК); багатонаціональні корпорації (БНК); міжнародні корпоративні спілки.

Транснаціональні корпорації (ТНК) – це великі компанії з однонаціональним акціонерним капіталом та управлінським контролем над корпорацією з міжнародною сферою діяльності (через створення представництв, філій та дочірніх компаній у багатьох країнах світу).

Характерними ознаками ТНК є такі:

створення системи міжнародного виробництва, розташованого не менше ніж у шести країнах, але контрольованого з одного центра;

висока інтенсивність внутрішньокорпоративної торгівлі між розташованими в різних країнах підрозділами;

річний оборот – не менше ніж 1 млрд дол. США;

обсяг реалізації товарів за межами головної материнської компанії становить не менше ніж 20 %;

відносна незалежність в ухваленні рішень від країн базування та країн, що приймають;

глобальна структура зайнятості та міждержавна мобільність менеджерів;

частка іноземних робітників – не менше ніж 25 % від загальної чисельності співробітників;

структура активів становить не менше ніж 25 % капіталовкладень за кордоном;

єдина стратегія управління розвитку національних підприємств, що входять до організаційної структури ТНК;

розроблення, передавання та використання передових технологій у межах замкнутої корпоративної структури.

Багатонаціональні корпорації (БНК) – це великі компанії з багатонаціональним акціонерним капіталом, що поєднує національні компанії двох чи більше країн, та управлінським контролем над корпорацією з міжнародною сферою діяльності.

Залежно від ступеня об'єднання капіталів і видів господарської діяльності виокремлюють такі форми транснаціоналізації, як синдикат, картель, трест, концерн, конгломерат, пул, транснаціональний альянс, консорціум.

Синдикат – це форма об'єднання, що передбачає об'єднання комерційної діяльності компаній за збереження їхньої юридичної та виробничої самостійності.

Картель – це найпростіша форма об'єднань, що передбачає укладання угоди між компаніями певної галузі щодо цін, обсягів і ринків збуту тощо.

Концерн – багатогалузеве об'єднання трестівського типу на основі територіальної диверсифікації компаній, що можуть розташовувати в різних країнах.

Трест – це форма об'єднання виробничої, збутової та фінансової діяльності компаній.

Конгломерат – багатогалузеве об'єднання через поглинання функціонально не взаємопов'язаних компаній.

Пул – об'єднання, у якому прибутки потрапляють до спільних фондів, звідки здійснюють погоджений їхній розподіл, відповідно до результатів експлуатації певної частини ринку в заздалегідь обумовлених пропорціях.

Консорціум – тимчасове об'єднання фінансово-кредитних установ, промислових компаній для реалізації певних спільних проєктів.

Транснаціональний альянс – це міжфірмове об'єднання на основі укладення багатосторонніх угод між компаніями різних країн, із метою довгострокової координації економічної діяльності його учасників у маркетинговій, інноваційній, інвестиційній, фінансовій, виробничій сфері.

Міжнародні корпоративні спілки – це утворення, які ґрунтуються на виробничій, науково-технічній і комерційній основі; становить спеціальні об'єднання промислових, банківських та інших концернів; їх створюють для вирішення великих економічних завдань; функціонують в організаційній формі консорціумів.

Проблемні запитання для обговорення

1. Яким чином прямі іноземні інвестиції впливають на соціально-культурний розвиток країни-інвестора та країни, що приймає?
2. Для якої групи країн прямі іноземні інвестиції є найбільш потенційно вигідними?

3. Який потенціал мають прямі іноземні інвестиції для країн, що розвиваються, та країн із перехідною економікою?

4. Що в сучасних умовах спричиняє потік перехресних інвестицій?

5. Чи може країна-інвестор зазнати збитків, унаслідок відпливу капіталу? Якщо так, то чому?

6. У чому полягає сукупний ефект від прямих іноземних інвестицій?

7. Чи може мати місце негативний вплив прямих іноземних інвестицій на країни, що розвиваються? Якщо так, то який?

8. Порівняйте фактори, що визначають привабливість прямих інвестицій у формі спільних підприємств для країни, що приймає, та стримувальні фактори розвитку іноземної підприємницької діяльності.

9. Порівняйте форми транснаціоналізації, залежно від ступеня об'єднання капіталів і видів господарської діяльності. Які форми використовують для експансії світових ринків?

10. Які переваги дозволяє здобути розширення сфери діяльності міжнародної корпорації? Наведіть приклади.

Ситуаційні завдання

5.1. Зробіть висновок про ефективність інвестицій у країнах А і В, спираючись на оцінювання факторів, розроблене консультативною фірмою зі США (табл. 5.1).

Таблиця 5.1

Оцінювання факторів ефективності інвестицій у країнах А і В

№ з/п	Критерії оцінювання факторів	Країна А	Країна В
1	2	3	4
1	Політична стабільність (2 – 18)	Дуже стабільна тривалий час (18)	Стабільна в перспективі (12)
2	Економічна стабільність (0 – 16)	Низькі темпи зростання економіки та інфляції (10)	Стабільне й помірне зростання (14)

1	2	3	4
3	Валютна стабільність (2 – 14)	Вільно конвертована та стабільна валюта (12)	Слабка валюта (8)
4	Оцінювання переказу прибутку (2 – 12)	Вільний переказ із попереднім дозволом (10)	Сильний контроль (6)
5	Захист технології (2 – 10)	Сильний захист патентів і торговельних марок (10)	Захист у разі реєстрації в цій країні (4)
6	Ставлення до іноземних інвестицій (0 – 12)	Незначні заохочення (6)	Допуск тільки окремих інвестицій (4)
7	Обмеження та пільги для іноземних інвесторів (0 – 16)	Вибіркове позитивне ставлення (10)	Дуже ліберальне позитивне ставлення (12)
8	Фактори соціально-культурної взаємодії (0 – 8)	Відкрите культурне середовище (8)	Помірковано відкрите культурне середовище (6)

5.2. Із наведених міжнародних економічних операцій визначте операції із прямого інвестування:

узбецька компанія збільшила свою частку в статутному капіталі спільного підприємства в Казахстані зі збуту тракторів із 40 до 50 %;

французька компанія придбала ноту іспанського банку;

американська компанія придбала нерухомість у Кракові для відкриття філії;

туркменський банк придбав 10 % акцій підприємства з Казахстану;

польський банк купив будинок у Львові, де відкрив свою філію в Україні;

американський фонд уклав кошти в спільне американо-українське підприємство;

польська компанія придбала акції чеської компанії в сумі 20 млн євро за загального обсягу емісії 100 млн євро.

5.3. Американський виробник прохолодних напоїв "Кока-кола" продає свій концерн у Казахстані. Однак місцевий уряд уводить високий імпорتنний тариф на ввезення кока-коли, щоб захистити національного виробника та підвищує податок на прибуток іноземних компаній.

Як слід діяти компанії "Кока-кола", щоб досягти таких результатів: не віддавати частку казахського ринку місцевим конкурентам; скоротити обсяг податків на прибуток, що сплачують у країні; гарантувати збереження своїх активів у Казахстані?

Діагностичні завдання

Методичні рекомендації до виконання завдань

Для визначення **характеру міжнародної інвестиційної діяльності країни** розраховують її міжнародну інвестиційну позицію та чисту міжнародну інвестиційну позицію.

Міжнародну інвестиційну позицію (I_p) розраховують за такою формулою:

$$I_p = \frac{A_z}{A_{in}}, \quad (5.1)$$

де I_p – інвестиційна позиція України;

A_z – вартість активів, якими володіють резиденти України за кордоном;

A_{in} – вартість активів, якими володіють іноземні компанії в Україні.

Якщо $A_z > A_{in}$, то країна є переважно інвестором; якщо ж $A_z < A_{in}$, то Україна є об'єктом інвестування.

Чисту міжнародну інвестиційну позицію країни розраховують за такою формулою:

$$I_p = A_z - A_{in}, \quad (5.2)$$

де A_z – вартість активів, якими володіють резиденти України за кордоном;

A_{in} – вартість активів, якими володіють іноземні компанії в Україні.

Приклад 5.1. Визначмо інвестиційну позицію умовної країни та проаналізуємо динаміку міжнародної інвестиційної діяльності країни в табл. 5.2.

Аналіз міжнародної інвестиційної діяльності країни

Роки	Інвестиційна позиція (I_p)	Зміни інвестиційної позиції	Чиста інвестиційна позиція ($A_z - A_{sn}$)	ПІІ в Україну			ПІІ з України		
				обсяги, млн дол. США (A_{in})	темпи зростання, %	темпи приросту, %	обсяги, млн дол. США (A_z)	темпи зростання, %	темпи приросту, %
2019	5 196,1 / / 21 607,3 = = 0,24	–	5 196,1 – – 21 607,3 = = –16 411,2	21 607,3	–	–	5 196,1	–	–
2020	6 196,1 / / 29 489,4 = = 0,21	0,21 – – 0,24 = = –0,03	6 196,1 – – 29 489,4 = = –23 293,3	29 489,4	29 489,4 / / 21 607,3 × × 100 % = = 136,5	136,5 – – 100 = = 36,5	6 196,1	6 196,1 / / 5 196,1 × × 100 % = = 119,2	119,2 – – 100 = = 19,2

Розрахунок інвестиційної та чистої міжнародної інвестиційної позиції України за 2019 – 2020 рр. свідчить про те, що країна є переважно об'єктом інвестування. Участь України в міжнародному інвестиційному процесі характеризується слабким рівнем її інвестиційної привабливості для іноземних інвесторів і неефективною інвестиційною політикою, що підтверджено від'ємними значеннями чистої міжнародної інвестиційної позиції країни.

Під час ухвалення рішення про вкладання іноземним інвестором коштів в економіку декількох країн розраховують *очікуваний дохід від іноземного інвестування* як різницю процентної ставки за кордоном і процента знецінення або подорожчання курсу національної валюти:

$$\mu = r_d - \left(r_f + \frac{E_{t+1} - E_t}{E_t} \right) = r_d - r_f - \left(\frac{E_{t+1} - E_t}{E_t} \right), \quad (5.3)$$

де μ – очікуваний дохід від інвестицій;

r_d – процентна ставка у країні;

r_f – процентна ставка за кордоном;

E_{t+1} – майбутній (очікуваний) обмінний курс національної валюти;

E_t – наявний обмінний курс національної валюти.

За додатного значення цього показника іноземний інвестор ухвалює позитивне рішення про інвестування, за від'ємного – відмовляється від інвестування.

Приклад 5.2. Припустімо, що процентна ставка в Австралії становить (r_d) 7,3 % річних, а в Німеччині (r_f) – 5,6 %. Прогнозують, що за рік курс австралійського долара щодо євро підвищиться з 1,61 (E_t) дол./євро до 1,58 (E_{t+1}) дол./євро.

Ураховуючи зазначені умови, визначмо, у якій із цих країн більш вигідно інвестувати гроші.

Дохідність укладання коштів в Австралії буде становити:

$$\mu = 0,073 - 0,056 - ((1,58 - 1,61) / 1,61) = 0,017 + 0,019 = 0,036.$$

Дохідність укладання коштів у Німеччині буде становити:

$$\mu = 0,056 - 0,073 - ((1 / 1,61 - 1 / 1,58) / (1 / 1,61)) = -0,017 - (0,621 - 0,633) / 0,621 = -0,017 - 0,019 = -0,036.$$

За додатного значення цього показника іноземний інвестор ухвалює позитивне рішення про інвестування, за від'ємного – від інвестування. Вигідно інвестувати в Австралію.

Завдання для самостійного виконання

5.1. Компанія А, штаб-квартиру якої розміщено у Великій Британії, планує відкрити свою філію у якійсь із трьох країн: Німеччині, Чехії або Хорватії. Філія має здійснювати торгівлю обладнанням із Великої Британії.

Виберіть країну, найбільш привабливу для відкриття філії ТНК, на основі даних щодо економічної ситуації на ринках вибраних країн:

курси національних валют змінюють так: найстабільнішим щодо фунта стерлінгів є євро (3,8 євро за 1 фунт стерлінгів), чеська крона є схильною до інфляції близько 12 % на рік, а хорватська куна щодо фунта стерлінгів – до 20 % на рік;

для отримання кредиту в Німеччині під 15 % річних потрібно зареєструватися у ЄС, у Чехії розмір кредиту для малих компаній обмежено 30 тис. фунтів стерлінгів за ставки 16 %, у Хорватії для отримання кредиту потрібно створити спільне підприємство за участю національного капіталу в розмірі 51 %;

у Німеччині продають обладнання, аналогічне запропонованому з Великої Британії – є 300 конкурентів, а прогноз обсягу збуту на наступний рік – 500 млн євро. У Чехії є 140 конкурентів із часткою ринку 200 млн фунтів стерлінгів, а отже, можна продати обладнання на 9 млн фунтів стерлінгів. У Хорватії сумарний обсяг ринку в 300 млн фунтів стерлінгів забезпечують 50 конкурентів, задовольняючи 95 % усіх потреб ринку;

найнижчі мита в Німеччині, найвищі – у Чехії;

середня заробітна плата становить у Хорватії 300 фунтів стерлінгів, Німеччині – 1 500 фунтів стерлінгів, Чехії – 500 фунтів стерлінгів;

дохідність іноземного інвестування становить у Чехії 22 – 24 % річних, Хорватії – 20 %, Німеччині – 18 %;

вартість оренди 1 м² офісного приміщення найвищою є в Німеччині, у Чехії – удвічі нижчою, у Хорватії – у 2,5 раза нижчою;

у Німеччині є відділення англійського банку, що обслуговує компанію А, у Чехії є його банк-кореспондент, у Хорватії – немає;

ризик державного перевороту в Німеччині та Чехії є близьким до нуля, а в Хорватії вищим.

Стереотипні завдання

1. У якій формі здійснюють рух підприємницького капіталу в МЄВ:

- а) міжнародного кредиту;
- б) прямих інвестицій;
- в) пільгових позик;
- г) портфельних інвестицій?

2. Інвестиції – це:

а) укладення, здійснювані, із метою впровадження нововведень у виробництво;

б) укладення капіталу в усіх його формах в об'єкти підприємницького та інших видів діяльності, унаслідок чого мають прибуток (дохід) або досягають соціальний ефект;

в) укладення капіталу у відтворення основних фондів, інноваційні нематеріальні активи, приріст запасів товарно-матеріальних цінностей та інші об'єкти інвестування, пов'язані зі здійсненням операційної діяльності підприємства;

г) укладення капіталу в акції, облігації та інші фінансові інструменти.

3. Інвестор – це суб'єкт інвестиційної діяльності, що:

а) ухвалює рішення щодо вкладення власних інвестиційних ресурсів в об'єкти інвестування;

б) ухвалює рішення щодо вкладення власних, позикових і залучених інвестиційних ресурсів в об'єкти інвестування;

в) забезпечує реалізацію інвестицій, виступаючи в ролі кредитора;

г) ухвалює рішення щодо вкладення коштів на підставі доручення кредиторів.

4. Як можна кваліфікувати поняття "іноземна інвестиція":

а) поняття тотожне терміну "ввезення капіталу";

б) періодичний приплив іноземного капіталу в національну економіку;

в) загальна сума накопиченого іноземного капіталу в національній економіці за певний період;

г) можливості залучення кредитних ресурсів у євровалютах?

5. Які форми інвестицій на сьогодні є найбільш поширеними в міжнародній практиці:

а) часткова участь у підприємствах;

б) валютний вклад;

в) передавання технологій;

г) права інтелектуальної власності?

6. Які переміщення капіталу кваліфікують як прямі іноземні інвестиції, згідно зі стандартами МВФ:

- а) укладення компаніями за кордоном власного капіталу;
- б) сплачені компанією податки до державних бюджетів країн, що приймають;
- в) реінвестування прибутків;
- г) внутрішньокорпоративні переміщення капіталу у формі кредитів і позик у межах ТНК?

7. Які з перелічених особливостей є притаманними транснаціональним корпораціям як головним суб'єктам міжнародного інвестиційного процесу:

- а) продаж товарів у закордонних країнах;
- б) налагодження виробництва товарів у закордонних країнах;
- в) проведення маркетингових досліджень у закордонних країнах;
- г) залучення інтернаціональних трудових колективів до трудової діяльності?

8. Яке з наведених далі визначень розкриває зміст поняття "інвестиційна позиція країни":

- а) активи, якими володіє країна за кордоном;
- б) співвідношення активів, якими володіє країна за кордоном, та активів, якими володіють іноземці в країні;
- в) активи, якими володіють іноземці в країні;
- г) обсяг прямих іноземних інвестицій і їхня питома частка в загальних інвестиціях компанії.

9. Унаслідок діяльності ТНК, що створює закордонні філії, країна базування здобуває переваги від:

- а) появи нових додаткових робочих місць;
- б) більш ефективного використання національного капіталу за кордоном;
- в) надходжень податків на прибуток ТНК до державного бюджету;
- г) можливості залучення кредитних ресурсів у євровалютах.

10. Які з названих підрозділів ТНК мають найбільшу автономію та економічні права:

- а) асоційоване підприємство;
- б) філії;
- в) дочірні підприємства;
- г) фірми, що входять до стратегічних альянсів?

11. Як називають передавання однією фірмою іншій засобів і методів ведення бізнесу під своїм товарним знаком:

- а) спільне підприємництво;
- б) ліцензування;
- в) франчайзинг;
- г) контракт на управління?

12. Придбання українським підприємством частки статутного фонду спільного українсько-польського підприємства, розташованого та зареєстрованого на території Польщі, – це:

- а) іноземна інвестиція;
- б) пряма інвестиція;
- в) закордонна інвестиція;
- г) портфельна інвестиція.

13. Придбання українською промислово-фінансовою групою 35 % акцій чеської компанії – це:

- а) пряма інвестиція;
- б) портфельна інвестиція;
- в) міжнародний кредит;
- г) міжнародна технічна допомога.

14. У сучасних умовах превалює міжнародне інвестування:

- а) розвинених країн у країни, що розвиваються;
- б) взаємне інвестування економік розвиненими країнами;
- в) розвинених країн у країни з перехідною економікою;
- г) країнам із перехідною економікою в країни, що розвиваються.

15. Назвіть форми виходу фірми на закордонний ринок:

- а) експорт;
- б) франчайзинг;
- в) спільне підприємництво;
- г) ТНК.

16. Частку іноземної участі в акціонерному капіталі фірми на рівні 15 % вважають прямою іноземною інвестицією, згідно з:

- а) міжнародними нормами;
- б) нормами законодавства США;
- в) австралійськими й канадськими нормами;
- г) українським законодавством.

17. Якщо іноземному інвесторові належить 70 % акцій компанії, то таку компанію називають:

- а) компанією переважного володіння;
- б) компанією спільного володіння;
- в) змішаним підприємством за участі іноземного капіталу;
- г) компанією пайового володіння.

18. У структурі міжнародного руху капіталу у світі нині домінують:

- а) прямі інвестиції;
- б) портфельні інвестиції;
- в) міжнародні кредити;
- г) банківські депозити.

19. Головним критерієм розмежування прямих і портфельних інвестицій є:

- а) частка капіталу в об'єкті інвестування;
- б) строк укладання капіталу;
- в) реальний вплив на ухвалення рішень об'єктом інвестування;
- г) напрями використання інвестиційного капіталу об'єктом інвестування.

20. За якими кількісними та якісними показниками компанію можна зарахувати до ТНК:

- а) обсягами закордонного виробництва та його питомою часткою в загальнокорпоративному виробництві;

б) обсягами прямих іноземних інвестицій та їхньою питомою часткою в загальних інвестиціях компанії, обсягами закордонних активів компанії;

в) чисельністю персоналу компанії, зайнятого на підприємствах країни базування ТНК;

г) часткою прибутків, що отримує компанія від міжнародної інвестиційно-виробничої діяльності;

ґ) усі відповіді є правильними.

Запитання для самодіагностики за підрозділом 5

1. Назвіть основні форми руху факторів виробництва.

2. Охарактеризуйте економічні фактори міжнародного руху капіталу.

3. Як особливості господарського комплексу впливають на ПІІ в Україні?

4. Наведіть поняття та види спільного підприємництва. Визначте особливості розвитку спільного підприємництва.

5. Дайте визначення міжнародних спільних підприємств (МСП). Наведіть показники привабливості прямих інвестицій у формі спільних підприємств для країни, що приймає.

6. Визначте критерії належності компанії до транснаціональної корпорації (ТНК).

7. Яка роль багатонаціональних корпорацій (БНК) і міжнародних корпоративних спілок у системі МЄВ?

8. Які особливості сучасного етапу розвитку міжнародних корпорацій?

9. Охарактеризуйте міжнародну підприємницьку інвестиційну діяльність у контексті інтернаціоналізації.

10. Корпорації з яких країн посідають провідні місця у світових рейтингах?

Рекомендована література за підрозділом 5: [8; 20; 21; 23; 25; 38; 42; 45; 56; 58; 65; 69; 70; 86 – 88].

6. Міжнародне портфельне інвестування та міжнародний кредит

Вивчення підрозділу 6 передбачає розгляд таких питань:

6.1. Сутність, характеристика, особливості та види портфельного інвестування. Суб'єкти й об'єкти портфельного інвестування. Види та характеристика основних і вторинних цінних паперів. Похідні фінансові інструменти (деривативи). Переваги та недоліки портфельного інвестування. Фінансові інструменти світового ринку портфельних інвестицій. Тенденції розвитку портфельного інвестування в країнах світу. Український фондовий ринок: сучасний стан і перспективи розвитку.

6.2. Інвестиційний клімат країни: сутність, фактори формування та складові. Методичні підходи до оцінювання інвестиційного клімату країни. Інвестиційний ризик: сутність і причини виникнення та методи зниження.

6.3. Поняття, умови та вартість кредиту. Класифікація кредитів за різними ознаками та їхня характеристика. Особливості та порядок надання комерційних кредитів. Банківське кредитування зовнішньої торгівлі. Порівняльна характеристика кредитних операцій, їхні переваги та недоліки.

6.4. Формування й розвиток світового ринку позикових капіталів. Функціональна, географічна й інституціональна структура ринку позикових капіталів. Міжнародні фінансові центри: передумови їхнього виникнення й особливості функціонування. Світова криза заборгованості та проблеми зовнішньої заборгованості України.

6.5. Система регулювання міжнародної інвестиційної діяльності. Форми, інструменти й методи державного регулювання міжнародного інвестування. Заходи з реформування системи міжнародного інвестиційного співробітництва.

Мета – вивчення сутності портфельного інвестування; дослідження фінансових інструментів світового ринку портфельних інвестицій; з'ясування сутності, основних принципів і різновидів міжнародного кредиту; розкриття особливостей формування й розвитку міжнародного ринку позикових капіталів; розгляд факторів формування та складових інвестиційного клімату країни; визначення сутності, цілей, методів та інструментів регулювання міжнародної інвестиційної діяльності.

Ключові поняття підрозділу 6: портфельні інвестиції; фінансові інструменти; основні (базові) цінні папери; акція; облігація; вторинні цінні папери; похідні фінансові інструменти; інвестиційний клімат; інвестиційний потенціал; міжнародний кредит; вартість кредиту; забезпечення кредиту; комерційний кредит; банківський кредит; ринок позикових капіталів; світовий грошовий ринок; світовий кредитний ринок; євроринок.

Портфельні інвестиції визначають як укладення капіталу в цінні папери, із метою отримання доходу (дивідендів), які не забезпечують реального контролю інвестора над об'єктом інвестування. Головною метою інвестора за портфельного інвестування є намагання максимізувати прибуток у разі допустимого рівня ризику розміщення капіталу в певних країнах і певних цінних паперах.

Учасниками ринку цінних паперів, згідно зі світовою практикою, є такі: держави, ТНК, приватні особи, професіонали ринку цінних паперів.

Фінансові інструменти світового ринку портфельних інвестицій умовно розподіляють на три групи:

1) основні (базові) цінні папери (боргові зобов'язання та акції).

Облігації – це боргові зобов'язання, що випускають позичальники під час отримання довгострокової позики на євроринку, номінують в іноземній для кредитора валюті та розміщують одночасно на ринках декількох країн.

Акції – це інтернаціональні розміщення свідоцтв про власність;

2) вторинні цінні папери (євроноти, права підписки, депозитарні акції).

Євроноти – це цінні папери, що випускають корпорації на строк 3 – 6 міс. зі змінною ставкою та використовують для надання середньострокового кредиту.

Єврокомерційні папери – це зобов'язання, що випускають корпорації на строк 3 – 6 міс. із невисокою маржею до базової ставки;

3) похідні фінансові інструменти (фінансові ф'ючерси, фондові опціони, свопи, форварди, депозитні розписки).

Форвардний контракт – це тверда угода між двома сторонами про майбутнє постачання реальних активів (акцій, облігацій, валюти тощо), обов'язкова до виконання.

Ф'ючерсний контракт – це контракт, що укладають на біржі між двома сторонами про майбутнє постачання активу, із метою гри на курсовій різниці, який рідко передбачає виконання реального постачання активу.

Своп – це угода між двома сторонами про обмін у майбутньому платежами, відповідно до визначених у контракті умов.

Опціон – це угода між двома сторонами про передавання права (для покупця) та зобов'язання (для продавця) купити або продати відповідний актив за відповідною (фіксованою) ціною в заздалегідь погоджену дату або протягом погодженого строку.

Варант – це опціон на придбання певної кількості акцій або облігацій за ціною виконання в будь-який момент часу до закінчення строку дії варанта.

Розвиток портфельного інвестування залежить від розвиненості фондового ринку. Серед індикаторів кон'юнктури фондового ринку визначають такі *фондові індекси*:

1) індекс Доу Джонса (Dow Jones), що формують на основі трьох спеціалізованих індексів – промислового (розраховують на основі курсу акцій 30 найбільших промислових компаній США), транспортного (20 залізничних, авіа- та автотранспортних компаній) і комунального (15 комунальних компаній);

2) Standard and Poor, що відображає динаміку акцій 500 компаній, що становлять 85 % загальної вартості акцій Нью-Йоркської фондової біржі;

3) європейські фондові індекси – "Рейтер" (Велика Британія), Frankfurter Allgemeine Zeitung (Німеччина).

Світовий ринок позикових капіталів охоплює сукупність різних компаній, банків, валютно-кредитних закладів, що забезпечують рух позикового капіталу у світовому господарстві. Він містить світовий кредитний ринок, світовий фінансовий ринок та євроринок.

Світовий кредитний ринок – це частина ринку позикових капіталів, де здійснюють рух капіталу на основі строковості, поверненості та сплати процентів.

Світовий фінансовий ринок – це частина ринку позикових капіталів, де здійснюють емісію, купівлю-продаж цінних паперів, зокрема й у євровалютах. Розрізняють ринок короткострокових позикових

капіталів (грошовий ринок) і ринок середньо- та довгострокових капіталів (ринок капіталів), що містить і фінансовий ринок.

Євроринок – це частина світового ринку позикових капіталів, де здійснюють операції з надання кредитів та позик у євровалюті.

Міжнародний кредит визначають як сукупність міжнародних економічних відносин між суб'єктами господарської діяльності різних країн щодо передавання в тимчасове користування позикового капіталу, із метою здобуття економічних вигід. *Суб'єктами кредитних відносин* є уряди та державні органи, банки, компанії, міжнародні й регіональні фінансово-кредитні інститути, а також інші юридичні та фізичні особи.

Кредитні відносини ґрунтуються на таких *принципах*: поверненості; строковості; платності; забезпеченості, цільового використання.

Вартість кредиту розраховують як відношення всієї сукупності витрат, пов'язаних із його отриманням і використанням, до суми фактично використаного кредиту за визначений період у процентах.

У зовнішній торгівлі прийнято *класифікацію кредитів* за:

джерелом кредитування (внутрішні, зовнішні);

строком надання (короткострокові (до 1 року); середньострокові (1 – 5 років); довгострокові (понад 5 років));

призначенням (комерційні, банківські, лізинг, кредити на ринку цінних паперів, інвестиційні податкові кредити, міждержавні цільові, кредити міжнародних фінансових організацій, змішані);

об'єктом кредитних відносин (товарні, валютні);

валютою позики (у валюті країни-боржника, у валюті країни-кредитора, у валюті третьої країни; у колективних валютах);

забезпеченням (забезпечені, бланкові або незабезпечені);

засобом погашення (одночасний, пропорційний, прогресивний, регресивний);

технікою кредитування (наявні, акцептні, депозитні сертифікати, синдиковані (об'єднані), облігаційні позики).

Інвестиційний клімат визначають як сукупність об'єктивних і суб'єктивних умов, що сприяють (гальмують) процесу інвестування господарства країни (на макрорівні) та окремих підприємств, компаній, галузей (на мікрорівні). За визначенням Світового банку інвестиційний клімат – це сукупність характерних для певної країни або регіону факторів, які формують можливості компаній і створюють у них стимули

до продуктивних інвестицій, розширення виробничої діяльності, збільшення робочих місць. Оцінювання інвестиційного клімату здійснює потенційний інвестор з урахуванням великої кількості факторів, що, залежно від рівня взаємодії суб'єктів інвестиційного процесу, розподіляють на фактори макро- та мікрорівня.

Інтегрованим показником, що характеризує стан інвестиційного середовища, є **інвестиційний потенціал** – реальна здатність господарського механізму країни до освоєння вкладеного капіталу.

Міжнародну інвестиційну діяльність, маючи значний потенціал впливу (як позитивного, так і негативного) на економічний розвиток країн, регулюють на національному, міжнародному й наднаціональному рівнях. Таке регулювання здійснюють за допомогою сукупності спеціальних правових, адміністративних, економічних і соціально-психологічних методів та інструментів стимулювання й обмеження.

У сучасній світогосподарській практиці важливе місце в активізації та регулюванні міжнародної інвестиційної діяльності посідають двосторонні й багатосторонні **інвестиційні угоди**, метою яких є здобуття країною базування правового захисту своїх інвестицій у країні, що приймає, від можливих некомерційних ризиків, а також підтримання стабільності та надійності економічних відносин між країнами.

Проблемні запитання для обговорення

1. Зробіть порівняльну характеристику первинних і вторинних цінних паперів.

2. Чому в сучасних умовах фондові біржі є змушеними виходити за національні межі функціонування ринку цінних паперів і пропонувати свої послуги на зовнішньому ринку?

3. Яким чином пов'язано міжнародний кредитний ринок і сучасні фінансові кризи?

4. У чому полягають актуальні проблеми функціонування та розвитку ринку євровалют? Визначте переваги використання євровалют як валют позики.

5. Чи можна однозначно сказати, що міжнародний кредитний ринок – це міжнародний ринок боргових зобов'язань? Як можна охарактеризувати сучасний стан міжнародного кредитного ринку?

6. Які показники впливають на умови отримання міжнародного кредиту? Яким чином вибір валюти кредиту може впливати на можливі доходи чи збитки кредитора?

7. Як впливають очікування зміни валютних курсів на рух процентних ставок по кредитах?

Ситуаційні завдання

6.1. Прочитайте текст кейса **"Діяльність фондових бірж"** та дайте відповіді на запитання.

Міжнародний ринок цінних паперів є механізмом, що сприяє встановленню контактів між покупцями та продавцями цінних паперів на світовому рівні. Фондова біржа є організованим ринком цінних паперів, що регулярно функціонує, а також центральним ринком акцій найбільших монополій. Усього у світі налічують приблизно 200 бірж більше ніж у 60 країнах світу. Найбільші з них: Нью-Йоркська, Токійська, Лондонська, Середньо-Західна (США) та ін.

Упродовж останніх 15 років у роботі фондових бірж відбулися значні перетворення, що повністю змінили їхню діяльність. Так, на більшості бірж торговельного залу немає, а угоди здійснюють через віддалені термінали персональних ЕОМ, що мають доступ до центрального комп'ютера компанії. Лише на Нью-Йоркській фондовій біржі як основний метод використовують вигук; на Франкфуртській біржі торговельний зал діє, але кількість угод є невеликою; на Токійській біржі від нього відмовилися 1999 р.

Основну частину угод укладають за допомогою електронної системи, завдяки якій можна торгувати на тій чи тій біржі з будь-якої точки земної кулі, а в міру розвитку інтернету це стає ще простішим. На американських біржах третина всього обороту припадає на угоди через інтернет. На електронну систему торгівлі переходять деривативні біржі, першою з яких стала німецька біржа строкових контрактів DTB у Франкфурті (1990 р.).

Окремі біржі сьогодні переходять на технологію провідних організаторів торгів, що створило передумови для їхнього злиття. Інституціональним виявом цього процесу є інтеграція Лондонської та Франкфуртської бірж; злиття Паризької, Амстердамської, Брюссельської та Португальської бірж, що діють як одна міжнаціональна – Euronext (нині

до об'єднання ввійшла); формування глобального фондового ринку, що об'єднує десять величезних бірж світу із сукупною капіталізацією 20 трлн дол. США (Нью-Йорк, Токіо, Париж, Брюссель, Амстердам, Мельбурн, Торонто, Сан-Паулу, Мехіко та ін.).

Інтеграція фондових бірж сприяє формуванню інвестиційного простору, що функціонує за уніфікованими правилами. На об'єднаних біржах торгують не лише акціями й облігаціями, а й ф'ючерсами та опціонами. Прикладом може бути німецька Deutsche Borse, що об'єднує фондову (FWB) і строкову (DTB-EUREX) біржі; об'єднання Сінгапурської фондової біржі зі строковою (SIMEX).

Суттєвою зміною в роботі міжнародних фондових бірж є процес їхнього перетворення на відкриті акціонерні товариства. Наразі акціонувався Американська торговельна система NASDAQ, багато європейських бірж.

Із кожним роком фондові біржі все ширше відкривають доступ на свої майданчики іноземним учасникам торгів, проводять лістинг і ведуть торгівлю іноземними цінними паперами. Так, у торгівлі на Лондонській фондовій біржі беруть участь понад 170 міжнародних інвестиційних організації та понад 200 іноземних банків.

Іще однією особливістю в системі діяльності бірж є злиття депозитарних організацій. Наприклад, 1999 р. було створено нову організацію Clear-stream через злиття депозитарно-клірингової системи Deutsche Borse та міжнародної системи Cedel. 2000 р. відбулося злиття французького депозитарію (SICOVAM) із провідною розрахунково-депозитарною організацією на міжнародному ринку Euroclear. Слід зазначити, що розвиток депозитарно-клірингової системи в Україні сьогодні є одним з основних факторів розвитку національного ринку цінних паперів і його інтеграції в міжнародний фінансовий ринок.

Запитання для обговорення:

1. Чому більшість фондових бірж сьогодні відмовилися від використання основного в минулому методу ведення торгів – вигуку?
2. Що свідчить про об'єднання класичних фондових і деривативних бірж. Із якою метою це відбувається?
3. Чому фондові біржі змушені виходити за національні межі функціонування ринку цінних паперів та пропонувати свої послуги на зовнішньому ринку?

Діагностичні завдання

Методичні рекомендації до виконання завдань

Поточну ринкову вартість акцій за умови постійних виплат дивідендів визначають за такою формулою:

$$P_a = \frac{D}{r}, \quad (6.1)$$

де P_a – поточна ринкова вартість акцій;

D – річна сума дивідендів;

r – норма дохідності акцій подібного класу ризику (десятковий дріб).

Приклад 6.1. Припустімо, що компанія сплачує річні дивіденди (D) в розмірі 22 дол. США на акцію, норма поточної дохідності за акціями цього типу становить (r) 15 %.

Визначмо вартість акції:

$$P_a = 22 / 0,15 = 146,67 \text{ (дол. США)}.$$

Для розрахунку *поточної вартості акцій із постійним приростом дивідендів* використовують модель Гордона:

$$P_a = \frac{D_0 \times (1+g)}{r-g}, \quad (6.2)$$

де D_0 – дивіденди, сплачені компанією протягом року;

g – річний темп приросту дивідендів (десятковий дріб), ($g = \text{const}$; $g < r$);

r – норма дохідності акцій подібного класу ризику (десятковий дріб).

Приклад 6.2. Припустімо, що компанія протягом року виплатила дивіденди в розмірі (D_0) 35 дол. США на акцію. Щорічно дивідендні виплати зростають на (g) 12,6 %, норма поточної дохідності за акціями цього типу становить (r) 16 %.

Розрахуймо вартість акції:

$$P_a = 35 (1 + 0,136) / (0,16 - 0,126) = 1\,169,4 \text{ (дол. США)}.$$

Поточну дохідність цінних паперів (акцій) (ПД) розраховують за такою формулою:

$$\text{ПД} = \frac{Ц_{\text{к}} - Ц_{\text{п}}}{Ц_{\text{п}}} \times 100, \quad (6.3)$$

де $Ц_{\text{к}}$ – ціна цінного паперу на кінець періоду;
 $Ц_{\text{п}}$ – ціна цінного паперу на початок періоду.

Приклад 6.3. Американський інвестор придбав 16 січня 2022 року на УФБ звичайні акції Ощадбанку, що на початку року показали високе зростання на українському фондовому ринку, за ціною ($Ц_{\text{п}}$) 5 500 грн за акцію. 16 лютого 2022 року ринкова ціна акцій становила ($Ц_{\text{к}}$) 5 650 грн за акцію.

Розрахуймо поточну дохідність акцій за цей період:

$$\text{ПД} = (5\,650 - 5\,500) / 5\,650 \times 100 \% = 2,65 \%$$

Визначення дохідності облігації для інвестора важливе з погляду оцінювання доходу на вкладення в цінні папери. За облігацією розраховують три *показники дохідності*: поточну дохідність; дохідність на час погашення облігації; повну реалізовану дохідність.

Поточна дохідність дозволяє визначити, який дохід можна буде отримати від інвестування й обчислити, із метою визначення поведінки інвестора на ринку облігацій, за такою формулою:

$$\text{ПД} = C / P, \quad (6.4)$$

де C – купонний річний платіж;

P – поточна ціна облігації.

Приклад 6.4. Припустімо, що корпорація випустила облігації номіналом 1 000 дол. США з купонною ставкою 11 %, строком обігу чотири роки. Очікуваний дохід ринку протягом чотирьох років може коливатися від 9 до 14 %. Облігацію за процентних ставок 9, 11 і 14 % можна купити, відповідно, за 913, 1 000 й 1 065 дол. США.

Розрахуймо поточну дохідність облігації.

Купонний річний платіж за облігацією буде становити:

$$C = 1\,000 \times 11 \% = 110 \text{ (дол. США).}$$

Дохідність за ринкової ставки 9 % буде дорівнювати:

$$ПД_1 = 110 / 913 \times 100 \% = 12,05 \%$$

Дохідність за ринкової ставки 11 % буде дорівнювати:

$$ПД_2 = 110 / 1\,000 \times 100 \% = 11 \%, \text{ тобто відповідає дохідності ринку.}$$

Дохідність за ринкової ставки 14 % буде становити:

$$ПД_3 = 110 / 1\,065 \times 100 \% = 10,3 \%$$

Дохідність облігації на час її погашення (Yield-to-Maturity) визначають, із метою обчислення доходу наприкінці обігу облігації; вона враховує, крім купонного доходу за останній рік, курсову різницю, що може бути як додатною, так і від'ємною. Дохідність на час погашення (D) визначають за такою формулою:

$$D = \frac{C + (N - P)/n}{(N + P)/2}, \quad (6.5)$$

де C – купонний річний платіж;

N – номінал облігації;

P – поточна ціна;

n – строк обігу облігації.

Приклад 6.5. Припустімо, що корпорація випустила облігації номіналом 1 000 дол. США з купонною ставкою 11 %, строком обігу чотири роки. Очікуваний дохід ринку протягом чотирьох років може коливатися від 9 до 14 %. Облігацію за процентних ставок 9, 11 і 14 % можна купити, відповідно, за 913, 1 000 й 1 065 дол. США.

Якщо ринкова ціна дорівнює номінальній (1 000 дол. США), інвестор отримує тільки купонний дохід останнього року, або 11 % (купонний річний платіж за облігацією $C = 1\,000 \times 11 \% = 110$ дол. США).

Якщо ринкова ціна облігації впала до 913 дол. США, інвестор під час погашення облігації, крім останнього купонного платежу,

отримає курсову різницю: $1\ 000 - 913 = 87$ дол. США, його дохід буде становити:

$$D = (110 + (1\ 000 - 913) / 10) / (1\ 000 + 913) / 2 = 0,124, \text{ або } 12,4 \%$$

Якщо ринкова ціна облігації стала вищою за номінал і досягла 1 065 дол. США, інвестор утрачає на різниці курсів 65 дол. США ($1\ 000 - 1\ 065$), тому його дохідність знижується й буде становити:

$$D = (110 + (1\ 000 - 1\ 065) / 10) / ((1\ 000 + 1\ 065) / 2) = 0,1002, \text{ або } 10,02 \%$$

Отже, дохідність облігації на час її погашення залежить від руху ціни облігації. Якщо ціна облігації зросла на час погашення вище за номінал, то дохідність падає нижче, ніж купонна ставка. У разі, якщо ціна облігації спадає нижче за номінал, дохідність підвищується вище ніж купонна ставка.

Повна реалізована дохідність (ПРД) (The Realized Compound Yield to Maturity) ураховує капіталізацію купонних платежів. Інвестор, отримавши купонний платіж, може вкласти цю суму в цінні папери, зробити вклад у депозитній інституції тощо. Тому обчислюють повний, остаточний дохід, який отримав інвестор на час погашення облігації, за такою формулою:

$$\text{ПРД} = \sqrt[x]{\frac{\text{Усі отримані доходи}}{\text{Ціна купівлі}}} - 1. \quad (6.6)$$

Приклад 6.6. Припустімо, що випущену облігацію номіналом 1 000 дол. США строком на п'ять років (n) із купонною ставкою 8 % було куплено інвестором за 930 дол. США (C_k). У міру отримання купонні платежі було реінвестовано за ставкою 7 %. Купонний річний платіж за облігацією буде становити 80 дол. США ($1\ 000 \times 8 \%$).

Розрахуймо повну реалізовану дохідність облігації.

Визначмо грошові потоки за весь строк облігації. Припустімо, що отримані суми будуть укладати в банк на поточний рахунок. Тоді перший купонний платіж, отриманий наприкінці року, буде вкладено

на чотири роки, другий – на три тощо. Наприкінці п'ятого року отриману суму не реінвестують. Використовуючи процентний фактор майбутньої вартості, розрахуймо всі отримані доходи:

$$D = 80 (1,07) \times 4 + 80 (1,07) \times 3 + 80 (1,07) \times 2 + 80 (1,07) + 1\,080 = 1\,460,05 \text{ (дол. США).}$$

Установімо повну реалізовану дохідність облигації:

$$\text{ПРД} = \sqrt[5]{\frac{1\,460,05}{930}} - 1 = 9,4 \%$$

Повна реалізована дохідність є вищою за купонну (8 %), у ній ураховано реінвестовані доходи. Крім того, інвестор під час погашення облигації отримав курсову різницю ($1\,000 - 930 = 70$ дол. США).

Приклад 6.7. Канадська компанія має можливість інвестувати в комерційні векселі, обчислені у євро або доларах США, 1 млн канадських доларів. За комерційними векселями, обчисленими у євро, дохідність становить 1,5 % на місяць; за обчисленими в доларах США – 1,1 %. Строк погашення векселів – 6 міс. На момент здійснення вкладень було визначено такі валютні курси: 1 євро – 1,521 канадського долара; 1 долар США – 1,331 канадського долара. Прогнозовані курси євро та долара США на момент погашення векселів такі: 1 євро – 1,535 канадського долара; 1 долар США – 1,325 канадського долара.

Обґрунтуймо доцільність укладання коштів у комерційні векселі, обчислені у євро або доларах США, за рівнем їхньої дохідності.

Розрахуймо суму інвестування:

$$\text{у євро: } 1\,000\,000 / 1,521 = 657\,462,2;$$

$$\text{у доларах: } 1\,000\,000 / 1,331 = 751\,314,8.$$

Підрахуймо дохід від укладання в комерційні векселі:

$$\text{у євро: } 657\,462,2 \times 1,5 / 100 \times 6 = 59\,171,6;$$

$$\text{у доларах США: } 751\,314,8 \times 1,1 / 100 \times 6 = 49\,586,8.$$

Отримуємо чистий прибуток від укладання в комерційні векселі:

у євро: $(657\,462,2 + 59\,171,6) \times 1,535 - 1\,000\,000 = 100\,032,9$ кан. дол.;

у доларах: $(751\,314,8 + 49\,586,8) \times 1,325 - 1\,000\,000 = 61\,194,6$ кан. дол.

Вигіднішим є вкладання коштів у комерційні векселі, обчислені у євро.

Приклад 6.8. Іспанській компанії потрібні кошти в розмірі 27 млн євро на 7 міс.; є можливість залучити ці кошти шляхом отримання кредиту в банку або випуску векселів. За умови залучення кредитних коштів банківський процент буде становити 18 % річних. Процентна ставка за комерційним векселем – 13 % річних. Вартість отримання кредитного рейтингу – 210 тис. євро, комісійні банку за розміщення векселів – 0,88 % від суми розміщених цінних паперів.

Виберімо найбільш дешеву форму фінансування компанії.

Розрахуймо вартість залучення кредиту банку:

$27\,000\,000 \times 0,18 \times 7 / 12 = 2\,835\,000$ євро.

Плата за розміщення векселів буде становити:

$27\,000\,000 \times 0,13 \times 7 / 12 + 210\,000 + 27\,000\,000 \times 0,88 / 100 = 2\,495\,100$ євро.

Найбільш дешевою формою фінансування компанії є випуск векселів на $2\,835\,000 - 2\,495\,100 = 339\,900$ євро.

Приклад 6.9. Італійській компанії для модернізації технологічної лінії потрібно обладнання вартістю 300 тис. євро, що будуть експлуатувати протягом 3 років. Компанія розв'язує проблему кредитування за допомогою банківського кредиту або фінансового лізингу. Щорічний лізинговий платіж буде становити 17 %, після чого залишкова вартість обладнання буде становити 85 тис. євро. Обладнання можна також придбати

у кредит за умови банківського кредиту в сумі 300 тис. євро на 3 роки під 18 % річних.

Визначмо найбільш вигідну для італійської компанії форму фінансування придбання обладнання.

Вартість банківського кредиту буде становити:

$$300\ 000 + 300\ 000 \times 0,18 \times 3 = 300\ 000 + 162\ 000 = 462\ 000 \text{ євро.}$$

Вартість придбання обладнання у фінансовий лізинг буде становити:

$$300\ 000 - 85\ 000 = 215\ 000;$$

$$215\ 000 + 300\ 000 \times 0,17 \times 3 + 85\ 000 = 215\ 000 + 153\ 000 + 85\ 000 = 453\ 000 \text{ євро.}$$

Найбільш вигідною для італійської компанії формою фінансування придбання обладнання є фінансовий лізинг.

Завдання для самостійного виконання

6.1. Країна Латинської Америки планує провести модернізацію своєї системи залізниці, для чого потрібно придбати новий рухомий склад. Витрати в іноземній валюті становлять, за попереднім оцінюванням, 950 млн дол. США. У результаті модернізації залізниці очікують підвищення щорічного прибутку до 150 млн дол. США на рік. Можливі два альтернативні шляхи фінансування: 1) кредит на 20 років за ставкою 12 % річних; 2) кредит на 10 років за ставкою 10 % річних. Основну суму мають виплачувати однаковими частинами щорічно.

Виберіть найкращий варіант фінансування нового рухомого складу для країни.

6.2. Компанія "Альфа" уклала угоду з банком про надання позики в сумі 150 тис. дол. США строком на 3 роки за такими умовами: за перший рік плата за позику становить 20 % річних, а в кожному наступному півріччі позиковий процент зростає на 5 %.

Розрахуйте суму боргу на кінець другого року.

6.3. Позичальник отримує від кредитора 35 тис. дол. США на 1 рік під 25 % річних. Річні темпи інфляції становили 16 %.

Розрахуйте втрати кредитора, викликані інфляцією.

6.4. Українській компанії потрібно виробниче обладнання німецького виробництва вартістю 300 тис. євро, що будуть експлуатувати протягом 5 років. Після завершення цього строку залишкова вартість обладнання буде становити 25 тис. євро. Виробник обладнання пропонує комісію за технічне обслуговування обладнання в сумі 5 тис. євро щороку, податки компанії становлять 40 %. Аналогічне обладнання можна придбати за умови залучення банківського кредиту в сумі 250 тис. євро на 5 років під 15 % річних.

Підрахуйте, яка форма кредиту буде вигіднішою для української компанії: банківський кредит чи лізинг.

6.5. Передбачено постачання обладнання в Україну на умовах надання кредиту на 5 років у сумі 100 млн дол. США за одним із варіантів: 1) валюта кредиту – євро, кредитна ставка – 8 % річних; 2) валюта кредиту – дол. США, кредитна ставка – 9 % річних. Ринкова ставка за кредитами у євро – 10 %, у дол. США – 12 % річних.

Визначте найбільш вигідний варіант для української сторони.

Стереотипні завдання

1. Яке з наведених далі визначень найповніше розкриває соціально-економічний зміст категорії "капітал":

а) ресурс, що потрібно витратити для виготовлення продукції;

б) сукупність виробничих відносин, за яких засоби праці, певні матеріальні блага, гроші є знаряддям привласнення частини чужої неоплаченої праці;

в) засоби виробництва або блага, що можна використовувати для виробництва майбутніх благ;

г) фактор виробництва, що в поєднанні з іншими факторами (землею, працею) створює нову вартість?

2. Хто є суб'єктами міжнародного руху капіталу:

- а) транснаціональні корпорації, транснаціональні банки;
- б) урядові організації;
- в) фізичні особи;
- г) комерційні банки;
- г) міжнародні організації?

3. Метою вивезення капіталу в позиковій формі є:

- а) контроль над підприємством;
- б) отримання підприємницького прибутку;
- в) отримання процентів;
- г) забезпечення довгострокових економічних і політичних інтересів.

4. Які сегменти виокремлюють у структурі світового ринку капіталу:

- а) грошовий ринок;
- б) ринок цінних паперів;
- в) ринок похідних фінансових інструментів;
- г) кредитний ринок?

5. Світовий грошовий ринок кваліфікують як:

- а) ринок цінних паперів;
- б) кредитний ринок;
- в) ринок короткострокових операцій;
- г) ринок довгострокових операцій.

6. Які тенденції притаманні розвитку світового фінансового ринку на сучасному етапі:

- а) переважання ввезення капіталу в розвинені країни проти ввезення його в країни, що розвиваються;
- б) переважання ввезення капіталу в країни, що розвиваються, проти ввезення його в розвинені країни;

в) переважання ввезення капіталу в країни з перехідною економікою;

г) забезпечення фінансування міжнародного товарообігу, прискорення його розвитку?

7. Що становить світовий ринок позикового капіталу:

а) ринок короткострокових операцій;

б) міжбанківський ринок;

в) ринок довгострокових операцій;

г) ринок цінних паперів?

8. Який із факторів сприяв збільшенню масштабів міжнародного ринку позикових капіталів:

а) зростання потреби в кредитних грошах;

б) лібералізація руху капіталів;

в) створення вільної банківської зони у Нью-Йорку;

г) інтернаціоналізація національних фінансових ринків?

9. Який із факторів створює режим сприяння на світовому ринку позикових капіталів:

а) зростання потреби в кредитних грошах;

б) лібералізація руху капіталів;

в) створення вільної банківської зони у Нью-Йорку;

г) інтернаціоналізація національних фінансових ринків?

10. Укажіть основних кредиторів в інфраструктурі світового ринку позикових капіталів:

а) компанії, держави;

б) ТНБ і фондові біржі;

в) трастові й інвестиційні фонди;

г) міжнародні фінансово-кредитні організації.

11. Укажіть основних позичальників в інфраструктурі світового ринку позикових капіталів:

а) компанії, держави;

б) ТНБ і фондові біржі;

- в) трастові й інвестиційні фонди;
- г) міжнародні фінансово-кредитні організації.

12. Який із секторів світового ринку позикових капіталів обслуговує міжнародну торгівлю:

- а) грошовий;
- б) банківських кредитів;
- в) облігаційний;
- г) валютний?

13. Яке з наведених далі визначень розкриває зміст поняття "євро-ринок":

- а) фінансовий ринок країн ЄС, на якому здійснюють депозитно-кредитні операції в спільній валюті країн ЄС – євро;
- б) сегмент світового фінансового ринку, на якому здійснюють депозитно-позикові операції у валютах, що перебувають в обігу за межами країни-емітента;
- в) надання капіталу в грошовій або товарній формі суб'єктами однієї країни у власність суб'єктам іншої країни на умовах безоплатності;
- г) рух позикового капіталу у сфері МЄВ, пов'язаний із наданням позики в грошовій чи товарній формі кредитором однієї країни позичальникові іншої?

14. Який із факторів перетворив євроринок на міжнародний:

- а) зростання потреби в кредитних грошах;
- б) лібералізація руху капіталів;
- в) створення вільної банківської зони у Нью-Йорку;
- г) інтернаціоналізація національних фінансових ринків?

15. Яке з наведених далі визначень розкриває зміст категорії "міжнародний кредит":

- а) переміщення інвестиційного капіталу в межах світового господарства в пошуках найприбутковіших сфер укладання;
- б) надання капіталу в грошовій або товарній формі суб'єктами однієї країни у власність суб'єктам іншої країни на умовах безоплатності;

в) рух позикового капіталу у сфері МЕВ, пов'язаний із наданням позики в грошовій чи товарній формі кредитором однієї країни позичальникові іншої;

г) фактор виробництва, що в поєднанні з іншими факторами (землею, працею) створює нову вартість?

16. Які з перелічених функцій належать до функцій міжнародного кредиту:

а) перерозподіл капіталів між країнами, згідно з потребами та можливостями більш прибуткового його застосування;

б) страхування валютних і кредитних ризиків;

в) участь у обігу капіталу на всіх його стадіях, опосередкований його перехід з однієї форми в іншу (грошової у виробничу, виробничої в товарну, товарної в грошову);

г) забезпечення фінансування міжнародного товарообігу, прискорення його розвитку?

17. Перелічіть базові принципи міжнародного кредитування:

а) поверненість;

б) платність;

в) строковість;

г) цільовий характер;

г') забезпеченість.

18. Якою мотивацією керується суб'єкт господарювання, ухвалюючи рішення щодо залучення міжнародного кредиту:

а) збільшення обсягів основного й оборотного капіталу;

б) накопичення запасів товарно-матеріальних цінностей;

в) купівля державного майна;

г) спроба обійти тарифні й нетарифні бар'єри;

г') спроба уникнути валютного ризику?

19. Що є основним джерелом позикового капіталу у сфері МЕВ:

а) грошові ресурси ТНК;

б) кошти комерційних і транснаціональних банків;

в) державні кошти;

- г) фінансові ресурси міжнародних кредитних організацій;
- г) грошові доходи та заощадження громадян різних країн;
- д) вільні грошові кошти страхових і пенсійних фондів?

20. Криза зовнішньої заборгованості виникає, якщо:

- а) країна є неспроможною повернути основну суму боргу;
- б) країна є неспроможною сплачувати проценти за кредит;
- в) група країн офіційно заявляє про свою фінансову неплатоспроможність;
- г) відбувається запровадження економічних санкцій проти країн-боржників.

Запитання для самодіагностики за підрозділом 6

1. Дайте визначення портфельних інвестицій як форми вивезення капіталу за кордон.
2. Охарактеризуйте основні форми портфельних інвестицій.
3. Охарактеризуйте міжнародні операції із цінними паперами. Наведіть класифікацію учасників ринку цінних паперів.
4. Визначте критерії формування інвестиційного портфеля.
5. Наведіть типову послідовність дій із формування інвестиційного портфеля.
6. У чому полягає відмінність міжнародного кредиту від міжнародних інвестицій?
7. Охарактеризуйте основні функції міжнародного кредиту.
8. Які форми кредитування застосовують у міжнародних кредитних відносинах?
9. Які країни належать до основних кредиторів? Назвіть країни, що належать до основних отримувачів кредитів на світовому ринку кредитного капіталу.
10. У чому полягає принципова особливість міжнародного кредиту та як вона позначається на відносинах між кредитором і позичальником?

Рекомендована література за підрозділом 6: [1; 2; 8; 20; 21; 23 – 25; 54; 58; 64; 69 – 71].

Розділ 2

Міжнародні трудові та валютно-фінансові відносини.

Стан і перспективи сучасних інтеграційних і глобалізаційних процесів

7. Світовий ринок праці. Міжнародна трудова міграція

Вивчення підрозділу 7 передбачає розгляд таких питань:

7.1. Сутність, структура й особливості формування міжнародного ринку праці. Історико-економічні аспекти й етапи міжнародних переміщень населення та об'єктивна потреба в ній. Міжнародний ринок робочої сили та передумови його формування. Основні світові ринки робочої сили. Особливості сучасного розвитку ринку праці.

7.2. Сутність, класифікація й особливості міжнародних міграційних процесів. Спонукальні причини міграції населення. Основні соціально-економічні причини міжнародної трудової еміграції. Напрями сучасних міграційних потоків. Характерні риси міжнародної міграції в сучасних умовах розвитку світового господарства. Соціально-демографічні аспекти й наслідки міграції робочої сили для її експортерів та імпортерів. Вплив глобалізації на міжнародні міграційні процеси.

7.3. Регулювання міжнародних міграційних процесів. Державне регулювання ринку робочої сили. Регулювання в межах інтеграційних угруповань щодо напрямів міграції робочої сили. Роль міжнародних організацій у регулюванні міграційних процесів. Характеристика міграційної політики країн світу.

7.4. Україна у світових міграційних процесах, її перспективи на міжнародному ринку праці. Сучасні масштаби міграційного руху населення України. Міграційна політика України.

Мета – надання загальної характеристики світового ринку праці; вивчення сутності, структури й особливостей формування міжнародного ринку праці; з'ясування специфіки сучасного етапу міжнародної міграції

робочої сили; визначення поняття та спонукальних причин міграції населення; характеристика особливостей і видів трудової міграції; з'ясування напрямів і наслідків міжнародної трудової міграції; дослідження особливостей регулювання процесів трудової міграції; вивчення державної міграційної політики країн світу; з'ясування сучасних масштабів і напрямів міграційного руху населення України.

Ключові поняття підрозділу 7: світовий ринок праці; робоча сила; міжнародний ринок робочої сили; міграція; трудова міграція населення; еміграція; імміграція; постійна міграція; тимчасова міграція; сезонна міграція; ротаційна міграція; маятникова міграція; репатріативна міграція; заміщувальна міграція; диференційована міграція; легальна міграція; напівлегальна міграція; нелегальна міграція; організована міграція; неорганізована міграція; потоки міграції; економічні наслідки міграції; країни еміграції; країни імміграції; регулювання міжнародної міграції.

Світовий ринок праці визначають як систему відносин, що виникає між державами з питань погодження попиту та пропозиції світових трудових ресурсів, умов формування робочої сили, оплати праці та соціального захисту. Ці відносини склалися на основі нерівності розміщення робочої сили в країнах світу та відмінностей у її відтворенні на національному рівні.

Робочу силу (РС) розглядають як здатність людей до праці, сукупність фізичних і духовних якостей людини, які вона використовує в процесі виробництва необхідних засобів існування; як специфічний товар, що пропонує її носій (людина) в обмін на відповідну компенсацію – заробітну плату.

Міжнародний ринок робочої сили визначають як сукупність трудових ресурсів, задіяних у міжнародному русі факторів виробництва, які забезпечують співвідношення попиту та пропозиції, переміщення, використання робочої сили й економічні відносини, які виникають.

У структурі міжнародного ринку праці вирізняють такі сегменти: робочу силу, що має високий рівень кваліфікації та стабільні трудові навички; висококваліфікованих фахівців, пов'язаних зі сферою науки й послуг;

робочу силу, яка має високий рівень кваліфікації, але без досвіду роботи в західних компаніях; нелегальну робочу силу; фахівців у сфері інформації та програмування, які виконують роботу за місцем постійного проживання на замовлення західних компаній; транснаціональну робочу силу, яка охоплює високомобільні групи фахівців із досвідом роботи в міжнародному бізнесі, готових у будь-який момент задовольнити попит на робочу силу в різних регіонах світу.

У світі утворилися такі *постійні ринки робочої сили*: північно- і південноамериканський; західноєвропейський; азійський; ринок країн Перської затоки; африканський.

На сучасному світовому ринку праці сформовано такі основні *моделі трудових відносин*:

європейську (континентальну, корпоративістську), для якої є характерним високий рівень соціального партнерства між робітниками й роботодавцями та правової захищеності працівників; жорсткі норми трудового права; регіонально-галузеве регулювання рівня оплати праці та її диференціації;

англосаксонську, що характеризується мінімальним утручанням урядових структур у механізм взаємодії підприємців і робітників, свободою роботодавця у відносинах наймання та звільнення, перевагою колективно-договірного регулювання на рівні підприємства;

соціально-ринкову, що передбачає державне підтримання мало-забезпечених верств населення й тих, хто потребує соціального підтримання;

китайську, що поєднує жорстке регулювання трудових відносин у державному секторі з повною відсутністю правового регулювання в приватному секторі.

Міграція передбачає переміщення людей через кордони визначених територій зі зміною постійного місця проживання або поверненням до нього.

Трудову міграцію населення визначають як:

сукупність усіх форм територіального переміщення населення, пов'язаних із трудовою діяльністю на території іншої країни;

переселення громадян однієї країни на територію іншої, що супроводжують як зміною громадянства, так і подальшим працевлаштуванням.

Міграційні процеси класифікують за такими критеріями:

часом і характером переміщення робочої сили (постійна, тимчасова, сезонна, маятникова, заміщувальна, ротаційна, репатріативна, диференційована, добровільна та примусова міграція);

рівнем легалізації (легальна, частково легальна та нелегальна міграція);

рівнем кваліфікації (міграція кваліфікованої, некваліфікованої робочої сили та "відплив інтелекту");

способом забезпечення (організована й неорганізована міграція).

Міжнародна міграція робочої сили нині охоплює весь світ: як його розвинену частину, так і відсталу периферію. Вона дозволяє кожному громадянину більшою або меншою мірою реалізувати права людини, вільно жити та трудитися в тій країні, де він може зробити більший внесок у світове виробництво і власний добробут. Між країнами щорічно переїжджає приблизно 20 млн мігрантів.

Наслідки міжнародної міграції робочої сили визначають для всіх учасників цих процесів. Самі мігранти, крім можливих вигід від дістання роботи, кращих умов праці та її оплати, зазнають і певних утрат, пов'язаних із переїздом і облаштуванням на новому місці; найманням на роботу; здобуттям освіти й підвищенням кваліфікації; адаптацією до нової культури, мови, клімату; потребою в медичному страхуванні та обслуговуванні тощо.

Регулювання міжнародної міграції здійснюють на одно-, дво- та багатосторонніх засадах.

Регулювальними суб'єктами є міністерства праці, внутрішніх справ, іноземних справ, спеціально створювані державні та міждержавні органи.

Уніфікація трудового законодавства – це раціональне скорочення та приведення до загальноновизнаних світових стандартів законодавства про працю країн світу, визнання пріоритету міжнародного права у сфері праці над національним.

Основні напрями регулювання міграційних процесів полягають у погодженні на міжнародному рівні умов праці, способів наймання та звільнення працівників; оплати праці, зокрема системи додаткових виплат; надання відпусток, вільних від роботи днів, тривалості

робочого дня; системи соціального страхування; надання різноманітних пільг.

Державна міграційна політика – це цілеспрямована діяльність держави з регулювання процесів експорту й імпорту робочої сили в певну країну та за її межі. Її розподіляють на еміграційну й імміграційну політику. Наприклад, міграційна політика США, Канади та Австралії має чітко окреслений імміграційний характер, оскільки трудові ресурси цих країн історично сформувалися за допомогою іммігрантів.

Міграційна політика України спирається на міждержавні угоди із країнами, потенційними користувачами нашої робочої сили, та укладання міжнародних договорів.

Зростання обсягів міграції в Україні стимулює значна різниця як рівня життя, так і рівня оплати праці в Україні та країнах Заходу; незначні перспективи професійного зростання; економічна нестабільність і невизначеність шляхів виходу із кризи; відчуття незахищеності.

Основними каналами трудової міграції громадян України є:

самостійний пошук місця роботи;

легальний виїзд у країни, із якими встановлено візовий режим перетинання кордону за посередництвом туристичних фірм із подальшим нелегальним працевлаштуванням у цих країнах;

використання послуг спеціалізованих агентств із працевлаштування за кордоном;

виїзд на роботу за кордон фахівців за персональним запрошенням сторони, що приймає.

Активну роль у регулюванні міжнародних міграційних процесів і захисту прав мігрантів відіграють *провідні міжнародні організації системи ООН*:

Міжнародна організація праці (МОП), що ухвалила понад 300 конвенцій у сфері міграції робочої сили та інформування мігрантів, полегшення від'їзду, переміщення та приймання мігрантів; забезпечення переказу грошей на батьківщину й медичне обслуговування мігрантів;

Міжнародна організація із прав мігрантів (МОМ), метою якої є управління упорядкованою та плановою міграцією громадян з урахуванням потреб країн міграції й еміграції; організація міграції біженців і переміщених осіб, змушених залишити свою батьківщину тощо;

Комісія ООН у галузі народонаселення через відповідний фонд фінансує національні програми у сфері міграції населення;

Управління Верховного комісара зі справ біженців при ООН очолює міжнародні зусилля з надання підтримання біженцям.

Проблемні запитання для обговорення

1. Яким чином розвиток ТНК і НТП впливають на формування сучасного міжнародного ринку праці?

2. Чим зумовлено сегментацію сучасного етапу розвитку світового ринку праці?

3. Які перспективи має така особливість сучасного ринку праці, як розширення практики поєднання професій?

4. Чим виправдано політику держави, спрямовану на стримування зростання заробітної плати?

5. Якщо людина схвалює вільне переміщення робочої сили в межах США, чи буде логічним із її боку схвалювати обмеження для міжнародного переміщення робочої сили?

6. Чим, на вашу думку, зумовлено виділення чималої кількості видів міжнародної міграції робочої сили?

7. Якщо розглядати робочу силу не як фактор виробництва, а як товар, і міжнародну міграцію не як переміщення фактора виробництва, а як звичайну міжнародну торгівлю, у чому полягає специфіка такої торгівлі? У чому схожість і відмінність між міжнародною трудовою міграцією та міжнародною торгівлею товаром "робоча сила"?

8. Перед керівництвом великого підприємства виникла дилема: створити додаткове виробництво аналогічної продукції в країні, що розвивається, із дешевою робочою силою коштом власних прямих інвестицій чи спробувати розширити власне виробництво через залучення зовнішніх інвесторів. Яким буде ставлення профспілок цього підприємства до розв'язання цієї дилеми й чому?

9. Якщо мігранти є висококваліфікованими робітниками, чи є якісь підстави в країні, що випускає, оподатковувати емігрантів за "відплив інтелекту"?

10. Які є програми матеріального стимулювання мігрантів до повернення їх на батьківщину? Чи є вони реальними? У яких випадках?

Ситуаційні завдання

7.1. Дайте оцінку таким відомостям, наведеним у доповіді ООН, випущеній до Всесвітнього дня населення, з економічного погляду.

Потрібні були сотні тисяч років, щоб населення світу виросло до 1 млрд осіб, а ще приблизно через 200 років воно зросло в сім разів. Так, чисельність населення з 1960 до 2021 рр. становила:

1960 – 1970-й рр. – 3,683 млрд жителів (21,5 %);

1970 – 1980-й рр. – 4,517 млрд (20,4 %);

1980 – 1990-й рр. – 5,28 млрд (19,1 %);

1990 – 2000-й рр. – 6,114 млрд (15,8 %);

2000 – 2010-й рр. – 6,922 млрд (13,2 %);

2010 – 2020-й рр. – 7,851 млрд (12 %);

2021 р. – майже 7,9 млрд осіб.

2022 р. – чисельність населення світу становила 8 млрд осіб.

Очікують, що чисельність населення світу зросте приблизно до 8,5 млрд осіб 2030 р.; 9,7 млрд – 2050 р. та 10,9 млрд – 2100 р.

Населення у світі розподілено нерівномірно: Азія – 4 687,2 млн осіб (59,46 %); Африка – 1 369,8 млн осіб (17,38 %); Європа – 750,1 млн осіб (9,52 %); Північна Америка – 597,3 млн осіб (7,58 %); Південна Америка – 434,9 млн осіб (5,52 %); Австралія – 25,5 млн осіб (0,33 %). Окрім жителів континентів, понад 15 млн осіб налічує Океанія, а також щорічно приблизно 5 тис. дослідників проживають улітку в Антарктиді, а взимку – 1 тис. осіб.

Водночас, за оцінками ООН, населення світу зростало найповільнішими темпами з 1950 р., упавши нижче за 1 % 2020 р. 2021 р. середня народжуваність населення світу становила 2,3 народження на жінку протягом життя, порівняно із приблизно 5 народженнями 1950 р. Прогнозують, що до 2050 р. світова народжуваність знизиться до 2,1 народження на жінку. Також, за даними ООН, глобальна очікувана тривалість життя знизилася із 72,8 року 2019 р. до 71 року 2021 р. переважно через пандемію коронавірусу.

У доповіді організації йдеться, що 2023 р. Індія обійде Китай і стане найбільш густонаселеною країною світу; станом на цей рік там проживає понад 1,4 млрд жителів. Більше ніж половину прогнозованого приросту населення світу до 2050 р. буде зосереджено у восьми

країнах – Конго, Єгипті, Ефіопії, Індії, Нігерії, Пакистані, Філіппінах та Об'єднаній Республіці Танзанії. Проте прогнозують, що населення 61 країни зменшиться на 1 % або більше до 2050 р. через зниження народжуваності. На думку соціолога Е. Лібанової, населення України до 2030 р. скоротиться в найкращому разі до 35 млн осіб, у гіршому – до 30 млн.

7.2. Керівництво великого підприємства має можливість розширити власне виробництво за двома напрямками: через створення додаткового виробництва аналогічної продукції в країні, що розвивається, із дешевою робочою силою коштом власних прямих інвестицій або через будівництво власного нового цеху завдяки залученню зовнішніх інвестицій.

Виберіть оптимальне рішення цієї проблеми з урахуванням ставлення профспілок до її розв'язання.

7.3. Охарактеризуйте вплив таких заходів уряду Франції на міжнародні міграційні процеси, як:

лібералізація правил виїзду громадян зі своєї країни за кордон;

лібералізація правил в'їзду в країну із-за кордону;

ухвалення програми економічної допомоги країнам, що розвиваються;

ухвалення програми диверсифікації географічної структури.

7.4. Які кроки уряду США призведуть до більшого зростання міжнародної міграції й чому:

лібералізація правил виїзду громадян зі своєї країни за кордон;

лібералізація правил в'їзду в країну із-за кордону;

ухвалення програми економічної допомоги країнам, що розвиваються;

ухвалення програми диверсифікації географічної структури імміграції.

7.5. Робітники-іммігранти, зазвичай, отримують менший дохід, ніж інші робітники країни, тому в результаті імміграції знижується рівень середнього

доходу в країні. Це суперечить висновку про те, що країна імміграції загалом виграє від міграції робочої сили.

Дайте пояснення цього парадоксу.

Діагностичні завдання

Методичні рекомендації до виконання завдань

Масштаби, інтенсивність та інші параметри міграції населення характеризують за допомогою системи показників, що відображають міграційну активність населення певного регіону й можуть бути абсолютними, відносними та структурними.

7.1. **Абсолютні показники** дозволяють зіставляти масштаби, інтенсивність і результати міграції населення для різних регіонів або в різні періоди. Обсяги (масштаби) міграції характеризують кількість прибулих (П) і вибулих (В) мігрантів.

Результативність міграції виражають *міграційним приростом (спадом)*. Якщо показник є додатним, – використовують термін "міграційний приріст", якщо від'ємним, – "міграційний спад". Міграційний приріст називають також сальдо міграції (чистою міграцією) або нетто-міграцією (ЧМ) і розраховують як різницю між кількістю прибулих і вибулих мігрантів за певний період (рік) для країни, регіону за такою формулою:

$$\text{ЧМ} = \text{П} - \text{В}, \quad (7.1)$$

де П – кількість мігрантів, які прибули в певний регіон або країну на постійне місце проживання (zareєстрованих за місцем проживання) за певний період (рік);

В – кількість мігрантів, які вибули з певного регіону або країни на постійне місце проживання (знялися з обліку за місцем проживання) за певний період (рік).

Чим меншою є кількість прибулих мігрантів і чим більшим додатне сальдо міграції, тим ефективнішим процес міграції.

Суму прибулих і вибулих мігрантів називають міграційним оборотом, або брутто-міграцією (валовою міграцією) (ВМ) і розраховують за такою формулою:

$$ВМ = П + В. \quad (7.2)$$

Приклад 7.1. Припустімо, що 2022 р. із країни А вибуло (емігрувало) (В) 15 000 осіб, а прибуло (іммігрувало) (П) 16 000 осіб.

Визначмо, чому дорівнювали 2022 р. показники валової (ВМ) та чистої міграції (ЧМ) у країні А.

$$ВМ = 16\ 000 + 15\ 000 = 31\ 000 \text{ (осіб);}$$

$$ЧМ = 16\ 000 - 15\ 000 = 1\ 000 \text{ (осіб).}$$

7.2. До відносних показників зараховують результативність міграції населення, що подають співвідношенням між кількістю прибулих і вибулих осіб у розрахунку на 100 або 1 000 прибулих.

Показник демографічних витрат дозволяє порівняти визначені результати (кількість мігрантів, які залишилися в районі заселення) зі здійсненими витратами (кількістю прибулих), і відображає матеріальні витрати, пов'язані з формуванням певної за чисельністю та складом сукупності населення в заселених регіонах.

Коефіцієнти інтенсивності міграційних процесів дозволяють порівнювати міграційний рух населення різних регіонів чи країн. Ці показники визначають як співвідношення кількості прибулих (вибулих, міграційного обороту, сальдо міграції) до чисельності середньорічного (квартального тощо) населення та обчислюють у процентах або в розрахунку на 100 чи 1 000 населення.

Коефіцієнт інтенсивності прибуття (K_n) розраховують через співвідношення кількості прибулих мігрантів (П) у регіон (країну) за рік до середньорічної чисельності постійного населення ($Ч_n$) на 1 тис. (або 10 тис.) осіб за такою формулою:

$$K_n = П / Ч_n \times 1\ 000 \text{ (або } 10\ 000). \quad (7.3)$$

Коефіцієнт інтенсивності вибуття (K_B) розраховують через співвідношення кількості вибулих мігрантів (B) із регіону (країни) за рік до середньорічної чисельності постійного населення ($Ч_H$) на 1 тис. (або 10 тис.) осіб за такою формулою:

$$K_B = B / Ч_H \times 1\,000 \text{ (або } 10\,000\text{)}. \quad (7.4)$$

Коефіцієнт міграційного приросту (K_{MP}) розраховують через співвідношення абсолютного показника міграційного приросту (МП) у регіоні (країні) за рік до середньорічної чисельності постійного населення ($Ч_H$) на 1 тис. (або 10 тис.) осіб за такою формулою:

$$K_{MP} = MP / Ч_H \times 1\,000 \text{ (або } 10\,000\text{)}. \quad (7.5)$$

Коефіцієнт інтенсивності міграційного обороту (KI_{MO}) розраховують через співвідношення абсолютного показника міграційного обороту (МО) у регіоні (країні) за рік до середньорічної чисельності постійного населення ($Ч_H$) на 1 тис. (або 10 тис.) осіб за такою формулою:

$$KI_{MO} = MO / Ч_H \times 1\,000 \text{ (або } 10\,000\text{)}. \quad (7.6)$$

Коефіцієнт приживлюваності ($K_{пр.}$) визначають як відношення міграційного приросту (МП) до валової міграції (ВМ) у країні (регіоні) за рік на 1 тис. (або 10 тис.) осіб за такою формулою:

$$K_{пр.} = MP / ВМ \times 1\,000 \text{ (або } 10\,000\text{)}. \quad (7.7)$$

Коефіцієнт результативності міграційного обміну (KP_{MO}) визначають як співвідношення кількості вибулих (B) до кількості прибулих (Π) у розрахунку на 100 або 1 000 осіб мігрантів за такою формулою:

$$KP_{MO} = B / \Pi \times 100 \text{ (або } 1\,000\text{)}. \quad (7.8)$$

Коефіцієнт інтенсивності міжрегіональних зв'язків (m_{ji}) розраховують для міграційних потоків (за прибуттям, вибуттям, оборотом).

За основу для розрахунків беруть дані статистики за певний період (зазвичай 3 – 5 років) за кількістю мігрантів, а також за середньорічною чисельністю постійного населення регіонів за такою формулою:

$$m_{ji} = M_{ji} / S_j, \quad (7.9)$$

де M_{ji} – кількість мігрантів, які прибули з i -го регіону виходу в j -регіон уселення;

S_j – чисельність населення j -го регіону вселення.

7.3. Структурні показники (абсолютні та відносні) обчислюють для різних структурних елементів міграційного потоку окремо: для чоловіків і жінок; для осіб різного віку, освіти, національності, соціального статусу тощо. Як загальні показники потенційної міграції використовують частку потенційних мігрантів (осіб, які ухвалили, але ще не реалізували рішення про від'їзд із цього населеного пункту) і відповідних стабільних контингентів у складі як усієї сукупності населення, так і складових її соціально-демографічних груп (за статтю, віком, національністю, професією, освітою, сімейним статусом, місцем народження тощо).

Територіальну структуру потоку прибулих або вибулих мігрантів, а також міграційного приросту визначають як відношення абсолютної кількості прибулих, вибулих або міграційного приросту з кожної країни або регіону до загальної кількості прибулих, вибулих або міграційного приросту в процентах.

Вікову структуру потоку прибулих або вибулих мігрантів, а також міграційного приросту визначають як відношення абсолютної кількості прибулих, вибулих чи міграційного приросту за кожною віковою групою до загальної кількості прибулих, вибулих чи міграційного приросту в процентах.

Статеву структуру потоку прибулих, вибулих мігрантів чи міграційного приросту визначають як відношення абсолютної кількості прибулих, вибулих чи міграційного приросту чоловіків і жінок до загальної кількості прибулих, вибулих чи міграційного приросту в процентах.

Освітню структуру потоку прибулих, вибулих мігрантів чи міграційного приросту визначають як відношення абсолютної кількості прибулих, вибулих чи міграційного приросту за кожною освітньою групою

до загальної кількості прибулих, вибулих чи міграційного приросту в процентах.

Структуру прибулих, вибулих мігрантів і міграційного приросту за громадянством визначають як відношення абсолютної кількості прибулих, вибулих чи міграційного приросту кожної групи за громадянством до загальної кількості прибулих, вибулих чи міграційного приросту в процентах.

Етнічну (національну) структуру прибулих, вибулих мігрантів чи міграційного приросту визначають як відношення абсолютної кількості прибулих, вибулих чи міграційного приросту кожної етнічної групи до загальної кількості прибулих, вибулих чи міграційного приросту в процентах.

7.4. Для оцінювання динаміки міжнародних міграційних потоків розраховують:

абсолютні відхилення кількості міжнародних емігрантів у поточному році, порівняно з кількістю міжнародних емігрантів у попередньому році загалом та за регіонами;

абсолютні відхилення кількості міжнародних іммігрантів у поточному році, порівняно з кількістю міжнародних іммігрантів у попередньому році загалом та за регіонами;

міграційне сальдо, що визначають за такою формулою:

$$MC = I - E, \quad (7.10)$$

де I – кількість іммігрантів, осіб;

E – кількість емігрантів, осіб;

відносні показники – темпи зростання і приросту кількості міжнародних емігрантів та іммігрантів.

Темп зростання кількості міжнародних емігрантів розраховують за такою формулою:

$$T_{зр.е} = \frac{E_{M_1}}{E_{M_0}} \times 100 \%, \quad (7.11)$$

де E_{M_1} – кількість міжнародних емігрантів у поточному році;

E_{M_0} – кількість міжнародних емігрантів у попередньому році.

Темпи зростання кількості міжнародних іммігрантів розраховують за такою формулою:

$$T_{зр.Імм} = \frac{Імм_1}{Імм_0} \times 100\%, \quad (7.12)$$

де $Імм_1$ – кількість міжнародних іммігрантів у поточному році;
 $Імм_0$ – кількість міжнародних іммігрантів у попередньому році.

Темпи приросту кількості міжнародних емігрантів розраховують за такою формулою:

$$T_{пр.е} = T_{зр.е} - 100 \%. \quad (7.13)$$

Темпи приросту кількості міжнародних іммігрантів розраховують за такою формулою:

$$T_{пр.імм} = T_{зр.імм} - 100 \%. \quad (7.14)$$

Завдання для самостійного виконання

7.1. У табл. 7.1 наведено дані, що характеризують трудовий потенціал розвинених країн світу.

Таблиця 7.1

Кількість іммігрантів в основних країнах-реципієнтах РС, млн осіб

Країни	Чисельність населення	Чисельність економічно активного населення	Кількість іноземних громадян	Чисельність іноземної робочої сили
1	2	3	4	5
Австралія	19,9	9,7	4,6	2,4
Австрія	8,1	3,9	0,9	0,4
Бельгія	10,4	3,9	0,9	0,4
Велика Британія	59,3	29,0	2,4	1,3
Італія	57,6	22,4	1,4	0,3
Канада	31,6	14,9	5,1	2,9

1	2	3	4	5
Нідерланди	16,2	8,1	1,7	0,3
США	290,8	140,3	28,6	17,5
Німеччина	82,5	38,9	7,4	3,5
Франція	59,8	25,8	6,0	1,6
Швейцарія	7,4	3,9	1,4	0,8
Японія	127,6	77,5	1,7	0,2

Розрахуйте частку національної робочої сили й іммігрантів у загальній чисельності економічно активного населення розвинених країн світу. Які країни найбільшою мірою залежать від трудової імміграції та які наслідки для їхніх національних економік буде мати така залежність у середньо- і довгостроковій перспективі?

7.2. У табл. 7.2 наведено дані, що характеризують кількість міжнародних мігрантів протягом 1990 – 2020-х рр. і їхній розподіл за регіонами світу.

На основі наведених даних проаналізуйте динаміку міжрегіональних переміщень міжнародних мігрантів і поясніть різноспрямованість цих процесів у різних регіонах світу.

Таблиця 7.2

Географічний розподіл міжнародних мігрантів, тис. осіб

Регіони світу	Роки			
	1990	2000	2010	2020
Світ загалом	153 956	174 781	185 267	243 700
Африка	16 221	16 277	16 309	22 000
Азія	48 856	49 781	49 571	75 000
Європа	48 437	56 100	60 027	75 000
Латинська Америка	6 994	5 944	5 525	9 600
Північна Америка	27 597	40 844	49 421	54 000
Австралія та Океанія	4 751	5 835	6 416	8 100

7.3. У країні проживає 42,5 млн осіб.

На основі даних про міграцію населення в країні розрахуйте показники механічного руху населення, наведені в табл. 7.3.

Таблиця 7.3

Показники та основні напрями міграції населення країни

Напрями міграції	Абсолютні показники, тис. осіб				Відносні показники, проміле			
	Прибули	Вибули	Сальдо	Оборот	К _{пр.}	К _{в.}	К _{мп.}	І _{мо.}
Усі напрями міграції	760	793,8	?	?	?	?	?	?
Міграція в межах країни	717,5	717,5	?	?	?	?	?	?
Внутрішньо-регіональна	450,1	450,1	?	?	?	?	?	?
Міжрегіональна	267,4	267,4	?	?	?	?	?	?
Міждержавна	42,5	76,3	?	?	?	?	?	?
зокрема країни Європи	35,9	49,4	?	?	?	?	?	?
Країни Південної Америки	6,5	26,8	?	?	?	?	?	?

Як можна прокоментувати визначені результати?

7.4. На основі наведених даних (табл. 7.4) розрахуйте приріст населення, частку іммігрантів у загальній чисельності населення; проаналізуйте, як змінилася динаміка переміщень міжнародних мігрантів і зробіть відповідні висновки.

Таблиця 7.4

Регіональні пріоритети міжнародної міграції 1995 та 2020 рр.

Регіони	Роки	Імміграційні потоки, млн осіб	Чисельність населення, млн осіб
1	2	3	4
Африка	1995	10,1	708,4
	2020	15,8	1 324,4

1	2	3	4
Азія	1995	39,2	3 467,7
	2020	71,1	4 621,3
Європа	1995	50,8	728,7
	2020	81,7	749,2
Латинська Америка	1995	6,2	319,6
	2020	13,3	428,9
Північна Америка	1995	30,7	452,2
	2020	53,3	589,7
Австралія та Океанія	1995	4,9	47,1
	2020	9,0	67,7

Стереотипні завдання

1. Як можна кваліфікувати поняття "світовий ринок праці":

- а) сукупність усіх форм територіального руху населення, пов'язаного із трудовою діяльністю на території інших країн;
- б) сукупність національних ринків робочої сили всіх країн світу;
- в) систему відносин між країнами світу питання погодження попиту та пропозиції світових трудових ресурсів, умов формування робочої сили, оплати праці й соціального захисту;
- г) переміщення працездатного населення через кордони певних національних економік зі зміною місця постійного проживання або періодичним поверненням до нього?

2. Міжнародний ринок трудових ресурсів охоплює:

- а) національні ринки робочої сили;
- б) національні ринки робочої сили та взаємозв'язки між ними;
- в) національні й регіональні ринки робочої сили;
- г) національні й регіональні ринки робочої сили та взаємозв'язки між ними.

3. Якими причинами викликано нинішній етап міжнародної міграції трудових ресурсів:

- а) політичними;
- б) економічними;
- в) національно-етнічними та релігійними;
- г) демографічними;
- г') воєнними?

4. Які економічні закони пояснюють природу міжнародної трудової міграції:

- а) попиту та пропозиції;
- б) нерівномірності економічного розвитку країн;
- в) відповідності виробничих відносин рівню та характеру розвитку продуктивних сил;
- г) вартості?

5. Негативне міграційне сальдо свідчить про:

- а) надлишок робочої сили в країні;
- б) непривабливість країни для іммігрантів;
- в) перевищення кількості емігрантів над кількістю іммігрантів;
- г) перевищення кількості іммігрантів над кількістю емігрантів.

6. "Відплив інтелекту" – це:

- а) виїзд працездатного населення із країни за її кордони;
- б) в'їзд працездатного населення в певну країну з інших країн;
- в) міжнародна міграція висококваліфікованих кадрів;
- г) повернення емігрантів на батьківщину на постійне місце проживання.

7. Який із перелічених факторів міграції населення не є економічним:

- а) диференціація вартості робочої сили в межах окремих країн;
- б) стан національного ринку праці;
- в) дискримінація за національними та расовими ознаками;
- г) структурна перебудова економіки?

8. Який тип міграції населення передбачає щоденні поїздки до місця роботи за кордони країни:

- а) постійна;
- б) тимчасова;
- в) сезонна;
- г) маятникова?

9. Хто здобуває чистий економічний вигравш у результаті міжнародної трудової міграції за незмінних інших умов:

- а) працівники, які залишилися в країні-донорі, і підприємці в країні-реципієнті трудових ресурсів;
- б) підприємці в країні-донорі та працівники в країні-реципієнті робочої сили;
- в) працівники в країні-реципієнті та країні-донорі;
- г) підприємці в країні-донорі та країні-реципієнті;
- г) ніхто не відчує на собі впливу трудової міграції?

10. Яке з перелічених далі визначень найточніше характеризує поняття "біженець":

- а) особа, яка переселяється за межі країни;
- б) особа, яка переселилася в цю країну з-за кордону;
- в) особа, яка вимушена емігрувати зі своєї країни через загрозу її життю та діяльності;
- г) особа, яка переїздить на постійне місце проживання в іншу країну?

11. Віза – це:

- а) позначка в паспорті, що дозволяє в'їзд на територію або проїзд територією держави, яка її відкрила;
- б) позбавлення громадянства;
- в) право на свободу пересування;
- г) право залишати свою або іншу країну.

12. Виберіть основні важелі регулювання міграційних процесів:

- а) візовий режим, підвищення рівня оподаткування нерезидентів, соціальне страхування резидентів;

б) запобігання нелегальній міграції, запровадження візового режиму, підвищення рівня оподаткування нерезидентів, соціальне страхування резидентів;

в) боротьба з нелегалами, візовий режим, стимулювання рееміграції;

г) обмеженість місткості ринків праці в окремих країнах.

13. Для яких груп мігрантів буде забезпечено безперешкодний в'їзд до країни за застосування селективного регулювання імміграції:

а) працівників, які згодні виконувати непрестижну та небезпечну роботу; спеціалістів для нових і перспективних галузей господарства, представників рідкісних професій, учених зі світовим іменем, крупних бізнесменів;

б) злочинців, пенсіонерів, інвалідів, наркоманів, студентів, вихідців із країн третього світу;

в) працівників, які згодні виконувати непрестижну та небезпечну роботу; спеціалістів для нових і перспективних галузей господарства, представників рідкісних професій, учених зі світовим іменем, студентів і молодих сімей, осіб передпенсійного віку;

г) підприємців у країні-донорі робочої сили?

14. Виберіть заходи стимулювання рееміграційних процесів:

а) реалізація програм стимулювання рееміграції та програм професійної підготовки й адаптації реемігрантів, амністія політичних і економічних правопорушень реемігрантів;

б) реалізація програм стимулювання рееміграції та професійної підготовки й адаптації реемігрантів, надання економічної допомоги країнам-експортерам робочої сили, запровадження жорсткого візового режиму;

в) реалізація програм професійної підготовки та адаптації реемігрантів, амністія правопорушень, уведення кількісних квот на імміграцію із країн третього світу;

г) наявність угод про взаємне працевлаштування громадян.

15. Об'єктивними обмеженнями міграції робочої сили є:

а) обмеженість місткості ринків праці в окремих країнах;

б) мовні бар'єри;

в) відсутність угод про визнання дипломів про освіту;

г) відсутність угод про взаємне працевлаштування громадян.

16. Домінуювальну частку сучасних міграційних потоків становлять:

- а) робітники;
- б) підприємці;
- в) службовці;
- г) менеджери середньої ланки управління;
- ґ) менеджери вищої ланки управління.

17. Якщо необхідною умовою імміграції є здобуття статусу біженця, то це:

- а) сімейна міграція;
- б) економічна міграція;
- в) гуманітарна міграція;
- г) релігійна міграція.

18. Який із наведених наслідків міграції робочої сили є позитивним для окремої компанії:

- а) розширення місткості внутрішнього ринку;
- б) омолодження нації;
- в) економія на коштах на освіту та перекваліфікацію робочої сили;
- г) оплата іноземної робочої сили за порівняно нижчими ставками, зниження витрат на виробництво продукції;
- ґ) спрощення структурних зрушень в економіці?

19. Визначте непрямі інструменти еміграційної політики держави:

- а) кваліфікаційні вимоги до суб'єктів трудової міграції;
- б) митна політика, що передбачає пільги для реемігрантів;
- в) лімітування видачі закордонних паспортів;
- г) заборона на виїзд певних категорій працівників;
- ґ) установлення строків обов'язкової роботи в країні після здобуття освіти за державні кошти.

20. Визначте прямі інструменти еміграційної політики держави:

- а) надання пільг за валютними вкладками;
- б) митна політика, що передбачає пільги для реемігрантів;
- в) заборона на виїзд певних категорій працівників;
- г) валютна та банківська політика, орієнтована на заохочення валютних переказів із-за кордону.

Запитання для самодіагностики за підрозділом 7

1. У чому полягають основні тенденції сучасного ринку праці? Які передумови формування сучасного світового ринку праці?
2. У чому полягає специфіка сучасного етапу розвитку світового ринку робочої сили?
3. У чому полягають економічні наслідки міграції для міжнародної економіки загалом?
4. У чому схожість і відмінність між міжнародною трудовою міграцією та міжнародною торгівлею товаром "робоча сила"?
5. У чому полягає вплив еміграції на економіку країни-експортера робочої сили? У чому полягає вплив імміграції на економіку країни, що приймає іноземну робочу силу?
6. Назвіть країни та регіони, що є особливо привабливими для мігрантів із-за кордону. Які основні категорії бажаних іммігрантів для більшості країн, що приймають?
7. Назвіть основні особливості державного регулювання імміграції. Які є способи державного стимулювання рееміграції?
8. Які обмежувальні заходи вживають у різних країнах щодо стримання зростання кількості іммігрантів?
9. Які організації займаються регулюванням міграції?
10. Охарактеризуйте вплив на міжнародні міграційні процеси лібералізації правил виїзду та в'їзду громадян.
11. Які найзначніші сегменти виокремлюють у структурі міжнародного ринку праці?
12. Охарактеризуйте етапи міжнародного переміщення робочої сили.
13. Охарактеризуйте основні моделі трудових відносин.
14. Які економічні наслідки міжнародних міграційних процесів для всіх суб'єктів цих відносин?
15. Охарактеризуйте міграційну політику України.

Рекомендована література за підрозділом 7: [1; 2; 20; 21; 23; 29; 41; 48; 49; 63; 69; 70; 76].

8. Світова валютна система

Вивчення підрозділу 8 передбачає розгляд таких питань:

8.1. Валютна система як форма організації та регулювання валютних відносин. Сутність національної, міжнародної (регіональної) і світової валютних систем. Головні завдання та функції світової валютної системи. Порівняльна характеристика світової та національної валютних систем. Ключові вимоги, потрібні для успішного функціонування світової грошової системи. Основні складові світової валютної системи.

8.2. Валюта в міждержавних відносинах, види валют і їхня оборотність. Поняття валютного курсу. Кон'юнктурні та структурні фактори, що впливають на валютний курс. Обґрунтування теорії валютного курсу. Види й режими валютних курсів. Валютне котирування та методи його визначення.

8.3. Основні етапи розвитку міжнародної валютної системи. Паризька, Генуезька, Бреттон-Вудська та Ямайська валютні системи: основні принципи, загальна характеристика, причини кризи й особливості. Європейська валютна система (ЄВС) як форма регулювання валютних відносин країн Західної Європи: історія створення та основні риси. План "Делора" як трирівневий план валютного об'єднання Європи, його етапи.

8.4. Міжнародна система організації валютних ринків. Поняття, функції й учасники валютного ринку. Основні особливості та структура сучасних валютних ринків. Світові, регіональні й національні валютні ринки. Національний біржовий валютний ринок України та його характеристика. Кореспондентські відносини з іноземними банками. Діяльність Української міжбанківської валютної біржі (УМВБ). Торівля банківськими металами в Україні.

Мета – визначення поняття, елементів, особливостей функціонування й етапів еволюції світової валютної системи; з'ясування сутності та взаємозв'язку національних, міжнародних і світової валютних систем; вивчення поняття "валюта", її видів і характеристик (оборотності й купівельної спроможності); вивчення поняття "валютний курс" і режимів валютних курсів; з'ясування місця валюти в міждержавних відносинах; дослідження особливостей міжнародної системи організації валютних ринків.

Ключові поняття підрозділу 8: валютна система; валютний механізм; валютні відносини; національна валютна система; міжнародна (регіональна) валютна система; світова валютна система; валюта; національна валюта; іноземна валюта; колективна валюта; оборотність валюти; конвертованість валюти; валютний кошик; паритет купівельної спроможності валюти; валютний курс; фіксований валютний курс; валютний курс, що плаває; режим валютного курсу; етапи еволюції світової валютної системи; валютна система золотого стандарту; валютна система золотодевізного стандарту; система золотовалютного стандарту; Ямайська валютна система; Європейська валютна система; валютний ринок; регіональний валютний ринок; національний валютний ринок; біржовий валютний ринок.

Валютну систему визначають як форму організації та регулювання валютних відносин, закріплену національним законодавством чи міжнародними угодами.

Валютна система – це сукупність двох елементів:

- 1) валютного механізму – правових норм та інструментів, що визначають на національному та міжнародному рівнях;
- 2) валютних відносин – повсякденних зв'язків, у які вступають приватні особи, компанії, банки на фінансових ринках, із метою здійснення міжнародних розрахунків.

Національну валютну систему визначають як форму економічних відносин країни, за допомогою яких здійснюють міжнародні розрахунки, утворюють і використовують валютні кошти держави.

Основними елементами національної валютної системи є такі: національна валюта; умови конвертованості національної валюти; паритет національної валюти; режим курсу національної валюти; наявність чи відсутність валютних обмежень; валютний контроль; національне регулювання міжнародної валютної ліквідності країни; регламентація використання міжнародних кредитних засобів обігу; регламентація міжнародних розрахунків країни; режим національного валютного ринку та ринку золота; національні органи, що регулюють валютні відносини країни.

Міжнародну (регіональну) валютну систему визначають як специфічну організаційно-економічну форму відносин ряду країн у валютній сфері, спрямовану на стимулювання інтеграційних процесів, зменшення амплітуди коливань курсів національних валют та їхнє взаємне

погодження. Функціонує в межах певних інтеграційних об'єднань (наприклад, європейська валютна система).

Світову валютну систему визначають як форму організації міжнародних валютних (грошових) відносин, що склалися історично та закріплені міждержавними домовленостями. Вона становить сукупність способів, інструментів, міждержавних органів, за допомогою яких здійснюють взаємний платіжно-розрахунковий обіг у межах світового господарства. МВС містить міжнародні організаційні інститути та комплекс міжнародно-договірних і державно-правових норм, що забезпечують функціонування валютних інструментів.

Основними елементами світової (міжнародної) валютної системи є такі: резервні валюти, міжнародні рахункові валютні одиниці; умови взаємної конвертованості валют; уніфікований режим валютних паритетів; регламентація режимів валютних курсів; міждержавне регулювання валютних обмежень; міждержавне регулювання міжнародної валютної ліквідності; уніфікація правил використання міжнародних кредитних засобів обігу; уніфікація основних форм міжнародних розрахунків; режим світових валютних ринків і ринків золота; міжнародні організації, що здійснюють міждержавне валютне регулювання.

В елементах виявляють зв'язок і відмінності національних і світової (міжнародної) валютних систем. Світову валютну систему тісно пов'язано з національними валютними системами, вона діє як грошова система окремих країн і виконує відповідні функції, зокрема здійснення платежів для покриття угод між суб'єктами господарювання, забезпечення їхньої стандартизації. Основна відмінність функціонування світової валютної системи від національної полягає в тому, що міжнародні розрахунки зазвичай передбачають наявність операцій з іноземною валютою мінімум для однієї зі сторін, що бере участь в угоді.

Для успішного функціонування світової валютної системи ставлять такі *ключові вимоги*: забезпечення відповідної ліквідності, що передбачає наявність офіційних резервів в урядів країн; дію механізму вирівнювання, що потребує здійснення країнами економічної та фінансової політики підтримання збалансованості міжнародної системи платежів і забезпечення регулювання платіжних балансів; упевненість у міжнародній грошовій системі.

Основними складовими світової валютної системи є:

валюта (світовий грошовий товар);

валютний курс;

валютні ринки;

міжнародні валютно-фінансові організації.

Валюта як носій міжнародних валютних відносин обслуговує міжнародні економічні, політичні та культурні відносини, її приймає кожна країна як еквівалент вивезеного нею багатства.

Валюта як об'єкт МЕВ – це система відносин, що виникають із питань виконання різноманітних обмінних операцій із грошима різних країн, із метою здійснення міжнародних розрахунків за товари (продукцію, послуги).

Валюта в широкому розумінні означає грошову одиницю будь-якої країни, що використовують для вимірювання величини вартості товарів.

Валюти класифікують, залежно від місця та функцій у світовій валютній системі за такими критеріями:

залежно від міжнародного статусу:

національна валюта – це законна грошова одиниця, емітована відповідною країною;

іноземна валюта – це грошова одиниця (платіжний засіб) інших країн, що законно використовують на території цієї країни;

колективна валюта – це грошова одиниця, що забезпечує, згідно з міжнародними домовленостями, обіг одночасно в декількох країнах та яку використовують під час розрахунків серед членів міжнародних фондів або регіональних спілок (СПЗ, євро);

міжнародна валюта – це грошова одиниця, що виконує одну або декілька функцій грошей за кордонами країни-емітента;

залежно від позиції на валютному ринку:

резервна валюта – це валюти провідних країн світу, у яких центральні банки країн тримають свої ліквідні міжнародні резервні активи;

тверда (сильна) валюта – це валюта, що має стабільний валютний курс, рух якого є передбачуваним і підкоряється фундаментальним макроекономічним закономірностям;

м'яка (слабка) валюта – це валюта, курс якої вважають непередбачуваним, унаслідок невисокого рівня розвитку економіки країни-емітента або її нестабільності;

залежно від ступеня конвертованості (утручання держави в процес валютного обміну):

вільно конвертована валюта – це грошові одиниці, що вільно та необмежено обмінюють на інші валюти;

частково конвертована валюта – це валюта, обмін якої обмежено для окремих утримувачів (нерезидентів) або за певними видами валютних операцій;

замкнена неконвертована валюта – це валюта, що функціонує в межах однієї країни та яку не обмінюють на інші валюти за її межами, оскільки наявні валютні обмеження як для резидентів, так і нерезидентів;

за принципом побудови:

звичайна валюта – це національні валюти країн світу;

"кошикового типу" – це валюти, курс яких визначають на основі певного набору валют (валютного кошика). **Валютний кошик** – це метод порівняння середньоврівноваженого курсу однієї валюти щодо визначеного набору інших валют. Його розрахунок залежить від складу кошика, розміру валютних компонентів, ринкових курсів валют до долара США, доларового еквівалента (СПЗ, євро та ін.).

Спеціальні права запозичення (СПЗ) – це міжнародні платіжні та резервні засоби, що випускає МВФ, наявні тільки у вигляді записів на спеціальних рахунках, які відкриває МВФ для країн-членів, і є розрахунковою одиницею МВФ. Наразі валютний кошик СПЗ складається із п'яти валют.

Євро (єдина європейська валюта) – це валюта, синтезована за методом валютного кошика із 12 валют країн-членів ЄС як правонаступниця ЕКЮ, однак вона має характеристики повноцінної міжнародної валюти. Наразі це офіційна валюта 20 із 27 країн Європейського Союзу, відомих як євронезона.

Будь-яка валюта володіє двома основними характеристиками: оборотністю та купівельною спроможністю.

Оборотність валюти – це можливість її обміну на інші грошові одиниці.

Конвертованість валюти визначають як здатність резидентів і нерезидентів вільно, без обмежень обмінювати національну валюту на іноземну і використовувати іноземну валюту в угодах із реальними та фінансовими активами. Виділяють:

внутрішню конвертованість – це право резидентів купувати, виконувати операції в країні з активами у формі валюти та банківських депозитів, деномінованими в іноземній валюті;

зовнішню конвертованість – це право резидентів виконувати операції з іноземною валютою з нерезидентами.

Купівельну спроможність (силу валюти) обчислюють сумою товарів і послуг, що можна придбати за певну грошову одиницю та визначають, порівняно з базисним періодом.

Паритет купівельної спроможності (ПКС) – це співвідношення купівельних спроможностей двох чи більше валют щодо певного набору (кошика) товарів і послуг на основі теорії паритету купівельної спроможності валюти.

Валютний паритет – це співвідношення між двома валютами, що встановлюють у законодавчому порядку.

Монетний паритет – це співвідношення грошових одиниць різних країн за їхнім металевим вмістом.

Золотий паритет – це співвідношення валют за їхнім офіційним золотим умістом.

Валютний курс – це мінова вартість ("ціна") національних грошей однієї країни, обчислена в грошових одиницях інших країн, є коефіцієнтом перерахунку однієї валюти в іншу на основі співвідношення попиту та пропозиції на валютному ринку.

Валютний курс за паритетом купівельної спроможності є ідеальним курсом обміну валют, розрахованим як середньозважене співвідношення цін для стандартного кошика промислових товарів, споживчих товарів і послуг двох країн.

Валютний курс як об'єкт МЕВ розглядають як співвідношення між грошовими одиницями двох країн, що використовують для обміну валют під час здійснення валютних та інших економічних операцій.

Валютний режим – це форма функціонування валютного курсу, що відображає ступінь свободи його зміни щодо інших валют. У світовій практиці виділяють такі *режими валютних курсів*:

фіксований валютний курс – якщо країна встановлює ціну своєї валюти щодо певного стандарту (це може бути товар (зокрема золото), валюта іншої країни, колективні валюти, валютний кошик);

валютний курс, що плаває, – ставить вартість національної валюти в залежність від ринкових вільно конкурентних сил, його визначають через зіставлення паритетів купівельної спроможності валют. Використовують валютний курс, що плаває, з урахуванням заданих параметрів як регульоване плавання, вільне плавання;

змішаний режим валютного курсу використовують до однієї валюти або до групи валют.

Ринковий валютний курс установлюють на валютних біржах або в міжбанківських розрахунках під час здійснення міжнародних платежів на основі попиту та пропозиції іноземних валют. Цей курс використовують центральними банками як офіційний ті держави, у яких діє режим валютних курсів, що плавають. Виділяють курс купівлі (покупця), курс продажу (продавця) та середній курс.

Котирування валюти – це встановлення валютного курсу на основі вибраних ринкових механізмів на валютних біржах або банками з урахуванням чинних законодавчих норм і сформованої практики. Котирування валюти буває прямим і непрямим.

Пряме котирування – якщо встановлюють співвідношення одиниці іноземної валюти до певної кількості національних грошових одиниць.

Непряме (зворотне) котирування – якщо одиницю національної валюти прирівнюють до певної кількості іноземних грошових одиниць.

Крос-курс – це визначення курсів двох валют одна до одної через курс кожної з них щодо третьої валюти.

Світова валютна система у своєму розвитку пройшла чотири *етапи*, що, відповідно, становлять окремі міжнародні валютні системи.

1. Паризька валютна система (1867 р.) – система золотомонетного стандарту, що стихійно сформувалася після промислової революції на основі золотого монометалізму у формі золотомонетного стандарту та визнала золото єдиною формою світових грошей. У цих умовах не було відмінностей між національною та світовою валютними системами (монети приймали до платежу за своєю вагою).

2. Генуезька валютна система (1922 р.) – система золотодевізного стандарту, на ній ґрунтувалися грошові системи 30 країн. У її умовах обмін валют на золото був збереженим, але через посередника у вигляді девіз (девізних валют, чеків, векселів).

3. Бреттон-Вудська валютна система (липень 1944 року) – система золотовалютного стандарту, в умовах якої паперові гроші перестали обмінювати на золото. Долар був прирівняним до золота, щоб закріпити за ним статус головної резервної валюти. Уперше в історії було створено міжнародні валютно-кредитні організації для забезпечення валютного співробітництва країн і міждержавного валютного регулювання (МВФ і Світовий банк).

4. Ямайська валютна система (1976 – 1978 рр.) – проголошувала повну демонетизацію золота у сфері валютних відносин, скасування

золотих паритетів, офіційної ціни золота, обміну доларів США на золото. Основою нової валютної системи було проголошено створену міжнародну розрахункову одиницю СПЗ.

Криза світової валютної системи – це загострення валютних суперечностей, різке порушення її функціонування, що виявляють у невідповідності структурних принципів організації світового валютного механізму зміненим умовам виробництва. Криза світової валютної системи веде до знищення старої системи та заміни її новою, яка забезпечує відносну валютну стабілізацію.

У відповідь на нестабільність Ямайської валютної системи було створено регіональну європейську валютну систему (1979 р.) як форму організації валютних відносин країн-членів ЄС. Із метою стимулювання європейських інтеграційних процесів у межах цієї системи було встановлено режим загального коливання валютних курсів, створено колективну валюту, використано валютні інтервенції для підтримання ринкових курсів валют у межах погоджених відхилень. Також уведено єдину валюту *євро* в безготівковий (1999 р.) і готівковий (2002 р.) обіг.

Валютний ринок визначають як офіційні центри купівлі-продажу валюти (валютних цінностей, цінних паперів у валюті) за курсом, що складається на основі попиту та пропозиції учасників торгівлі. На валютному ринку відбувається обмін однієї валюти на іншу у формі купівлі-продажу. Основний товар валютного ринку – будь-яка фінансова вимога, визначена в іноземній валюті.

Суб'єктами валютного ринку є сукупність установ, що забезпечують функціонування валютних ринкових механізмів, а саме: валютні біржі, комерційні банки; валютні, брокерські компанії; фінансові установи, транснаціональні корпорації, центральні банки, приватні особи.

Валютні ринки класифікують за такими *критеріями*:

за суб'єктами (міжбанківський, клієнтський, біржовий);

за функціями (обслуговування міжнародної торгівлі, фінансові трансфери);

за наявністю валютних обмежень (вільні, обмежені);

за режимами валютних курсів (з одним режимом, із кількома режимами валютного курсу);

залежно від обсягу та характеру валютних операцій (глобальні (світові), регіональні (міжнародні), внутрішні (національні)).

Світові валютні ринки обслуговують рух грошових потоків між країнами через здійснення валютних операцій; валютно-розрахункового та кредитного обслуговування купівлі-продажу товарів і послуг; закордонні інвестиції; операції із цінними паперами; перерозподіл національних доходів у вигляді допомоги країнам, що розвиваються, і внесків у міжнародні організації. Послугами світових валютних ринків користуються банки практично всіх країн, де торгівлю валютою не заборонено управлінськими інструкціями з валютного контролю. Унаслідок тривалої конкуренції, сформували світові фінансові центри, де зосередили найбільші банки й біржі, спеціалізовані кредитно-фінансові інститути, а саме: Лондон, Нью-Йорк, Франкфурт-на-Майні, Париж, Токіо, Цюрих, Сінгапур, Амстердам, Брюссель, Люксембург. Найбільші за обсягом операції здійснюють у Лондоні опівдні, коли робочий день у Європі й Америці збігається.

Регіональні валютні ринки обслуговують рух грошових потоків у конкретному регіоні, де котируються провідні вільно конвертовані валюти й місцеві валюти, на які припадає основний обсяг операцій у регіоні. До регіональних валютних ринків належать: Європейський (із центрами в Лондоні, Цюриху, Франкфурті), Азійський (із центрами в Гонконгу, Сінгапурі, Токіо, Бахрейн) та Американський (із центрами в Нью-Йорку, Чикаго, Лос-Анджелесі, Монреалі).

Національні валютні ринки забезпечують рух грошових потоків усередині країни й обслуговують її зв'язок зі світовими та регіональними фінансовими центрами. Ступінь залучення національних ринків в операції світового (регіонального) валютного ринку залежить від ступеня інтегрування економіки країни у світове господарство, від стану його валютно-кредитної системи й системи оподаткування, рівня валютного контролю та валютного регулювання, ступеня свободи дій нерезидентів на національному валютному та фондовому ринках, стабільності політичної системи країни тощо. На національному валютному ринку купівлю-продаж валюти здійснюють через банківську систему від імені клієнтів. Банки беруть участь у валютних торгах від свого імені за свої кошти і за кошти клієнтів. Основою національного валютного ринку України є Українська міжбанківська валютна біржа (УМВБ).

Проблемні запитання для обговорення

1. Деякі вчені вважають, що золотий стандарт є найкращим за сучасних умов способом організації міжнародної валютної системи. На їхню думку, прив'язування основних валют до золота дало б можливість уникнути різких коливань валютних курсів, на які можна було б впливати за допомогою купівлі-продажу золота. Інші науковці вважають, що поновити золотий стандарт неможливо, оскільки це потребувало б ліквідації будь-якого регулювання цін, заробітних плат і процентних ставок та створення єдиного міжнародного валютного центру, такого, яким був Лондон на початку століття. Яка ваша думка?

2. Яким чином у межах Бреттон-Вудської валютної системи країна могла застрахувати себе від неочікуваного припливу або відпливу короткострокового спекулятивного капіталу? Чи діють ці механізми в сучасній валютній системі?

3. Одна з ідей реформування світової валютної системи полягає у створенні Світового центрального банку, що міг би регулювати світовий попит грошей шляхом купівлі/продажу державних казначейських векселів на відкритому ринку, надавати позики країнам-учасникам, які відчувають труднощі із зовнішніми платежами, а також випустити світову валюту. Для цього частка валютних резервів країн-учасниць мала бути розміщеною у Світовому центральному банку. Критики цієї ідеї вважають, що без ефективної координації макроекономічної політики здійснити її неможливо. Яка ваша думка щодо цього?

4. Як ви уявляєте собі систему валютних курсів і валютно-економічних відносин між країнами-членами ЄС та Україною після входження країн ЄС до валютного союзу?

5. Якщо рівень цін у Франції зросте на 5 % щодо рівня США, що, за прогнозом теорії паритету купівельної спроможності, відбудеться з вартістю євро щодо долара?

6. Із середини до кінця 70-х рр. XX ст. єна подорожчала щодо долара, хоча темпи інфляції у Японії були вищими, ніж у США. Як це можна пояснити з урахуванням підвищення продуктивності японської промисловості, порівняно з американською?

7. Якщо центральний банк Великої Британії друкує гроші, із метою зниження безробіття, що станеться з вартістю фунта стерлінгів у короткостроковому та довгостроковому періодах?

8. Якщо номінальні процентні ставки в США зростають під час падіння реальних процентних ставок, спрогнозуйте, що відбудеться з валютним курсом долара США?

9. Якщо американці почнуть більше витратити на розваги, купувати вдвічі більше французьких парфумів, японських телевізорів, англійських светрів, швейцарських годинників та італійського вина, що відбудеться з вартістю долара США?

10. Якщо Президент України повідомляє про пакет заходів для реформування економіки, включно із заходами щодо зниження рівня інфляції, що має трапитися з курсом української гривні й чому?

Ситуаційні завдання

8.1. Уважають, що вибираючи режим валютного курсу, потрібно брати до уваги такі чотири параметри: його вплив на зростання ефективності використання факторів виробництва; його потенційну дію на темпи інфляції; ступінь захисту національної економіки від небажаних зовнішніх макроекономічних шоків; його зручність для здійснення запланованих урядом заходів економічної політики.

Зважаючи на ці критерії, оцініть:

уніфікацію валютного курсу України 1992 р.;

наступний перехід до валютного курсу, що плаває;

уведення валютного коридору 1995 р.;

перехід до фіксованого курсу гривні 1998 р.

8.2. До переходу на єдину валюту країни Європейського співтовариства фіксували курси своїх валют одна до одної та використовували режим валютного курсу, що плаває, щодо валют третіх країн. Які переваги та недоліки такої схеми з погляду:

України, яка не входить до ЄС;

Нідерландів (невелика країна-член ЄС);

Німеччини (велика країна-член ЄС)?

8.3. Якою була система міжнародних валютних відносин у кожному із зазначених чотирьох періодів:

золотий стандарт (1870 – 1914 рр.);

міжвоєнний період;

дія Бреттон-Вудської валютної системи (1944 – 1971 рр.);
епоха валютних курсів, що плавають, із 1971 р. (включно з періодом зростання курсу дол. США на початку 1980-х рр.)?

У кожному періоді зазначте:

основні струси світової валютної системи;

докази стабілізувальної або дестабілізувальної ролі окремих спекулятивних операцій;

роль країни ключової валюти в успіху або невдачах валютної системи.

Діагностичні завдання

Методичні рекомендації до виконання завдань

Теорія паритету купівельної спроможності (ПКС) ґрунтується на ідеї про те, що валютні курси пов'язані із внутрішніми цінами на товари. Розбіжність в обмінних курсах валют прагнуть до рівня, що відповідає розбіжності середніх цін на товари в цих країнах. Вихідна гіпотеза – в умовах вільної конкуренції ціни на товари мають вирівнювати через перетікання товарів між країнами.

Закон однієї ціни передбачає, що в умовах досконалої конкуренції один і той самий товар у різних країнах має однакову ціну, якщо її обчислено в одній і тій самій валюті, тобто для кожного товару є справедливою така формула:

$$P_i(t) = S(t) \times P'_i(t), \quad (8.1)$$

де $P_i(t)$ – ціна товару в національній валюті;

$S(t)$ – поточний обмінний курс;

$P'_i(t)$ – ціна товару в іноземній валюті.

Теорія абсолютного ПКС визначає, що обмінний курс між валютами двох країн дорівнює співвідношенню рівня цін у цих країнах.

Валютний курс на основі ПКС – це курс, що зрівнює ціну кошика однакових товарів у двох країнах.

Теорія відносного ПКС передбачає, що зміна обмінного курсу між валютами двох країн є пропорційною відносній зміні рівня цін у цих

країнах. Відносний ПКС може бути таким валютним курсом, який зазнає змін, залежно від цінових змін в обох країнах:

$$E = p - p_0, \quad (8.2)$$

де E – процентні зміни курсу;

p, p_0 – процентні зміни індивідуальних цін.

Недооцінена валюта – це валюта, реальний курс якої зростає швидше/повільніше, ніж курс, що розраховують на основі ПКС. У разі, якщо офіційний курс національної валюти є недооціненим (реальний курс валюти зростає повільніше, ніж курс, що розраховують на основі ПКС), то слід чекати зміцнення національної валюти, і навпаки, якщо курс за ПКС є переоціненим (реальний курс валюти зростає швидше, ніж курс, що розраховують на основі ПКС), то слід очікувати послаблення валюти.

Теорія паритету процентних ставок передбачає врахування в процесі аналізу коливань валютних курсів динаміки процентних ставок у середині країни й за кордоном. Теорія стверджує, що процентні ставки на активи у відкритій економіці є взаємозалежними із процентними ставками на аналогічні активи в інших країнах, отже, під час перерахування в одну валюту вони будуть мати однакову прибутковість. Теорія встановлює взаємозв'язок між коливанням процентних ставок і динамікою курсу валют:

$$I_{i+1} = I_i \times (r_h - r_f + 1), \quad (8.3)$$

де I_{i+1} – валютний курс у майбутньому періоді;

I_i – поточний валютний курс;

r_h – процентна ставка всередині країни;

r_f – процентна ставка за кордоном.

Відповідно до теорії паритету процентних ставок, валютний ринок двох країн буде в рівновазі тоді, коли між ними є паритет процентних ставок.

Приклад 8.1. Припустімо, що процентна ставка в Україні становить 50 % ($r_h = 0,5$), а у США – 5 % річних ($r_f = 0,05$); поточний курс – 35 UAH/USD (I_i).

Визначмо, зважаючи на теорію паритету процентних ставок, яким має бути курс UAH через рік:

$$I_{i+1} = I_i \times (r_h - r_f + 1) = 35 (0,5 - 0,05 + 1) = 50,75 \text{ UAH/USD.}$$

Номінальний валютний курс – це офіційно встановлений курс між двома валютами:

$$E_n = \frac{C_f}{C_d}, \quad (8.4)$$

де E_n – номінальний валютний курс;

C_f – іноземна валюта;

C_d – національна валюта.

Реальний валютний курс – це номінальний валютний курс, скоригований, залежно від змін у рівні цін у певній країні та країні-партнері, до валюти якої котирують курс національної валюти:

$$E_r = E_n \times \frac{P_f}{P_d}, \quad (8.5)$$

де E_r – реальний валютний курс;

E_n – номінальний валютний курс;

P_f – індекс цін країни-партнера;

P_d – індекс цін у певній країні.

Приклад 8.2. Припустімо, що в Україні товар коштує 5 500 грн (P_d), у США – 150 дол. США (S_t).

З'ясуємо рівень реального валютного курсу, якщо номінальний курс – 1 дол. США = 38 грн (E_n).

$$P_f = S_t \times E_n = 150 \times 38 = 5\,700 \text{ (грн);}$$

$$E_r = E_n \times P_f / P_d = 38 (5\,700 / 5\,500) = 39,38 \text{ (грн/дол. США).}$$

Номінальний ефективний валютний курс – це індекс валютного курсу, розрахований як співвідношення між національною валютою

та валютами інших країн, зважених, відповідно до їхньої частки у валютних операціях цієї країни:

$$E_n^e = \sum (P_n^e \times W_i), \quad (8.6)$$

де E_n^e – номінальний ефективний валютний курс;

W_i – фактичний валютний курс;

P_n^e – індекс номінального валютного курсу поточного року (E_1) щодо базисного року (E_0) кожної країни – торговельного партнера:

$$P_n^e = \frac{E_1}{E_0}. \quad (8.7)$$

Реальний ефективний валютний курс – це номінальний ефективний валютний курс, скоригований на зміну цін, що показує динаміку реального курсу національної валюти до валют країн – основних партнерів:

$$E_r^e = \sum (P_r^e \times W_i), \quad (8.8)$$

де E_r^e – реальний ефективний валютний курс;

P_r^e – індекс реального ефективного валютного курсу в поточному році, відповідно до базисного.

Для оцінювання рівня економічного розвитку країн використовують такі *курси валют*.

Ринковий валютний курс – установлюють на валютних біржах або в міжбанківських розрахунках під час здійснення міжнародних платежів, формуючи попит і пропозицію іноземних валют.

Курси валют, що встановлюють для безготівкової або наявної купівлі-продажу на біржі чи в комерційних банках, називають *курсами покупця та продавця*:

курс покупця (купівлі) – це курс, за яким банк купує валюту (BR);

курс продавця (продажу) – це курс, за яким банк продає валюту (AR);

середній курс – це середнє арифметичне курсів продавця і покупця.

Різниця між курсом покупця та курсом продавця становить маржу (спред) або прибуток банку.

Абсолютна маржа $AS = (AR - BR)$.

Відносна маржа $BAS = ((AR - BR) / AR) \times 100 \%$.

Валютне котирування – це визначення валютного курсу на основі вибраних ринкових механізмів.

Пряме котирування – це визначення валютного курсу одиниці іноземної валюти через певну кількість одиниць національної валюти за такою формулою:

$$P_F = P_H \times R, \quad (8.9)$$

де P_F – іноземна валюта;

P_H – національна валюта;

R – валютний курс, або курс котирування іноземної валюти (F) до національної валюти (H).

Непряме (зворотне, обернене) котирування – це визначення валютного курсу одиниці національної валюти через певну кількість одиниць іноземної валюти за такою формулою:

$$P_H = P_F \times R, \quad (8.10)$$

де P_H – національна валюта;

P_F – іноземна валюта;

R – валютний курс, або курс котирування національної валюти (H) до іноземної валюти (F).

Приклад 8.3. Припустімо, за прямого котирування 1 дол. США = 38,02 грн. Під час котирування практикують такі позначення:

$$\frac{\text{USD}}{\text{UAH}} = \frac{\text{Bid}}{38,02} \div \frac{\text{Offer}}{38,35}.$$

Це означає, що український комерційний банк готовий купити 1 дол. США (базова валюта) у клієнта за 38,02 грн (BR), а продати за 38,35 грн (AR) (валюта котирування).

Різниця між курсом покупця та курсом продавця – маржа – покриває витрати та формує прибуток банку від здійснення валютних операцій. Розрахуймо:

абсолютну маржу:

$$AS = (AR - BR) = 38,35 - 38,02 = 0,33 \text{ (грн);}$$

відносну маржу:

$$BAS = \frac{AR - BR}{AR} = \frac{38,35 - 38,02}{38,35} \times 100 \% = 0,86 \%$$

За непрямого (оберненого) котирування визначають кількість іноземної валюти, яка потрібна для купівлі одиниці національної валюти. За непрямого котирування для переведення суми в іноземній валюті в еквівалентну суму в національній валюті її ділять на курс:

$$1 \text{ дол. США} / 38,02 = 0,04 \text{ (центів)}.$$

Приклад 8.4. Припустімо, що англійський банк котирує такі курси валют:

непряме котирування долар США 1,585 0 – 1,568 0;

канадський долар 1,870 5 – 1,849 5;

євро 1,312 1 – 1,300 2.

Визначмо, скільки фунтів стерлінгів заплатить або отримає англійська компанія під час виконання експортно-імпортних операцій, якщо:

1) купує 8,34 млн дол. США:

$$8\,340\,000 / 1,568\,0 = 5\,318\,877,5 \text{ (ф. ст.)};$$

2) продає 15,2 млн дол. США:

$$15\,200\,000 / 1,585\,0 = 9\,589\,905,3 \text{ (ф. ст.)};$$

3) купує 27,5 млн канадських доларів:

$$27\,500\,000 / 1,849\,5 = 14\,868\,883 \text{ (ф. ст.)};$$

4) продає 850 тис. канадських доларів:

$$850\,000 / 1,870\,5 = 454\,423,95 \text{ (ф. ст.)};$$

5) купує 2,4 млн євро:

$$2\,400\,000 / 1,300\,2 = 1\,845\,869,8 \text{ (ф. ст.)};$$

б) продає 860,2 тис. євро:

$$860\,200 / 1,312\,1 = 655\,590,28 \text{ (ф. ст.)}$$

Приклад 8.5. Розрахуймо пряме та зворотне котирування на основі наведених значень обмінних курсів дол. США в табл. 8.1.

Таблиця 8.1

Обмінні курси долара США

Іноземні валюти	Прямі котирування	Обернені котирування
Британський фунт, GBP	1,8	$1 / 1,8 = 0,556$
Канадський долар, CAD	0,86	$1 / 0,86 = 1,163$
Швейцарський франк, CHF	$1 / 1,9 = 0,526$	1,9
Ріал Саудівської Аравії, SAR	$1 / 3,5 = 0,286$	3,5
Японська єна, JPY	0,005 2	$1 / 0,005\,2 = 192,308$
Мексиканське песо, MXN	0,042	$1 / 0,042 = 23,809$
Норвезька крона, NOK	$1 / 5,85 = 0,171$	5,85
Бразильське крузейро, BRL	0,009 2	$1 / 0,009\,2 = 108,696$
Шведська крона, SEK	$1 / 6,5 = 0,153$	6,5
Венесуельський болівар, VEB	$1 / 4,5 = 0,222$	4,5

Спот-курс – це курс обміну протягом не більше ніж 2 робочі дні з моменту досягнення угоди про курс, тобто це курс на ринку на певну дату.

Ринок спот – це ринок негайного постачання валюти (протягом двох робочих днів).

Крос-курс – це курс обміну між двома валютами, відповідно до їхнього співвідношення до третьої валюти.

Приклад 8.5. Якщо курс долара США у Франкфурті-на-Майні – 0,75 євро та в Цюриху – 1,33 швейцарського франка, визначмо:

1) крос-курс швейцарського франка у Франкфурті-на-Майні:

$$1 \text{ шв. франк} = 0,75 / 1,33 = 0,56 \text{ (євро)};$$

2) крос-курс євро в Цюриху:

$$1 \text{ євро} = 1,33 / 0,75 = 1,77 \text{ (шв. франка)}.$$

Приклад 8.6. Розрахуймо крос-курс долара США до австралійського долара через гривню, якщо їхні курси дорівнюють 26,05 грн за дол. США; 23,77 грн за австрал. дол.:

$$26,05 / 23,77 = 1,0959 \text{ (австрал. дол. за один дол. США).}$$

Девальвація – це зниження курсу національної валюти щодо іноземної через зміну валютного паритету:

$$Д = (K_c - K_n) / K_c \times 100 \%, \quad (8.11)$$

де K_c , K_n – валютний курс до та після зміни.

Ревальвація – зворотна девальвації, тобто підвищення курсу національної валюти через зміну валютного паритету:

$$Р = (K_n - K_c) / K_c \times 100 \%. \quad (8.12)$$

Приклад 8.7. Припустімо, що курс фунта стерлінгів офіційно знизився із 2,8 (K_c) до 2,4 (K_n) доларів США.

Визначмо процент (%) девальвації (Д) фунта стерлінгів і ревальвації (Р) долара США, а також виграш (програш) англійських експортерів та імпортерів від девальвації фунта стерлінгів.

$$Д = (2,8 - 2,4) / 2,8 \times 100 = 14,3 \%$$

$$\text{Конвертація долара США: } K_n = 1 / 2,4 = 0,41; K_c = 1 / 2,8 = 0,35.$$

$$Р = (0,41 - 0,35) / 0,35 \times 100 \% = 16,7 \%$$

Від девальвації фунта стерлінгів англійські експортери виграють, бо експорт стає дешевшим, а імпортери програють, бо імпорт стає більш дорогим.

Форвардний курс – це погоджений курс, обмін за яким здійснюють у майбутньому, тобто понад 3 дні після погодження. Терміновий валютний курс складається зі спот-курсу на момент укладання угоди й премії (надбавки) або дисконту (знижки), залежно від процентних ставок у визначений момент.

Форвардний курс за прямого котирування розраховують за такою формулою:

$$FR = RS + P, \text{ або } FR = RS - D, \quad (8.13)$$

де RS – курс спот;

P – премія;

D – дисконт.

Форвардний курс за непрямого котирування розраховують за такою формулою:

$$FR = RS - P, \text{ або } FR = RS + D, \quad (8.14)$$

де RS – курс спот;

P – премія;

D – дисконт.

Приклад 8.8. Припустімо, що нідерландський дилер здійснює пряме котирування долара США проти євро та надає такі курси в готівковій валюті:

1) за готівковими операціями (RS):

курс покупця – 1,9755;

курс продавця – 1,9765;

2) за угодами на 3 місяці дисконт за доларами США становить (D):

курс покупця – 0,0055;

курс продавця – 0,0052.

Розрахуймо форвардний курс:

курс покупця $FR_1 = RS - D = 1,9755 - 0,0055 = 1,97$;

курс продавця $FR_2 = RS - D = 1,9765 - 0,0052 = 1,9713$.

Приклад 8.9. Припустімо, що під час здійснення непрямого котирування євро лондонський дилер надає такі його курси проти фунта стерлінгів:

1) за готівковими операціями (RS):

курс продавця – 1,8533;

курс покупця – 1,9562;

2) за угодами строком на 1 місяць премія у євро становить (P):
курс продавця – 0,201;
курс покупця – 0,108.
Визначмо форвардний курс:

курс продавця $FR_1 = RS - P = 1,853\ 3 - 0,201 = 1,652\ 3$;

курс покупця $FR_2 = RS - P = 1,956\ 2 - 0,108 = 1,848\ 2$.

Завдання для самостійного виконання

8.1. Уряд Узбекистану підтримує валютний курс. Офіційний курс становить 1 дол. США = 100 сумів. Реальний ефективний валютний курс зріс за рік на 50 %.

Який із показників ви б використали як орієнтир для масштабу можливої девальвації суми?

8.2. Процентна ставка за 3-місячними позиками у Швеції є вищою, ніж у Великій Британії на 0,05, а за 6-місячними – на 0,03 процентні пункти.

Оцініть перспективи зміни курсу шведської крони з погляду теорії паритету процентних ставок на три та шість місяців наперед.

8.3. Визначте обмінний курс, що забезпечить паритет купівельної спроможності валют, якщо в США споживчий кошик коштує 1 000 дол. США, а в Україні – 40 920 грн.

8.4. В Україні товар коштує 28 000 грн, у США – 500 дол. США.

З'ясуйте рівень реального валютного курсу, якщо номінальний 1 дол. США = 40 грн. Якій із країн вигідно експортувати товар?

8.5. Американська корпорація постачає сировину для виробництва кормів англійській компанії. Із 1 січня курс фунта стерлінгів виріс із 2,4 до 2,8 дол. США за ф. ст. Сума невиконаних контрактів американськими експортерами перед партнерами становить 40 млн ф. ст.

Визначте, які доходи або збитки отримують американські експортери.

Стереотипні завдання

1. Із названих валют укажіть ті, що є колективними міжнародними валютами:

- а) долар США, японська єна;
- б) СПЗ, євро;
- в) андське песо, китайський юань;
- г) українська гривня, польський злотий.

2. Із названих валют укажіть валюту МВФ:

- а) євро;
- б) андське песо;
- в) СПЗ;
- г) арабський динар.

3. Із названих валют укажіть валюту країн-членів Європейського Союзу:

- а) євро;
- б) андське песо;
- в) СПЗ;
- г) арабський динар.

4. До якого виду належить валюта, що не передбачає яких-небудь обмежень із будь-яких видів операцій із нею:

- а) неконвертованої;
- б) частково конвертованої;
- в) вільно конвертованої;
- г) резервної (ключової)?

5. До якого виду належить валюта, що передбачає ряд обмежень для певних утримувачів або щодо деяких операцій:

- а) неконвертованої;
- б) частково конвертованої;
- в) вільно конвертованої;
- г) резервної (ключової)?

6. До якого виду належить валюта, з усіх видів операцій із якою є законодавчо встановлені обмеження:

- а) неконвертованої;
- б) частково конвертованої;
- в) вільно конвертованої;
- г) резервної (ключової)?

7. Який статус мають національні валюти, що використовують у міжнародних розрахунках, кредитах, інвестиціях:

- а) неконвертована;
- б) частково конвертована;
- в) вільно конвертована;
- г) резервна (ключова)?

8. Внутрішню конвертованість валюти забезпечують за умов, коли дозволено конвертацію:

- а) певної кількості валюти;
- б) валюти резидентам;
- в) валюти нерезидентам;
- г) валюти щодо операцій руху капіталу.

9. Зовнішню конвертованість валюти забезпечують за умови дозволу конвертації:

- а) для резидентів;
- б) за поточними операціями;
- в) для нерезидентів;
- г) певної кількості валют.

10. Часткову конвертованість валюти забезпечують за умови, коли держава-емітент валюти:

- а) використовує ті чи ті обмеження;
- б) уводить заборону конвертації національної валюти на іноземні валюти;
- в) уводить режим валютних курсів, що плавають;
- г) уводить режим фіксованих валютних курсів.

11. До якого поняття належить визначення "Це ціна національної грошової одиниці, обчислена у грошових одиницях іншої країни":

- а) валютного курсу;
- б) валютного котирування;
- в) валютного паритету;
- г) валютного кошика?

12. До якого поняття належить визначення "Це встановлення і публікація курсу іноземної валюти щодо до національної":

- а) валютного курсу;
- б) валютного котирування;
- в) валютного паритету;
- г) валютного кошика?

13. До якого валютного курсу належить визначення "Це встановлення в законодавчому порядку співвідношення між національною валютою і валютами інших країн":

- а) фіксованого;
- б) такого, що плаває;
- в) коливного;
- г) змішаного?

14. До якого валютного курсу належить визначення "Це вільно змінюваний курс під дією попиту і пропозиції":

- а) фіксованого;
- б) такого, що плаває;
- в) коливного;
- г) змішаного?

15. До якого валютного курсу належить визначення "Це валютний курс з елементами регулювання":

- а) фіксованого;
- б) такого, що плаває;
- в) коливного;
- г) змішаного?

16. Валютний паритет – це:

- а) законодавчо встановлене співвідношення валют двох країн;
- б) обмінний курс двох валют, розрахований на основі курсу кожної з них до третьої валюти;

в) ціна національної грошової одиниці, обчислена в грошових одиницях інших країн;

г) установлення і публікація курсу іноземної валюти до національної.

17. Як називають прибуток банку від операцій із продажу і купівлі валюти:

а) форвард;

б) опціон;

в) маржа;

г) лізинг?

18. Крос-курс – це:

а) законодавчо встановлене співвідношення валют двох країн;

б) обмінний курс двох валют, розрахований на основі курсу кожної з них до третьої валюти;

в) ціна національної грошової одиниці, обчислена в грошових одиницях інших країн;

г) установлення і публікація курсу іноземної валюти до національної.

19. Укажіть повне визначення світової валютної системи:

а) це сукупність форм організації грошових відносин, що формують під час реалізації зовнішньоекономічних відносин країни;

б) це сукупність форм організації грошових відносин між країнами, обумовлених господарськими зв'язками, що регулюють міжнародними організаціями та закріплені в міжнародних угодах;

в) це організаційно-економічна форма грошових відносин групи країн, спрямована на зниження та взаємозв'язок коливань курсів валют і стимулювання інтеграційних процесів;

г) законодавчо встановлене співвідношення валют двох країн.

20. Які функції виконує світова валютна система:

а) перерозподіл фінансових потоків у межах світового господарства;

б) обслуговування товарообмінних та інших видів міжнародної економічної діяльності;

в) забезпечення безперебійного функціонування економічної системи;

г) установлення та публікація курсу іноземної валюти до національної?

21. Укажіть визначення регіональної валютної системи:

а) це сукупність форм організації грошових відносин, що формують під час реалізації зовнішньоекономічних відносин країни;

б) це сукупність форм організації грошових відносин між країнами, обумовлених господарськими зв'язками, що регулюють міжнародними організаціями та закріплені в міжнародних угодах;

в) це організаційно-економічна форма грошових відносин групи країн, спрямована на зниження та взаємозв'язок коливань курсів валют і стимулювання інтеграційних процесів;

г) законодавчо встановлене співвідношення валют двох країн.

22. Укажіть визначення національної валютної системи:

а) це сукупність форм організації грошових відносин, що формують під час реалізації зовнішньоекономічних відносин країни;

б) це сукупність форм організації грошових відносин між країнами, обумовлених господарськими зв'язками, що регулюють міжнародними організаціями та закріплені в міжнародних угодах;

в) це організаційно-економічна форма грошових відносин групи країн, спрямована на зниження та взаємозв'язок коливань курсів валют і стимулювання інтеграційних процесів;

г) законодавчо встановлене співвідношення валют двох країн.

23. Європейська валютна система – це:

а) світова валютна система;

б) міжнародна валютна система;

в) національна валютна система;

г) регіональна валютна система.

24. Рішенням якої валютно-фінансової конференції долар США став еталоном, до якого прирівнювали в певному співвідношенні валюти інших західних країн:

а) Паризької;

б) Генуезької;

- в) Бреттон-Вудської;
- г) Ямайської?

25. Рішенням якої валютно-фінансової конференції встановлено фіксований валютний курс щодо долара США:

- а) Паризької;
- б) Генуезької;
- в) Бреттон-Вудської;
- г) Ямайської?

26. Рішенням якої валютно-фінансової конференції введено курс валюти, що плаває:

- а) Паризької;
- б) Генуезької;
- в) Бреттон-Вудської;
- г) Ямайської?

27. Система стійких економічних та організаційних відносин, пов'язаних з операціями купівлі-продажу іноземних валют і платіжних документів в іноземних валютах, – це:

- а) валютна система;
- б) валютний курс;
- в) валютний паритет;
- г) валютний ринок.

28. Валютний коридор установлюють:

- а) адміністративним способом;
- б) ринковим механізмом;
- в) окремими комерційними банками;
- г) усенародним референдумом.

29. Формування глобального валютного ринку стало можливим завдяки:

- а) розвитку транспорту;
- б) функціонуванню міжнародних інформаційно-комунікаційних систем;

- в) розвитку спільних підприємств;
- г) інтернаціоналізації світового господарства.

30. Міжнародна валютна ліквідність – це:

- а) здатність банків своєчасно виконувати всі зобов'язання;
- б) акумульовані ресурси іноземної валюти;
- в) здатність країни забезпечити своєчасне погашення своїх міжнародних зобов'язань;
- г) забезпечення безперервного функціонування валютно-фінансової системи.

Запитання для самодіагностики за підрозділом 8

1. Що робить валюту резервною? У яких основних валютах країни тримають свої валютні резерви?
2. У чому схожість і відмінність твердих і конвертованих валют? Які макроекономічні передумови переходу до конвертації національної валюти?
3. У чому причини виникнення множинної валютної практики та у яких формах її виявляють?
4. Як відбувається адаптація валютного курсу в умовах валютного курсу, що плаває (фіксованого валютного курсу)?
5. Як зростання або падіння валютного курсу впливає на ціни вітчизняних та іноземних товарів?
6. Що означає паритет купівельної спроможності? У чому зміст, сильні та слабкі сторони теорії абсолютного ПКС?
7. Назвіть етапи руху країн ЄС до валютно-економічного союзу. Які вимоги до конвергенції основних макроекономічних показників країн?
8. У чому полягають потенційні вигоди для країн, що користуються загальною валютою? Як установлюють курс євро?
9. Яка структура міжнародного валютного ринку та які його обсяги?
10. Визначте основні елементи валютної політики та їхнє значення для системи міжнародних розрахунків.

Рекомендована література за підрозділом 8: [2; 8; 17; 21; 23 – 25; 62; 64; 69 – 71].

9. Платіжний баланс і макроекономічна рівновага

Вивчення підрозділу 9 передбачає розгляд таких питань:

9.1. Баланси міжнародних розрахунків у системі МЕВ. Платіжний баланс (ПБ): критерії та принципи розрахунку. Методологія складання платіжного балансу. Основні відмінності між розрахунковим і платіжним балансами. Джерела інформації про ПБ.

9.2. Методика складання платіжного балансу країни. Стандартна схема платіжного балансу за методологією МВФ. Взаємозв'язок рахунків платіжного балансу. Зміст і структура рахунку поточних операцій. Зміст і структура рахунку операцій із капіталом та фінансових операцій. Значення та порядок формування компенсувальних статей ПБ.

9.3. Методи врівноваження та теорії платіжного балансу. Макроекономічні фактори, що впливають на стан ПБ. Методи балансування ПБ. Причини дефіциту платіжного балансу країн із перехідною економікою. Стан платіжного балансу України.

9.4. Регулювання міжнародних валютно-фінансових відносин. Поняття та структура валютної політики держави. Девізна політика як засіб регулювання курсу національної валюти. Дисконтна політика як метод залучення іноземного капіталу в країну. Диверсифікація валютних резервів як засіб мінімізації валютних ризиків. Застосування валютних обмежень, із метою впливу на обсяги здійснюваних валютних операцій. Міждержавні валютно-кредитні організації, що належать до системи інституціональних структур регулювання валютно-фінансових відносин.

Мета – дослідження балансів міжнародних розрахунків; визначення особливостей відображення міжнародних розрахунків у платіжному балансі країни; з'ясування критеріїв і принципів розрахунку платіжного балансу; визначення структури та взаємозв'язку рахунків платіжного балансу; висвітлення макроекономічних факторів впливу на платіжний баланс; характеристика міжнародних платіжних систем; вивчення поняття та структури валютної політики держави; розгляд системи міжнародних валютно-фінансових інститутів.

Ключові поняття підрозділу 9: баланси міжнародних розрахунків; розрахунковий баланс; прогнозний баланс; торговельний баланс; баланс

міжнародної заборгованості; платіжний баланс; економічна територія країни; резидент; ринкові ціни; розрахункова одиниця; рахунок поточних операцій; рахунок операцій із капіталом і фінансових операцій; активне сальдо балансу; пасивне сальдо балансу; балансувальні статті; дефіцит, надлишок платіжного балансу; виключне фінансування; валютна політика; міжнародні валютно-кредитні інститути.

Баланси міжнародних розрахунків визначають як співвідношення грошових вимог і зобов'язань, внесків і платежів однієї країни щодо інших країн. Залежно від мети використання, складають розрахункові, прогнозні, торговельні баланси, баланси міжнародної заборгованості та платіжні баланси.

Розрахунковий баланс визначають як співвідношення між грошовими вимогами та зобов'язаннями країни, що виникають, унаслідок її торговельних та інших, крім кредитних, відносин із країнами світу за певний період або на певну дату.

Прогнозний баланс відображає очікуваний на певний період стан валютних розрахунків держави.

Торговельний баланс є частиною платіжного балансу країни, що підсумовує співвідношення між експортом та імпортом.

Баланс міжнародної заборгованості відображає співвідношення між кредитними активами та зобов'язаннями держави.

Платіжний баланс (ПБ) визначають як статистичний звіт, у якому в систематизованому вигляді наводять сумарні дані про зовнішньоекономічні операції цієї країни з іншими країнами світу за певний період. ПБ систематизує й дозволяє аналізувати стан і результати економічних взаємин країни з іншими країнами світу.

За методологією МВФ, **платіжний баланс** – це статистичний систематизований запис усіх економічних угод чи зобов'язань між резидентами певної країни та нерезидентами (резидентами всіх інших країн світу), які здійснюють протягом звітного періоду (року, кварталу, місяця). Ключове значення для формування ПБ має розуміння таких *термінів*:

"економічна територія країни" – це географічна територія, що перебуває під юрисдикцією уряду цієї країни, у межах якої можуть вільно переміщатися робоча сила, товари й капітал;

"резидент" – це юридична або фізична особа, яка зареєстрована та постійно мешкає в цій країні або перебуває у країні більше як рік та має в ній центр свого економічного інтересу;

"ринкові ціни" – це ціни експортно-імпортних угод на світовому ринку в умовах відсутності преференцій і дискримінацій суб'єктів господарювання, за якими укладають реальні контракти між незалежними покупцями та продавцями;

"час реєстрації" – це визначення періоду надходжень і платежів здійснення зовнішньоекономічних операцій країни для їхнього одночасного відображення;

"розрахункова одиниця" – це показник вимірювання грошових еквівалентів вартості, що застосовують у певній країні під час внутрішніх розрахунків і в бухгалтерському обліку;

"принципи бухгалтерського обліку", до яких належать: безперервність обліку операцій країни; повнота охоплення зовнішньоекономічних операцій; достовірність даних; подвійний запис зовнішньоекономічних операцій; бухгалтерська рівновага.

1947 р. ООН опубліковано схему платіжного балансу як основу для подальшого розроблення МВФ форм і принципів складання платіжних балансів. 2009 р. МВФ опубліковано шосту редакцію керівництва платіжного балансу, особливостями якої є зосередження уваги на повноті відображення міжнародних торговельних операцій, а також урахуванні посилення впливу фінансової сфери на розвиток світової економіки та відображено операції з фінансовими деривативами. У новій редакції скориговано структуру платіжного балансу – у першому розділі відображено як поточні операції, так і операції з капіталом, а фінансові операції виокремлено в другому розділі. Також у торговельному балансі вилучено з обсягів експорту й імпорту товарів операції з перероблення матеріальних ресурсів, що тепер відображають у балансі послуг окремою статтею. Відбулися також зміни й у відображенні прямих інвестицій, доходів і трансфертів.

Відповідно до стандартної класифікації, розробленої МВФ, платіжний баланс містить два *основні рахунки*:

рахунок поточних і капітальних операцій, який є систематизованим відображенням вартісного обсягу зовнішньоторговельних операцій і операцій із капіталом країни за певний період; його розподіляють на чотири підрозділи: товари, послуги, первинні, вторинні доходи;

фінансовий рахунок, у якому відображають усі інвестиційні, валютні, кредитні операції за звітний період та розподіляють на дві класифікаційні групи: операції з фінансовими активами (активи) й операції з фінансовими зобов'язаннями (пасиви).

Відповідно до прийнятого в міжнародній практиці принципу ділової бухгалтерії, будь-яке збільшення активів або зменшення зобов'язань (пасивів) відображають у дебеті, а зменшення активів або збільшення пасивів – у кредиті балансу. Дебетова сторона платіжного балансу відповідає поняттю "платежі", "витрати", зараховані на неї цифри супроводжують знаком "мінус" (–). Кредитова сторона відповідає поняттю "зарахування", "прибутки", зараховані на неї цифри супроводжують знаком "плюс" (+) або наводять взагалі без будь-якого знака. Водночас платежі та внески в межах платіжного балансу охоплюють не тільки фактичне переміщення коштів, у зв'язку зі здійсненими зовнішньоекономічними операціями, але й зміни взаємних вимог і зобов'язань між країнами, що в ряді випадків замінюють або символізують грошові платежі.

Активне сальдо балансу (активний баланс) – це стан платіжного балансу, коли надходження іноземної валюти перевищують її відплив у процесі здійснення міжнародних розрахунків країни. Активний платіжний баланс створює передумови до підвищення курсу національної валюти.

Пасивне сальдо балансу (пасивний баланс) – це стан платіжного балансу країни, коли відплив іноземної валюти в ході здійснення міжнародних операцій країни перевищує її надходження. Пасивний баланс створює передумови до зниження курсу національної валюти.

Активний торговельний баланс свідчить про значний експортний потенціал країни, а пасивний – про високу імпорتنу залежність через неспроможність національних суб'єктів господарювання конкурувати з іноземними суб'єктами на національному ринку.

Баланс офіційних розрахунків – це частина платіжного балансу, що не містить зміни офіційних резервів іноземної валюти. Баланс офіційних розрахунків обчислюють додаванням величин балансу поточних і капітальних операцій, балансу руху капіталів і статті "Чисті пропуски й помилки", що відображає загальну суму неврахованих потоків економічних цінностей. Платіжний баланс, складений за принципом подвійного запису, за визначенням дорівнює нулю, – це означає, що всі борги країни

мають бути сплаченими. З аналітичною метою усі статті ПБ розподілять на ті, що записують:

1) "над ризкою" (*above the line*) – вони показують рух матеріальних цінностей і капіталу, за винятком зміни міжнародних резервів;

2) "під ризкою" (*below the line*) – вони показують зміни запасів міжнародних резервів уряду та Центробанку.

Збалансованість платіжного балансу означає рівність першого та другого розділу із протилежним знаком. Розподіл платіжного балансу на основні та балансувальні статті є загально визнаним методом визначення його дефіциту (*balance-of-payments deficit*) або надлишку (*balance-of-payments surplus*). Сальдо, утворене за основними статтями, покривають за допомогою балансувальних статей.

Фінансування дефіциту ПБ здійснюють через:

залучення позик міжнародних фінансових організацій;

продажу золота;

отримання трансфертів із-за кордону;

скорочення обсягу золотовалютних резервів;

операцій виключного фінансування, якщо від'ємне сальдо ПБ не може бути профінансовано традиційними засобами, як-от: анулювання боргу (*debt forgiveness*); обмін заборгованості на акції (*debt equity swap*); запозичення для врегулювання ПБ (*credits for balance of payments needs*); переоформлення заборгованості (*debt rescheduling*); прострочення платежів за заборгованістю (*areas*); залучення коштів із-за кордону іншими секторами економіки країни.

Для оцінювання рівня міжнародної ліквідності країни, тобто її спроможності розраховуватися за зовнішніми зобов'язаннями у визначений строк і за визначеними кредиторами умовами, у платіжному балансі наводять зміни обсягів *резервних активів країни* за певний період.

До них належать:

монетарне золото (золоті резерви країни вищої проби);

валютні резерви (резерви країни в різних валютах);

цінні папери (резерви країни в державних цінних паперах інших країн);

резерви в спеціальних правах запозичення (СПЗ – міжнародній резервній валютній одиниці МВФ).

Джерелами інформації про ПБ є такі: митна статистика; статистика грошового сектору; статистика зовнішнього боргу; статистичні огляди

міжнародних організацій та установ; статистика операцій з іноземною валютою.

На ПБ впливають такі *макроекономічні фактори*: національний дохід; рівень процентних ставок; обсяг грошової емісії; фіскальна політика держави; коливання валютного курсу. Унаслідок дії цих факторів, баланс не буде збігатися.

На формування ПБ України негативно впливають коливання світових цін і глобальна економічна криза; платіжна криза в Україні; утрата зовнішніх ринків збуту; несприятливий інвестиційний клімат в Україні; нерозвиненість фондового ринку; нестабільність політичної та економічної ситуації.

Автоматизація банківських процесів на міжнародному рівні дозволяє таке: здійснити безпаперові платіжні операції з мінімальним залученням праці людей і скороченням операційних витрат; прискорити обмін інформацією між банками держав за допомогою телекомунікаційного зв'язку; мінімізувати типові види банківського ризику (утрату документів, помилкову адресацію, фальсифікацію платіжних документів та ін.).

У міжнародних розрахунках активно використовують цілий ряд клірингових і телекомунікаційних систем міжбанківських платежів.

Міжнародна платіжна система SWIFT (Society for World-Wide Interbank Financial Telecommunications) – це співтовариство всесвітніх міжбанківських фінансових телекомунікацій, організоване 1973 р., із метою створення та використання засобів, необхідних для швидкого та безпечного передавання комп'ютерними мережами платіжних доручень та інших банківських повідомлень. SWIFT є лише системою передавання даних і не виконує жодних розрахункових функцій.

Основними напрямками діяльності SWIFT є надання оперативного, надійного, ефективного, конфіденційного та захищеного від несанкціонованого доступу телекомунікаційного обслуговування для банків і виконання робіт зі стандартизації форм і методів обміну фінансовою інформацією. Систему SWIFT організовано таким чином, що банки різних країн, обладнані терміналами різних моделей із різною швидкістю роботи, можуть без перешкод обмінюватися повідомленнями та розуміти один одного. Доручення, що передають за її допомогою, ураховують як проводки за відповідними рахунками "Ностро" і "Лоро" так само, як і під час використання традиційних платіжних документів. Система SWIFT гарантує абсолютну безпеку платежів із багаторівневою комбінацією фізичних,

технічних та організаційних методів захисту, повну збереженість і секретність інформації; скорочення операційних витрат; надійність передавання повідомлень; швидке доставляння повідомлень у будь-яку точку світу (до 1 хв у режимі реального часу); гарантує своїм членам фінансовий захист у разі перебоїв у роботі мережі, бере на себе виплату всіх прямих і дальших витрат клієнта через запізнення виконання платежу тощо.

TARGET (Trans European Automated Real-time Gross settlement Express Transfer) – транс'європейська автоматизована телекомунікаційна система переказування великих обсягів коштів (у євро) у режимі реального часу. TARGET складається із 15 національних систем валових платежів реального часу (RTGS) і платіжного механізму Європейського центрального банку, пов'язаних між собою для створення стабільної основи опрацювання закордонних платежів. Платіж за умови наявності необхідних коштів на розрахунковому (кореспондентському) рахунку в Центральному банку здійснюють негайно в режимі реального часу.

Під **валютною політикою** розуміють сукупність економічних, правових та організаційних заходів і форм, які запроваджують державні органи, центральні банківські та фінансові установи, міжнародні валютно-фінансові організації в галузі валютних відносин. Через валютну політику держава впливає на ефективність і цілеспрямованість використання валютних коштів. Валютна політика як складова зовнішньоекономічної політики країни містить такі різновиди.

Валютну дисконтну політику визначають як систему економічних та організаційних заходів держави з використання облікової ставки процента для орієнтовного коригування валютного курсу, регулювання руху короткострокових інвестицій і збалансування платіжних зобов'язань.

Валютну девізну політику визначають як систему регулювання валютного курсу через купівлю-продаж валюти через валютну інтервенцію та валютні обмеження. **Валютна інтервенція** – це здійснення центральним банком країни цільових операцій із купівлі-продажу іноземної валюти (твердої) за національну. **Валютні обмеження** – це система правових, організаційних та економічних заходів, що регламентують операції з національною та іноземною валютою.

Диверсифікацію валютних резервів визначають як державну політику, спрямовану на регулювання структури валютних запасів через додавання до їхнього складу валют різних країн, із метою захисту від падіння курсу валюти однієї країни.

Девальвація – це зниження курсу національної валюти щодо іноземної через зміну валютного паритету.

Ревальвація – зворотна девальвації, тобто підвищення курсу національної валюти через зміну валютного паритету.

Важливе місце в системі інституціональних структур регулювання міжнародних валютно-фінансових відносин посідають міждержавні валютно-кредитні організації. Ключові міжнародні фінансові інститути об'єднані під назвою "Бреттон-Вудські інститути" – це **Міжнародний валютний фонд (МВФ)** і **Світовий банк**. Із їхнім створенням міжнародна валютна система перейшла в регульований правовий стан і почала функціонувати на основі офіційних угод. Розподіл обов'язків між ними передбачав, що МВФ є інститутом співпраці та виконує регульовальні, консультативні та фінансові функції у валютно-фінансовій сфері, а Світовий банк є переважно інститутом розвитку.

Групу Світового банку становлять: Міжнародний банк реконструкції та розвитку (МБРР), Міжнародна асоціація розвитку (МАР), Міжнародна фінансова корпорація (МФК), Багатостороннє агентство з гарантування інвестицій (БАГІ), Міжнародний центр розв'язання інвестиційних спорів (МЦРІС).

Окрему групу формують *регіональні банки розвитку* – регіональні банківські установи, що надають насамперед довгострокові кредити на фінансування інвестиційної діяльності приватних компаній і міжнародних проєктів. Важливу роль у сфері регулювання міжнародних розрахунків і розроблення нормативних документів із банківського нагляду відіграє **Банк міжнародних розрахунків (БМР)**, а проблемами міжнародної заборгованості займаються спеціальні міжнародні організації – **Паризький і Лондонський клуби кредиторів**.

Проблемні запитання для обговорення

1. Що відображає платіжний баланс держави? Чому платіжний баланс завжди перебуває в рівновазі? Які умови мають виконувати, щоб платіжний баланс країни перебував у стані рівноваги?

2. Чому застосування такого варіанта відновлення рівноваги платіжного балансу, як установлення жорсткого валютного курсу, вважають практично неприйнятним?

3. Назвіть подані в платіжному балансі фактори, що сприяють підвищенню попиту на іноземну валюту та підвищують пропозицію іноземної валюти.

4. Чому банки відіграють важливу роль у фінансуванні зовнішньоторговельних операцій? Порівняйте значущість безготівкових і готівкових розрахунків.

5. Як реалізують функцію нагляду за макроекономічною політикою країн із боку МВФ? Наскільки вона є ефективною?

6. Чим відрізняються Міжнародний валютний фонд і Світовий банк та що між ними спільного?

7. Чи можуть країни Східної та Центральної Європи, об'єднавшись, впливати на рішення МБРР і заблокувати ухвалення небажаних для них політичних чи економічних рішень?

8. Що спільного та відмінного у стратегіях співробітництва Міжнародного валютного фонду, Групи Світового банку, Європейського банку реконструкції та розвитку з Україною?

9. Сформулюйте передумови підсилення критики на адресу міжнародних фінансових організацій як із боку урядів різних країн, так і найбільших фінансових компаній. Обґрунтуйте основні аспекти діяльності МВФ, що спричинили хвилю критики. Наведіть приклади.

10. У чому полягає позиція США як основного акціонера фонду щодо зміни ролі МВФ у міжнародній фінансовій архітектурі? Яких змін у діяльності МВФ потребує Конгрес США для використання коштів фінансування американської частки в поповненні ресурсів МВФ?

Ситуаційні завдання

9.1. У яких статтях платіжного балансу України буде відображено такі операції:

1. Українське підприємство "ДТЕК" закупило у японської компанії електронне обладнання для виробництва продукції.

2. Українська сім'я купила три авіаквитки компанії Lufthansa, щоб відвідати родичів у Канаді.

3. Американська транснаціональна корпорація заснувала дочірнє підприємство в Україні та розпочала будівництво заводу, із метою використання потенціалу українського споживчого ринку.

4. Українська промислово-фінансова група "ІСД" приватизувала польський металургійний комбінат Huta Czystochowa, а запорізький

"АвтоЗАЗ" викупив 20 % акцій Варшавського автомобільного заводу FSO, що належав корейській компанії Daewoo.

5. Студент українського університету вирішив протягом року навчатися у Великій Британії, вартість його навчання сплатили батьки.

6. Український трудовий емігрант, який працює в Грузії, переказав через платіжну систему Western Union 2 000 дол. США своїй родині в Україні.

7. У IV кварталі 2021 р. Україна здійснила виплати з обслуговування зовнішнього боргу перед міжнародними фінансовими організаціями.

8. Італійська компанія виплатила дивіденди 5 тис. євро українському власникові її акцій.

9.2. У яких розділах платіжного балансу США будуть відображати такі операції:

1. Громадянин США купив акції німецької компанії, виписуючи чек на швейцарський банк, у якому відкрито його рахунок.

2. Громадянин США купив авіаквиток на "Українські міжнародні авіалінії".

3. Швейцарський уряд здійснив офіційні валютні інтервенції, використовуючи долари США, що зберігаються в американському банку, для купівлі франків у своїх громадян.

4. Американський Citibank надав кредит Мексиці.

5. Турист із Детройта оплатив вечерю в ресторані м. Києва, розплатившись кредитною карткою VISA.

6. Винороб зі штату Каліфорнія відправив ящик кращих сортів власних червоних вин до Лондона для дегустації.

7. Американська транснаціональна корпорація купила українську компанію за 100 тис. дол. США.

8. Американська компанія продала частину акцій німецькій компанії.

Діагностичні завдання

Методичні рекомендації до виконання завдань

Сучасну структуру та взаємозв'язок рахунків платіжного балансу за методологією МВФ можна подати у вигляді структурно-логічної схеми (рис. 9.1).

Статті	Надходження (експорт)	Платежі (імпорт)
A. Поточні операції		
1. Товари	→ Торговельний	баланс Баланс послуг та некомерційних операцій
2. Послуги	→	
3. Доходи від інвестицій	Баланс послуг	
4. Інші послуги та доходи		
5. Приватні односторонні перекази		
6. Державні односторонні перекази		
B. Прямі інвестиції та довгостроковий капітал		
C. Інший короткостроковий капітал		
D. Помилки та пропуски		
E. Переоцінка золотовалютних резервів. Розподіл і використання СПЗ		
F. Надзвичайні джерела покриття сальдо		
G. Зобов'язання, що створюють валютні ре- зерви іноземних офіційних органів		
H. Підсумкова зміна резервів		

Рис. 9.1. Структура та взаємозв'язок рахунків платіжного балансу за методологією МВФ

A. Поточні операції.

B. Прямі інвестиції та довгостроковий капітал.

Підсумок A + B відповідає концепції базового балансу в США.

C. Короткостроковий капітал.

D. Помилки та пропуски.

Підсумок: A + B + C + D відповідає концепції ліквідності в США.

E. Компенсувальні статті (переоцінка золотовалютних резервів, розподіл і використання СПЗ).

F. Надзвичайне фінансування.

G. Зобов'язання, що створюють валютні резерви іноземних офіційних органів.

Підсумок A + B + C + D + E + F + G відповідає концепції офіційних розрахунків у США.

H. Підсумкова зміна резервів (СПЗ, резервна позиція в МВФ, інші вимоги, кредити МВФ).

Відповідно до стандартної класифікації, розробленої МВФ, платіжний баланс містить два основні рахунки й має такий вигляд (табл. 9.1):

Таблиця 9.1

Структура платіжного балансу країни

Кредит	Дебет
1. Рахунок поточних і капітальних операцій	
1. Експорт товарів	2. Імпорт товарів
<i>Сальдо балансу зовнішньої торгівлі</i>	
3. Експорт послуг	4. Імпорт послуг
5. Чисті доходи від інвестицій	
6. Чисті поточні трансферти	
7. Чисті капітальні трансферти	
<i>Сальдо балансу за поточними та капітальними операціями</i>	
2. Рахунок фінансових операцій	
8. Отримані довгострокові й короткострокові кредити	9. Надані довгострокові й короткострокові кредити
10. Чисті пропуски й помилки	
<i>Сальдо фінансового рахунку</i>	
<i>Сальдо балансу офіційних розрахунків</i>	
	11. Чисте збільшення офіційних валютних резервів

В основі аналізу міжнародної платіжної позиції країни лежить правило Л. Вальраса, відповідно до якого вартість імпорту країни дорівнює сумі вартості експорту та чистих закордонних продажів активів і процентів за ними:

$$I = E + NA + NR, \quad (9.1)$$

де I – імпорт;

E – експорт;

NA – чисті продажі активів (різниця вартості проданих і придбаних активів);

NR – чисті платежі процентів (різниця між отриманими та виплаченими процентами на вкладений капітал).

Перетворивши формулу, визначають:

$$-NA = E - I + NR. \quad (9.2)$$

Отже, згідно із правилом Л. Вальраса, поточний баланс країни дорівнює балансу руху капіталу із протилежним знаком.

До *кредиту* належать ті угоди, у результаті яких відбувається відплив цінностей і приплив валюти в країну (їх записують зі знаком "+").

До *дебету* належать ті угоди, у результаті яких країна витрачає валюту в обмін на отримані цінності (їх записують зі знаком "-").

Приклад 9.1. Україна продає Польщі 500 тис. т цукру загальною вартістю 125 млн дол. США, що буде оплаченим через 4 міс. після поставання, тобто на умовах короткострокового кредиту. У платіжному балансі ця зовнішньоекономічна операція буде мати такий вигляд (табл. 9.2):

Таблиця 9.2

Відображення в платіжному балансі зовнішньоекономічної операції із продажу цукру, млн дол. США

Статті	Дебет	Кредит
Експорт товару		+125
Надання короткострокового кредиту	-125	

Приклад 9.2. Польща надає Україні довгостроковий кредит 1,0 млрд дол. США для сплати імпорту енергоносіїв. У платіжному балансі цю операцію буде відображено так (табл. 9.3):

Таблиця 9.3

Відображення в платіжному балансі зовнішньоекономічної операції з надання довгострокового кредиту, млрд дол. США

Статті	Дебет	Кредит
Імпорт товару	-1,0	
Отримання довгострокового кредиту		+1,0

Приклад 9.3. На основі даних про статті платіжного балансу умовної країни визначмо величину торговельного балансу, балансу поточних і капітальних операцій, балансу руху капіталу та сальдо балансу офіційних розрахунків у табл. 9.4.

Таблиця 9.4

Статті платіжного балансу умовної країни, млрд дол. США

Статті платіжного балансу	Надходження (+)	Платежі (-)	Сальдо
1. Рахунок поточних і капітальних операцій			
Експорт товарів	+180		
Імпорт товарів		-160	
<i>Сальдо торговельного балансу</i>			+20
Експорт послуг	+130		
Імпорт послуг		-120	
<i>Сальдо балансу послуг</i>			+10
Чисті доходи від інвестицій		-110	
Чисті поточні трансферти	+120		
<i>Сальдо балансу некомерційних платежів</i>			+10
<i>Сальдо балансу поточних і капітальних операцій</i>			+20
Приплив капіталу у країну	+120		
Відплив капіталу з країни		-180	
<i>Сальдо балансу руху капіталів</i>			-60
<i>Сальдо балансу офіційних розрахунків країни</i>			-40
Зменшення офіційних валютних резервів	+40		
<i>Платіжний баланс</i>	0		

Сальдо платіжного балансу було профінансовано завдяки зменшенню офіційних валютних резервів.

Приклад 9.4. На основі даних про статті платіжного балансу умовної країни розрахуймо сальдо рахунку поточних і капітальних операцій, рахунку операцій із капіталом, платіжного балансу та зміну офіційних валютних резервів до табл. 9.5. Оскільки дефіцит рахунку поточних операцій

фінансують завдяки чистому припливу капіталу, то величина офіційних валютних резервів країни не зміниться.

Таблиця 9.5

Статті платіжного балансу умовної країни, млн дол. США

Статті платіжного балансу	Надходження (+)	Платежі (-)	Сальдо
1. Рахунок поточних і капітальних операцій			
Експорт товарів	+20 000		
Імпорт товарів		-22 000	
<i>Сальдо торговельного балансу</i>			-2 000
Витрати громадян на туризм		-2 000	
Доходи країни від туризму	+1 800		
Дохід у вигляді процентів від іноземних інвестицій	+3 500		
Процентний дохід, сплачений іноземним інвесторам		-1 500	
Односторонні трансферти країни		-4 500	
<i>Сальдо балансу поточних і капітальних операцій</i>			-4 700
Приплив капіталу в країну	+9 200		
Відплив капіталу з країни		-	
<i>Сальдо балансу руху капіталів</i>			+9 200
<i>Сальдо балансу офіційних розрахунків країни</i>			+4 700
<i>Платіжний баланс</i>	0		

Вплив валютного курсу на умови торгівлі країни узагальнено в умові Маршалла – Лернена: зниження вартості національної валюти сприяє поліпшенню торговельного балансу, якщо сума абсолютних значень еластичності національного попиту на імпорт та іноземного попиту на національний експорт є більшою за одиницю:

$$r_{im} + r_{ex} > 1, \quad (9.3)$$

де r_{im} – еластичність попиту на імпорт;

r_{ex} – еластичність попиту на експорт.

За умови еластичності експорту вищої за 1 девальвація залишає доходи в іноземній валюті незмінними. Тоді за будь-якої еластичності імпорту девальвація буде сприяти поліпшенню торговельного балансу. І якщо еластичність імпорту є вищою за 1 або еластичність і експорту, й імпорту є вищою за 0,5, то девальвація буде сприяти погіршенню торговельного балансу. Якщо ж сума еластичності експорту й імпорту є меншою за 1, девальвація погіршить стан торговельного балансу.

Приклад 9.5. Країна девальвувала національну валюту на 10 %.

Визначмо та обґрунтуймо, як вплине девальвація на торговельний баланс країни за таких умов:

- 1) якщо еластичність експорту є вищою за 1, еластичність імпорту дорівнює 0 – торговельний баланс поліпшиться;
- 2) якщо еластичність експорту дорівнює 0, еластичність імпорту є нижчою за 1 – торговельний баланс погіршиться;
- 3) якщо еластичність експорту дорівнює 0, еластичність імпорту дорівнює 1 – торговельний баланс погіршиться.

Завдання для самостійного виконання

9.1. Платіжний баланс країни характеризується такими даними (млн дол. США): товарний експорт – 51; експорт послуг – 14; приплив капіталу – 23; товарний імпорт – 64; імпорт послуг – 12; відплив капіталу – 19.

Визначте сальдо торговельного балансу; сальдо балансу руху капіталу; резерви. Зробіть висновки про стан зовнішньоторговельних відносин країни й поясніть, як він може вплинути на курс національної валюти.

9.2. Розрахуйте сальдо рахунку поточних операцій, сальдо рахунку капітальних операцій і сальдо статті "Помилки та пропуски" за таких умов (млн дол. США): експорт товарів становить 2 700; імпорт товарів дорівнює 2 940; чисті надходження від послуг становлять 180; чисті доходи дорівнюють 15; поточні зовнішні трансферти становлять 65; рахунок операцій із капіталом становить 210; прямі інвестиції дорівнюють 205.

9.3. Показники платіжного балансу країни мають такі значення (млн дол. США): сальдо рахунку поточних операцій дорівнює –139, сальдо

рахунку капітальних операцій становить 99, сальдо статті "Помилки та пропуски" дорівнює 15.

На скільки потрібно зменшити резервні активи, щоб урівноважити платіжний баланс?

9.4. На основі даних платіжного балансу умовної країни (табл. 9.6) визначте сальдо балансу руху капіталу; сальдо балансу поточних і капітальних операцій; резервні активи; сальдо платіжного балансу.

Таблиця 9.6

Статті платіжного балансу умовної країни

Статті	Обсяги, млрд дол. США
Експорт товарів	2 150,0
Грошові перекази працівників за кордон	279,0
Експорт послуг	3 140,0
Прямі інвестиції за кордон	1 307,0
Грошові перекази працівників із-за кордону	115,0
Імпорт товарів	1 230,0
Прямі інвестиції з-за кордону	1 104,0
Портфельні інвестиції з-за кордону	2 256,0
Імпорт послуг	4 120,0
Портфельні інвестиції за кордон	2 715,0
Монетарне золото	+150,0
Валютні резерви	+24,0
Резерви у СПЗ	-15,0

9.5. Економіка країни характеризується такими показниками: сальдо поточних рахунків +1 610 млн дол. США; сальдо руху капіталів -1 800 млн дол. США.

Проаналізуйте стан платіжного балансу. Визначте шляхи його балансування, якщо центральний банк володіє офіційними валютними резервами в розмірі 400 млн дол. США. Як це вплине на курс національної валюти країни?

Стереотипні завдання

1. Сутність якого поняття розкриває визначення "Це грошові валютні розрахунки та платіжні відносини між країнами, що відображають у балансах міжнародних розрахунків":

- а) платіжний баланс;
- б) розрахунковий баланс;
- в) баланси міжнародних розрахунків;
- г) торговельний баланс?

2. Який із балансів міжнародних розрахунків характеризує визначення "Це співвідношення грошових вимог і зобов'язань країни щодо інших країн на будь-яку дату, незалежно від строку надходжень платежів":

- а) платіжний баланс;
- б) розрахунковий баланс;
- в) баланси міжнародних розрахунків;
- г) торговельний баланс?

3. Який із балансів міжнародних розрахунків характеризує визначення "Це співвідношення фактичних грошових платежів і надходжень цієї країни з усіма іншими країнами за визначений період або на дату погашення або отримання платежів":

- а) платіжний баланс;
- б) розрахунковий баланс;
- в) баланси міжнародних розрахунків;
- г) торговельний баланс?

4. Який із балансів міжнародних розрахунків характеризує фінансові зобов'язання країни іноземним кредиторам, що підлягають погашенню в установлені строки:

- а) міжнародної заборгованості;
- б) платіжний баланс;
- в) розрахунковий баланс;
- г) торговельний баланс?

5. Якою міжнародною організацією розроблено стандартні компоненти платіжного балансу:

- а) МБРР;
- б) МВФ;
- в) ЄБРР;
- г) Банком міжнародних розрахунків?

6. З елементів структури платіжного балансу вкажіть той, що характеризує експортні й імпорتنі платежі:

- а) торговельний баланс;
- б) баланс некомерційних платежів;
- в) баланс руху капіталів і кредитів;
- г) баланс офіційних розрахунків.

7. З елементів структури платіжного балансу вкажіть той, що характеризує надходження від перевезення товарів, доходи від туризму, на утримання посольств, торговельних представництв, воєнних місій, перекази емігрантів тощо:

- а) торговельний баланс;
- б) баланс некомерційних платежів;
- в) баланс руху капіталів і кредитів;
- г) баланс офіційних розрахунків.

8. Яку із частин платіжного балансу характеризує торговельний баланс і баланс некомерційних платежів:

- а) поточних операцій;
- б) руху капіталу та кредитів;
- в) офіційних розрахунків;
- г) зовнішньоторговельних операцій?

9. Які статті відображають за дебетом платіжного балансу:

- а) прибуткові статті;
- б) витратні статті;
- в) приплив вартостей із-за кордону, за які резиденти мають сплатити кошти за кордон;
- г) відплив за кордон вартостей, за які мають надійти платежі в цю країну?

10. Які статті відображають за кредитом платіжного балансу:

- а) прибуткові статті;
- б) витратні статті;
- в) приплив вартостей із-за кордону, за які резиденти мають сплатити кошти за кордон;
- г) відплив за кордон вартостей, за які мають надійти платежі в цю країну?

11. Які платежі становлять "невидиму торгівлю", тобто є некомерційними:

- а) експортно-імпортні;
- б) транспортні, зв'язку, туризму, зарплата іноземних працівників, перекази емігрантів;
- в) рух капіталів і кредитів;
- г) усі перелічені?

12. Які платежі називають комерційними:

- а) експортно-імпортні;
- б) транспортні, зв'язку, туризму, зарплата іноземних працівників, перекази емігрантів;
- в) рух капіталів і кредитів;
- г) усі перелічені?

13. Які платежі не пов'язано з обміном матеріальних об'єктів:

- а) експортно-імпортні;
- б) транспортні, зв'язку, туризму, зарплата іноземних працівників, перекази емігрантів;
- в) рух капіталів і кредитів;
- г) усі перелічені?

14. Який із балансів міжнародних розрахунків відображає фактичні платежі та надходження:

- а) платіжний;
- б) розрахунковий;
- в) прогнозний;
- г) міжнародної заборгованості?

15. Який із балансів міжнародних розрахунків відображає майбутні платежі та надходження:

- а) платіжний;
- б) розрахунковий;
- в) прогнозний;
- г) міжнародної заборгованості?

16. Який із балансів міжнародних розрахунків відображає постачання товарів у кредит з оплатою їхньої вартості в наступні періоди та надання й погашення кредитів і позик у майбутньому:

- а) платіжний;
- б) розрахунковий;
- в) прогнозний;
- г) міжнародної заборгованості?

17. У якому разі баланс міжнародних розрахунків вважають активним:

- а) якщо надходження перевищують платежі;
- б) якщо платежі перевищують надходження;
- в) якщо надходження дорівнюють платежам;
- г) якщо є міжнародна заборгованість?

18. У якому разі баланс міжнародних розрахунків вважають пасивним:

- а) якщо надходження перевищують платежі;
- б) якщо платежі перевищують надходження;
- в) якщо надходження дорівнюють платежам;
- г) якщо є міжнародна заборгованість?

19. Як називають державну заборгованість, строк сплати якої не настав:

- а) капітальною;
- б) поточною;
- в) зовнішньою;
- г) внутрішньою?

20. Як називають державну заборгованість, строк сплати якої настав або настає:

- а) капітальною;
- б) поточною;
- в) зовнішньою;
- г) внутрішньою?

Запитання для самодіагностики за підрозділом 9

1. Назвіть основні види балансів міжнародних розрахунків та охарактеризуйте кожен із них.

2. Яка основна мета складання платіжного балансу?

3. Яка різниця між платіжним і розрахунковим балансом?

4. У чому різниця між балансом поточних операцій і торговельним балансом?

5. Для чого й чому в платіжному балансі виділено статтю "Помилки та пропуски"?

6. Назвіть та охарактеризуйте методи регулювання платіжного балансу.

7. Які є методи покриття дефіциту платіжного балансу?

8. Завдяки чому країна має можливість фінансувати дефіцит свого платіжного балансу, залишаючи валютний курс незмінним?

9. Яка основна характеристика валютних резервів країни?

10. Визначте основні елементи валютної політики та їхнє значення для здійснення міжнародних розрахунків?

11. Які зобов'язання бере на себе країна, вступаючи до МВФ?

12. За допомогою яких механізмів здійснюють безпосереднє фінансування?

13. Які організації входять до складу Групи Світового банку?

14. Дайте характеристику основним напрямкам діяльності МБРР.

15. Які регіональні банки функціонують у Європейському регіоні?

Рекомендована література за підрозділом 9: [1; 2; 21 – 23; 46; 55; 56; 62; 69; 70; 73; 90].

10. Міжнародна регіональна інтеграція

Вивчення підрозділу 10 передбачає розгляд таких питань:

10.1. Об'єктивна потреба в економічній інтеграції в сучасних умовах. Тенденції та параметри розвитку інтеграційних процесів. Міжнародна економічна інтеграція та її основні ознаки. Механізм інтеграції. Основні фактори, що забезпечують господарський ефект економічної інтеграції. Форми міжнародної регіональної інтеграції. Сучасні особливості процесів міжнародної регіональної економічної інтеграції.

10.2. Обґрунтування потреби у створенні вільних економічних зон та його концепція. Сутність вільних економічних зон (ВЕЗ) і умови їхнього виникнення. Система пільг, що надають фірмам на території ВЕЗ. Історія формування та основні різновиди вільних економічних зон із погляду профілю господарчої спеціалізації більшості фірм, що ведуть господарчу діяльність у зоні. Особливості функціонування вільних економічних зон у різних країнах світу.

10.3. Основні риси регіональної економічної інтеграції. Умови створення економічного регіонального інтеграційного угруповання. Напрями формування економічних інтеграційних угруповань країн. Рівні розвитку інтеграційних процесів. Передумови регіональної економічної інтеграції. Класифікація інтеграційних угруповань за рівнем розвитку.

10.4. Шляхи розвитку інтеграційних процесів у регіонах світу. Особливості розвитку інтеграційних процесів країн Європи. Етапи створення та розширення Європейського Союзу. Європейська політика сусідства. Особливості інтеграційних процесів у Європейському, Американському, Азійсько-Тихоокеанському, Африканському регіонах світу. Перспективи розвитку сучасних інтеграційних процесів.

Мета – визначення особливостей, структури та форми міжнародної економічної інтеграції; обґрунтування потреби у створенні вільних економічних зон та його порядку; визначення основних рис регіональної економічної інтеграції; висвітлення шляхів розвитку інтеграційних процесів у регіонах світу.

Ключові поняття підрозділу 10: економічна інтеграція; міжнародна економічна інтеграція; механізм інтеграції; горизонтальна інтеграція; вертикальна інтеграція; інтеграційний процес; зона преференційної торгівлі;

зона вільної торгівлі; митний союз; спільний ринок; економічний союз; політичний союз; спеціальна (вільна) економічна зона; економічні інтеграційні угруповання; дезінтеграція; реінтеграція; регіональна інтеграція; континентальна інтеграція; міжконтинентальна інтеграція.

Економічну інтеграцію визначають як свідомо регульований державами та наднаціональними органами управління процес створення і функціонування міжнародних господарських комплексів у межах груп держав. Економічну інтеграцію вирізняють серед форм інтернаціоналізації господарського життя більш складним, універсальним характером міжнародних господарських зв'язків між країнами та потребою в регулюванні цих зв'язків колективними наднаціональними органами.

Загальними ознаками міжнародної економічної інтеграції є такі:

реальний процес розвитку стійких взаємозв'язків і поділу праці між національними господарствами близьких за рівнем економічного розвитку країн, що інтегруються, веде до утворення міжнародних господарських комплексів;

процес регулювання з боку державних органів країн і міждержавних інститутів потребує погоджених дій суб'єктів щодо функціональних взаємозв'язків у межах групи держав, що інтегруються;

регіональний характер інтеграції передбачає географічну близькість, наявність загальних кордонів і економічних зв'язків між країнами, що склалися історично тривалий період;

ринкові механізми інтеграції ґрунтуються на законах конкуренції, наявності економічної демократії, різних форм власності та господарювання й доповнюються економічними та соціальними функціями держави;

у ході інтеграції складаються більш ефективні господарські пропорції, відбуваються глибокі структурні зрушення в економіці охоплених цим процесом держав.

Механізм інтеграції визначають як сукупність економічних важелів та політико-правових інструментів і методів, що дозволяють реалізувати процес зближення, взаємного пристосування національних господарств. Його функціонування закріплюють системою законів наднаціонального рівня, обов'язкових до виконання для кожної країни-учасниці.

Міжнародну економічну інтеграцію визначають як процес зближення та взаємопристосування окремих національних господарств на основі

розвитку глибоких, стійких взаємозв'язків і поділу праці між країнами, взаємопроникнення їхніх відтворювальних структур у різних формах і на різних рівнях.

Горизонтальна інтеграція виникає під час злиття фірм, що виробляють подібні або однорідні товари, із метою їхньої подальшої реалізації через спільну систему розподілу й отримання водночас додаткового прибутку, і її супроводжують виробництвом за кордоном товарів, аналогічних тим, що виробляють у країні базування.

На *макрорівні* інтеграція розвивається на основі формування економічних об'єднань країн із тим чи тим ступенем погодження їхніх національних політик (регіоналізм). На *мікрорівні* інтеграція передбачає об'єднання компаній різних країн (транснаціоналізація). Отже, маємо дворівневу структуру інтеграційного процесу.

На макрорівні виділяють такі *основні форми* міжнародної регіональної економічної інтеграції:

зону преференційної торгівлі – території з пільговим торговельним режимом, де країни знижують взаємні тарифи з імпорту товарів, зберігаючи рівень зовнішніх тарифів;

зону вільної торгівлі – території з особливим пільговим торговельним режимом для країн-учасниць через усунення внутрішніх тарифів за їхнього збереження в торгівлі з іншими країнами;

митний союз – території, де передбачено повну ліквідацію митних податків у межах митного союзу та встановлення спільного зовнішнього тарифу щодо інших країн;

спільний ринок – території, де забезпечують вільний рух як товарів, так і послуг, капіталів та робочої сили;

економічний союз – території, де вільний рух факторів і результатів виробництва доповнюють гармонізацією внутрішньої та зовнішньої економічної політики, а також створенням валютного союзу з функціонуванням єдиної грошової одиниці;

політичний союз – території, де впроваджують разом з економічною політичну інтеграцію;

континентальну інтеграцію – передбачає розширення інтеграційного об'єднання країн до меж континенту;

міжконтинентальну інтеграцію – передбачає створення зони вільної торгівлі між двома та більше інтеграційними об'єднаннями, розміщеними на різних континентах.

Спеціальну (вільну) економічну зону визначають як частину території держави, у межах якої встановлюють спеціальний (пільговий) правовий режим економічної діяльності. Мета створення таких зон – вирішення стратегічних завдань розвитку держави загалом або зовнішньоторговельних, загальноекономічних, соціальних, регіональних і науково-технічних завдань окремої території.

За формулюванням експертів, *вільні економічні зони (ВЕЗ)* – це обмежені території країн, на яких: відсутнє або мінімальне мито; є пільговий режим оподаткування та вільний обіг конвертованої валюти в умовах загальної свободи міжкраїнових фінансових трансакцій; надають державні гарантії від конфіскації іноземної власності та широке коло пільг і привілеїв для зареєстрованих компаній.

Традиційно ВЕЗ класифікують за:

ступенем інтеграції в економіку (анклавні, інтегровані);

системою надання пільг (зовнішньоторговельні, податкові, фінансові, адміністративні);

функціональним призначенням (зони вільної торгівлі (ЗВТ), промислово-виробничі, експортно-виробничі, техніко-впроваджувальні, сервісні, комплексні зони).

Економічна природа інтеграційних угруповань і взаємовідносин між країнами, що їх утворюють, зумовлюють логіку та послідовність становлення й розвитку форм міжнародної регіональної економічної інтеграції. Для створення економічного інтеграційного угруповання кількох країн потрібні певні політико-правові, економічні, соціально-культурні та інфраструктурні умови.

Конкретно визначити, на якому етапі розвитку перебуває те чи те регіональне інтеграційне угруповання, доволі складно. Проте наявні інтеграційні об'єднання класифікують за рівнем інтеграції та регіональною ознакою. Сучасний розвиток міжнародної економічної інтеграції має такі *особливості*:

реалізація різних моделей утворення інтеграційних угруповань;

наявність різношвидкісної та різнорівневої інтеграції країн;

виникнення торговельних блоків рівноправних країн-членів;

поглиблення інтеграції старих країн-членів та її розширення до континентальних і міжконтинентальних меж;

асинхронний розвиток процесів інтеграції та дезінтеграції як двох різноспрямованих, але об'єктивно взаємопов'язаних процесів, коли

дезінтеграція формує передумови інтеграції на нових кількісних і якісних засадах.

Найбільші масштаби, глибина та динаміка притаманні інтеграції західноєвропейських країн у межах **Європейського Союзу (ЄС)**. Західноєвропейська інтеграція від початку була процесом, що йде як на рівні безпосередніх суб'єктів економічної діяльності, так і на рівні держав. Наразі Європейський Союз об'єднує 27 країн-членів із загальною чисельністю населення понад 400 млн осіб. Розбіжність у рівнях економічного розвитку в межах єдиного інтеграційного угруповання, наявність держав, що бажають вступити в організацію, активно сприяли появі та швидкому поширенню ідей Європи "концентричних кіл", із метою сприяння об'єднанню Європи. Сьогодні Європейський Союз активізував залучення до свого складу країн Східної Європи та менш розвинених країн Південного Середземномор'я.

Особливе місце серед інтеграційних угруповань посідає **Чорноморське економічне співробітництво (ЧЕС)**, орієнтоване на розвиток процесів приватизації підприємств, стимулювання бізнесу, комплексне використання й охорону ресурсів Чорного моря, розвиток сучасної системи телекомунікацій, спільне будівництво об'єктів транспортної інфраструктури, співробітництво в агропромисловій сфері та харчовій і переробній промисловості, співробітництво в розвитку паливно-сировинної бази регіону, реалізацію спільних проєктів тощо. Однак є *проблеми*, що істотно обмежують розвиток інтеграції в Чорноморському регіоні, а саме: політична нестабільність деяких країн-учасниць; економічна несумісність національних господарств; нерозвиненість інфраструктури; наявність нерозв'язаних конфліктів між країнами-учасницями; глибокі соціально-економічні відмінності; розбіжності культур країн-учасниць.

Ступінь північноамериканської інтеграції не поступається західноєвропейській. Об'єднуючи 370 млн виробників і споживачів, або 7 % населення планети, **Північноамериканська угода про вільну торгівлю (НАФТА)** є одним із найбільших і найбагатших ринків світу. Її специфіка – в асиметричності економічної взаємозалежності між трьома країнами (за домінуючої ролі США та слабкої інтеграційної взаємодії Канади та Мексики). Це унікальне об'єднання, оскільки вперше в історії відбулося об'єднання економік двох супердержав – промислово розвинених країн з економікою країни, що розвивається. Угода має широкомасштабний характер, оскільки стосується міжнародної торгівлі, валютно-фінансових

відносин, виробничої сфери, міграції робочої сили, вільного руху капіталів, інвестиційної діяльності, необмеженого вивезення прибутків і доходів.

Сучасний розвиток латиноамериканської інтеграції є орієнтованими на більшу участь у світовому господарстві та тісніші зв'язки з розвиненими країнами. Інтеграційні процеси в країнах **Латинської Америки** характеризують значно слабшим ступенем інтеграційної взаємодії: домінують моделі часткових економічних преференцій, зона вільної торгівлі та спільний ринок. Країни укладали міждержавні угоди на основі принципів взаємної спеціалізації та розвитку імпортозаміщення, що привело до нарощування протекціоністських тенденцій у взаємній торгівлі. Ухвалене рішення в майбутньому підписати угоду про зону вільної торгівлі обох Америк – "від Аляски до Вогняної Землі".

Великомасштабні інтеграційні процеси відбуваються і в Азійсько-Тихоокеанському регіоні, де проживає 40 % населення планети та вже зараз виробляють половину загальносвітового валового продукту. У регіоні до інтеграційних процесів залучено країни різного рівня економічного розвитку, для яких характерним є зорієнтованість на розширення субрегіональних зв'язків. Основним форумом держав регіону є **Організація Азійсько-Тихоокеанського економічного співробітництва (АТЕС)**, створена для сприяння зростальній економічній взаємозалежності держав у всіх сферах і галузях господарювання та підвищення переваг регіонального співробітництва. У межах організації планують утворення найбільшої у світі зони вільної торгівлі без митниць і внутрішніх бар'єрів.

Основним інтеграційним угрупованням в Азії є **Асоціація країн Південно-Східної Азії (АСЕАН)**, членами якої є найбільш розвинені й заможні держави регіону. Вони мають місткий ринок, унікальні природні багатства, значні трудові ресурси: на них припадає значна частина світового видобутку нафти, 60 % виробництва міді, 83 % пальмової олії, 85 % натурального каучуку. Країни субрегіону висунули ідею створення в перспективі єдиної Азії (за прикладом єдиної Європи) через загальні цілі та прагнення консолідувати географічний простір для вирішення спільних завдань.

Інтеграційні процеси в Арабському світі характеризують набагато нижчим ступенем взаємодії, ніж європейські чи азійські. Процеси їхньої взаємодії почалися з утворення **Ліги арабських держав (ЛАД)**, метою якої було зміцнення співробітництва держав-членів у сфері фінансів, економіки,

зв'язку тощо. Згодом було укладено угоду про створення арабського загального ринку та угоду про створення субрегіональних інтеграційних угруповань (**Раду співробітництва арабських держав Перської затоки**). Перед країнами регіону стоять завдання забезпечення розвитку господарських комплексів на основі міжарабського співробітництва, послаблення залежності від експорту нафти, розвитку імпортозамінних галузей, створення експортного потенціалу, розвитку наукомістких галузей і власної науково-дослідної бази.

Інший тип співробітництва, інші цілі та способи їхнього досягнення є характерними для країн Африканського континенту. Африканська інтеграція – це спроба відсталих країн, що практично не мають між собою економічних зв'язків, створити в окремих субрегіонах континенту сприятливі умови для розвитку промисловості. Ці цілі було декларовано під час створення **Економічного співтовариство країн Західної Африки (ЕКОВАС)**, проте для їхньої реалізації потрібно мати надійну економічну базу.

Загалом світова економіка продовжить покриватися все більш густою мережею регіональних торговельно-економічних союзів. Більшість із них, насамперед в Африці, Латинській Америці й на Близькому Сході, як і раніше залишаться малоефективними, що не виявляють відчутного позитивного впливу ні на національні господарства держав-членів, ні на світову економіку.

Проблемні запитання для обговорення

1. Чим зумовлено динамічний розвиток процесів міжнародної економічної інтеграції?
2. У який спосіб досягають ефекту міжнародної економічної інтеграції?
3. Які риси є характерними для зрілих інтеграційних угруповань (спільного ринку, економічного та політичного союзів)?
4. Які основні фактори зумовлюють виникнення та наявність складного переплетіння політичних, соціально-економічних та міжнародних інтеграційних проблем?
5. Чи має економічна інтеграція негативні наслідки свого розвитку? Якщо так, то які саме?
6. Як пов'язано між собою мікро- та макрорівні економічної інтеграції?

7. У міжнародній економіці є твердження, що економічна інтеграція між країнами, що розвиваються, не буде забезпечувати істотного зростання їхнього добробуту через монокультурний характер економіки й експортної сфери. Поясніть це твердження та обґрунтуйте власну думку.

8. Охарактеризуйте погляди на процеси міжнародної інтеграції представників ринкової школи інтеграції. У чому зміст теоретичних концепцій структурної школи міжнародної інтеграції?

9. Розкрийте особливості поглядів на процеси міжнародної інтеграції представників неокейнсіанського напрямку теорій міжнародної інтеграції. Охарактеризуйте відмінності між класичною теорією федералізму та неофедералізмом.

10. У чому сутність інтеграційної концепції функціоналізму? Назвіть економічні та соціально-психологічні умови формування інтегрованого співтовариства в комунікаційній теорії.

Ситуаційні завдання

10.1. Виникнення та розвиток інтеграційних угруповань суверенних держав – процес складний і суперечливий. Його основою є суперечності між національними, державно оформленими інтересами, унаслідок виникнення й розвитку суверенних держав, та інтернаціональними економічними інтересами, унаслідок усе більшої цілісності світового господарства, розвитку міжнародного виробництва, економічної транснаціоналізації та глобалізації. На стадії міждержавної інтеграції ці суперечності виявляють під час зіткнення економічних інтересів держав усередині інтеграційного угруповання, між різними регіональними інтеграційними угрупованнями, а також між регіональною інтеграцією та міжнародними економічними організаціями та корпораціями. Для послідовного розв'язання всіх цих суперечностей потрібно механізм міждержавного співробітництва, що забезпечував би оптимальне поєднання національних та інтернаціональних інтересів.

Проаналізуйте на прикладі таких інтеграційних об'єднань, як ЄС, НАФТА, АТЕС, які суперечності в них наявні та як країни-учасниці цих об'єднань намагаються їх усунути.

10.2. Країна – виробник та експортер сільськогосподарської продукції прагне створити митний союз із країною – виробником та експортером промислової продукції.

Обґрунтуйте доцільність та ефективність створення митного союзу між цими країнами.

10.3. Створення Європейського валютного союзу супроводжують різноспрямованістю впливу на економіку різних країн.

Визначте наслідки впливу європейської валютної інтеграції на економічний розвиток:

- 1) країн Західної Європи – членів Європейського валютного союзу;
- 2) країн Західної Європи, що не є членами Європейського валютного союзу;
- 3) країн Східної та Центральної Європи;
- 4) світової економіки загалом.

10.4. Україна та Китай можуть створити зону вільної торгівлі (ЗВТ). У цьому насамперед є зацікавленим Китай, що претендує на значно більшу роль у світі. Останнім часом також загострилися торговельні відносини Китаю зі США, у зв'язку із чим йому потрібно мати нові ринки збуту.

На думку багатьох експертів, для України режим вільної торгівлі з Китаєм є не вигідним. Уже сьогодні Україна має значне від'ємне сальдо в торгівлі з Китаєм, причому співвідношення структури не на користь України. Так, Україна експортує в Китай переважно сировину (приблизно 90 % – це залізна руда, сільськогосподарська продукція сировинного характеру). Водночас 90 % китайського імпорту в Україну – це товари з високою доданою вартістю (продукція машинобудування, автомобілебудування, легкої промисловості, товари широкого вжитку).

За іншими експертними оцінками, режим вільної торгівлі з Китаєм може бути вигідним Україні. Наявність ЗВТ може допомогти українській аграрній продукції потрапити на величезний ринок Китаю, який оцінюють у 1,5 млрд потенційних споживачів. Інтерес України у створенні ЗВТ із Китаєм також може полягати в можливості залучення китайських інвестицій у вітчизняні інфраструктурні проекти, для яких знайти інвестора досить складно, оскільки середня окупність таких проектів приблизно 30 років.

Китай, зі свого боку, можливо, не розглядає Україну як фінальний пункт призначення своєї продукції, а може бути зацікавленим у використанні нашої країни як проміжного пункту для виходу на європейські ринки, завдяки діючій зоні вільної торгівлі Україна – ЄС. Крім того, Україна для Китаю може бути цікавою як можлива логістична база.

Запитання для обговорення:

1. Як ви оцінюєте перспективи створення зони вільної торгівлі між Україною та КНР?
2. Які статичні та динамічні ефекти від інтеграції можна спостерігати?
3. Який вигляд, на вашу думку, має баланс інтересів двох країн?
4. Чи не суперечить таке інтеграційне об'єднання національним стратегічним інтересам України?

10.5. Прочитайте текст кейса **"Перспективи вступу Туреччини до ЄС"** і дайте відповіді на запитання.

Як свідчить економічна історія, після вступу до ЄС економічний прогрес країн тривалий час пояснювався виходом на загальний ринок і щедрою фінансовою допомогою з боку ЄС. Однак зараз фахівці стверджують, що більш вагоме значення має здійснення реформ, потрібних для початку переговорів про вступ до Євросоюзу.

Туреччина має 13-ту за величиною економіку у світі, є ключовою регіональною державою й завжди мала тісні відносини з Європейським Союзом. Кандидатура Туреччини у ЄС була важливою та суперечливою з моменту її подання 1999 р. 1964 р. вона підписала угоду про асоціацію, 1995 р. втворила митний союз із Європейським Союзом, а 1987 р. вперше подала заявку на вступ. Лише після Брюссельського саміту 17 грудня 2004 року (після значного розширення ЄС) Європейська рада 3 жовтня 2005 року оголосила про офіційне відкриття переговорів про членство.

Отже, Туреччині знадобилися десятки років, щоб подолати перший попередній етап членства у ЄС (від відкриття європейської перспективи до початку переговорів про вступ). За цей час Туреччина значно змінилася: комфортабельні готелі на узбережжі Середземного моря, респектабельні ділові центри Стамбула та Анкари, успіхи в боротьбі з корупцією, серйозні західні інвестиції в економіку країни та, як наслідок, реальне лідерство в Чорноморському регіоні та на Близькому Сході.

Однак турецькі стандарти все ще є дуже далекими від середньоєвропейських: спосіб життя, культура спілкування, традиції, трудова етика та принципи суспільних відносин турків суттєво відрізняються від європейських; значна частина населення традиційно є орієнтованою на східні норми й порядки.

Туреччина є важливою для ЄС насамперед як потенційний субрегіональний економічний лідер і опора стабільності на геополітичному "перехресті" Європи, Близького Сходу та "південного поясу" СНД, а також як стратегічний партнер ЄС на шляху здобуття доступу до нових ринків і джерел сировини на Близькому Сході та в Центральній Азії.

ЄС і Туреччина під час переговорів про вступ мають розв'язати багато проблем. Першочергова вимога ЄС полягає в тому, щоб Туреччина відкрила свої порти й аеропорти для вантажів і пасажирів із грецької частини Кіпру. Проте Туреччина не визнає цю державу ЄС (Кіпр) через кіпрську суперечку, а уряд Кіпру блокує деякі розділи переговорів із Туреччиною.

У Євросоюзі також наявні обмеження на отримання енергоносіїв з однієї країни, а більше двох третин природного газу, що споживає Туреччина, постачає РФ, і є обмеженими можливості для диверсифікації постачання природного газу. Водночас мета уряду – зробити Туреччину регіональним енергетичним хабом, а саме покупцем каспійського газу, який потім перепродають європейським споживачам.

Проблемою також є сільське господарство Туреччини, у якому зайнято 36 % працездатного населення країни (або 8 млн осіб), тоді як у всьому ЄС у сфері сільськогосподарського виробництва зайнято лише 6,5 млн осіб, тобто майже на 20 % менше, ніж в одній Туреччині. За такої структури національної економіки й за умов збереження сучасних принципів загальної сільськогосподарської політики ЄС Брюссель у разі вступу Туреччини буде витратити на субсидування її аграрного сектору 11,3 млрд євро на рік, що перевищує суму аналогічних витрат на підтримання сільського господарства в інших країнах-членах. Водночас радикальне скорочення зайнятості в агропромисловому комплексі Туреччини до прийняттого рівня у 2 – 2,5 млн осіб спричинить справжню соціальну катастрофу в країні.

Якщо населення Туреччини продовжить зростати нинішніми темпами, то до 2025 р. воно буде більшим, ніж у будь-якій іншій країні Європейського Союзу. Це означає, що якщо буде збережено сучасні принципи

розподілу голосів в інституціях, то Туреччина після приєднання до Співтовариства відразу стане його найвпливовішим і водночас найбіднішим членом. Жителі Європи є стурбованими, що нерівномірний економічний розвиток, вільний обіг турецьких товарів, послуг, капіталів і робочої сили негативно вплинуть на економіку їхніх країн, а відносно погіршення економічного становища в Туреччині призведе до значного зростання потоку мігрантів.

Найбільш переконаними прихильниками вступу Туреччини до Євросоюзу є Італія та Португалія. З іншого боку, найбільш активними супротивниками прийняття Туреччини до ЄС є Угорщина, Данія, Люксембург, Австрія, Франція та Німеччина. Ці країни обґрунтовують свою позицію тим, що Туреччина не поважає ключові принципи, які є очікуваними в умовах ліберальної демократії, зокрема щодо свободи виявлення поглядів, і має правові й економічні проблеми.

Відносини між Туреччиною та ЄС значно погіршилися після спроби військового перевороту 2016 р. і подальших "чисток". 24 листопада 2016 року Європейський парламент схвалив необов'язкову резолюцію, закликаючи до "тимчасового заморожування переговорів щодо вступу Туреччини до ЄС", оскільки мав питання щодо дотримання прав і свобод людини. Європейська рада у складі глав держав або урядів держав-членів вирішила, що не буде відкривати нових позицій у переговорах про вступ Туреччини за переважних обставин, оскільки Туреччина активно просувалася шляхом самодержавного правління, що унеможлиблювало вступ до ЄС. Із 2017 р. переговори про вступ Туреччини фактично зайшли в глухий кут.

Запитання для обговорення:

1. Чого найбільше бояться європейці, коли мова йде про вступ до ЄС нових членів? Чи всі їхні побоювання є справедливими?

2. Що здобуває ЄС від вступу Туреччини до його складу? Чи вигідно таке розширення для Євросоюзу?

3. Проаналізуйте, чому Туреччина тривалий час є претендентом на вступ до ЄС, але досі невідомо, коли цей вступ відбудеться? Які проблеми Туреччині вдалося подолати, а які ні? Якими ви бачите наступні кроки сторін на цьому шляху?

10.6. Прочитайте текст кейса "**Європейська політика сусідства**" і дайте відповіді на запитання.

Європейська політика сусідства (ЄПС) становить новий підхід Європейського Союзу до сусідніх країн, метою якого є зміцнення відносин між ЄС і його країнами-сусідами, а також співробітництво щодо створення зони безпеки й добробуту, "кільця дружніх країн" на кордонах Європейського Союзу. Європейська політика сусідства не надає країнам-партнерам перспективи приєднання до Європейського Союзу, а лише пропонує привілейовані відносини з ЄС і сприяння в досягненні цілей у різних сферах співробітництва.

У сферу Європейської політики сусідства залучено такі країни: у Східній Європі – Україна, Молдова; на Південному Кавказі – Вірменія, Азербайджан і Грузія; у Середземноморському регіоні – Алжир, Єгипет, Ізраїль, Йорданія, Ліван, Лівія, Марокко, Сирія, Туніс, а також Палестинська Автономія.

Для кожного партнера запропоновано індивідуалізований план дій, де визначено шлях розвитку на наступні 3 – 5 років. Плани дій містять ряд *пріоритетних цілей*, виконання яких є найважливішим елементом відносин ЄС із партнерами:

політичний діалог – питання зовнішньої політики й політики безпеки, що охоплюють регіональні й міжнародні питання, запобігання конфліктам і врегулювання криз, а також загальні загрози безпеки;

політика економічного й соціального розвитку – наявність преференційних торговельних відносин і розширення фінансової й технічної допомоги; надання перспектив виходу на внутрішній ринок ЄС на основі зближення нормативно-правової бази, участі в ряді програм ЄС і поліпшення комунікацій і фізичної інфраструктури, що пов'язує їх із ЄС;

торгівля – більш значне відкриття європейського ринку, відповідно до принципів СОТ і стандартів ЄС;

юстиція та внутрішні справи – співробітництво в галузі міграції, надання притулку, візової політики, заходи щодо боротьби із глобальними загрозами безпеці, відмиванням грошей, а також фінансовими й економічними злочинами; здійснення конкретних кроків зі зміцнення судової системи та розширення співробітництва між поліцейськими й судовими органами, зокрема в галузі сімейного права, та співробітництво між Європолом і Євроюстом.

План дій містить загальний набір питань і залежить від конкретних обставин: географічного місця розташування країни; політичної й економічної ситуації; відносин із Європейським Союзом і сусідніми країнами; програм реформ (у відповідних випадках) тощо.

План дій спирається на взаємну прихильність до загальних цінностей ЄС у сфері верховенства закону, належного управління, дотримання прав людини, включно із правами меншин, розвитку добросусідських відносин, принципів ринкової економіки та сталого розвитку. Країни-партнери беруть на себе зобов'язання щодо деяких найважливіших аспектів зовнішньої діяльності ЄС, включно із глобальними загрозами безпеки, дотриманням норм міжнародного права та зусиллями з розв'язання конфліктів.

Стратегічний перегляд Європейської політики сусідства (ЄПС), що дозволив оновити підходи ЄС до своїх як південних, так і східних партнерів, передбачає вперше залучення до роботи країн-партнерів. Новий підхід ЄС до сусідів ґрунтується на принципах взаємної відповідальності й загальної прихильності до універсальних цінностей волі, демократії, поваги до прав людини, основних свобод і верховенства права, що їх дотримуються всі держави-члени Євросоюзу.

Для східних партнерів особливо важливо, що перегляд ЄПС закріпив право кожного з них вибирати підтримання та стратегічний напрям розвитку своїх відносин із ЄС. Разом із загальними цінностями, що лежать в основі відносин ЄС з усіма партнерами, країни-партнери самостійно можуть визначати кінцевий результат цих відносин – залишатися партнерами або домагатися в перспективі стати членами ЄС. Разом із принципом спільної власності принцип диференціації залишається однією з визначальних рис оновленої ЄПС. Партнерство, засноване на цих принципах, доповнює зусилля країн, що мають намір і є здатними просуватися далі на шляху більш тісної політичної асоціації та все більшої економічної інтеграції у внутрішній ринок ЄС.

Актуальним завданням є сприяння з боку ЄС прискоренню економічного розвитку країн-партнерів як східного, так і південного виміру ЄПС. ЄС визнає потребу підсилити підтримання партнерів, що стали на шлях розвитку стійкої демократії, яка буде залежати від прогресу на шляху реформ, тобто підтримання будуть надавати, відповідно до потреб кожного партнера, що має намір здійснювати реформи й може бути зупиненим у разі відмови від реформ. Цей підхід лежить в основі принципу

"більше за більше", згідно з яким практичну допомогу ЄС сусіднім державам будуть визначати не за географічним положенням, а винятково за прогресом у здійсненні реформ. Це створить умови для чесної конкуренції, за яких свідомий вибір на користь політичних, економічних і соціальних реформ буде сприяти досягненню стратегічних цілей обох сторін – як ЄС, так і країн-партнерів.

Політика "Східного партнерства" підтримує політичні й соціально-економічні реформи в країнах-партнерах, допомагаючи зближенню з ЄС. "Східне партнерство" покликано сприяти формуванню політичної асоціації й поглибленню економічної інтеграції між Європейським Союзом і державами-партнерами. ЄС продовжує підтримувати економічну інтеграцію, завдяки створенню поглиблених і всеосяжних зон вільної торгівлі зі своїми партнерами. У цьому напрямі попереду йде Україна, що разом із ЄС уклала Угоду про асоціацію, яка передбачає поглиблену та всеосяжну зону вільної торгівлі. "Східне партнерство" заохочує вільне пересування громадян країн-партнерів на основі угод про спрощення візового режиму й реадмісії. Крім того, ЄС, відповідно до глобальних підходів до міграції, поступово просувається в напрямі повної візової лібералізації для окремих країн-партнерів. Цей процес здійснюють на індивідуальній основі, якщо буде забезпечено вимоги до безпеки й належного рівня організації пересування громадян.

Вагоме підтримання партнерам у здійсненні реформ може надати участь у програмах і агентствах ЄС. Багатобічні платформи допоможуть наблизити правову й регуляторну базу до законодавства ЄС, зокрема через обмін досвідом. Робочу програму платформ будуть регулярно переглядати для належного реагування на потреби країн-партнерів.

В оновленій ЄПС передбачено зростання ролі й рівня залучення громадянського суспільства держав-партнерів до здійснення реформ. Форум громадянського суспільства "Східного партнерства" і його Національні платформи будуть відігравати важливу роль у просуванні загальних цінностей, отже, їхнє залучення до співробітництва в межах "Східного партнерства" має бути посиленим.

Для підтримання й консолідації громадянського суспільства в державах, що є партнерами, також планують створити Фонд громадянського суспільства (Civil Society Facility) і Європейський фонд за демократію (European Endowment for Democracy).

Пропозиції щодо значного збільшення фінансових ресурсів для держав-партнерів ЄПС було внесено Європейською комісією до проекту багаторічної фінансової перспективи ЄС на 2010 – 2025 рр. Отже, наполеглива робота й успішність реформ залишаються питанням загальної відповідальності держав-партнерів і ЄС.

Запитання для обговорення:

1. У чому полягає головна мета Європейської політики сусідства? Охарактеризуйте сфери співробітництва, визначені ЄПС в індивідуалізованих планах дій. Чи надає ЄПС країнам-партнерам перспективу приєднання до ЄС?

2. Охарактеризуйте сутність і доцільність стратегічного перегляду Європейської політики сусідства.

3. Які основні ідеї "Східного партнерства"? Яке значення має залучення громадянського суспільства держав-партнерів до здійснення реформ?

Діагностичні завдання

Методичні рекомендації до виконання завдань

10.1. Для характеристики рівня реальної інтеграції використовують такі коефіцієнти:

1. *Уподобання* – дозволяє виявити торговельні зв'язки, у яких країни мають високий ступінь тяжіння одна до одної:

$$K_n = T_i / T_w, \quad (10.1)$$

де T_i – частка торговельного партнера в торгівлі з будь-якою країною;

T_w – питома вага країни-партнера в міжнародній торгівлі.

Якщо значення коефіцієнта дорівнює нулю, то торговельних зв'язків між державами немає; якщо одиниці, то вони перебувають на середньому рівні. Чим більшим є значення коефіцієнта, тим сильнішою торговельна інтеграція між країнами.

2. *Відносного уподобання* – демонструє, наскільки є високим рівень інтенсивності міжнародних торговельних зв'язків між двома країнами,

порівняно з їхніми відносинами з усіма іншими державами. Його розраховують за такою формулою:

$$K_p = \frac{(E_{AB} + Z_{BA})E_W}{E_{AW}Z_{BW}}, \quad (10.2)$$

де $E_{AB} + Z_{BA}$ – сумарний обсяг двосторонньої торгівлі;

E_W – загальний обсяг світового експорту;

E_{AW} , Z_{BW} – загальний експорт та імпорт країн А і В, відповідно.

Чим більше значення цього показника перевищує одиницю, тим вищим є ступінь переваги.

10.2. Пояснення наслідків інтеграційних процесів, їхніх переваг і ризиків відображають численні теоретичні концепції міжнародної економічної інтеграції. Найбільш популярною в поясненні ефектів інтеграції є *теорія митних союзів* канадського економіста Я. Вайнера (1950 р.), що ґрунтується на порівнянні станів суспільного добробуту країн до й після створення ними митного союзу [24]. Згідно з висновками вченого, створення митного союзу впливає на торговельні потоки та розподіл ресурсів, викликаючи два види ефектів, впливи яких можуть бути як позитивними, так і негативними [24]:

1) *статичні ефекти* – виникають, унаслідок перерозподілу наявного капіталу, праці та інших ресурсів економік-учасниць, їх виявляють відразу ж після створення митного союзу;

2) *динамічні ефекти* – впливають на виробничі потужності, продуктивність і зростання економік країн-учасниць, їх виявляють на віддаленіших стадіях функціонування митного союзу.

Унаслідок взаємного усунення мита, можуть виникнути такі взаємно протилежні **статичні ефекти** [24]:

ефект створення торгівлі (trade creation) – переорієнтація місцевих споживачів із менш ефективного внутрішнього джерела постачання товару на більш ефективне зовнішнє джерело (імпорт), що стає можливим, унаслідок усунення імпортних мит у межах митного союзу;

ефект відхилення торгівлі (trade diversion) – переорієнтація місцевих споживачів із закупівлі товару в більш ефективного позаінтеграційного джерела постачання на менш ефективне внутрішньоінтеграційне

джерело, що відбувається, унаслідок ліквідації імпорتنих мит у межах митного союзу.

Механізм виникнення ефектів створення та відхилення торгівлі показано на рис. 10.1 [24].

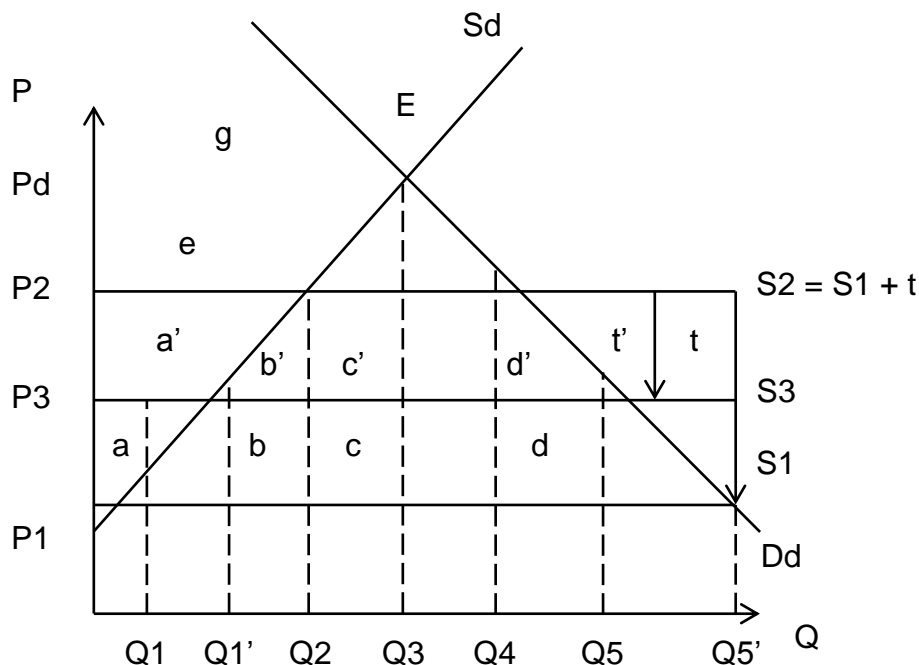

Рис. 10.1. Економічні наслідки утворення митного союзу, за теорією Я. Вайнера [24]

Згідно з теорією митного союзу, розглядають три ситуації [24]:

- 1) за відсутності інтеграції;
- 2) після утворення митного союзу між країнами 1 та 2;
- 3) після утворення митного союзу між країнами 2 та 3.

За відсутності інтеграції країни 1, 2, 3 виробляють товар X, причому країна 1 лідирує у його виробництві в співвідношенні "ціна – якість" P_1 , у країні 2 ціна – P_2 , у країні 3 – P_3 , причому $P_1 < P_2$, $P_1 < P_3 < P_2$. До утворення митного союзу у країні 2 наявне єдине імпортне мито t , яким оподатковують імпорт товару із країни 1 та країни 3.

Розмір мита є різницею цін $P_2 - P_1$. Тоді ціна імпорту товару із країни 1 буде становити $P_1 + t = P_2$, а із країни 3 $P_3 + t > P_2$, тому країні 2 доцільніше імпортувати товар із країни 1. В умовах митного регулювання країна 2 виробляє та споживає товар у точці перетину кривих попиту D_d і пропозиції S_d E . Якщо $P_1 + t = P_2$, то країна 2 виробляє товар в обсязі $Q_0 Q_2$, а споживає – в обсязі $Q_0 Q_4$, імпортує – $Q_2 Q_4$ із країни 1. Наявність

тарифу забезпечує країні 2 ефект доходів у розмірі бюджетних надходжень від оподаткування імпорту ($c + c'$).

Після утворення митного союзу між країнами 1 і 2 відбудеться переорієнтація попиту споживачів країни 2 з товарів національного виробництва на імпортовані товари через більш прийнятну ціну (за відсутності митного тарифу буде зберігатися нерівність $P1 < P2$). Країна 3 не входить до митного союзу – і тому імпорт її товарів оподатковують митним тарифом t . Унаслідок створення митного союзу обсяг споживання товару X у країні 2 буде становити $Q0 - Q5$, обсяг внутрішнього виробництва скоротиться до $Q0 - Q1$, а обсяг імпорту виросте до $Q1 - Q5$. За таких умов споживачі можуть використовувати будь-який обсяг товару, обмежений кривими внутрішнього попиту Dd і кривими внутрішньої та зовнішньої пропозиції $S1$, тобто $(a + a' + b + b' + c + c' + d + d')$. Виробники продукції в країні 2 будуть зазнавати збитків через неконкурентоспроможність власної продукції, порівняно з імпортною $(a + a')$, тобто виникає ефект перерозподілу. Статичний ефект країни 2 від утворення митного союзу буде становити суму ефекту споживання $(d + d')$ та ефекту захисту $(b + b')$, що вважають ефектами створення торгівлі. Причому ефект споживання показує вигідність придбання імпортного товару за більш доступною ціною, порівняно з вітчизняним.

Отже, наслідками утворення митного союзу між країнами 1 та 2 є такі:

- збільшення імпорту країни 2 на $(Q1 - Q2 + Q4 - Q5)$, тобто виникає ефект створення торгівлі;

- часткова переорієнтація споживачів країни 2 з національного джерела постачання на імпордне;

- збільшення обсягу споживання через більш прийнятну ціну імпортованого товару;

- підвищення добробуту в країні 2.

Після утворення митного союзу між країнами 2 та 3 виникає ефект відхилення торгівлі, оскільки джерело постачання імпортованого товару із країни 3 не є ефективним через збереження нерівності $P1 < P3$:

- якщо $c > (b' + d')$, то добробут країн знижується;

- якщо $c < (b' + d')$, то добробут країн зростає.

Для країни 1 створення митного союзу між країнами 2 та 3 має негативні наслідки, оскільки виникає ефект відхилення торгівлі.

До статичних ефектів інтеграції також зараховують *скорочення адміністративних витрат*, пов'язаних із здійсненням торговельних операцій, і поліпшення умов торгівлі із третіми країнами.

Вплив **динамічних ефектів**, що виявляють через певний проміжок часу після утворення митного союзу, може бути [24]:

позитивним (зростання конкуренції між виробниками різних країн; економія масштабу, що сприяє зростанню обсягів виробництва та скороченню витрат; збільшення обсягів іноземного інвестування, особливо із третіх країн, для збереження певного сегмента ринку);

негативним (олігополізація ринку між підприємствами країн-учасниць; непропорційність виробничих і збутових зв'язків у митному союзі; зниження контролю за функціонуванням інтеграційного угруповання, який полягає в зіставленні ефекту відхилення та ефекту створення торгівлі).

Приклад 10.1. Припустімо, що автомобільна шина в Україні коштує 90 дол. США, у Південній Кореї – 70 дол. США, у Туреччині – 50 дол. США. Україна для міжнародного автомобільного ринку є малою країною, і її торгівля автомобілями та їхнім комплектуванням не впливає на рівень міжнародних цін.

1) якщо в Україні запроваджують 100 % адвалорний імпорتنний тариф на імпорт автомобільних шин, то ціни імпортних шин для українських резидентів будуть становити:

із Південної Кореї $P_{it} = (70 + 70 / 100 \times 100) = 140$ (дол. США);

із Туреччини $P_{it} = (50 + 50 / 100 \times 100) = 100$ дол. США.

Ці ціни значно перевищують ціну шини, виробленої в Україні (90 дол. США). Отже, найімовірніше, українські резиденти відмовляться від імпорту іноземних шин;

2) у разі створення митного союзу з Туреччиною Україна зможе імпортувати турецькі шини за ціною $P = 50$ дол. США. Тоді вона відмовиться від власного виробництва (90 дол. США) і південнокорейського імпорту, який буде коштувати 140 дол. США за кожну шину;

3) у разі створення митного союзу України з Туреччиною виникне ефект зростання добробуту, оскільки менш ефективне українське виробництво шин будуть заміщувати більш дешевим імпортом із Туреччини до України.

Приклад 10.2. Міністерство торгівлі Бразилії розглядає можливість повної лібералізації вітчизняного ринку транспортних засобів за умов

поглиблення інтеграційних процесів у межах МЕРКОСУР. У його розпорядженні є така інформація про стан внутрішнього ринку мотоциклів, наведена в табл. 10.1 [24].

Таблиця 10.1

Показники стану внутрішнього ринку мотоциклів Бразилії

Показники	Поточне положення за 5 % ставки тарифу	Передбачуване положення без тарифу
Світова ціна мотоцикла з доставлянням до Сан-Паулу (крузейро)	2 000	2 050
Імпортне мито (крузейро)	100	0
Внутрішня ціна мотоцикла в Бразилії (крузейро)	2 100	2 050
Кількість мотоциклів, реалізованих торговельною мережею Бразилії протягом року (тис. шт.)	100	105
Кількість мотоциклів, що виробляють у Бразилії за рік (тис. шт.)	40	35
Кількість мотоциклів, що імпортує Бразилія за рік (тис. шт.)	60	70

1) за наявними даними побудуймо графік внутрішнього ринку Бразилії, ураховуючи, що Бразилія – велика країна щодо споживання мотоциклів (рис. 10.2) [24];

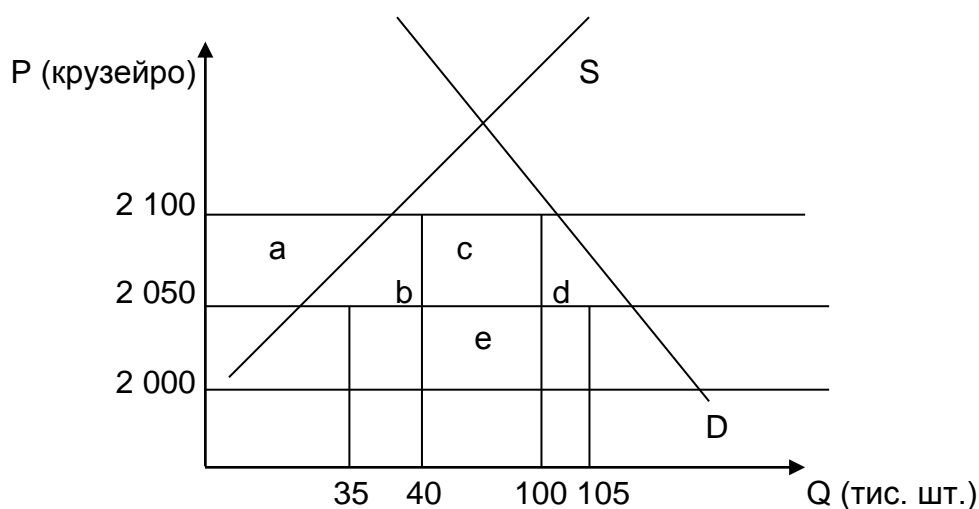

Рис. 10.2. Графік внутрішнього ринку мотоциклів Бразилії [24]

2) розрахуймо чистий виграш бразильських споживачів мотоциклів від скасування імпортного мита, як суму областей "a", "b", "c" та "d":

$$(2\ 100 - 2\ 050) \times 100 + (2\ 100 - 2\ 050) \times 5 \times 0,5 = 5\ 000 + 125 = 5\ 125 \text{ (тис. крузейро);}$$

3) розрахуймо чисті втрати бразильських споживачів мотоциклів від скасування мита як область "a":

$$(2\ 100 - 2\ 050) \times 35 + (2\ 100 - 2\ 050) \times 5 \times 0,5 = 1\ 750 + 125 = 1\ 875 \text{ (тис. крузейро);}$$

4) за наявності тарифу надходження до держбюджету від митних зборів будуть становити суму областей "c" та "e", за умови скасування тарифу надходжень до держбюджету від митних зборів не буде. Тому від скасування тарифу держбюджет Бразилії втратить величину надходжень, що відповідає сумі областей "c" та "e":

$$60 \times 100 = 6\ 000 \text{ тис. крузейро;}$$

5) із теорії відомо, що імпортний тариф можна вважати оптимальним, якщо додатковий національний виграш від його застосування (область "e" на рис. 10.2) перевищує національні втрати, що не компенсують чийось виграшем від тарифного обмеження імпорту (сума областей "b" та "d" на рис. 10.2) [24].

Перевірмо відповідність цієї умови для даних, наведених у завданні:
Розмір області "e" становить:

$$60 \times 50 = 3\ 000 \text{ (тис. крузейро).}$$

Сумарна величина областей "b" і "d" становить:

$$5 \times 50 \times 0,5 + 5 \times 50 \times 0,5 = 250 \text{ (тис. крузейро).}$$

Додатковий національний виграш перевищує втрати, що не компенсують чийось виграшем, отже, цю ставку імпортного тарифу можна вважати оптимальною.

Завдання для самостійного виконання

10.1. Європейський парламент і країни-члени ЄС у Раді за підтримання Європейської комісії в листопаді 2020 року досягли угоди щодо найбільшого пакета в розмірі 1,8 трлн євро, який фінансували з бюджету ЄС. Його призначення – допомога для відновлення зеленої, цифрової та стійкої Європи задля кращого пристосування до поточних і майбутніх викликів.

Довгостроковий бюджет на 2021 – 2027 рр. становить 1,074 трлн євро разом із тимчасовим інструментом відновлення Next Generation EU в розмірі 750 млрд євро. Next Generation EU – це інструмент тимчасового відновлення для допомоги відшкодуванню безпосереднього економічного та соціального збитку, завданого пандемією коронавірусу.

Зазначена угода дозволяє підсилити конкретні програми в межах довгострокового бюджету на 2021 – 2027 рр. (зокрема Horizon Europe, Erasmus+, EU4Health).

Проаналізуйте структуру фінансової програми загального асигнування за категоріями (табл. 10.2) і зробіть висновки про його відповідність сьогоднішнім реаліям і завтрашнім невизначеностям. Яким чином це буде сприяти інтеграційним процесам у сучасному світі?

Таблиця 10.2

Багаторічний фінансовий план (Multiannual Financial Framework, MFF) загального асигнування ЄС на 2021 – 2027 рр. за категоріями, млрд євро

Категорії	MFF	Next Generation EU	Разом
1. Єдиний ринок, інновації та цифрові технології	132,8	10,6	143,4
2. Єдність, стійкість і цінності	377,8	721,9	1 099,7
3. Природні ресурси та навколишнє середовище	356,4	17,5	373,9
4. Міграція й управління кордонами	22,7	–	22,7
5. Безпека й оборона	13,2	–	13,2
6. Сусідство та світ	98,4	–	98,4
7. Європейське державне управління	73,1	–	73,1
Разом	1 074,3	750,0	1 824,3

10.2. У довгостроковому бюджеті на 2021 – 2027 рр. 10 програм Європейського Союзу отримали нове фінансування, порівняно з угодою Європейської ради від 21 липня 2020 року.

За даними табл. 10.3 проаналізуйте, які ключові програми було посилено 2021 р., порівняно із 2020 р. Зробіть відповідні висновки.

Таблиця 10.3

Фінансування програм розвитку Європейського Союзу, млрд євро

Програми	Роки		Абсолютне відхилення (+; -)	Відносне відхилення, (%)
	2020	2021		
1. Horizon Europe	75,9	79,9	?	?
2. Інвестиційний фонд ЄС	2,8	3,8	?	?
3. EU4Health	1,67	5,07	?	?
4. Erasmus+	21,2	23,4	?	?
5. Креативна Європа	1,6	2,2	?	?
6. Права та цінності	0,8	1,6	?	?
7. Фонд інтегрованого управління кордонами	5,5	6,5	?	?
8. Європейська прикордонна та берегова охорона	5,1	5,6	?	?
9. Інструмент сусідства, розвитку та міжнародного співробітництва	70,8	71,8	?	?
10. Гуманітарна допомога	9,7	10,2	?	?

10.3. Інструмент "Сусідство, розвиток і міжнародне співробітництво" (NDICI – Global Europe – Neighborhood, development and international cooperation instrument) є новим інструментом утілення зовнішньої та регіональної політики Європейського Союзу, запропонований 2018 р. Єврокомісією Юнкера та затверджений Європейським парламентом рішенням від 9 червня 2021 року. Одним із головних завдань інструменту є забезпечення більшої гнучкості й адресності програм міжнародної співпраці ЄС із третіми країнами.

Програму NDICI побудовано за трьома напрямками роботи:

1) географічний компонент – він сприяє партнерству через співпрацю із країнами-партнерами в таких регіонах: Європейське сусідство, Африка на південь від Сахари, Азія й Тихий океан, Америка та Карибський басейн;

2) тематичні програми – їх пов'язано із цілями сталого розвитку на глобальному рівні, включно з підтриманням організацій громадянського

суспільства; зосереджено на правах людини та демократії, громадянському суспільстві, стабільності та мирі, а також на таких глобальних викликах, як здоров'я, освіта та навчання, жінки й діти, робота, соціальний захист, культура, міграція та зміна клімату;

3) проєкти швидкого реагування – їх спрямовано на фінансування потенціалу швидкого реагування для врегулювання криз, запобігання конфліктам і розбудови миру. Дії, що фінансують у межах цього компонента, мають на меті зміцнення стійкості країн, що постраждали від кризи, поєднання гуманітарних заходів і програм розвитку, а також задоволення потреб та пріоритетів зовнішньої політики ЄС.

Україна є зацікавленою в співпраці з ЄС на основі всіх напрямів підтримання в межах Інструменту NDICI як в аспекті тематичних ініціатив, так і суто географічного виміру. Реалізація більшості з них може бути пов'язаною з новим горизонтом цілей Східного партнерства до 2025 року.

NDICI – Global Europe виділяє 79,5 млрд євро (у поточних цінах) на співпрацю із третіми країнами за межами Європейського Союзу на 2021 – 2027 рр. (за винятком бенефіціарів, готових до вступу, і заморських країн і територій, на які поширено спеціальні інструменти), що становить 12 % збільшення, порівняно з попереднім довгостроковим бюджетом 2014 – 2020 рр. (табл. 10.4).

Таблиця 10.4

Обсяги фінансування складових інструменту сусідства, розвитку та міжнародного співробітництва – "Глобальна Європа" (NDICI – Global Europe) на 2021 – 2027 рр., млрд євро

Складові NDICI	Фінансування	Питома вага, %
1	2	3
1. Географічний компонент	60,388	?
Європейське сусідство	19,320	?
Африка на південь від Сахари	29,180	?
Азія й Тихий океан	8,490	?
Америка та Карибський басейн	3,390	?
2. Тематична складова	6,358	?

1	2	3
3. Швидке реагування	3,820	?
Подолання неочікуваних криз і подій та швидкого реагування на нові кризи (резерв)	9,534	?

Проаналізуйте структуру та зробіть висновки про фінансові інструменти співпраці із третіми країнами на основі Інструменту NDICI – Global Europe за межами Європейського Союзу.

10.4. Європейську політику сусідства (ENP) почали реалізувати із 2004 р., її спрямовано на посилення стабільності, безпеки та процвітання країн-сусідів ЄС через політичну асоціацію й економічну інтеграцію, а також підтримання їхнього руху до демократії, якісного управління, верховенства права та інклюзивного економічного розвитку. До червня 2022 року Європейську політику сусідства поширювали на Вірменію, Азербайджан, Білорусь, Грузію, Молдову та Україну на схід від ЄС; також на Алжир, Єгипет, Ізраїль, Йорданію, Лівію, Ліван, Марокко, Палестину, Сирію та Туніс на південь від ЄС.

Сумарний бюджет ENP у 2014 – 2020 рр. становив 15,5 млрд євро, що за врахування кількості країн-реципієнтів допомоги ЄС становить середньорічні обсяги допомоги в розрахунку на одну країну 139 млн євро.

Основним фондом фінансування програм підтримання країн-кандидатів на вступ до ЄС є Інструмент допомоги – Instrument for Pre-Accession (IPA). Це спеціальний фонд ЄС, призначений для розбудови інститутів у країнах-кандидатах за зразками ЄС, розбудови транспортної інфраструктури, охорони довкілля, активізації регіонального співробітництва, підвищення якості людського капіталу й активізації механізмів економічного розвитку країн, що готуються до вступу.

Інструмент допомоги перед вступом із часом еволюціонував від IPA до IPA-II та IPA-III. Сумарний бюджет IPA-II на період 2014 – 2020 рр. становив 12,8 млрд євро, розподіл фінансування за країнами – у табл. 10.5. На період 2021 – 2027 рр. бюджет IPA-III закладено обсягом 14,16 млрд євро.

**Обсяги фінансування Інструменту допомоги перед вступом ІРА ІІ
у 2014 – 2020 рр., млн євро**

Країни	Роки					Разом
	2014	2015	2016	2017	2018 – 2020	
Албанія	68,7	91,9	82,7	80,2	316,3	639,5
Боснія та Герцеговина	75,7	39,7	47,0	74,8	314,9	552,1
Косово	66,8	82,1	73,9	78,2	301,3	602,1
Чорногорія	39,5	36,4	35,4	41,3	126,5	279,1
Північна Македонія	81,7	67,2	64,6	82,2	313,1	608,7
Сербія	179,0	223,1	202,8	212,2	722,2	1 539,1
Туреччина	614,0	626,0	620,0	493,0	1 181,0	3 533,0
Мультикраїнна допомога	242,3	346,7	435,3	403,4	1 552,5	2 980,2

Охарактеризуйте вплив програми Європейської політики сусідства (ENP) і програми Instrument for Pre-Accession Assistance (IPA) на регіональну інтеграційну політику країн ЄС та обчисліть структуру обсягів фінансування допомоги перед вступом ІРА ІІ у 2014 – 2020 рр. Зробіть висновки.

Стереотипні завдання

1. Яке з наведених визначень найповніше розкриває зміст поняття "міжнародна економічна інтеграція":

а) зближення і поступове об'єднання національних економічних систем різних країн на основі інтернаціоналізації господарського життя;

б) поглиблення двостороннього торговельного та виробничого співробітництва між країнами;

в) процес поглиблення економічної взаємодії країн, що приводить до зближення господарських механізмів і набуває форми міждержавних угод та домовленостей, які регулюють міждержавними та наднаціональними органами;

г) найвищий рівень розвитку міжнародних економічних відносин, що охоплює всі форми взаємодії суб'єктів господарювання країн-членів інтеграційного блоку?

2. Що є об'єктивною основою міжнародної економічної інтеграції:

- а) взаємоприспосовування національних економік;
- б) інтернаціоналізація господарського життя;
- в) об'єднання національних економік;
- г) зближення національних економік?

3. Яка з особливостей міжнародної економічної інтеграції характеризує єдність розвитку інтеграційного об'єднання:

- а) погоджена політика у взаємних відносинах із третіми країнами;
- б) створення єдиного господарського комплексу з тісними взаємозв'язками національних економік;
- в) особливий механізм регулювання через наднаціональні органи;
- г) синхронізація процесів відтворення?

4. Яка з особливостей міжнародної економічної інтеграції характеризує управління інтеграційним об'єднанням:

- а) погоджена політика у взаємних відносинах із третіми країнами;
- б) створення єдиного господарського комплексу з тісними взаємозв'язками національних економік;
- в) особливий механізм регулювання через наднаціональні органи;
- г) синхронізація процесів відтворення?

5. Яка з особливостей міжнародної економічної інтеграції характеризує відносини із країнами, що не входять до інтеграційного об'єднання:

- а) погоджена політика у взаємних відносинах із третіми країнами;
- б) створення єдиного господарського комплексу з тісними взаємозв'язками національних економік;
- в) особливий механізм регулювання через наднаціональні органи;
- г) синхронізація процесів відтворення?

6. Яке з визначень міжнародної економічної інтеграції характеризує етап її розвитку:

- а) об'єднання ринків капіталу, робочої сили, товарів і послуг;
- б) вищий рівень розвитку інтернаціоналізації господарського життя;

в) зближення, об'єднання та взаємне пристосування національних економік;

г) установлення сталих виробничих зв'язків між країнами, вихід відтворювального процесу за межі національних кордонів?

7. Яке з визначень міжнародної економічної інтеграції характеризує одну з форм її розвитку:

а) об'єднання ринків капіталу, робочої сили, товарів і послуг;

б) вищий рівень розвитку інтернаціоналізації господарського життя;

в) зближення, об'єднання та взаємне пристосування національних економік;

г) установлення сталих виробничих зв'язків між країнами, вихід відтворювального процесу за межі національних кордонів?

8. Із названих факторів розвитку міжнародної економічної інтеграції вкажіть економічний:

а) спільні кордони й умови розвитку;

б) спільність культурних та історичних традицій;

в) цілеспрямована діяльність державних органів;

г) тривалий період співробітництва.

9. Із названих факторів розвитку міжнародної економічної інтеграції вкажіть соціальний:

а) спільні кордони й умови розвитку;

б) спільність культурних та історичних традицій;

в) цілеспрямована діяльність державних органів;

г) тривалий період співробітництва.

10. Коли країни, що інтегруються, домовляються про свободу пересування не тільки товарів і послуг, а й факторів виробництва – капіталу та робочої сили, цей процес називають:

а) спільним ринком;

б) зоною вільної торгівлі;

в) митним союзом;

г) економічним союзом;

г) преференційною торговельною угодою.

11. Коли дві країни укладають угоду, за якою експортно-імпортні операції резидентів цих країн не оподатковують митами, таку форму інтеграції називають:

- а) спільним ринком;
- б) зоною вільної торгівлі;
- в) митним союзом;
- г) економічним союзом;
- ґ) преференційною торговельною угодою.

12. Погоджене скасування групою країн національних митних тарифів і запровадження загального митного тарифу та єдиної системи нетарифного регулювання торгівлі щодо третіх країн називають:

- а) спільним ринком;
- б) зоною вільної торгівлі;
- в) митним союзом;
- г) економічним союзом;
- ґ) преференційною торговельною угодою.

13. Процес економічної взаємодії країн, який приводить до зближення господарських механізмів, набирає форми міждержавних угод, що погоджено регулюють міждержавними органами, називають:

- а) спільним ринком;
- б) зоною вільної торгівлі;
- в) митним союзом;
- г) економічним союзом;
- ґ) преференційною торговельною угодою.

14. Процес підписання на двосторонній основі угод між окремими державами, або між уже наявними інтеграційними угрупованнями й окремою країною, або групою країн називають:

- а) спільним ринком;
- б) зоною вільної торгівлі;
- в) митним союзом;
- г) економічним союзом;
- ґ) преференційною торговельною угодою.

15. Повне скасування митних тарифів у взаємній торгівлі за умови збереження національних митних тарифів щодо третіх країн веде до створення:

- а) спільного ринку;
- б) зони вільної торгівлі;
- в) митного союзу;
- г) економічного союзу;
- ґ) преференційної торговельної угоди.

16. На якому етапі економічної інтеграції країни-учасниці інтеграційного блоку реалізують спільну податкову, валютно-фінансову політику та політику у сфері зайнятості:

- а) у зоні преференційної торгівлі;
- б) у зоні вільної торгівлі;
- в) у митному союзі;
- г) у спільному ринку;
- ґ) в економічному союзі?

17. Назвіть сучасну особливість міжнародної економічної інтеграції, зумовлену нерівномірністю розвитку окремих регіонів світу:

- а) динамізм;
- б) розвиток інтеграції одночасно з дезінтеграцією;
- в) глобальний регіоналізм;
- г) формування сучасних умов міжнародної економічної інтеграції.

18. Для якого інтеграційного об'єднання є характерним найвищий рівень економічної інтеграції:

- а) Європейської асоціації вільної торгівлі;
- б) Європейського Союзу;
- в) Північноамериканської угоди про вільну торгівлю (НАФТА);
- г) АТЕС?

19. Які країни входять сьогодні до складу Європейської угоди про вільну торгівлю:

- а) Швеція, Франція, Фінляндія, Данія;
- б) Швейцарія, Ліхтенштейн, Ісландія, Норвегія;
- в) Швеція, Франція, Ісландія, Норвегія;
- г) Ірландія, Фінляндія, Данія, Естонія?

20. Перелічіть інтеграційні угруповання, до яких входить Україна:
- а) Європейський Союз;
 - б) Європейська асоціація вільної торгівлі;
 - в) Центральноевропейська ініціатива;
 - г) Чорноморське економічне співробітництво (ЧЕС).

Запитання для самодіагностики за підрозділом 10

1. Що таке "регіоналізація"?
2. Охарактеризуйте основні рівні міжнародної економічної інтеграції.
3. Охарактеризуйте погляди на процеси міжнародної інтеграції представників ринкової школи інтеграції.
4. У чому полягають відмінності спільного ринку й економічного союзу?
5. Охарактеризуйте історію становлення, сучасний стан й перспективи розвитку ЄС.
6. Охарактеризуйте основні рівні міжнародної економічної інтеграції.
7. У чому полягає відмінність спільного ринку й економічного та валютного союзу?
8. Коли було створено регіональний союз НАФТА та які держави до нього входять?
9. Наведіть загальну характеристику об'єднання МЕРКОСУР.
10. У чому особливості об'єднань АСЕАН та АТЕС?
11. Назвіть особливості формування зовнішніх відносин ЄС зі світом.
12. Яка відмінність між Європейським Економічним Співтовариством і Європейським Союзом?
13. Чому країни Центральної та Східної Європи поставили собі за мету вступити до ЄС?
14. Охарактеризуйте особливості та перспективи розвитку ЄС.
15. Назвіть внутрішні проблеми, що перешкоджають більш швидкій інтеграції України у ЄС.

Рекомендована література за підрозділом 10: [1; 3; 4; 10 – 13; 15; 19; 20; 23 – 25; 27; 50; 61; 69; 74; 85; 93].

11. Глобалізація економічного розвитку

Вивчення підрозділу 11 передбачає розгляд таких питань:

11.1. Глобалізація економічного розвитку як наслідок процесів інтернаціоналізації. Структуризація глобалізаційного процесу. Глобальна економіка. Рівні, нові кількісні та якісні характеристики глобалізації. Визначальні риси та суперечності процесів глобалізації.

11.2. Поняття, загальна характеристика та систематизація основних глобальних проблем сучасності. Аналіз причин виникнення та напрями розв'язання ключових загальносвітових проблем. Міжнародна взаємодія і місце України в розв'язанні глобальних проблем сучасного світу.

11.3. Становлення та розвиток глобальної інфраструктури виробництва світової економіки. Глобальна виробнича інфраструктура: поняття та сутнісні риси. Транспортна система світової економіки: складові та загальна характеристика. Міжнародний зв'язок в умовах глобалізації. Глобальні інформаційно-комунікаційні системи. Фінансова інфраструктура світової економіки.

Мета – визначення процесу глобалізації; дослідження структури глобалізаційного процесу; з'ясування сутності глобальних проблем світового господарства; характеристика основних глобальних проблем сучасності; з'ясування особливостей розвитку глобальної інфраструктури виробництва світової економіки.

Ключові поняття підрозділу 11: глобалізація; глобалізація економічного розвитку; глобальна економіка; світове ринкове господарство; суперечності глобалізаційних процесів; глобальні проблеми людства; глобальна інфраструктура.

Глобалізація економічного розвитку – це об'єктивний процес підпорядкування напрямів економічного розвитку окремих країн закономірностям і напрямам розвитку світового ринкового господарства.

Глобалізацію трактують як процес, що виводить міжнародну економіку на вищий рівень розвитку із системною інтернаціоналізацією умов і сфер людської життєдіяльності. Він містить політичні, економічні, соціальні, екологічні, науково-технологічні та інші складові.

В економічному плані глобалізація – це процес, у якому корпорації, уряди та інші установи в усьому світі все більше взаємодіють.

Глобальна економіка – це саморегульовальна, відкрита система, що перебуває в стані реальної взаємодії із зовнішнім середовищем, яку виявляють у загальному вигляді в обміні речовиною, енергією й інформацією.

Глобальні проблеми – це сукупність життєво важливих проблем людства, від розв'язання яких залежить його існування та перспективи розвитку. Глобальні проблеми мають загальносвітовий характер як за масштабами та значенням, так і за способами розв'язання, що потребують координації зусиль усього світового співтовариства.

Глобальні проблеми класифікують за такими ознаками:

1) проблеми, що виникають у взаємовідносинах між різними державами (проблеми війни та миру, міжнаціональних конфліктів, міжнародного тероризму, подолання економічної відсталості багатьох країн світу);

2) проблеми, що виникають у процесі взаємодії природи та суспільства (проблеми забезпечення людства продуктами харчування, сировиною, енергією; збереження довкілля; освоєння ресурсів світового океану та можливостей космічного простору; техногенні катастрофи; стихійні лиха);

3) проблеми, пов'язані з розвитком людини (проблеми зростання народонаселення; боротьби з голодом, бідністю, безграмотністю, хворобами, наркоманією; проблеми демографії, культури, освіти й охорони здоров'я тощо).

Загальну характеристику найважливіших глобальних проблем сучасності наведено в табл. 11.1.

Таблиця 11.1

Глобальні проблеми, пов'язані із природними, економічними та соціальними явищами, що виникли у процесі розвитку сучасної цивілізації

Сутність проблеми	Причини виникнення	Шляхи розв'язання
1	2	3
Демографічна проблема		
Демографічний "вибух" у країнах, що розвиваються; демографічна криза в розвинених країнах і країнах із перехідною економікою	Поліпшення медицини; зниження смертності; зміна ролі жінки в суспільстві, рівня культури; урбанізація в розвинених країнах; економічні й екологічні проблеми	Демографічна політика; пропаганда серед вірян; протизаплідні засоби; підвищення рівня освіченості в країнах, що розвиваються

1	2	3
Продовольча проблема		
Абсолютний і "прихований" голод у країнах третього світу; невідповідність між географією виробництва продовольства й географією його споживання	Значне зростання населення в країнах, що розвиваються, за низького рівня виробництва; недосконалі технології в сільському господарстві; виращування експортних технічних культур; нестача коштів на меліоративні роботи, сільськогосподарську техніку	Екстенсивний – розширення ріллі; інтенсивний – підвищення родючості ґрунтів, аграрні реформи, селекція, підвищення ефективності фотосинтезу рослин, "штучна" їжа; використання біологічної продуктивності Світового океану
Сировинна й енергетична проблема		
Виснаження мінеральних ресурсів; нестача в майбутньому енергії для виробництва й побуту	Зростання обсягів видобутку корисних копалин; погіршення гірничо-геологічних умов видобутку сировини; вичерпність і невідомість мінеральних ресурсів	Ресурсозберігальні технології; пошук матеріалів-замінників; комплексне використання сировини, використання відходів; пошук нових родовищ; перехід до альтернативних джерел енергії й енергозберігальних технологій
Екологічна проблема		
Забруднення всіх оболонок Землі; опустелювання та скорочення ріллі; скорочення площ вологих екваторіальних лісів; "парниковий ефект", "озонові" діри, смоги, кислотні дощі	Бурхливі темпи зростання виробництва; недосконалі технології виробництва; скидання відходів без очищення в навколишнє середовище	Перехід до безвідходних та маловідходних виробництв; відновлення лісів; раціональне використання води та перехід до "сухого" виробництва; удосконалення очисних споруд; екологічне мислення

Серед глобальних проблем, що сьогодні постають перед людством, найбільш гостра проблема, що потребує невідкладного розв'язання, – це *збереження миру*. Цивілізація людства дійшла до такого стану, коли локальні, національні, регіональні конфлікти без ефективних запобіжних заходів можуть перетворитися на глобальні та становити загрозу

для життя на Землі. У таких умовах вихід може бути лише один: спільне, відповідно організоване ядерне роззброєння, що буде сприяти зміцненню міжнародної безпеки, вивільненню потрібних для розв'язання інших глобальних проблем матеріальних, фінансових, людських та інших ресурсів. У зв'язку із цим особливого значення набуває проблема формування та збереження системи протиракетної оборони, що не надає переваг жодній країні.

Невідкладною є проблема *економічної відсталості окремих країн, що розвиваються*. Їхня економіка значно відстає від розвинених країн за обсягами виробництва та іншими важливими макроекономічними показниками. Низький соціально-економічний рівень цих країн загострює політичну нестабільність у світі, створює небезпеку виникнення воєнних конфліктів у цих регіонах, призводить до неконтрольованого зростання населення, поширення небезпечних хвороб у світі тощо.

Виникнення *екологічної проблеми*, як і виникнення інших глобальних проблем у сфері взаємовідносин суспільства із природою, пов'язано із прискоренням науково-технічного прогресу, що створює можливості для посилення впливу людини на навколишнє середовище.

Жодну із *глобальних загроз* за останню чверть століття не усунуто; навпаки, додаються нові загрози: епідемія СНІДу, поширення ядерних технологій, клонування людини тощо. Коло глобальних проблем, що розширюється, потребує інтернаціональних рішень на основі об'єднання зусиль і ресурсів. Тому можна стверджувати, що наприкінці ХХ ст. людство вступило в епоху, коли в нього виникли загальні інтереси, вищі за національні.

Останні тенденції розвитку світової економіки свідчать про те, що **глобалізаційні процеси** активно охопили всі галузі виробничої інфраструктури, їхні функції переросли національний і міждержавний рівні та мають забезпечити ефективне функціонування наднаціонального відтворювального процесу. До *сутнісних рис розвитку* глобальної виробничої інфраструктури належать такі:

результат розширення інтернаціоналізації господарського життя та наслідок подальшого поглиблення міжнародного поділу праці;

формування, зумовлене глобалізаційними тенденціями розвитку та створенням наднаціональної обслуговчої системи процесу виробництва планетарного типу;

інтегровальна функція на національному та наднаціональному рівнях; забезпечення ефективного функціонування національних виробничих інфраструктур як складового елемента єдиного цілісного процесу економічної еволюції людського суспільства.

Глобалізацію вимірюють декількома способами, найважливішим із яких є співвідношення "торгівля до ВВП", що визначає, наскільки важливою є глобальна торгівля для національної економіки. Цей показник розраховують як співвідношення загальної вартості імпорту й експорту країни до її валового внутрішнього продукту протягом певного періоду. Коли великі економіки передають виробничі потужності, процент імпорту, що використовують у цих країнах, зростає, а внутрішнє виробництво зменшується. Підвищення імпортного споживання корелює зі зменшенням робочих місць середнього та нижчого класів.

Отже, можна передбачити, що соціальна стабільність у розвинених країнах може значною мірою впливати на те, як уряди розвивають нові канали для перерозподілу надлишкових корпоративних прибутків домогосподарствам.

Проблемні запитання для обговорення

1. Які основні причини формування глобалізаційних процесів? Чим характеризується процес глобалізації на рівні окремої країни?

2. Яким чином глобалізацію пов'язано з регіоналізацією світового господарства?

3. У чому полягають негативні наслідки процесу глобалізації?

4. На думку Джаґдіша Бхаґваті, спеціального радника ГАТТ/СОТ і спеціального радника ООН із питань глобалізації, директора американського Національного бюро економічних досліджень: "Глобалізація – це процес позитивний, але позитивний не на 100 процентів. Інколи глобалізація шкодить, і в таких випадках у цей процес потрібно втручання для зниження впливу негативних факторів: слід створювати інститути та провадити відповідну політику. Проте сумарні економічні вигоди від глобалізації переважають негативні, і якщо буде розроблено ефективні механізми їхньої компенсації, то глобалізація буде викликати менше критики". У яких випадках глобалізація має негативні наслідки?

5. Які міжнародні інститути займаються пом'якшенням і подоланням негативних наслідків глобалізації? Як глобалізація впливає на формування економічної стратегії окремих економічних агентів?

6. Які, на ваш погляд, проблеми є найнебезпечнішими для людства? Як пояснити твердження, що глобальні проблеми людства є наслідком протистояння?

Ситуаційні завдання

11.1. Негативні наслідки зростання, спричинені глобалізацією, стають усе більш очевидними. Упродовж останніх двох десятиліть виробничі потужності перемістилися з розвинених країн у країни, що розвиваються, сприяючи зростанню світової економіки. Головна відмінність між розвиненими країнами та країнами, що розвиваються, полягає в тому, що перші володіють ключовими технологіями та відповідною економічною інфраструктурою, що дозволяють їм формувати глобальну систему, відповідно до своїх інтересів. Це затримує розвиток країн до такого рівня, коли майже неможливо істотно скоротити розрив.

Розроблення глобальних моделей віддає переваги, але одночасно фактично стримує зростання в розвинених країнах. Так, частка імпорту у внутрішньому споживанні зросла в багатьох розвинених країнах, особливо протягом 1995 – 2020 рр.: у Німеччині цей показник підвищився із 12 до 19,1 %; у Японії – із 3,7 до 10,1 %; у США – із 6,2 до 7,7 %. Галузями, що найбільш швидко зростають, були хімічне виробництво, машинобудування, гірничодобувна промисловість і первинна обробка. Відповіддю на таку ситуацію стало запровадження посиленних бар'єрів у міжнародній торгівлі, девальваційні "війни" та інші дії, спрямовані на обмеження конкуренції. Наприклад, із 2018 р. США запровадили тарифи на сталь та алюміній, підвищили тарифи на цільові імпорتنі товари з Китаю, який є найбільшим джерелом імпорتنих товарів для США.

Ключовим наслідком глобалізації є створена система перерозподілу доходів між країнами серед корпорацій, що стало результатом зростання продуктивності та дало корпораціям величезні прибутки. Зростання доданої вартості в розвинених країнах, отже, зосереджено серед обмежених груп населення, пов'язаних із діяльністю ТНК. Це відображено в зростанні нерівності доходів у світі. Дослідження центру Pew Research Center

показало, що процент населення, яке належить до середнього класу, знизився із 61 % 1971 р. до 52 % 2018 р. У США частка доходів найбагатших 10 % населення зросла із 27,6 до 30,6 % протягом 1991 – 2018 рр., тоді як частка доходів 10 % нижчих верств населення знизилася з 1,9 до 1,6 %. Великі країни, що розвиваються, які продовжують іти в цьому напрямі, можуть підвищити внутрішні доходи через переміщення виробничих потужностей у менш розвинені країни, де ресурси є дешевшими. Однак зростання ефективності також підвищує соціальну диференціацію, що може обмежити зростання та призвести до нестабільності.

Запитання для обговорення:

1. Прокоментуйте наведену статистику.
2. Які ключові проблеми та виклики пов'язано із глобалізацією?
3. Що, на вашу думку, потрібно змінити на міжнародній економічній арені задля зниження негативного впливу глобалізації?
4. Чи реально досягти конвергенції (зближення) в економічному розвитку розвинених країн і країн, що розвиваються, за умов збереження наявних тенденцій у динаміці економічного розвитку країн?

11.2. Аналіз вітчизняної та зарубіжної літератури свідчить про наявність двох протилежних поглядів на трактування майбутнього національної держави в умовах глобалізації економіки. Наприклад, дослідники, які визначають держави як провідних глобалізаторів, підкреслюють, що постіндустріальний прорив і успішна глобальна конкуренція є неможливими без активної ролі національних урядів. Так, за словами М. Кастельса, "жодні технології чи бізнес самі по собі не змогли розвинути глобальну економіку. Головними агентами її формування були уряди країн Великої сімки...". Отже, в умовах глобалізації держави активно беруть участь у змаганні за можливість залишатися на хвилі глобалізації та право брати участь в управлінні нею.

Прихильники протилежного підходу говорять про "кінець ери держави". Зазначаючи той факт, що глобалізація підриває національні держави в трьох основних напрямках (розриву валютних і митних кордонів, створення гнучких глобальних ринків і масової міграції робочої сили); вони підкреслюють послаблення регуляторних і контрольних функцій урядів, які не можуть захистити національну економіку від зовнішнього впливу.

На думку цих дослідників, під впливом сил "транснаціональної природи" "національні держави руйнуються або зникають", а державне регулювання стає "віртуальною реальністю". Ч. Кіндлеберґер стверджує, що розвиток транснаціонального капіталу не дозволяє зберегти суверенну незалежність національної держави в економічній сфері. Кульмінацією цього процесу стане всесвітня економічна організація за головування могутніх корпорацій.

Запитання для обговорення:

1. Чи поділяєте ви якусь із зазначених думок?
2. Якщо так, то які аргументи можете додати на її користь?
3. За умови, що глобалізація потребує відповідних трансформацій у регулюванні економічних процесів як на рівні держави, так і на міжнародному рівні, який напрям цієї трансформація має відбуватися?

11.3. Прочитайте текст кейса "**Становлення нового світового економічного порядку**" і дайте відповіді на запитання.

Пристосування до викликів і ризиків глобальної економіки виникають на рівні корпорацій, національному рівні та рівні міжнародних організацій. Ті компанії, які зосереджені на експорті продукції, усе більше розглядають зовнішні ринки як єдиний стратегічний простір, де вони можуть визначити найкращий ринок збуту й найзручніших постачальників потрібної сировини та проміжних продуктів. Із прискоренням технологічного розвитку та зростанням рівня освіти населення країн, що розвиваються, оптимальне рішення часто пов'язано із заміною традиційного експорту товарів і послуг непрямим експортом у формі прямих іноземних інвестицій. Так, до 2010 р. прямі іноземні інвестиції перевищили 10,6 трлн дол. США, що еквівалентно 17,5 % світового ВВП (за паритетом купівельної спроможності); 77 тис. ТНК мають понад 770 тис. закордонних філій із загальним обсягом продажів 22,2 трлн дол. США. Протягом останніх двох десятиліть такі зміни мають характер чіткої тенденції та їх уважають магістральною стратегією розвитку ТНК до 2030 р. Цьому сприяє все більше поліпшення відносин між ТНК та урядами країн, що приймають, щодо конкуренції між ними за залучення іноземних інвестицій. Останніми роками все більше країн усувають перешкоди на шляху створення філій іноземних ТНК, гарантують їм недискримінаційний

режим, захист їхнього майна від націоналізації або конфіскації. Крім того, в умовах великої пропозиції фінансових ресурсів на світовому ринку капіталу загострюється конкуренція між ТНК за право інвестувати в той чи той закордонний проєкт, урахувавши правові та соціальні особливості країн, що приймають. Створено Всесвітню ділову раду зі сталого розвитку та національні й регіональні ради ділових кіл, що об'єднують тисячі лідерів бізнесу (ТНК), орієнтованих на підтримання сталого розвитку.

В умовах посилення взаємозалежності національних економік, інформаційної революції та лібералізації транскордонного руху товарів, послуг, капіталу та людей держава не може виконувати свої економічні та соціальні функції колишніми методами. Водночас уразливість національних економік зростає, що потребує посилення захисту національних інтересів. Цю суперечність розв'язують через використання замість кількісних більш складних якісних методів макроекономічного регулювання. Так, у розподілі національного доходу та матеріальних ресурсів адміністративне втручання поступово послаблюють та зміцнюють механізми ринкового регулювання, що виявляють у приватизації державних підприємств, зниженні імпорتنих бар'єрів, послабленні контролю за процентними ставками кредитного ринку та рівнем цін на внутрішньому ринку товарів і послуг. Ця тенденція вже є очевидною в розвинених країнах і продовжує зростати в країнах, що розвиваються. Також ОЕСР 2005 р. опубліковано "Посібник із якості та здійснення регулювання", у якому політика, інструментарій та інститути регулювання адаптовано до умов ХХІ ст.

В умовах нарощуваної відкритості національних економік уряди країн світу приділяють усе більше уваги зовнішньоекономічним аспектам макроекономічного регулювання: валютному курсу, платіжному балансу, митній політиці тощо. Конкуренцію між компаніями, що виробляють товари та послуги, активно доповнюють конкуренцією між урядами, які надають суспільні блага. Традиційно внутрішні сфери національного регулювання, як-от оподаткування, соціальну політику, трудове законодавство, освіту та професійну підготовку, неухильно інтернаціоналізують, оскільки кожен уряд є змушеним приділяти все більше уваги стану справ у цих сферах. Тому національне макроекономічне регулювання стає все більш конкурентним процесом. До 2030 р. слід очікувати збереження та посилення зазначених тенденцій.

В умовах глобалізації зростає потреба в посиленні ролі міжнародних організацій, спрямованих на розв'язання нових проблем і конфліктів на глобальному рівні. Міжнародні організації глобального рівня, головним чином СОТ і МВФ, активно сприяють: 1) колективному формулюванню міжнародних правил поведінки країн на міжнародній арені; 2) зближенню національних моделей макроекономічного регулювання; 3) удосконаленню прозорості національної економіки, головним чином її фінансового сектору, а також передбачуваності економічної політики держав-членів. Нарешті ці організації покликано надавати допомогу державам-членам у разі надзвичайних ситуацій. До 2030 р. усі ці завдання міжнародних організацій збережуть свою актуальність, але їхнє вирішення потребує вдосконалення як самих цих організацій, так і методів їхньої діяльності.

Так, на часі важливі зміни у МВФ щодо перегляду правил ухвалення рішень і збільшення його ресурсної бази. На функціонуванні СОТ позначається зростаюча роль країн, що розвиваються, у світовій економіці та пошук шляхів розв'язання проблем подальшої лібералізації торгівлі, що гальмується глибокою розбіжністю інтересів розвинених країн і тих, що розвиваються, як у сфері торгівлі сільськогосподарською продукцією, так і за іншими напрямками. У межах ООН, ОЕСР, G7 і/або G20 уживають активних зусиль щодо розв'язання глобальної проблеми війни та миру, питань подальшої лібералізації торгівлі й інвестицій із наданням більш масштабного цільового, фінансового та технічного підтримання країнам, що потребують допомоги, із боку розвинених країн.

Запитання для обговорення:

1. Охарактеризуйте рівні, на яких можливе пристосування до викликів і ризиків глобальної економіки.
2. Як змінюється роль ТНК в умовах посилення процесів глобалізації?
3. Як можна обґрунтувати потребу в зміні застосовуваних державами методів макроекономічного регулювання?
4. Чим пояснено потребу в посиленні ролі міжнародних організацій в умовах глобалізації?

11.4. Зміни клімату на Землі активно обговорюють уже понад півстоліття. Незважаючи на початковий скептицизм, тепер учені погоджуються, що саме людський фактор прискорює зміну клімату та посилює

багато процесів. Новий звіт ООН демонструє зниження країнами обсягу глобальних викидів парникових газів, але очевидну недостатність цих зусиль.

За підрахунками вчених, нинішня глобальна температура підвищилася на 1,5 °С, порівняно з доіндустріальним рівнем. Це зростання пов'язано зі збільшенням викидів парникових газів, що найбільш активно викидаються в повітря під час спалювання викопного палива (нафти, газу та вугілля). Зростання температури всього лише на 0,5 °С призводить до підвищення пікових значень температури в спекотну пору року, а також збільшує довжину та періодичність теплових хвиль у Центральній і Східній Європі, що призводить до падіння врожайності на планеті до 15 %. Також це знижує якість життя та стає загрозою для здоров'я людей. Уже зараз спостерігають аномальні природні явища в багатьох країнах світу. Наслідки вже є очевидними: 2022 р. став п'ятим найтеплішим за всю історію спостережень. На підтвердження цього 12 липня 2022 року середній рівень CO₂ в атмосфері Землі становив 417 млн часток, – востаннє такий високий рівень вуглекислого газу був приблизно 3 млн років тому, коли рівень моря був на 30 м вищим, ніж зараз, а людини ще не існувало.

Згідно з даними звіту Міжурядової групи експертів зі зміни клімату ООН (IPCC, 2018 р.), закликано скоротити викиди вуглекислого газу на 45 % до 2030 р., – це орієнтовна межа, яку рекомендують урядам розвинених країн світу, щоб ужити заходів для захисту та відновлення прийнятної для людини екології. Перевищення критичної межі стане причиною порушення балансу морських екосистем через зміни рівня насиченості води киснем і її кислотності.

Паризьку угоду, що регулює заходи щодо зниження вмісту вуглекислого газу в атмосфері із 2020 р., підписано майже 200 країнами світу. Згідно з доповіддю IPCC, навіть якщо більшість учасників Паризької угоди вдадуться до своєчасних заходів, до 2100 р. температура все одно підніметься на 3,2 °С, що, на думку експертів, призведе до підвищення рівня води на планеті на 40 см через танення льодовиків, унаслідок чого будуть затопленими острови та прибережні території, де зараз проживає від 34 до 480 млн осіб, що спровокує масову хвилю кліматичної міграції. Водночас клімат у тропіках і Середземномор'ї стане більш сухим, що спровокує нестачу прісної води.

Глобальне потепління призводить до танення багаторічної мерзлоти в Північній та Південній півкулях, що спричиняє підвищення рівня Світового океану. Крім того, темпи потепління є значно швидшими, оскільки зменшення льодових покривів відбиває значну частину сонячної енергії назад у космос. Нині рівень світового моря підвищується в середньому на 3,2 мм на рік. 2020 року танення льоду в Гренландії спричинило підвищення рівня Світового океану на 2,2 мм лише за два місяці, а танення льодів Антарктики – підвищення рівня моря на 1 мм на рік. Підвищення рівня води буде мати руйнівні наслідки для жителів прибережних районів. В Україні, за розрахунками ГО "Екодія", може бути затоплено майже 650 тис. га суходолу, а з урахуванням нагонів – до 1 млн га, унаслідок чого 75 тис. осіб будуть змушеними переселитися.

Ще одним наслідком глобального потепління є закислення океану. Світовий океан поглинає близько 30 % вуглекислого газу, що викидають в атмосферу Землі. Викиди CO₂ є неминучим наслідком діяльності людини та багатьох природних процесів, особливо лісових пожеж. Навіть найменша зміна рН серйозно впливає на морські екосистеми, що може призвести до загибелі певних видів організмів (особливо коралових рифів), руйнування середовища проживання – і, як наслідок, прискорення втрати біорізноманітності.

Забруднення повітря також є однією з нагальних екологічних проблем. За даними Всесвітньої організації охорони здоров'я, від 4,2 до 7 млн осіб у світі щороку помирають від забруднення повітря, а 9 із 10 осіб дихають повітрям із високими концентраціями шкідливих речовин. Повітря забруднюють переважно промислові підприємства та різні засоби транспортування. 2022 р. повномасштабна російсько-українська війна стала вагомим фактором зміни клімату. Часті пожежі на складах боєприпасів, нафтоскладах, лісах і луках значно впливають на процеси, що призводять до зміни клімату в Північній півкулі. В атмосферу потрапляють мільйони тонн викидів – дрібнодисперсного пилу, оксидів азоту, оксидів сірки, альдегідів, ангідридів кислот тощо.

Запитання для обговорення:

1. Які ключові проблеми та виклики пов'язано із глобальною проблемою зміни клімату на планеті?
2. Що, на вашу думку, потрібно змінити на міжнародній економічній арені задля зниження негативного впливу глобального потепління?

11.5. Деякі екологічні проблеми залишаються незмінними із часом. Однією з таких проблем є промислові та безладні вирубування лісів. Зокрема, щогодини вирубують ліси площею майже 300 футбольних полів. Основною причиною вирубування лісів є сільське господарство, коли землю розчищають для вирощування худоби або продовольчих культур. Якщо швидкість і методи вирубування та відновлення лісів не зміняться, до 2030 р. планета може бути вкритою лісами лише на 10 %.

Діяльність людини також призвела до масового вимирання рослин і тварин, що спричинено багатьма процесами: зміною клімату та її наслідками; перетворення природних середовищ існування – лісів, луків, мангрових заростей – на сільськогосподарські угіддя; вирубування лісів, висиханням боліт, отруєнням забруднювачами, урбанізацією тощо. Дослідження 2020 р. доводить, що шосте масове вимирання дикої природи на Землі прискорюється: понад 500 видів наземних тварин перебувають під загрозою зникнення та, імовірно, зникнуть протягом 20 років; стільки ж було втрачено протягом останнього століття.

Більшість людей споживають приблизно вдвічі більше їжі, ніж 50 років тому, а людей на планеті в чотири рази більше, ніж наприкінці 1960-х рр. Надмірний вилов риби (30 % зариблених водойм класифікують як переловлені) негативно впливає на навколишнє середовище, унаслідок чого зникають цілі види риб, посилюється цвітіння водоростей, дестабілізується морська екосистема й забруднюються океани. В Україні понад 80 видів тварин перебувають під загрозою зникнення та можуть бути повністю знищеними російською агресією. Браконьєри є націленими на природні парки й заповідники та вбили понад 10 млн тварин під час війни.

Запитання для обговорення:

1. Які ключові проблеми та виклики пов'язано із глобальною проблемою втрати біорізноманіття?

2. Що, на вашу думку, потрібно змінити на міжнародній економічній арені задля зниження негативного впливу глобальної проблеми вирубування лісів?

11.6. Через велику кількість ресурсів, потрібних для існування людини, активно працюють у всьому світі гірничодобувна та переробна промисловість. Однак більшу частину видобутої сировини потрібно

очищати, що призводить до великої кількості промислових відходів. Залежно від свого типу, вони не тільки можуть займати великі території, але й забруднювати атмосферу, а також ґрунтові та поверхневі води. Зокрема, тільки в США щорічно утворюється понад 8 млрд т таких відходів. Подібний вплив на навколишнє середовище має й будівельне сміття. Сотні населених пунктів України знищено, унаслідок війни. Згодом виникне проблема утилізації непридатних будівель і відходів від них: їх потрібно буде не тільки здавати на спеціальні полігони, а й переробляти.

На думку фахівців, у світі одну третину їжі, призначеної для споживання людиною (близько 1,3 млрд т), викидають або втрачають, а під час гниття цих продуктів виділяється третина обсягу щорічних викидів парникових газів. У країнах, що розвиваються, 40 % харчових відходів утворюється після збирання й оброблення врожаю, тоді як у розвинених країнах 40 % харчових відходів утворюється під час роздрібної торгівлі та споживання. Наприклад, у США понад 50 % сільськогосподарської продукції стає відходами через її "непривабливий" вигляд – приблизно 60 млн т фруктів та овочів. Таке ставлення до їжі сприяє відсутності продовольчої безпеки в багатьох країнах світу.

Згідно з останніми дослідженнями, щорічно в океан потрапляє до 14 млн т пластику на рік. В океані та на суші під впливом зовнішніх факторів пластик розпадається на дрібні частинки – мікропластик, що забруднили всю планету. 2022 р. в Антарктиді вперше мікропластик знайшли в снігу. Якщо не вжити заходів, забруднення пластиком буде зростати в геометричній прогресії, що може призвести до виникнення нових непередбачуваних наслідків такого забруднення.

На індустрію моди зараз припадає 10 % світових викидів вуглецю. За даними Програми ООН із навколишнього середовища, індустрія моди створює більше викидів парникових газів, ніж авіаційна та судноплавна промисловість разом узяті, і майже 20 % світових стічних вод, що утворюються під час фарбування текстилю. Крім того, щороку у світі утворюється щонайменше 92 млн т текстильних відходів, і прогнозують до 2030 р. зростання цієї цифри до 134 млн т на рік. Глобальна тенденція швидкої моди призвела не лише до величезних обсягів виробництва одягу, а й до використання синтетичних матеріалів для їхнього пошиття. Через це під час розкладання текстильних відходів виділяється велика кількість парникових газів і мікропластику.

Запитання для обговорення:

1. Які ключові проблеми та виклики пов'язано із глобальною проблемою забруднення екосистем різноманітними відходами?

2. Що, на вашу думку, потрібно змінити на міжнародній економічній арені задля зниження негативного впливу проблеми забруднення пластиками?

Діагностичні завдання

Методичні рекомендації до виконання завдань

Одним із важливіших показників, що характеризує стан поширення процесів економічної глобалізації, її вплив на країни та ступінь участі країн у процесах глобалізації, є **індекс глобалізації**. Огляд та основні характеристики індексів глобалізації систематизовано в табл. 11.2.

Таблиця 11.2

Індекси глобалізації: огляд та основні характеристики

№ з/п	Індекси	Країни/роки/змінні	Опис	Характеристики
1	2	3	4	5
1	Індекс глобалізації КОФ (2018 р.)	203 / 1970 – 2016 / 43	Комплексний показник, що охоплює економічні, соціальні та політичні аспекти глобалізації	Розрізнення між глобалізацією de facto та de jure для кожного виміру та підвиміру індексу. Розмежування торговельної та фінансової глобалізації. Широке охоплення в аспекті країн і років
2	Індекс глобалізації КОФ (2007 р.)	207 / 1970 – 2015 / 23	Комплексний показник, що охоплює економічні, соціальні та політичні аспекти глобалізації	Широке охоплення в аспекті країн і років. Гібридна міра. Немає чіткого розмежування між торгівлею та фінансовою глобалізацією

Продовження табл. 11.2

1	2	3	4	5
3	Маастрихтський індекс глобалізації (MGI) (2012 р.)	117 / 2000, 2008, 2012 / 11	Комплексний показник, що охоплює політичну, економічну, соціальну та культурну, технологічну й екологічну сфери глобалізації	Містить екологічний вимір. Охоплює лише три роки
4	AT Kearney / Індекс глобалізації зовнішньої політики (ATK/FP)	62 / 2002 – 2007 / 14	Перший зведений показник, що вимірює глобалізацію. Охоплює політичну участь, технології, особисті контакти й економічну інтеграцію в глобальному масштабі	Слугує еталоном для багатьох альтернативних індексів
5	Global Index	97 / 1970 – 2002 / 31	Соціологічний індекс глобалізації, що охоплює економічні, соціально-технічні, культурні та політичні аспекти глобалізації	Розширює наявні індекси додатковими параметрами та показниками, що становлять соціологічну концепцію глобалізації
6	Індекс глобалізації CSGR	119 / 1982 – 2004 / 16	Композитний індекс, що вимірює економічні, політичні та соціальні аспекти глобалізації. Ваги змінних визначають за допомогою аналізу головних компонент	Змінні, що вимірюють відкритість, коригують за фіксованими характеристиками країни (початкова чисельність населення, площа території та наявність у країні виходу до моря)
7	Новий індекс глобалізації (NGI)	70 / 1995 – 2005 / 21	Комплексний показник, що вимірює економічні, політичні та соціальні аспекти глобалізації, ураховуючи географічні відстані між країнами	Контроль за географічною відстанню допомагає певною мірою відрізнити глобалізацію від регіоналізації

1	2	3	4	5
8	Індикатор підключення DHL (GCI)	140 / 2005 – 2015 / 12	Композитний показник, що вимірює глибину та ширину інтеграції країни з рештою світу. Охоплює міжнародні потоки товарів і послуг, капіталу, інформації та людей	Розрізнення між глибиною та широтою інтеграції

Одним із найавторитетніших у світі є **індекс рівня глобалізації країн світу за версією KOF** (KOF Index of Globalization), його було сформовано 2002 р. при Швейцарському економічному інституті (KOF Swiss Economic Institute) за участі Швейцарського федерального технологічного інституту (Swiss Federal Institute of Technology). Під час формування комплексного показника автори проекту виходили з того, що глобалізацію визначають як процес, який руйнує національні кордони, інтегрує національні економіки, культури, технології й управління, а також виробляє складні відносини та взаємозв'язки, опосередковані через різноманітні потоки, що охоплюють людей, капітали, ідеї тощо.

Індекс глобалізації KOF дає змогу ідентифікувати масштаб інтеграції будь-якої країни у світовий простір через оцінювання різних аспектів глобалізації, зведених у єдиний інтегрований показник, та здійснювати рейтинговий аналіз різних країн. Для визначення індексу рівня глобалізації всі країни оцінюють за 24 показниками, що об'єднують у три основні групи: економічна глобалізація (потоки товарів, капіталу й послуг, а також ринковий обмін), соціальна (поширення ідей, інформації, людей) і політична (поширення державної політики).

Формування Індексу глобалізації враховує такі три параметри, суб-індекси та змінні:

1. Економічну глобалізацію (36 %):

1) реальні потоки: торгівля (процент від ВВП) (19 %); іноземні прямі інвестиції, потоки (процент від ВВП) (20 %); іноземні прямі інвестиції,

акції (процент від ВВП) (24 %); портфельні інвестиції (процент від ВВП) (19 %);

2) обмеження: бар'єри на імпорт (22 %); середній рівень тарифів (28 %); податки на міжнародну торгівлю (процент від поточних доходів) (27 %); обмеження на рахунки (Capital Account Restrictions) (22 %).

2. Соціальну глобалізацію (39 %):

1) дані про персональні контакти (33 %): телефонний трафік (26 %); перекази коштів (процент від ВВП) (3 %); міжнародний туризм (26 %); іноземне населення (процент від загальної кількості населення) (20 %); міжнародні листи (на душу населення) (25 %);

2) дані про інформаційні потоки (33 %): користувачі інтернету (на 1 000 осіб) (36 %); телебачення (на 1 000 осіб) (36 %); торгівля газетами новин (процент від ВВП) (28 %);

3) дані про культурну інтеграцію: кількість Мак-Дональдзів (на душу населення) (43 %); кількість магазинів ІКЕА (на душу населення) (44 %); торгівля книгами (процент від ВВП) (12 %).

3. Політичну глобалізацію (25 %): посольства країни (25 %); членство в міжнародних організаціях (28 %); участь у місіях Ради безпеки ООН (22 %); міжнародні договори (25 %).

Індекс рівня глобалізації розраховують як суму цих трьох складових (індексів), зважених за коефіцієнтами 36, 39 та 25 %, відповідно. У цій системі додатково використовують показники портфельних інвестицій у формі абсолютних сум їхнього припливу та відпливу, а також доходи нерезидентів у формі заробітної плати або прибутки від інвестицій, обчислені в процентах до ВВП.

Дослідники процесу глобалізації вважають, що чим більше є глобалізованою країна, тим менше в ній корупції та більше свободи (економічної та політичної). Це пояснюють більшою відкритістю суспільств і державних систем, їхньою більшою транспарентністю й більшим впливом, що мають у них громадські організації та засоби масової інформації.

Завдання для самостійного виконання

11.1. У табл. 11.3 наведено індекси глобалізації країн, що є лідерами рейтингу КОФ.

Індекси глобалізації країн-лідерів 2010 – 2020-х рр.

Країни	Роки				
	2010	2014	2016	2019	2020
1. Нідерланди	88,51	90,30	90,77	91,02	90,48
2. Бельгія	89,57	90,52	89,80	90,41	90,09
3. Швейцарія	88,68	90,46	90,81	90,57	90,61
4. Велика Британія	88,54	89,04	89,21	89,34	88,58
5. Німеччина	86,88	87,87	88,32	88,78	88,44
Сума індексів глобалізації країн-лідерів	?	?	?	?	?
Динаміка від попереднього року	?	?	?	?	?
Динаміка до 2010 року	?	?	?	?	?

Розрахуйте сумарний індекс глобалізації країн-лідерів і показники динаміки їхньої зміни. Зробіть висновок за результатами аналізу про зміни швидкості наростання глобалізаційних процесів нині.

11.2. Скориставшись даними Швейцарського економічного інституту KOF (<https://kof.ethz.ch/en/forecasts-and->) заповніть таблицю 11.4 щодо позиції України в загальному рейтингу рівня глобалізації.

Таблиця 11.4

**Позиції країн у загальному рейтингу рівня глобалізації
2020 KOF Globalisation Index**

Країни	Загальний індекс глобалізації		Індекс глобалізації де-факто		Індекс глобалізації де-юре	
	місце	індекс	місце	індекс	місце	індекс
1	2	3	4	5	6	7
Україна	?	?	?	?	?	?
Нідерланди	2-ге	90,48	2-ге	89,5	5-те	91,47

1	2	3	4	5	6	7
Швейцарія	1-ше	90,61	1-ше	90,38	7-ме	90,85
Бельгія	3-тє	90,09	3-тє	89,48	6-те	90,70

Поясніть, у чому різниця індексу глобалізації де-юре та де-факто? Дослідіть рівень і місце України в рейтингу країн-лідерів. Зробіть висновки про швидкість глобалізаційних процесів в Україні.

11.3. Індекс глобалізації KOF вимірює економічні, соціальні та політичні аспекти глобалізації. У табл. 11.5 наведено дані щодо загального тренда України за основними складовими індексу глобалізації KOF.

Таблиця 11.5

Позиції України в загальному рейтингу рівня глобалізації KOF Globalisation Index

Показники	Позиціонування	Період, що аналізують		
		1992 р.	2010 р.	2020 р.
		Україна		
Загальний індекс глобалізації	Індекс	38,56	71,14	72,98
Економічна глобалізація	Загальний індекс	18,96	60,84	62,17
	Глобалізація торгівлі	26,32	69,64	70,38
	Фінансова глобалізація	11,60	52,04	53,97
Соціальна глобалізація	Загальний індекс	41,92	66,9	68,61
	Міжособистісна глобалізація	41,23	63,85	60,65
	Інформаційна глобалізація	40,70	68,02	82,65
	Культурна глобалізація	43,75	68,5	62,52
Політична глобалізація	Загальний індекс	54,93	85,54	88,17

Проаналізуйте динаміку цих елементів за 1992 – 2020 рр. та охарактеризуйте зміни, що відбулися за цей період. Яка складова є найменш розвиненою? Зробіть висновки про те, за якими позиціям відбувалися більш динамічні зміни глобалізаційних процесів в Україні.

11.4. Однією із глобальних проблем людства є сировинно-енергетична, пов'язана, по-перше, із технічною неможливістю нелімітованого залучення паливно-сировинних ресурсів до процесу виробництва; по-друге, з екологічними межами економічного зростання, промислової діяльності, кількості споживаної енергії; по-третє, із фізичним вичерпуванням природних ресурсів. У табл. 11.6 наведено дані, що характеризують динаміку та структуру споживання паливно-енергетичних ресурсів за різними групами країн протягом 1990 – 2020-х рр.

Таблиця 11.6

Динаміка та структура споживання паливно-енергетичних ресурсів (ПЕР) протягом 1990 – 2020-х рр., млн т

Роки	Споживання ПЕР, усього	Споживання нафти	Споживання газу	Споживання вугілля	Споживання атомної енергії	Споживання гідроенергії та інших відновлюваних джерел енергії
<i>Промислово розвинені країни</i>						
1990	6 575	2 840	1 260	1 335	590	555
2000	7 700	3 275	1 660	1 345	746	670
2010	8 640	3 485	2 140	1 450	750	815
2020	9 550	3 810	2 690	1 480	670	900
<i>Країни, що розвиваються</i>						
1990	3 140	1 268	389	1 155	40	288
2000	4 560	2 000	725	1 330	70	435
2010	6 775	2 893	1 295	1 895	122	570
2020	8 920	3 497	2 010	2 490	183	740
Усього						
1990	12 465	4 860	2 680	3 240	735	950
2000	14 110	5 700	3 220	3 070	920	1 200
2010	17 510	6 855	4 470	3 690	985	1 510
2020	20 850	7 800	6 070	4 230	950	1 800

Визначте частку країн і їхніх груп у загальному споживанні всіх видів паливно-енергетичних ресурсів. Обґрунтуйте шляхи та засоби розв'язання сировинно-енергетичної проблеми в регіональному аспекті.

Які можливості для розв'язання цієї проблеми виникають в умовах глобалізації економічної системи?

11.5. У Доповіді про людський розвиток 1994 р. уперше було подано концепцію безпеки поза суто воєнними проблемами. Водночас було зазначено, що безпека людини як глобальна проблема має два виміри: захист від довготривалих загроз (наприклад, голоду, хвороб, переслідувань) і захист від раптового порушення моделі повсякденного життя. Насильницькі конфлікти підривають безпеку людини на двох рівнях. Тому не випадково наявні сьогодні міжнародні інститути безпеки було сформовано у відповідь на дві світові війни першої половини ХХ ст. і загрози, пов'язані з холодною війною. Насильницькі конфлікти спричиняють багато очевидних і прямих утрат для людського розвитку (утрат життя, поранення, інвалідності або інші втрат). Розпад системи забезпечення населення продуктами харчування, руйнування систем охорони здоров'я й освіти, утрата прибутку – усе це негативно впливає на людей і спричиняє конфлікти. У табл. 11.7 наведено дані, що характеризують динаміку загибелі людей від конфліктів у XVI – ХХ ст.

Таблиця 11.7

Динаміка людських утрат від конфліктів

Століття	Загибель у конфліктах, млн осіб	Населення світу в середині століття, млн осіб
XVI	1,6	493,3
XVII	6,1	579,1
XVIII	7,0	757,4
XIX	19,4	1 172,9
XX	109,7	2 519,5

Установіть частку населення світу, що відображає неприродні людські втрати, пов'язані з економічним розвитком. Які причини зумовлюють зростання конфліктів і суперечностей в умовах глобалізації та які можливі варіанти їхнього пом'якшення?

11.6. Проаналізуйте інформацію про відмінності в рівні економічного розвитку найбідніших і найбагатших держав світу, наведену в табл. 11.8.

Таблиця 11.8

Відмінності в рівні економічного розвитку найбідніших і найбагатших держав світу

Критерії	34 найбідніші країни	33 найбагатші країни
Населення, що живе за межею бідності, %	37	6
Рівень грамотності населення 15 – 24 років, %	50	99
Рівень смертності у віці до 5 років на 1 000 осіб	175	17
Коефіцієнт народжуваності	6,1	1,5
Доступ до питної води, %	37	94

Визначте проблеми та сформулюйте можливі шляхи розв'язання зазначених глобальних проблем людства.

Стереотипні завдання

1. Яке з наведених визначень найповніше розкриває зміст поняття "глобалізація" й охоплює всі аспекти цього планетарного явища:

а) тривалий процес інтеграції національних економік світу, із метою розв'язання глобальних проблем людства;

б) складне явище посилення взаємозалежності економік, що виникає, у зв'язку з обміном товарів і послуг та потоками капіталів;

в) процес, завдяки якому досягнення, рішення та діяльність людей в одній частині земної кулі справляють значний вплив на окремих людей і їхні спільноти в усіх частинах світу;

г) процес посилення взаємозв'язку національних економік країн світу, який виявляють в утворенні світового ринку товарів і послуг, фінансів;

г) становлення глобального інформаційного простору, перетворення знання на основний елемент суспільного багатства, вихід бізнесу за національні кордони через формування ТНК?

2. Хто вперше запровадив у науковий обіг поняття "глобалізація":

- а) М. Месарович;
- б) Р. Робертсон;
- в) М. Кастельс;
- г) О. Неклесса;
- г) Е. Пестель?

3. Яке з визначень відображає суттєвість зв'язку процесів інтернаціоналізації й економічної інтеграції:

а) економічна інтеграція – вищий рівень інтернаціоналізації та її об'єктивна основа;

б) економічна інтеграція й інтернаціоналізація господарського життя мають загальні фактори розвитку;

в) зближення, об'єднання та взаємоприспосовування національних економік;

г) установлення стійких виробничих зв'язків між країнами, вихід відтворювального процесу за межі національних кордонів?

4. Процес глобалізації:

а) обмежує можливості контролю держави над економікою;

б) підвищує можливості контролю держави над економікою;

в) нейтральний щодо контролю держави над економікою;

г) на першому етапі обмежує, а потім підсилює можливості контролю держави над економікою.

5. Глобалізація економіки означає:

а) скорочення інтернаціоналізації всіх сфер громадського життя;

б) різке прискорення інтернаціоналізації всіх сфер суспільного життя;

в) нейтральне ставлення до інтернаціоналізації громадського життя;

г) усі відповіді є правильними.

6. Назвіть причини поглиблення глобалізаційних процесів:

- а) процес інтернаціоналізації, що призводить до поглиблення співробітництва між країнами та посилення їхньої взаємозалежності;
- б) посилення диспропорційності соціально-економічного розвитку країн і їхніх груп;
- в) науково-технічний прогрес;
- г) загострення проблем, що є загальними для всіх людей і країн світу та важливими з погляду збереження й розвитку людської цивілізації.

7. Визначте, яке з положень є правильним:

- а) однією з характеристик глобалізації є зменшення ролі ТНК у міжнародній економіці;
- б) об'єктивною основою глобалізації є міжнародний поділ праці й інтернаціоналізація економіки;
- в) найбільш глибоко процес глобалізації виявився у сфері міжнародної торгівлі;
- г) у наукове використання термін "глобалізація" був уведеним 2003 р.?

8. Основні риси глобалізації:

- а) економічна революція;
- б) інноваційний розвиток;
- в) революція в інформаційних технологіях;
- г) усі відповіді є правильними.

9. До яких наслідків спричиняє глобалізація в політичній сфері:

- а) зникнення держави як основного інституту політичного устрою;
- б) збереження та посилення ролі держави як антикризового інституту;
- в) формування системи глобального управління;
- г) створення глобальної держави?

10. Чим є держава на сучасному етапі глобального розвитку суспільства:

- а) обов'язковим (потрібним) представником національних інтересів;
- б) механізмом роз'єднання;

- в) територією, що інтегрують у глобальну економічну та політичну систему;
- г) окремим національним утворенням?

11. Яку структуру може мати світ у майбутньому:

- а) залишаться окремі національні утворення;
- б) території та регіони будуть інтегрованими в глобальні економічні та політичні системи;
- в) залишаться окремі регіональні угруповання;
- г) виникнуть міжконтинентальні утворення?

12. Яку ознаку буде мати глобальна економіка:

- а) відсутність будь-якої циклічності розвитку;
- б) коливання від піку розвитку економіки до її депресивного стану будуть досить значними та частішими, ніж раніше;
- в) глобалізація ніяк не вплине на економічний цикл;
- г) посилення диспропорційності соціально-економічного розвитку країн і їхніх об'єднань?

13. Вплив глобалізації на фінансову систему світу спричинить таке:

- а) капітал буде мати вигляд переважно прямих іноземних інвестицій ТНК;
- б) фіктивний (спекулятивний) капітал займе визначні позиції в економічному розвитку;
- в) будуть переважати портфельні інвестиції;
- г) глобалізація значно не вплине на фінансову систему світу.

14. Які наслідки може мати економічний глобалізм:

- а) збільшення свободи дій підприємств (корпорацій);
- б) утрату самостійної діяльності на мікрорівні;
- в) стагнацію науково-технічного прогресу;
- г) скорочення інтернаціоналізації всіх сфер громадського життя?

15. Як глобалізація впливає на культурну сферу:

- а) здійснює духовне збагачення особистості;
- б) відбувається нівелювання людських цінностей;

- в) відбувається розширення свободи самовиявлення особистості;
- г) зростає небезпека для особистості?

16. Глобалізація спричиняє:

- а) вищу поляризацію країн;
- б) вирівнювання умов економічної життєдіяльності у світовому масштабі;
- в) перегляд традиційних цінностей для їхнього максимального погодження із загальноприйнятими;
- г) намагання захистити свої основні цінності, адаптуючи другорядні до загальноприйнятих.

17. Глобальна інформатизація може мати такі наслідки:

- а) розширення свободи самовиявлення особистості;
- б) зростання небезпеки для особистості;
- в) підвищення можливостей здобути об'єктивну інформацію;
- г) сприяння маніпуляціям свідомістю людей.

18. Які вам відомі джерела досягнення глобальної конкурентної переваги:

- а) глобальний досвід;
- б) порівняльна перевага;
- в) економія через масштаби виробництва, інвестицій, матеріально-технічного забезпечення, маркетингу, у закупівлях;
- г) запатентована технологія виробництва товару, мобільність виробництва;
- г) усі відповіді є правильними?

19. Які заходи з боку уряду можуть перешкоджати глобальній конкуренції:

- а) преференційна політика, підтримання зайнятості або інші регулятивні норми, від яких виграють місцеві компанії;
- б) тарифи та мита, що будуть обмежувати можливість економії через масштаби виробництва;

- в) заходи уряду, що обмежують іноземну інвестиційну діяльність, підтримання урядом місцевої дослідницько-конструкторської діяльності;
- г) законодавство про хабарі, податкове законодавство урядів країн, не вигідне фірмам, що займаються міжнародними операціями?

20. Визначте тенденції, що впливають на глобальну конкуренцію:

- а) поступове виникнення нових великомасштабних ринків;
- б) конкуренція нових індустріальних країн, стирання відмінностей між країнами;
- в) агресивна індустріальна політика, вільне переміщення технологій;
- г) діяльність міжнародних економічних організацій;
- г) усі відповіді є правильними.

Запитання для самодіагностики за підрозділом 11

1. Які основні причини формування глобалізаційних процесів?
2. Чим характеризують процес глобалізації на рівні окремої країни?
3. Які головні показники визначають ступінь інтегрованості економік різних держав у глобальну економіку?
4. Яким чином глобалізацію пов'язано з регіоналізацією світового господарства?
5. У чому полягають негативні наслідки процесу глобалізації?
6. Систематизуйте основні глобальні проблеми сучасності.
7. Проаналізуйте причини виникнення та напрями розв'язання ключових загальносвітових проблем.
8. Охарактеризуйте глобальну виробничу інфраструктуру.
9. Наведіть основні складові транспортної системи світової економіки.
10. З'ясуйте роль міжнародного зв'язку та інформаційно-комунікаційних систем в умовах глобалізації.

Рекомендована література за підрозділом 11: [1; 2; 5; 8; 21; 23; 24; 31 – 33; 40; 61; 69; 70; 79; 81; 89; 94].

12. Інтеграція України у світову економіку

Вивчення підрозділу 12 передбачає розгляд таких питань:

12.1. Політико-правові, економічні, соціально-культурні, інфраструктурні передумови інтеграції України. Особливості розвитку економіки України як потенційної учасниці міжнародних економічних угруповань. Фактори, що впливають на інтеграційну мотивацію та політику України. Шляхи інтеграції України у світове господарство.

12.2. Формування інтеграційних пріоритетів національної економіки.

Поле регіональних інтересів України. Пріоритети й основні напрями євроінтеграційної політики України. Досягнення на євроінтеграційному шляху України. Інтеграція України до ЄС через транскордонне співробітництво. Співробітництво України зі східноєвропейськими регіональними міждержавними об'єднаннями.

Мета – дослідження шляхів інтеграції України у світову економіку; з'ясування передумов, особливостей і факторів інтеграції України; окреслення поля регіональних інтересів України; визначення пріоритетів і основних напрямів євроінтеграційної політики України; систематизація напрямів співробітництва України зі східноєвропейськими регіональними та глобальними міждержавними об'єднаннями.

Ключові поняття підрозділу 12: інтеграція; політико-правові передумови інтеграції; економічні передумови інтеграції; соціально-культурні передумови інтеграції; інфраструктурні передумови інтеграції; шляхи інтеграції України; фактори інтеграції; інтеграційні пріоритети; регіональні інтереси України; євроінтеграційна політика України.

Для ефективної й організаційно оформленої інтеграції України в сучасні світогосподарські зв'язки потрібно формування певних *передумов*, до яких належать:

політико-правові передумови інтеграції (політичне визначення України; забезпечення територіальної цілісності та створення адекватної системи національної безпеки; безумовне виконання міжнародних зобов'язань, особливо у сфері прав людини; запровадження прийнятної форми громадянства; перегляд наявної практики політичних зв'язків

із колишніми пострадянськими країнами; пряма участь у регіональних і глобальних політичних процесах; формування відповідного законодавства і вироблення ефективних механізмів та інструментарію його виконання);

економічні передумови інтеграції (економічне й інституційне забезпечення суверенітету; оцінювання економічного потенціалу та напрямів структурної перебудови; розроблення і реалізація обґрунтованої програми переходу до ринкових відносин із пріоритетом роздержавлення та приватизації, соціального захисту населення; розроблення експортно-імпоротної стратегії й адекватного механізму регулювання зовнішньоекономічної діяльності; запровадження національної грошової одиниці з унесенням її в систему міжнародних розрахунків; розв'язання проблеми зовнішньої заборгованості та розподілу активів колишніх пострадянських країн через відповідні переговорні процеси);

соціально-культурні передумови інтеграції (відродження та виховання почуття власної гідності, створення умов соціально-культурної життєздатності народів України; формування сучасної, орієнтованої на світові пріоритети системи освіти; розвиток контактів з українцями, які проживають за межами України);

інфраструктурні передумови інтеграції (розвиток транспортних комунікацій, потрібних для нормальної життєдіяльності суверенної держави; розвиток сучасних інформаційно-комунікаційних систем із унесенням їх до міжнародних систем).

Формування інтеграційної стратегії та тактики передбачає врахування *особливості України* як потенційної учасниці міжнародних економічних угруповань, зокрема:

відсутність досвіду державності, потреба в здобутті справжнього суверенітету;

недосконалість політико-правових регуляторів та інструментів;

нерозвиненість ринкових відносин;

інерція погіршення економічного стану;

виснажений запас соціальної витримки населення.

Значний вплив на інтеграційну мотивацію та політику України здійснює збіг періодів дезінтеграційних та інтеграційних процесів; розміщення в регіоні, що характеризують інтеграцією високого рівня; конкурентоспроможність щодо аналогічних інтересів країн Східної Європи; негативний

досвід інтеграції в межах СНД. На процеси внесення України до сучасної системи світогосподарських зв'язків впливають конкретні внутрішньо- і зовнішньоекономічні фактори, що формують у системі передумов, особливостей і шляхів інтеграції.

До *внутрішньоекономічних факторів* належать: перехід України до розвинутої ринкової економіки на основі розроблення й реалізації відповідної довгострокової програми, що враховує сучасний соціально-економічний стан та особливості України, є адаптованою до зовнішнього ринкового середовища, що еволюціонує, і спирається на досвід інших постсоціалістичних країн. Проте є ціла низка стримувальних факторів, пов'язаних зі структурою економіки України:

велика питома вага фізично та морально застарілої техніки у складі основних виробничих засобів (понад 60 %);

диспропорції в системі самозабезпечення ключових галузей життєдіяльності країни (майже повна зовнішня паливно-енергетична залежність; задоволення потреби споживачів в електротехнічних і кабельних виробках, продукції текстильної, целюлозно-паперової та медичної промисловості лише наполовину; відсутність виробництва каучуку, ряду продуктів органічного синтезу, обладнання для легкої промисловості, переробних галузей агропромислового комплексу тощо);

незбалансованість галузевої структури промисловості з погляду її соціальної орієнтації (потенціал промисловості на 90 % формують важкі галузі; питома вага виробництва предметів споживання становить близько 30 %, тоді як у розвинених країнах вона досягає 50 – 60 %).

Отже, потрібною передумовою здійснення ефективної інтеграційної політики України є синхронізація відповідних процесів із масштабами й темпами розвитку національної економіки під впливом внутрішньоекономічних факторів.

Формуючи власну інтеграційну політику, Україна має визначитися з відповідними середньо- та довгостроковими пріоритетами, зважаючи на сучасні умови ефективного функціонування національної економіки.

Головною метою участі України в діяльності регіональних міждержавних об'єднань є створення сприятливих умов для розвитку національної економіки та прискорення процесу інтеграції України у світогосподарський комплекс, набуття досвіду міжнародного співробітництва, підготовка для вступу до Європейського Союзу.

Україна після проголошення незалежності веде пошук власного місця у європейських інтеграційних процесах. Україна є членом або спостерігачем багатьох регіональних міждержавних організацій: ОЧЕС, ЦЕІ, ЄС, РДБМ, СНД тощо.

Європейська інтеграція та членство у Європейському Союзі є стратегічною метою України, оскільки це найкращий спосіб реалізації національних інтересів, побудови економічно розвинутої й демократичної держави, зміцнення позицій у світовій системі міжнародних відносин. Для України європейська інтеграція – це шлях модернізації економіки, подолання технологічної відсталості, залучення іноземних інвестицій і новітніх технологій, створення нових робочих місць, підвищення конкурентоспроможності вітчизняних товаровиробників, вихід на світові ринки, насамперед на ринок ЄС. Ідею європейського вибору позитивно сприймає населенням України, євроінтеграційні прагнення України збігаються з потребою у її модернізації та радикальному реформуванні. Співробітництво з ЄС, започатковане 1991 р., триває й розвивається.

Угода про партнерство та співробітництво (УПС) між Україною та ЄС – базовий документ, що визначає правовий механізм двостороннього економічного, фінансового, соціального й культурного співробітництва, розвитку політичного діалогу. Мета УПС – сприяти політичному, торговельному, економічному та культурному співробітництву між Україною та Європейським Союзом. Вона є втіленням спільного наміру ЄС та України забезпечити партнерство та взаєморозуміння заради взаємної вигоди.

Для країн-кандидатів на вступ до спільноти ЄС визначає такі *умови*: адаптацію законодавства України до законодавства ЄС; економічну інтеграцію та розвиток торговельних відносин між Україною та ЄС; безпеку України в контексті загальноєвропейської безпеки; політичну консолідацію та зміцнення демократії; адаптацію соціальної політики України до стандартів ЄС; культурно-освітню й науково-технічну інтеграцію; регіональну інтеграцію України; галузеву співпрацю; співробітництво в галузі охорони довкілля.

23 червня 2022 року країни-члени Європейського Союзу проголосували за надання Україні статусу країни-кандидата на вступ до Європейського Союзу. Проте надання цього статусу – це тільки перший крок. На шляху до вступу Україні потрібно здійснити низку реформ і адаптувати українське законодавство, згідно з європейськими критеріями. Подальша підготовка до членства буде передбачати завершення всеосяжної

трансформації всіх сфер, що буде створювати умови, коли країна буде жити за принципами Євросоюзу та його законами, спрямованими на захист кожного громадянина й бізнесу. Це започаткує умови для наближення рівня життя, добробуту та правового захисту українців, як в інших країнах ЄС. Окрім того, статус кандидата відкриває можливості отримання фінансової допомоги в трансформації суспільства, правової системи й економіки на шляху до членства у ЄС, а також буде мати євроінтеграційні реформи країни в пріоритеті. Так, Україні буде доступною фінансова допомога для країн, що готуються для вступу до ЄС. Її можуть надавати через гранти, інвестиції або як технічну допомогу. Кандидатство також відкриває для України участь у програмах та ініціативах Євросоюзу.

На сьогодні перед Україною поставили ряд *вимог*, які потрібно виконати, а саме:

посилення боротьби з корупцією;

здійснення реформи Конституційного Суду України;

продовження судової реформи в Україні;

ухвалення антиолігархічного закону;

здійснення боротьби з відмиванням коштів;

"Закон про медіа" (приведення медіазаконодавства у відповідність до європейського);

зміна законодавства про національні меншини.

Виконання зазначених Європейським Союзом кроків передбачає внесення відповідних змін у законодавство України та налагодження механізмів виконання цього законодавства. Україна здійснила більшість законодавчих змін, що є потрібними для набуття Україною статусу члена Європейського Союзу. Проте на цьому етапі постає питання про ефективні механізми та процедури виконання нових норм законодавства і якісний кадровий відбір посадовців.

Реалізуючи курс на входження до європейських структур і приєднання до загальноєвропейського співробітництва, Україна активно працює в напрямі розвитку зв'язків із **Центральноєвропейською ініціативою (ЦЄІ)** і є її членом. Представники України беруть участь у погодженні та здійсненні програм і проектів ЦЄІ в усіх робочих групах, що позитивно сприяє більш швидкій та ефективній реалізації національних інтересів України в багатосторонньому співробітництві держав регіону.

Причорноморське співробітництво України розглядають як: співробітництво територій, що безпосередньо виходять до Чорного моря та в господарському відношенні тісно з ними пов'язані; унесення в чорноморське

співробітництво всього економічного простору України на основі урізноманітнення напрямів і зростання гнучкості підприємницької діяльності по всій Україні.

Чорноморське економічне співробітництво (ЧЕС) для України – це передусім механізм взаємодії урядових та підприємницьких структур, який має забезпечити розвиток економічного співробітництва країн-учасниць у межах курсу на повноцінне входження до загальноєвропейського економічного простору. Велике значення надають створенню єдиної транспортної мережі в просторі ЧЕС, а також розвитку системи транспортних коридорів: Трансєвразійського TRACEKA і Критських коридорів.

Співдружність незалежних держав (СНД) для України – механізм багатосторонніх консультацій і переговорів, що доповнював процес формування двосторонніх відносин між державами-учасницями СНД, оскільки за таких умов СНД мало перспективи на існування і, відповідно, слугувало забезпеченню національних інтересів країн-учасниць. Водночас Україна виступає проти надання СНД статусу суб'єкта міжнародного права (Статут організації Україною не ратифіковано, тому формально Україна залишається лише спостерігачем і не є членом СНД).

Проблемні запитання для обговорення

1. Визначте спонукальні причини інтеграції України у світову економіку.
2. Яким чином інтеграція України у світову економіку значною мірою гальмують структурою виробництва?
3. Які наявні аспекти стратегічної інтеграції України у світове господарство?
4. Що об'єднує інтеграційні процеси європейських країн із перехідною економікою й інтеграційні процеси України?
5. Чи могла й чи може Україна зробити технологічний ривок і ввійти до "клубу" розвинених країн?
6. Вітчизняні виробники продовольчих товарів зазнають збитків через імпорту продовольства. Обґрунтуйте найбільш доцільний метод зовнішньоторговельної політики – імпортний тариф, імпортну квоту, державне субсидування фермерських господарств – для обмеження імпорту.

7. Відкритий доступ до європейських ринків найшвидше буде сприяти значному припливу прямих закордонних інвестицій до України за умови, якщо інвестори будуть упевненими в передбачуваності політики та верховенстві закону. Довіру іноземних інвесторів може бути здобуто, якщо всі виконавчі сили в Україні будуть демонструвати свою спроможність постійно втілювати європейські стандарти, що належать до подальшого розвитку ринкової економіки та демократії. Обґрунтуйте правильність цього твердження.

Ситуаційні завдання

12.1. Обґрунтуйте роль міжнародної економічної діяльності в розвитку національної економіки країни в умовах:

- 1) відкритої економіки;
- 2) трансформаційної економіки;
- 3) кризи.

12.2. Україна як член Світової організації торгівлі має здійснювати зважену зовнішньоторговельну політику, що ґрунтується на поступовій лібералізації регулятивного механізму міжнародних економічних відносин. Однак така політика може призвести до поглиблення кризи в галузях, що становлять основу конкурентного потенціалу країни.

Обґрунтуйте потребу в уведенні протекціоністського захисту виробництва вітчизняних товарів і його доцільність з урахуванням галузевих пріоритетів розвитку експортної сфери.

12.3. Виберіть внутрішньоекономічні та зовнішньоекономічні фактори інтеграції України у світовий економічний простір:

- 1) велика питома вага фізично та морально застарілої техніки у складі основних виробничих засобів (понад 60 %);
- 2) диспропорції в системі самозабезпечення ключових галузей життєдіяльності країни (майже повна зовнішня паливно-енергетична залежність тощо);
- 3) нераціональність товарної структури імпорту;
- 4) деформована географічна структура експорту та імпорту, аж до монопольної залежності від окремих країн;
- 5) нерівномірне розміщення експортного потенціалу України;

6) незбалансованість галузевої структури промисловості з погляду її соціальної орієнтації (потенціал промисловості на 90 % формують важкі галузі; питома вага виробництва предметів споживання становить приблизно 30 %, тоді як у розвинених країнах вона досягає 50 – 60 %);

7) переважно сировинна спрямованість експорту, превалювання матеріаломісткого обладнання в експорті продукції машинобудування.

12.4. Виберіть економічні передумови інтеграції України у світовий економічний простір:

1) економічний потенціал і розроблення напрямів структурної перебудови економіки;

2) розроблення й реалізація обґрунтованої програми переходу до ринкових відносин із пріоритетом роздержавлення та приватизації, соціального захисту населення;

3) оцінювання експортного потенціалу, вироблення експортно-імпоротної стратегії та адекватного механізму регулювання зовнішньоекономічної діяльності;

4) розв'язання проблеми зовнішньої заборгованості;

5) відродження та виховання почуття власної гідності, створення умов соціально-культурної життєздатності народів України;

6) формування сучасної, орієнтованої на світові пріоритети системи освіти;

7) розвиток контактів з українцями, які проживають за межами України;

8) розвиток транспортних комунікацій (морських, наземних, повітряних), потрібних для нормальної життєдіяльності суверенної держави (національних авіакомпаній, флоту, транспортних корпорацій);

9) розвиток сучасних інформаційно-комунікаційних систем з унесенням їх до міжнародних систем.

12.5. В Україні спеціалізованою некомерційною організацією – Торговельно-промисловою палатою України – розглядають такі методи просування українських товарів на закордонні ринки, як:

1) активізація розвитку міжнародної рекламної діяльності як за обсягами, так і рівнем диверсифікації;

2) стандартизація зовнішньоторговельних контрактів;

- 3) відкриття закордонних консультаційних пунктів Торговельно-промислової палати України;
- 4) надання послуг іноземному покупцеві у його країні;
- 5) активізація укладання контрактів "під ключ".

Оцініть, який із наведених методів негативно вплине на баланс торгівлі послугами.

12.6. Аналіз товарної структури експорту України протягом останніх декількох років свідчить про низьку частку продукції з високою доданою вартістю, у загальному обсязі українського експорту це приблизно 17 %; 40,7 % експорту становить продукція сільськогосподарської галузі, а 23,5 % експорту – продукція металургійної галузі.

Якими факторами пояснюють таку структуру експорту України? Зважаючи на наявний стан справ, проаналізуйте, які проблеми та наслідки в перспективі буде мати українська економіка? Які кроки державній владі потрібно зробити, щоб змінити цю тенденцію?

12.7. Після проголошення незалежності Україна активно брала міжнародні позики, що призвело до її фінансової залежності. Водночас Угорщина впровадила політику стимулювання іноземних інвестицій, що дозволило їй здійснити економічний стрибок.

Із погляду теорії міжнародного руху капіталу та його форм, обґрунтуйте:

- 1) яка країна робила наголос на поточне, а яка – на майбутнє споживання;
- 2) для якої із країн реальна процентна ставка за міжнародними позиками буде вищою;
- 3) які товари – поточного чи майбутнього споживання – буде експортувати й імпортувати кожна із країн.

12.8. 2021 р. Національний банк України ухвалює рішення збільшити грошову масу на 10,7 % протягом року на тлі прогнозованого зростання реального ВВП цього року на 3,4 %. Інфляція в згаданому році становить 9,8 %.

Визначте, як зміниться номінальний, реальний валютний курс національної валюти. Обґрунтуйте відповідь.

12.9. Велика українська компанія, що займається зовнішньоекономічною діяльністю, планує збільшувати обсяги експорту та виходити на нові закордонні ринки збуту. У зв'язку із цим у керівництва компанії виникла дилема: створити додаткове виробництво власної продукції в країні, що розвивається, із дешевою робочою силою за допомогою власних прямих інвестицій чи спробувати розширити власне виробництво через залучення закордонних інвестицій.

Визначте можливі шляхи розв'язання цієї дилеми з урахуванням її соціальних наслідків для колективу компанії та ставлення профспілок. Обґрунтуйте відповідь.

12.10. Україна є членом Світової організації торгівлі із 2008 р. Під час вступу до цієї міжнародної організації Україна взяла на себе низку зобов'язань щодо скасування значної частини кількісних обмежень експорту й імпорту та використання переважно тарифних інструментів регулювання зовнішньої торгівлі. Водночас застосування інструментів митного регулювання будуть здійснювати в межах, установлених СОТ.

Обґрунтуйте доцільність і своєчасність такого кроку з боку України з урахуванням можливої загрози товарної експансії внутрішнього ринку України з боку західних компаній. Визначте подальші напрями вдосконалення митно-тарифного регулювання в Україні.

Діагностичні завдання

Методичні рекомендації до виконання завдань

Методичні рекомендації до розрахунку показників структури, динаміки, результативності та інтенсивності міжнародної торгівлі країни наведено в підрозд. 3.

Методичні рекомендації щодо визначення характеру міжнародної інвестиційної діяльності країни наведено в підрозд. 5.

Методичні рекомендації до розрахунку абсолютних, відносних і структурних показників, що відображають масштаби, інтенсивність та інші параметри міграційної активності населення країни наведено в підрозд. 7.

Завдання для самостійного виконання

12.1. У табл. 12.1 наведено статистичні дані про зовнішньоторговельні операції України.

Таблиця 12.1

Зовнішньоторговельні операції України

Товари	Обсяги експорту, млн дол. США		Обсяги імпорту, млн дол. США	
	2020 р.	2021 р.	2020 р.	2021 р.
IV. Готові харчові продукти	3 361,0	3 788,5	2 970,6	3 578,4
V. Мінеральні продукти	5 331,6	8 414,4	86 332,6	14 968,8
VI. Продукція хімічної та пов'язаних із нею галузей промисловості	2 020,1	2 815,6	7 333,7	67 429,5

На основі даних табл. 12.1:

- 1) визначте тип зовнішньоторговельних операцій;
 - 2) розрахуйте індекс внутрішньогалузевої торгівлі.
- Зробіть висновки про галузеву спеціалізацію країни.

12.2. У табл. 12.2 наведено статистичні дані щодо здійснення зовнішньоекономічних операцій України у сфері послуг.

Таблиця 12.2

Обсяги експорту та імпорту послуг за 2020 – 2021 рр.

Види послуг	Експорт, млн дол. США		Імпорт, млн дол. США	
	2020 р.	Темпи зростання, %	2021 р.	Темпи зростання, %
1	2	3	4	5
Послуги з перероблення матеріальних ресурсів	1 528,02	113,00	10,18	337,10
Транспортні послуги	5 314,66	106,50	1 733,68	163,40
Подорожі	337,43	128,10	1 578,01	224,50
Послуги з будівництва	53,61	71,10	52,63	132,90
Послуги зі страхування	121,25	208,20	129,73	102,20

1	2	3	4	5
Послуги, пов'язані з фінансовою діяльністю	91,88	88,70	509,83	108,10
Послуги у сфері телекомунікацій, комп'ютерні, інформаційні	3 856,57	126,40	661,87	117,80
Роялті та ліцензійні послуги	60,50	63,70	509,83	108,20
Ділові послуги	1 437,29	114,40	1 115,88	112,30
Послуги приватним особам і послуги в галузі культури та відпочинку	47,11	146,60	21,11	168,40
Державні й урядові послуги	9,31	125,10	1 098,06	96,50
Послуги з ремонту	298,83	126,30	75,01	122,10

На основі даних табл. 12.2:

1) розрахуйте зовнішньоторговельний оборот і баланс послуг за 2020 та 2021 рр.;

2) розрахуйте темпи зростання, приросту експорту й імпорту послуг за два роки;

3) проаналізуйте структуру експорту й імпорту послуг за 2021 і 2020 рр., виявіть зміни та визначте експортно-орієнтовані види послуг.

Зробіть висновки про динаміку та структуру міжнародної торгівлі послугами України.

12.3. У табл. 12.3 наведено статистичні показники економічного розвитку України за 2010 – 2021 рр.

Таблиця 12.3

Статистичні показники економічного розвитку України у сфері митного регулювання

Роки	Номінальний ВВП, млрд дол. США	Населення України, млн осіб	Експорт, млрд дол. США	Імпорт, млрд дол. США	Митні платежі, млрд дол. США
1	2	3	4	5	6
2010	137,9	45,4	52,2	60,9	10,826
2011	162,9	45,1	69,4	85,7	14,410

1	2	3	4	5	6
2012	180,2	44,9	70,2	89,7	15,659
2013	134,9	44,6	59,1	80,9	15,094
2014	134,9	44,3	53,9	54,4	11,522
2015	90,1	44,4	35,5	38,9	10,870
2016	87,2	44,2	34,0	38,3	9,293
2017	112,2	42,4	39,7	49,4	15,480
2018	130,8	42,2	43,3	56,1	15,780
2019	153,8	41,9	46,1	60,4	15,670
2020	155,6	41,6	45,1	51,9	14,840
2021	200,1	41,2	63,1	69,8	18,210

На основі даних наведених у табл. 12.3, розрахуйте:

- 1) номінальний рівень митного навантаження на економіку;
- 2) рівень митного навантаження на експорт;
- 3) рівень митного навантаження на імпорт;
- 4) рівень митного навантаження на зовнішньоторговельний оборот;
- 5) коефіцієнт стягнення мита;
- 6) рівень митного навантаження та одну особу.

Проаналізуйте динаміку змін (ланцюговим і базисним способом) розрахованих показників і зробіть висновки про ефективність чинної системи митного регулювання в Україні.

12.4. У табл. 12.4 наведено динаміку міжнародної інвестиційної діяльності України (на початок року).

Таблиця 12.4

Динаміка міжнародної інвестиційної діяльності України

Роки	ПІІ в Україну, млн дол. США	ПІІ з України, млн дол. США
1	2	3
2010	8 401	736
2011	4 499	192
2012	410	1 206
2013	-458	420

1	2	3
2014	3 810	111
2015	3 692	-51
2016	4 455	16
2017	5 860	8
2018	-868	-5
2019	6 687	648
2020	-210	82
2021	693	-198
2022	1 424	81

На основі даних табл. 12.4:

- 1) розрахуйте інвестиційну позицію та чисту інвестиційну позицію України та проаналізуйте динамічні зміни інвестиційної позиції України;
- 2) визначте темпи зростання обсягів експорту й імпорту капіталу та зробіть висновки.

На основі виконаних розрахунків обґрунтуйте доцільність наявної інвестиційної політики України.

12.5. У табл. 12.5 наведено статистичні дані щодо кількості населення, економічно активного населення та безробітних в Україні за 2010 – 2021 рр.

Таблиця 12.5

**Кількість населення, економічно активного населення
та безробітних в Україні за 2010 – 2021 рр.**

Роки	Кількість населення в Україні, тис. осіб	Кількість економічно активного населення в Україні, тис. осіб	Кількість зайнятого населення в Україні, тис. осіб	Кількість офіційно безробітного населення в Україні, тис. осіб
1	2	3	4	5
2010	45 778,5	20 220,7	18 436,5	452,1
2011	45 633,6	20 247,9	18 516,2	505,3
2012	45 553,0	20 393,5	18 736,9	467,7
2013	45 426,2	20 478,2	18 901,8	487,6

1	2	3	4	5
2014	42 928,9	19 035,2	17 188,1	458,6
2015	42 760,5	17 396,0	15 742,0	461,1
2016	42 584,5	17 303,6	15 626,1	407,2
2017	42 386,4	17 193,2	15 495,9	352,5
2018	42 153,2	17 296,2	15 718,6	341,7
2019	41 902,4	17 381,8	15 894,9	338,2
2020	41 588,4	16 917,8	15 244,5	459,2
2021	41 167,3	16 666,8	14 957,3	295,0

На основі даних табл. 12.5:

- 1) розрахуйте кількість реальних безробітних у країні;
- 2) розрахуйте рівень реального й офіційного безробіття в країні.

Проаналізуйте динаміку реального й офіційного безробіття та зробіть висновки про розв'язання проблем зайнятості населення в Україні.

12.6. У табл. 12.6 наведено дані щодо фінансування інновацій в Україні.

Таблиця 12.6

Джерела фінансування технологічних інновацій в Україні

Роки	Зокрема коштом			
	власних, млн грн	державного бюджету, млн грн	іноземних інвесторів, млн грн	інших джерел, млн грн
2010	4 775,2	87,0	2 411,4	771,9
2011	7 585,6	149,2	56,9	6 542,2
2012	7 335,9	224,3	994,8	2 925,6
2013	6 973,4	24,7	1 253,2	1 311,3
2014	6 540,3	344,1	138,7	6 72,8
2015	13 427,0	55,1	58,6	2 73,0
2016	22 036,0	179,0	23,4	991,1
2017	7 704,1	227,3	107,8	1 078,3
2018	10 742,0	639,1	107,0	692,0
2019	12 474,9	556,5	42,5	1 147,0
2020	12 297,7	279,5	125,3	1 704,2

На основі даних табл. 12.6:

- 1) визначте структуру фінансування технологічних інновацій;
- 2) проаналізуйте динаміку змін структури фінансування технологічних інновацій;
- 3) оцініть ефективність фінансування інноваційної сфери економіки;
- 4) обґрунтуйте роль інновацій у розвитку держави.

Стереотипні завдання

1. Провідним фактором розвитку й поглиблення участі України в системі міжнародного розподілу праці є:

- а) унікальний природно-кліматичний потенціал країни;
- б) вигідне географічне розташування країни;
- в) значний науково-технічний потенціал країни;
- г) потужний виробничий потенціал країни.

2. Основу товарної номенклатури вітчизняного імпорту становить:

- а) продукція агропромислового комплексу;
- б) продукція чорної металургії;
- в) мінеральна сировина;
- г) продукція хімічної промисловості.

3. Основною статтею експорту товарів України є:

- а) продукція машинобудування;
- б) продукція хімічної промисловості;
- в) недорогоцінні метали та вироби з них;
- г) продукція агропромислового комплексу.

4. Міжнародна валютна ліквідність України не містить:

- а) офіційних золотих та валютних резервів країни;
- б) резервної позиції країни у МВФ;
- в) міжнародних кредитів та позик;
- г) валютних рахунків країни у СПЗ та євро.

5. До структурних факторів, що впливають на валютний курс української гривні, не належить:

- а) попит і пропозиція;
- б) темп інфляції;

- в) конкурентоспроможність товарів країни на світовому ринку;
- г) коливання ділової активності.

6. До кон'юнктурних факторів впливу на валютний курс української гривні не належить:

- а) стан платіжного балансу країни;
- б) коливання ділової активності в країні;
- в) політична ситуація в країні;
- г) чутки та прогнози.

7. Зміна облікової ставки НБУ, спрямована на регулювання валютного курсу та платіжного балансу через вплив на міжнародний рух капіталів і динаміку внутрішніх кредитів, грошової маси, цін, сукупного попиту, – це:

- а) дисконтна валютна політика;
- б) девізна валютна політика;
- в) диверсифікація валютних резервів;
- г) подвійний валютний ринок;
- г') валютні обмеження.

8. У платіжному балансі України показники, що характеризують міграцію робочої сили, класифікують за такими статтями:

- а) заробітною платою нерезидентів, переказами робітників, податками, отриманими від нерезидентів;
- б) переміщеннями мігрантів, переказами робітників;
- в) заробітною платою нерезидентів, переказами нерезидентів, оподаткуваннями нерезидентів;
- г) переміщеннями робітників, трудовими доходами.

9. Грошові перекази робітників у платіжному балансі України відображають у:

- а) рахунку операцій із капіталом;
- б) балансі послуг;
- в) балансі некомерційних платежів;
- г) торговельному балансі.

10. Виїзд з України спеціалістів у галузі мікробіології або інформаційних технологій є прикладом:

- а) трудової імміграції;
- б) трудової рееміграції;
- в) "відпливу інтелекту";
- г) маятникової міграції.

11. Повернення до України громадян, які раніше виїхали до країн Західної Європи або США, є прикладом:

- а) трудової імміграції;
- б) трудової рееміграції;
- в) "відпливу інтелекту";
- г) маятникової міграції.

12. Міграція працівників з України на сільськогосподарські роботи до Великої Британії є прикладом:

- а) трудової рееміграції;
- б) "відпливу інтелекту";
- в) сезонної міграції
- г) маятникової міграції.

13. Сучасний розвиток міграційних процесів в Україні характеризують:

- а) значним збільшенням кількості іммігрантів в Україну;
- б) значним збільшенням кількості емігрантів з України;
- в) значним збільшенням кількості реемігрантів в Україну;
- г) стабільністю розвитку національного ринку праці.

14. Еміграцію робочої сили з України спрямовано, переважно, до:

- а) США;
- б) країн Західної Європи;
- в) країн Азії;
- г) країн Африки.

15. Основними причинами української еміграції є:

- а) політичні;
- б) релігійні;
- в) соціальні;
- г) економічні.

16. Оптимальний тариф України:

- а) додатний і нижчий за тариф Великої Британії;
- б) додатний і вищий за тариф Великої Британії;
- в) дорівнює нулю;
- г) від'ємний.

17. В Україні найбільш поширеними видами мит за способом стягнення є:

- а) специфічні;
- б) адвалерні;
- в) комбіновані;
- г) компенсаційні.

18. Видами ліцензій в Україні, відповідно до Закону України "Про зовнішньоекономічну діяльність", є:

- а) генеральні, глобальні, разові;
- б) автоматичні, генеральні, глобальні, разові;
- в) генеральні, глобальні, індивідуальні, колективні, тимчасові;
- г) спеціальні, компенсаційні, генеральні, відкриті, разові, антидемпінгові.

19. Видами квот в Україні, відповідно до Закону України "Про зовнішньоекономічну діяльність", є:

- а) генеральні, глобальні, разові;
- б) глобальні, групові, індивідуальні, антидемпінгові, компенсаційні, спеціальні;
- в) генеральні, глобальні, індивідуальні, колективні, тимчасові;
- г) спеціальні, компенсаційні, генеральні, відкриті, разові, антидемпінгові.

20. Україна є членом:

- а) Європейського Союзу;
- б) Європейської асоціації вільної торгівлі;
- в) Чорноморського економічного співробітництва;
- г) Азійсько-Тихоокеанського економічного співробітництва.

Запитання для самодіагностики за підрозділом 12

1. Визначте пріоритети інтеграції України у світову економіку.
2. Відокремте внутрішньо- і зовнішньоекономічні фактори, що формують у системі передумов, особливостей і шляхів інтеграції України у світову економіку.
3. Які є економічні, соціально-економічні, політико-правові та інфраструктурні передумови інтеграції України?
4. Які фактори впливають на інтеграційну мотивацію та політику України?
5. Визначте пріоритети та основні напрями євроінтеграційної політики України.
6. Які є досягнення на євроінтеграційному шляху України?
7. Які договірно-правові та політичні засади співробітництва України з ЄС?
8. Які перспективи застосування європейського законодавчого досвіду в правовому полі України?
9. У чому зміст стратегії транскордонного співробітництва України з ЄС.
10. Які особливості співробітництва України із країнами ЧЕС.
11. Які напрями співробітництва України зі східноєвропейськими регіональними міждержавними об'єднаннями?
12. Які пріоритетні напрями можна назвати в розвитку двосторонніх міждержавних економічних відносин України?
13. У якій формі можуть здійснювати інвестиції іноземні інвестори на території України?
14. Які внутрішні фактори перешкоджають ухваленню України до світової економіки?
15. Визначте напрями формування регіональних інтеграційних пріоритетів національної економіки України?

Рекомендована література за підрозділом 12: [7; 19; 23; 25; 34 – 36; 39; 44; 57; 66; 68 – 70; 72; 75; 77; 82 – 84; 91].

Використана та рекомендована література

1. Андросова Т. В. Міжнародна економіка. У 2-х ч. Ч. I. Світова система господарювання : навч. посіб. / Т. В. Андросова, Л. Л. Носач, В. О. Козуб. – Харків : Форт, 2013. – 287 с.
2. Андросова Т. В. Міжнародна економіка. У 2-х ч. Ч. II. Форми міжнародного економічного співробітництва : навч. посіб. / Т. В. Андросова, Л. Л. Носач, В. О. Козуб. – Харків : Форт, 2013. – 328 с.
3. Біла С. Засади регіональної політики ЄС та пріоритети регіонального розвитку до 2020 року / С. Біла // Регіональна політика Європейського Союзу : підручник / за ред. В. Чужикова. – Київ : КНЕУ, 2016. – 495 с.
4. Бояр А. О. Бюджетний процес у Європейському Союзі / А. О. Бояр. – Луцьк : ФОП Захарчук В. М., 2012. – 524 с.
5. Глобалізація та регіоналізація як вектори розвитку міжнародних економічних відносин : колективна монографія / кол. авт. ; за ред. О. А. Довгаль, Н. А. Казакова. – Харків : ХНУ ім. В. Н. Каразіна, 2018. – 540 с.
6. Глобальні проблеми сучасності : підручник / В. С. Бакіров, А. П. Голіков, О. В. Азаренкова та ін. ; за ред. В. С. Бакірова (голова), А. П. Голікова, О. А. Довгаль [та ін.] ; Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна. – Харків : ХНУ ім. В. Н. Каразіна, 2020. – 632 с.
7. Громенкова С. В. Підвищення рівня економічної складності як фактор зростання української економіки / С. В. Громенкова // Науковий вісник Ужгородського національного університету. – 2020. – Вип. 29. – С. 31–37. – Серія "Міжнародні економічні відносини та світове господарство".
8. Гуткевич С. О. Міжнародна економіка : підручник / С. О. Гуткевич, М. Д. Корінько, Ю. М. Сафонов. – 3-тє вид., переробл. та допов. – Харків : Діса Плюс, 2021. – 428 с.
9. Демчишак Р. Д. Зовнішня політика країн Центрально-Східної та Південно-Східної Європи : навч. посіб. / Р. Б. Демчишак, Я. І. Завада ; Національний університет "Львівська політехніка". – Львів : Вид-во Львівської політехніки, 2021. – 192 с.
10. Довідник з європейської інтеграції / О. Б. Чернега, Ю. Г. Бочарова, Г. А. Горіна та ін. ; за ред. О. Б. Чернеги. – 3-тє вид., переробл. і допов. – Кривий Ріг : ТОВ "ОктанПринт", 2019. – 520 с.

11. Європейська інтеграція : навч. посіб. / М. І. Макаренко, Л. І. Хомутенко, Ю. В. Чала та ін. ; Нац. банк України, Держ. вищ. навч. закл. "Укр. акад. банк. справи Нац. банку України" ; за ред. М. І. Макаренко, Л. І. Хомутенко. – Київ : Центр учбової літератури, 2018. – 342 с.
12. Європейська та євроатлантична інтеграція : Transition Book. – Київ : Урядовий офіс координації європейської та євроатлантичної інтеграції Секретаріату Кабінету Міністрів України, 2019. – 94 с.
13. Європейський вектор економічного розвитку : European vector of economic development : наук. журнал / Університет імені Альфреда Нобеля. – Дніпро : ТОВ "Роял Принт", 2021.– Вип. 1 (30). – 152 с.
14. Європейський Союз: економіка, політика, право : енцикл. слов. / Київ. нац. ун-т ім. Т. Шевченка. – Київ : ВПЦ "Київ. ун-т", 2011. – 368 с.
15. Європейський Союз: теорія і практика інтеграції заради успіху : навч. посіб. / А. В. Мавійчук, В. В. Дума, А. В. Боровик та ін. ; за заг. ред. А. В. Мавійчука ; Міжнар. екон.-гуманітар. ун-т ім. Степана Дем'янчука. – Рівне : Волинські обереги, 2019. – 155 с.
16. Європейський Союз у XXI столітті: функціонування та розвиток : монографія / за ред. В. С. Загорського, О. Я. Красівського ; Нац. акад. держ. упр. при Президентові України. – Львів : ЛРІДУ НАДУ, 2016. – 631 с.
17. Зянько В. Міжнародні розрахунки і валютні операції : навч. посіб. / В. Зянько, І. Єпіфанова, Д. Мельничук ; Вінницький національний технічний університет. – Вінниця : ВНТУ, 2021. – 106 с.
18. Історичні детермінанти включення України в систему міжнародних економічних відносин : історико-економічне дослідження / В. В. Небрат, Н. О. Горін, Т. О. Сливка та ін. ; за ред. В. В. Небрат ; НАН України, ДУ "Ін-т економіки та прогнозування НАН України". – Київ : ДУ "Ін-т економіки та прогнозування НАН України", 2021. – 528 с.
19. Кваша С. М. Європейська економічна інтеграція : навч. посіб. / С. М. Кваша, О. М. Файчук, О. В. Файчук. – Київ : НУБіП України, 2019. – 282 с.
20. Кібік О. М. Міжнародна економіка : навч.-метод. посіб. / О. М. Кібік, К. С. Нестерова, Ю. В. Хаймінова. – Одеса : НУ "ОЮА", 2020. – 85 с.
21. Липов В. В. Міжнародна економіка: світова економіка та міжнародні економічні відносини. Модуль І. Світова система господарювання : навч.-практ. посіб. / В. В. Липов. – Київ : ВД "Професіонал", 2008. – 368 с.

22. Липов В. В. Міжнародна економіка: світова економіка та міжнародні економічні відносини. Модуль II. Міжнародні ринки та форми міжнародної економічної взаємодії : навч.-практ. посіб. / В. В. Липов. – Київ : ВД "Професіонал", 2008. – 368 с.

23. Міжнародна економіка : курс лекцій / уклад. О. В. Кот, В. О. Козуб, П. Л. Гринько та ін. ; вид. 2-ге, переробл. та допов. – Харків : Форт, 2017. – 305 с.

24. Міжнародна економіка : навч. посіб. / Г. Е. Гронтковська, О. І. Ряба, А. М. Венцурик, О. І. Красновська ; за ред. Г. Е. Гронтковської . – Київ : Центр учбової літератури, 2014. – 384 с.

25. Міжнародна економіка та міжнародні економічні відносини : навч. посіб. / Т. В. Шталь, В. О. Козуб, В. С. Артеменко та ін. – Харків : Форт, 2015. – 364 с.

26. Міжнародна статистика : навч. посіб. / В. М. Соколов, Г. С. Корепанов, О. С. Корепанов та ін. ; за ред. В. М. Соколова, Т. Г. Чалої. – Харків : ХНУ ім. В. Н. Каразіна, 2021. – 444 с.

27. Прокопенко Л. Л. Інституційна система ЄС : навч. посіб. / Л. Л. Прокопенко, О. М. Рудік, Н. М. Рудік. – Дніпро : ДРІДУ НАДУ, 2018. – 220 с.

28. Темпоральні характеристики зовнішньої трудової міграції в Україні / І. П. Майданік ; НАН України, Ін-т демографії та соціальних досліджень ім. М. В. Птухи. – Київ : Ін-т демографії та соц. досліджень ім. М. В. Птухи НАН України, 2020. – 271 с.

29. Тестовий тренінг з дисципліни "Міжнародна економіка" / уклад. О. В. Кот, В. О. Козуб, П. Л. Гринько. – Харків : Форт, 2017. – 121 с.

30. Технології сучасних міжнародних відносин : колективна монографія / І. В. Іващенко, О. Ю. Висоцький, В. О. Пермінов та ін. ; за заг. ред. І. В. Іщенка ; Дніпровський національний університет імені Олеся Гончара, каф. міжнародних відносин. – Дніпро : Акцент ПП, 2021. – 292 с.

31. Шкодїна І. В. Вплив COVID-19 на впровадження міжнародним бізнесом цифрових технологій / І. В. Шкодїна, Т. В. Сердюк // Бізнес Інформ. – 2020. – № 10. – С. 227–232.

32. Шкодїна І. В. Інституційні перетворення глобальної фінансової системи в умовах технологічної революції / І. В. Шкодїна, О. О. Легостаєва, Н. Д. Кондратенко // Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. – 2019. – № 9. – С. 35–41. – Серія: Міжнародні відносини. Економіка. Країнознавство. Туризм.

33. Shkodina I. Quantitative easing policy and its impact on the global economy / I. Shkodina, O. Melnychenko, M. Babenko // *Financial and Credit Activity Problems of Theory and Practice*. – 2020. – No. 2. – P. 513–521.
34. База українського законодавства в Інтернет [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.lawukraine.com.
35. Бестужева С. В. Міжнародна економічна діяльність України [Електронний ресурс] : навч.-практ. посіб. / С. В. Бестужева. – Харків : ХНЕУ ім. С. Кузнеця, 2019. – 197 с. – Режим доступу : <http://repository.hneu.edu.ua/handle/123456789/20575>.
36. Бестужева С. В. Напрями підвищення міжнародної конкурентоспроможності підприємства в умовах ринкових перетворень в Україні [Електронний ресурс] / С. В. Бестужева, Д. О. Решетняк // *Бізнес-навігатор*. – 2018. – № 1 (44). – С. 21–26. – Режим доступу : <http://www.business-navigator.ks.ua/2018>.
37. Бестужева С. В. Розвиток системи нетарифного регулювання зовнішньої торгівлі України [Електронний ресурс] / С. В. Бестужева, В. В. Шевченко // *Інфраструктура ринку*. – 2021. – Вип. 51. – С. 9–15. – Режим доступу : http://www.market-infr.od.ua/journals/2021/51_2021_ukr/4.pdf.
38. Бестужева С. В. Сучасні проблеми та перспективи інвестиційного співробітництва України [Електронний ресурс] / Т. В. Шталь, С. В. Бестужева, А. П. Пестун // *Приазовський економічний вісник*. – 2019. – № 2 (13). – С. 31–36. – Режим доступу : <http://rev.kpi.zp.ua/vypusk-13>.
39. Бестужева С. В. Теоретико-методичне забезпечення підвищення рівня екологічної безпеки України в умовах євроінтеграції [Електронний ресурс] / С. В. Бестужева, І. В. Литовченко, В. О. Бестужев // *Науковий погляд: економіка та управління*. – 2019. – № 1 (63). – С. 149–159. – Режим доступу : <http://scientificview.umsf.in.ua/>.
40. Бестужева С. В. Теоретико-методичні аспекти визначення впливу глобалізаційних процесів на розвиток економіки України [Електронний ресурс] / С. В. Бестужева, В. О. Козуб // *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. – 2021. – Вип. 36. – С. 25–30. – Серія: Міжнародні економічні відносини та світове господарство. – Режим доступу : http://www.visnyk-econom.uzhnu.uz.ua/archive/36_2021ua/6.pdf.
41. Бестужева С. В. Україна в процесах міжнародної міграції робочої сили [Електронний ресурс] : аналітичне дослідження / С. В. Бестужева, В. О. Козуб, М. В. Горобинська // *Економіка та суспільство*. – 2023. – Вип. 48. – Режим доступу : <https://economyandsociety.in.ua/index.php/journal/article/view/2270/2193>.

42. Горобинська М. В. Оцінювання міжнародної економічної діяльності підприємства [Електронний ресурс] / Л. І. Піддубна, М. В. Горобинська // Науковий вісник Ужгородського національного університету. – 2020. – № 29. – С. 129–132. – Серія: Міжнародні економічні відносини та світове господарство. – Режим доступу : <http://www.repository.hneu.edu.ua/jspui/handle/123456789/23548>.

43. Громенкова С. В. Глобальні виробничо-збутові ланцюги у агропродовольчій сфері: сучасна політика та практика [Електронний ресурс] / С. В. Громенкова // Вісник Хмельницького національного університету. – 2022. – № 4. – С. 140–148. – Режим доступу : [http://journals.khnu.km.ua/vestnik/pdf/ekonnew/2022/VKNU-ES-2022-N4\(308\).pdf#page=140](http://journals.khnu.km.ua/vestnik/pdf/ekonnew/2022/VKNU-ES-2022-N4(308).pdf#page=140).

44. Громенкова С. В. Конкурентоспроможність країн в умовах четвертої промислової революції: сучасні підходи до оцінювання та рекомендації для України [Електронний ресурс] / С. В. Громенкова // Інфраструктура ринку. – 2019. – № 29. – С. 16–23. – Режим доступу : <http://www.market-info.od.ua/uk/29-2019>.

45. Група Світового банку [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.worldbank.org.

46. Державна митна служба України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.customs.gov.ua.

47. Державний інформаційно-аналітичний центр моніторингу зовнішніх товарних ринків "Держзовнішінформ" [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.ukrdzi.com.

48. Державний комітет України у справах національностей та міграцій [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.scnm.gov.ua.

49. Дзеніс О. О. Міжнародна міграція робочої сили в сучасних умовах та її вплив на міграційну політику держави [Електронний ресурс] / О. О. Дзеніс, Н. Г. Шарко // Економіка та суспільство. – 2022. – № 37. – Режим доступу : <https://economyandsociety.in.ua/index.php/journal/article/view/1195>.

50. Європейська регіональна політика: натхнення для країн, що не входять до ЄС? [Електронний ресурс]. – Режим доступу : https://ec.europa.eu/regional_policy/sources/docgener/presenta/international/external_uk.pdf.

51. Зварич І. Міжнародна торгівля відходами в секторально-просторовому вимірі [Електронний ресурс] / І. Зварич // Вісник Економіки. – 2020. – № 3. – С. 123–143. – Режим доступу : <http://visnykj.wunu.edu.ua/index.php/visnykj/article/view/1157>.

52. Інститут світової економіки і міжнародних відносин [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.iweir.org.ua.

53. Каталог "Імпорттери та експорттери України" [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.eximbase.com.

54. Козуб В. О. Особливості еволюційного розвитку бізнес-моделей міжнародних компаній [Електронний ресурс] / В. О. Козуб, Л. О. Чернишова, І. М. Пліш // Проблеми економіки. – 2019. – № 1. – С. 12–19. – Режим доступу : <http://oaji.net/articles/2019/728-1558001656.pdf>.

55. Міністерство закордонних справ України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.mfa.gov.ua.

56. Моделі формування обліково-аналітичної системи фінансової та управлінської звітності адаптованої до вимог МСФЗ [Електронний ресурс] / Н. С. Акімова, А. Асває, Т. А. Наумова та ін. // Фінансово-кредитна діяльність: проблеми теорії та практики. – 2022. – Вип. 6 (47). – С. 198–217. – Режим доступу : <https://fkd.net.ua/index.php/fkd/article/view/3867/3715> ; <https://doi.org/10.55643/fcaptr.6.47.2022.3867>.

57. Національний банк України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.bank.gov.ua.

58. Організація економічного співробітництва і розвитку (ОЕСР) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.oecd.org.

59. Особливості побудови ланцюга вартості аутсорсингових підприємств ІТ-галузі [Електронний ресурс] / М. В. Горобинська, Л. І. Піддубна, І. О. Піддубний, Н. В. Проскурніна // Фінансово-кредитна діяльність: проблеми теорії та практики : зб. наук. пр. – 2020. – Вип. 1 (32). – С. 158–167. – Режим доступу : <https://fkd.net.ua/index.php/fkd/article/view/2875>.

60. Особливості формування системи соціальної відповідальності бізнесу на міжнародному ринку [Електронний ресурс] / Т. В. Андросова, В. О. Козуб, Л. О. Чернишова, О. В. Кот // Економічна стратегія і перспективи розвитку сфери торгівлі та послуг : зб. наук. пр. / відпов. ред. О. І. Черевко. – Харків : ХДУХТ, 2018. – Вип. 2 (28). – С. 137–152. – Режим доступу : <https://elib.hduht.edu.ua/handle/123456789/3651>.

61. Офіційний сайт Європейської комісії. – Режим доступу : http://ec.europa.eu/budget/biblio/documents/2013/2013_en.cfm.

62. Офіційний сайт Міжнародного валютного фонду. – Режим доступу : <http://imf.org>.

63. Офіційний сайт Міжнародної організації з міграції. – Режим доступу : <http://iom.org>.

64. Офіційний сайт Світової організації торгівлі. – Режим доступу : <http://wto.org>.

65. Офіційний сайт ЮНКТАД. – Режим доступу : <http://unctad.org>.

66. Піддубна Л. І. Використання технології економічного прориву для післявоєнного відновлення України [Електронний ресурс] / Л. І. Піддубна, К. А. Кулеша // Інфраструктура ринку. – 2023. – № 71. – Режим доступу : <http://www.market-infr.od.ua/uk/71-2023/>.

67. Піддубна Л. І. Конкурентоспроможність послуг міжнародного туристичного страхування [Електронний ресурс] / Піддубна Л. І. // Науковий вісник Одеського національного економічного університету : зб. наук. пр. – 2020. – № 3–4 (276–277). – С. 111–124. – Режим доступу : <http://n-visnik.oneu.edu.ua/collections/2020/276-277/pdf/111-123.pdf>.

68. Проскурніна Н. В. Аналітичні аспекти дослідження поведінки споживачів в умовах цифровізації економіки України [Електронний ресурс] / Н. В. Проскурніна, С. В. Бестужева, В. О. Козуб // Економіка та суспільство. – 2022. – Вип. 36. – Режим доступу : <https://economyandsociety.in.ua/index.php/journal/article/view/1149/1107>.

69. Світове господарство і міжнародні економічні відносини [Електронний ресурс] : навч. посіб. / Т. В. Шталь, С. В. Бестужева, В. О. Козуб [та ін.] ; за заг. ред. Т. В. Шталь ; Харк. нац. екон. ун-т ім. С. Кузнеця. – Електрон. текстові дан. (238 с./ 1,44 МБ). – Харків : ХНЕУ ім. С. Кузнеця, 2020. – Режим доступу : <http://repository.hneu.edu.ua/handle/123456789/21437>.

70. Світове господарство і міжнародні економічні відносини [Електронний ресурс] : навч. посіб. у схемах і таблицях / С. В. Бестужева, В. О. Козуб, Н. В. Проскурніна та ін. – Харків : ХНЕУ ім. С. Кузнеця, 2021. – 249 с. – Режим доступу : <http://www.repository.hneu.edu.ua/handle/123456789/27473>.

71. Світове господарство і міжнародні економічні відносини [Електронний ресурс] : практикум / С. В. Бестужева, В. А. Вовк, С. В. Громенкова [та ін.] ; Харківський національний економічний університет ім. С. Кузнеця. – Харків : ХНЕУ ім. С. Кузнеця, 2019. – 165 с. – Режим доступу : <http://repository.hneu.edu.ua/handle/123456789/21437>.

72. Ставерська Т. О. Франчайзинг у ресторанному бізнесі: проблеми міжнародної інтеграції України [Електронний ресурс] / Т. О. Ставерська, Т. В. Шталь, В. О. Козуб // Науковий вісник Ужгородського національного університету. – 2020. – Вип. 31. – С. 119–126. – Сер. "Міжнародні економічні відносини та світове господарство". – Режим доступу : <https://doi.org/10.32782/2413-9971/2020-31-19>.

73. Статистична служба Європейської комісії (Євростат) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.eurostat.eu.int.

74. Теорія та історія європейської інтеграції [Електронний ресурс] : навч. посіб. / О. М. Кузь, Ю. І. Потоцька, І. В. Застава [та ін.] ; Харк. нац. екон. ун-т ім. С. Кузнеця. – Харків : ХНЕУ ім. С. Кузнеця, 2020. – 181 с. – Режим доступу : <http://www.repository.hneu.edu.ua/handle/123456789/26375>.

75. Чернишова Л. О. Вплив зарубіжного досвіду на формування вітчизняної моделі соціально-відповідального бізнесу [Електронний ресурс] / Л. О. Чернишова, В. О. Козуб // Науковий вісник Ужгородського національного університету. – 2019. – Вип. 25. – С. 121–125. – Серія: Міжнародні економічні відносини та світове господарство. – Режим доступу : http://rev.kpu.zp.ua/journals/2019/6_17_ukr/6_17_2019.pdf.

76. Чорнобривець І. Як зміниться чисельність людей за тисячу років: дані, які зможуть здивувати [Електронний ресурс] / І. Чорнобривець. – Режим доступу : https://travel.24tv.ua/lyudstvo-2021-rotsi-otsinka-naselennya-do-3000-ostanni-novini_n1623188.

77. Шевченко І. Дослідження цифрової торгівлі Великобританії в контексті адаптації для українського ринку [Електронний ресурс] / І. Шевченко, І. Зварич, Д. Кравчук // Журнал європейської економіки. – 2022. – Т. 21, № 4. – С. 499–511. – Режим доступу : <http://jeej.wunu.edu.ua/index.php/ukjee/article/view/1625/1628>.

78. Шевченко І. Цифрова трансформація японської економіки та перспективи впровадження досвіду в розвиток цифрової торгівлі України [Електронний ресурс] / І. Шевченко, І. Зварич // Вісник Економіки. – 2023. – № 1. – С. 94–108. – Режим доступу : <http://visnykj.wunu.edu.ua/index.php/visnykj/article/view/1447>.

79. Шталь Т. В. Інноваційні форми міжнародного бізнесу в умовах глобалізації [Електронний ресурс] / Т. В. Шталь, Д. О. Дмитренко // Економіка та суспільство. – 2021. – № 32. – Режим доступу : <https://www.economyandsociety.in.ua/index.php/journal/article/view/792/759>.

80. Analytical support for forming the strategy of export-import activity development of enterprises in Ukraine [Electronic resource] / L. Malyarets, M. Draskovic, O. Dorokhov et al. // Problems and Perspectives in Management. – 2018. – Vol. 16(3). – P. 423–431. – Access mode : https://www.businessperspectives.org/images/pdf/applications/publishing/templates/article/assets/10873/PPM_2018_03_Malyarets.pdf.

81. Climate Plans Remain Insufficient: More Ambitious Action Needed Now [Electronic resource]. – Access mode : <https://unfccc.int/news/climate-plans-remain-insufficient-more-ambitious-action-needed-now>.

82. Comparative analysis of factors non-performing loan in Ukraine and India [Electronic resource] / H. Strokovych, A. Kumar, N. Pohorelenko et al. // TEM Journal. – 2020. – Vol. 9. – P. 1535–1542. – Access mode : http://www.temjournal.com/content/94/TEMJournalNovember2020_1535_1542.pdf.

83. Development Prospects of Ukraine's Foreign Trade in Agricultural Products in the Context of European Integration and Global Challenges [Electronic resource] / T. V. Shtal, I. Y. Matyushenko, L. I. Piddubna et al. // Journal of Advanced Research in Law and Economics. – 2018. – Vol. 9 (4). – P. 1343–1361. – Access mode : <https://heinonline.org/HOL/LandingPage?handle=hein.journals/jarle9&div=157&id=&page=>.

84. Digital Maturity of Retail Enterprises in Ukraine: Technology of Definition and Directions of Improvement [Electronic resource] / N. Proskurnina, M. Karpinski, O. Rayevnyeva, R. Kochan // PLAIS EuroSymposium on Digital Transformation. – 2021. – P. 3–21. – Access mode : https://link.springer.com/chapter/10.1007/978-3-030-85893-3_1.

85. EU budget 2023: Empowering Europe to continue shaping a changing [Electronic resource]. – Access mode : https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/IP_22_3473.

86. Formation of an Innovative Business Model of a Trade Organization in the Context of Economic Globalization [Electronic resource] / P. Hrynko, A. Grinko, T. Shtal et al. // Scientific Horizons. – 2021. – Vol. 24. – No. 6. – P. 92–98. – Access mode : <https://sciencehorizon.com.ua/en/journals/tom-24-6-2021/formuvannya-innovatsiynoyi-biznes-modeli-torgovelnoyi-organizatsiyi-v-umovakh-ekonomichnoyi-globalizatsiyi>.

87. Formation of the mechanism of innovative development of insurance companies in the market environment [Electronic resource] / I. Litvinova, O. Davydova, V. Kozub et al. // Eastern European Journal of Enterprise Technologies. – 2022. – Vol. 3, issue 13 (117). – P. 67–77. – Access mode : <http://journals.uran.ua/eejet/article/view/260372/256907>.

88. Gorobynskaya M. Risks in the innovative activity of enterprises [Electronic resource] / M. Gorobynskaya // Economy and Society. – 2021. – № 26. – Access mode : <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2021-26-51>.

89. KOF Index of Globalisation [Electronic resource]. – Access mode : <https://kof.ethz.ch/en/forecasts-and-indicators/indicators/kofglobalisation-index.html>.

90. Litvinova I. Analysis of the activity of the insurance company and prospects of its development on the market of insurance services (on the example of PJSC "Insurance Group "TAS") [Electronic resource] / I. Litvinova, V. Kozub, S. Kozub // Economics of Development. – 2023. – Vol. 22, No. 1. – P. 38–49. – Access mode : https://ecdev.com.ua/web/uploads/pdf/Economics%20of%20Development_2023_Vol.%2022_No.%201_38-49.pdf.

91. Modeling of convergence of the economic system of Ukraine with G20 countries based on the analysis of structural changes in Ukrainian foreign trade / T. V. Shtal, Y. O. Polyakova, N. V. Proskurnina et al. // Journal of Advanced Research in Law and Economics. – 2019. – Vol. 9, No. 6 – P. 2129–2145. – Access mode : <https://heinonline.org/HOL/LandingPage?handle=hein.journals/jarle9&div=245&id=&page=>.

92. Neighbourhood, Development and International Cooperation Instrument – Global Europe (NDICI – Global Europe) [Electronic resource]. – Access mode : https://neighbourhood-enlargement.ec.europa.eu/funding-and-technical-assistance/neighbourhood-development-and-international-cooperation-instrument-global-europe-ndici-global-europe_en.

93. Proskurnina N. V. State regulation as a factor of the organizational-economic mechanism of management of the foreign economic activity of enterprise [Electronic resource] / N. V. Proskurnina, A. V. Hovorovska // Business Inform. – 2023. – Vol. 2. – P. 56–61. – Access mode : <https://www.business-inform.net/search/?qu=проскурніна&x=0&y=0>.

94. Top 50 countries in the Globalization Index 2021 [Electronic resource]. – Access mode : <https://www.statista.com/statistics/268168/globalization-index-by-country/>.

Зміст

Вступ	3
Розділ 1. Міжнародна економіка – підсистема світового господарства. Міжнародний рух факторів виробництва	7
1. Міжнародна економічна система.....	7
Проблемні запитання для обговорення	11
Ситуаційні завдання.....	12
Діагностичні завдання.....	13
Стереотипні завдання.....	15
Запитання для самодіагностики за підрозділом 1	20
2. Міжнародна економічна діяльність	21
Проблемні запитання для обговорення	25
Ситуаційні завдання.....	26
Діагностичні завдання.....	28
Стереотипні завдання.....	39
Запитання для самодіагностики за підрозділом 2	44
3. Світовий ринок товарів і послуг	45
Проблемні запитання для обговорення	54
Ситуаційні завдання.....	54
Діагностичні завдання.....	60
Стереотипні завдання.....	83
Запитання для самодіагностики за підрозділом 3	89
4. Світовий фінансовий ринок	91
Проблемні запитання для обговорення	94
Ситуаційні завдання.....	94
Діагностичні завдання.....	95
Стереотипні завдання.....	102
Запитання для самодіагностики за підрозділом 4	106
5. Прямі інвестиції та міжнародне виробництво.....	107
Проблемні запитання для обговорення	111
Ситуаційні завдання.....	112
Діагностичні завдання.....	114
Стереотипні завдання.....	117

Запитання для самодіагностики за підрозділом 5.....	122
6. Міжнародне портфельне інвестування та міжнародний кредит	123
Проблемні запитання для обговорення	127
Ситуаційні завдання.....	128
Діагностичні завдання.....	130
Стереотипні завдання.....	137
Запитання для самодіагностики за підрозділом 6.....	142
Розділ 2. Міжнародні трудові та валютно-фінансові відносини. Стан і перспективи сучасних інтеграційних і глобалізаційних процесів	143
7. Світовий ринок праці. Міжнародна трудова міграція	143
Проблемні запитання для обговорення	148
Ситуаційні завдання.....	149
Діагностичні завдання.....	151
Стереотипні завдання.....	159
Запитання для самодіагностики за підрозділом 7.....	164
8. Світова валютна система	165
Проблемні запитання для обговорення	174
Ситуаційні завдання.....	175
Діагностичні завдання.....	176
Стереотипні завдання.....	186
Запитання для самодіагностики за підрозділом 8.....	192
9. Платіжний баланс і макроекономічна рівновага.....	193
Проблемні запитання для обговорення	200
Ситуаційні завдання.....	201
Діагностичні завдання.....	202
Стереотипні завдання.....	210
Запитання для самодіагностики за підрозділом 9.....	214
10. Міжнародна регіональна інтеграція.....	215
Проблемні запитання для обговорення	221
Ситуаційні завдання.....	222
Діагностичні завдання.....	230
Стереотипні завдання.....	241
Запитання для самодіагностики за підрозділом 10.....	246

11. Глобалізація економічного розвитку	247
Проблемні запитання для обговорення	251
Ситуаційні завдання.....	252
Діагностичні завдання.....	261
Стереотипні завдання.....	269
Запитання для самодіагностики за підрозділом 11	274
12. Інтеграція України у світову економіку	275
Проблемні запитання для обговорення	280
Ситуаційні завдання.....	281
Діагностичні завдання.....	284
Стереотипні завдання.....	290
Запитання для самодіагностики за підрозділом 12.....	294
Використана та рекомендована література.....	295

НАВЧАЛЬНЕ ВИДАННЯ

Козуб Вікторія Олександрівна
Горобинська Маріанна Володимирівна
Доброскок Юлія Борисівна та ін.

МІЖНАРОДНА ЕКОНОМІКА

Навчально-практичний посібник

Самостійне електронне текстове мережеве видання

Відповідальний за видання *Н. В. Проскурніна*

Відповідальний редактор *О. С. Вяткіна*

Редактор *О. Г. Доценко*

Коректор *О. Г. Доценко*

План 2023 р. Поз. № 1-ЕНП. Обсяг 308 с.

Видавець і виготовлювач – ХНЕУ ім. С. Кузнеця, 61166, м. Харків, просп. Науки, 9-А

Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи до Державного реєстру
ДК № 4853 від 20.02.2015 р.